ПАНОРАМА

Сигрид Унсет
ЙЕНИ

НАРОДНА КУЛТУРА

Сигрид Унсет
ЙЕНИ

ПАНОРАМА 185

Сигрид Ундсет

ЙЕНИ

Библиотека «ПАНОРАМА» 185
Серия «ПРОЗА» № 136
185—I—136

СЪДЪРЖАНИЕ

СИГРИД УНСЕТ И НЕЙНИТЕ ТВОРБИ, стр. 7
В. Берков

«ЙЕНИ»

I ЧАСТ, стр. 19
II ЧАСТ, стр. 172
III ЧАСТ, стр. 275

ПРИЛОЖЕНИЯ

СИГРИД УНСЕТ — ЖИВОТ В ДАТИ, стр. 418

СИГРИД УНСЕТ (1882 — 1949), стр. 420
Жан Лекофие

СИГРИД УНСЕТ

ЙЕНИ

Превела от норвежки
АНТОНИЯ БУЧУКОВСКА

София
1985
ИЗДАТЕЛСТВО
НАРОДНА КУЛТУРА
ул. «Гаврил Генов» 4

© Sigrid Undset

JENNY

Forlagt av H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard)
Oslo 1981

Предговор © В. Берков
Превод © Антония Бучуковска

НАРОДНА КУЛТУРА
СОФИЯ 1985

Ч—1

СИГРИД УНСЕТ И НЕЙНИТЕ ТВОРБИ

Сигрид Унсет е родена на 20 май 1882 година в датското градче Калунборг. Баща ѝ, Ингвал Унсет, е норвежки археолог с европейска известност. Майка ѝ, Шарлота Гют, е датчанка, дъщеря на калунборгски бургемистър.

Наскоро след раждането на Сигрид, през 1884 г., родителите ѝ се преместват в Кристиания (Осло). Атмосферата в семейството на известния археолог, интересните разкази на бащата за историята на страната, за старото време, за руническите надписи, за изследванията на «Еда»[1] и общуването с различни учени — близки приятели на професор Унсет — отрано събуждат у момичето интерес към културата и историята на страната, към старината и народното творчество. Една от първите книги, прочетени от Сигрид Унсет, са преводите на древноисландските саги. Любимото ѝ четиво като дете са норвежките и датските народни балади и пиесите на Лудвиг Холберг[2] (1684—1754).

Сигрид Унсет мечтае да стане художничка. Но смъртта на баща ѝ през 1893 г. и влошилото се материално положение на семейството правят тези планове неосъществими. След прогимназията С. Унсет постъп-

[1] Два сборника старонорвежка поезия и митология, написани около XII—XIII век. — Б. р.

[2] Лудвиг Холберг /1684 — 1754/ — норвежки писател и философ, професор по метафизика, риторика и история. — Б. р.

ва в столичното търговско училище, завършва го през 1898 г. и едва шестнадесетгодишна, започва работа като чиновничка в кантора. На тази длъжност остава в продължение на десет години. През цялото това време чете много, самообразова се и по-специално изучава английската поезия от средновековието и от епохата на Възраждането. На двадесет години написва своя първи роман, чието действие се развива в средата на XIII век. Тръпнеща от страх, по собствените ѝ думи, тя занася първото си произведение в издателство «Гюлдендал». Отговарят ѝ да се обади след месец, а когато подир изтичането на този срок отива за резултат, директорът на издателството, писателят Петер Нансен, ѝ казва: «Никога вече не се захващайте с исторически романи. Този вид проза не ви се удава. Но се опитайте да напишете нещо съвременно. Кой знае, всичко се случва.»

Сигрид Унсет временно изоставя историческата проза и създава «Госпожа Марта Оули». Този семеен роман във формата на дневник със съвременен сюжет рязко контрастира с популярните тогава романтично възвишени любовни истории. Обидата още не е забравена и Унсет този път не предлага романа на издателство «Гюлдендал», а на «Аскехау», но и тук нейното произведение не бива одобрено. Тогава сестрата на младата авторка го занася на писателя Гунар Хайберг[1] с молба за съвет, ала романът му хареса толкова много, че той успява да убеди издателството да го публикува. Така през 1907 година се появява първото издание на произведение на Сигрид Унсет.

През 1908 година излиза сборникът ѝ с новели «Щастливата възраст». Техни героини са девойки в

[1] Гунар Хайберг /1857—1929/ — норвежки драматург — Б. р.

«щастливата» възраст, които обитават малките мрачни жилища на бедните квартали. И в този ограничен, душен свят на оскъдица, в който са обречени да съществуват, те мечтаят за щастие, за цел, която би осмислила живота им. Но техните романтични мечти не се сбъдват.

На следващата година Сигрид Унсет отново се връща към творческа интерпретация на темата за норвежкото средновековие. Повестта «Вига-Льот и Вигдис», чието действие се разгръща около 1000-та година, е напълно издържана в стила на сагата, което дава повод на някои критици да я нарекат «пастиш»[1]. Това произведение не носи белега на сполуката. Въпреки всичко някои елементи на сюжета по-късно тя използва в «Улаф, син на Аудюн», а опитът за точно възпроизвеждане на стила на сагите е добра подготовка за бъдещите ѝ исторически романи.

През същата година — 1909, Сигрид Унсет получава държавна стипендия и заминава за Рим. Година по-късно излиза сборникът ѝ със стихове «Младост».

След завръщането си в родината Сигрид Унсет написва романа «Йени» (1911), основателно считан за важен етап в нейното творчество: това е първото ѝ истински зряло и задълбочено произведение. Както в много други творби на писателката и тук главната героиня е умна и красива девойка с щедро сърце, която мечтае за истинска и всепоглъщаща любов. Но подобно на героините от «Щастливата възраст» и тя не успява да намери идеала си. Убедена в непоправимостта на грешката си, Йени слага край на живота си.

В продължение на още няколко години Сигрид

[1] Точно възпроизвеждане, подражание на стила на литературно произведение от определена епоха. — Б. р.

Унсет остава вярна на темата за съдбата на жената в съвременното ѝ буржоазно общество. През 1913 г. излиза сборникът с разкази, носещ символичното заглавие «Клети съдби». И тук героините са добри и честни жени, устремени към щастие, разбирателство и топлина, но в жестокия и бездушен свят те са обречени на самотно страдание. Година по-късно тя издава романа «Пролет», който е съвсем различен от «Йени»: въпреки убедеността си, че нейният съпруг не отговаря на идеала, към който се стреми, героинята вижда своя морален дълг във верността към семейството и към задълженията си. Всъщност точно тази тема за съдбата на жената преминава и в следващите произведения на писателката — сборниците с разкази «Късче вълшебно огледало» (1917) и «Умните деви» (1918).

Норвежките литературоведи обикновено разграничават три периода в творчеството на Сигрид Унсет. Разгледаният по-горе първи период обхваща годините 1907—1918 и включва «съвременните» романи. Вторият — от 1920 до 1927 г., се характеризира с нейните «средновековни» романи, които несъмнено представляват връх в прозата ѝ. А третият период започва след 1929 г., когато писателката създава нова поредица «съвременни» романи. Това деление обаче е доста условно. Повестта «Вига-Льот и Вигдис» например, един вид стилизация на древна сага, не се побира в неговите рамки. Извън схемата остава и друга творба на Сигрид Унсет от първия етап на творчеството ѝ — «Разкази за крал Артур и за рицарите около Кръглата маса», литературна обработка на древните английски легенди, известни в Норвегия още от средните векове (преразказани са в «Саги за бритите»); Унсет обаче използва друг източник — книгата на английския писател от XV век Томас Ма-

лори — «Смъртта на крал Артур» (написана през 1469 г. и отпечатана през 1485 г.).

Философско обобщение на първия период в творчеството на писателката е сборникът ѝ със статии от различни години, издаден през 1919 г. под наслов «Мнения на една жена». Тук личи противоречивостта в нейните възгледи: в произведенията си тя рисува ярка картина на трагедията на жената в буржоазното общество, но в същото време не вижда причините за тази трагедия в обезправеното ѝ положение, в антихуманността и несправедливостта на социалния строй, а ги намира в егоцентризма и бездуховността на тогавашния съвременник. Според нея само вярата, само общуването на хората с нещо по-голямо и от самите тях може истински да осмисли живота им. И затова не е чудно, че Унсет пренася действието на следващите си произведения дълбоко в средновековието, в епоха, когато религията е играла голяма роля в живота на човека. И все пак това не е основната причина, поради която писателката насочва своето внимание към средните векове, а по-скоро онази зародила се още в детството ѝ любов към фолклора и историята на нейната страна. Вече бе споменато, че първото, така и останало непубликувано произведение на Сигрид Унсет е роман, посветен на живота в средновековна Норвегия. И повестта «Вига-Льот и Вигдис», и «Разкази за крал Артур и за рицарите около Кръглата маса» не са случайни епизоди от творческата ѝ биография. Те са закономерни етапи от прехода към «Кристин, дъщерята на Лавранс» и към «Улаф, син на Аудюн от Хествикен».

Огромна подготвителна работа предшества написването на тези прочути в цял свят «средновековни» романи. Унсет използва самите първоизточници — проучва сборници със закони, проповеди, писма, книги

с народни рецепти, легенди, песни, балади и саги. Тя познава бита на средновековното норвежко семейство във всички подробности, до най-дребни детайли е овладяла устройството на жилището, покъщнината, дрехите, оръжието, оръдията, нравите и обичаите, етикета, обществените отношения. Затова и нейните битоописания се отличават с наистина археологическа точност.

Тритомният роман «Кръстин, дъщерята на Лавранс» се счита с право за най-доброто произведение на Сигрид Унсет. Тази епопея е създадена поразително бързо: първата ѝ част — «Венецът», излиза през 1920 г., втората — «Стопанката», през 1921 г. и третата — «Кръстът», през 1922 г. Действието на романа се развива в Норвегия през първата половина на XIV век. В него се разказва за живота на дъщерята на богат селянин, за нейната любов към рицаря Ерлан, за омъжването и тежкия ѝ живот. Романът започва с идилично описание на детството на Кристин в дома на умния ѝ и добър баща. По-късно този похват ще бъде използван в «Улаф, син на Аудюн». Едва петнадесетгодишна, тя е обещана за жена на юношата Симон Даре. Но докато се възпитава в манастир в Осло, Кристин среща забележителния рицар Ерлан, става негова любима, а след това въпреки волята на родителите си се омъжва за него. Чувството за вина обаче я преследва до края на живота ѝ, злото поражда ново зло. Така или иначе, нещастията, които сполетяват Кристин, произтичат от онова кратко лято, изпълнено с любов и радост, което двамата с Ерлан прекарват в «греховна връзка» преди брака си — за откраднатото кратко щастие трябва да се заплати с продължителна болка. В последната книга на романа, озаглавена символично «Кръстът», Кристин отива в манастир и умира, грижейки се за болните по време

на «черната смърт» — чумната епидемия, обхванала Норвегия през 1349 година и погълнала една трета от населението на страната.

Романът «Кристин, дъщерята на Лавранс» има огромен успех. Превеждан е на много езици, преиздаван е десетки пъти. За него през 1928 г. Сигрид Унсет е удостоена с Нобелова награда за литература. Макар от излизането на трилогията да е изминало повече от половин столетие, и до днес тя е любимо четиво на много хора в различни страни на света. Нещо повече — в последните години интересът към нея непрекъснато се разраства. През обявената от ООН международна година на жената — 1975, «Кристин, дъщерята на Лавранс» бе призната във Франция за най-забележителна творба.

Коя е причината за популярността на този роман? Защо животът на една норвежка жена от XIV век и до днес вълнува читателите не само в Норвегия, но и в Съветския съюз или Япония, макар и да са им чужди религиозните възгледи на Унсет и идеята за смиреното изкупление на греха, която преминава през целия роман? Отговорът на този въпрос се корени в дълбокото разбиране на човека, на неговия вътрешен свят, на неговите чувства, радости и страдания. Кристин е едновременно и жена от средните векове, и като че наша съвременница, защото са ни близки и разбираеми нейните чувства — те са общочовешки. Самата Сигрид Унсет в «Разкази за крал Артур и за рицарите около Кръглата маса» пише: «Времената се менят, с тях се изменят обичаите и нравите на хората, променя се тяхната вяра и за много неща те вече мислят по друг начин. Но човешките сърца винаги си остават едни и същи.»

Скоро след «Кристин, дъщерята на Лавранс» се появява другото крупно произведение на писателката —

двата двутомни романа, представляващи фактически тетралогия: «Улаф, син на Аудюн от Хествикен» (1925) и «Улаф, син на Аудюн, и неговите деца» (1927).

В края на 20-те години Сигрид Унсет отново обръща поглед към съвременността. През този период религиозните ѝ настроения се засилват. В романите «Дивата орхидея» (1929), «Горящият храст» (1930), «Ида-Елисабет» (1932) и «Вярната съпруга» (1936) съвременното ѝ общество се критикува от позициите на католицизма, чиито устои са близки на писателката още от 1924 година.

Нападението срещу Норвегия от страна на хитлеристка Германия през 1940 година и последвалата окупация попречват на писателката да завърши започнатия цикъл исторически романи за хората на XVIII век. Само първият том от този цикъл — «Мадам Дортеа» — излиза през 1939 г. Унсет напуска родината си и се преселва в Швеция; после в САЩ. Тя отдава всичките си сили на идеологическата борба с нацизма — изнася лекции, пише статии и книги. Трябва да се отбележи написаната на английски език книга със спомени «Щастливите дни в Норвегия» (1943 г.), изпълнена с гореща любов към далечната, погазена от враговете родина.

Още през 1919 г. Сигрид Унсет се премества от столицата в Лилехамар — сравнително малък град, разположен на 130 километра северно от Осло. След края на войната тя се връща отново тук, където и умира на 10 юни 1949 г.

Нужно е да се даде оценка и за романа «Улаф, син на Аудюн от Хествикен», много наподобяващ «Кристин, дъщерята на Лавранс». Действието се развива приблизително по същото време както и в «Кристин», но малко по-рано — в края на XIII век. Това е бурен и смутен период от историята на Нор-

вегия: аристокрацията в лицето на бароните[1] *заграбва властта, възползвайки се от обстоятелството, че крал Ейрик Магнусон е още малолетен. Разраства се влиянието на ханзейците*[2]*, които държат в свои ръце търговията със зърно и се домогват до все по-големи привилегии. Бароните водят борба едновременно и с ханзейците, и с църквата, като се стараят да ограничат властта ѝ. Отгласите на тези събития прозират в романа, но всичко това е като че ли само далечен фон, едва-едва осмислян от читателя. Както и в «Кристин, дъщерята на Лавранс», политическата история на Норвегия не играе съществена роля в романа. За сметка на това близкият исторически фон е описан от Сигрид Унсет до най-големи подробности.*

В центъра на романа е съдбата на двамата млади — Улаф, сина на Аудюн, и Ингюн, дъщерята на Стайнфин, тяхната любов, тежките им житейски несгоди, кратките радости и продължителните страдания. По трудния път един към друг и двамата нерядко грешат, а това се оказва съдбоносно. И макар накрая да стават мъж и жена, животът им, построен върху лъжата, измяната и престъплението, не може да не се превърне и за двамата в тежък кръст. Мисълта за извършеното, за вината и изкуплението на греха неотстъпно преследва и Улаф, и Ингюн. Сломена нравствено и физически, Ингюн умира.

[1] С други думи, феодалната аристокрация, която цели да отслаби кралската власт. — Б. р.

[2] Голяма общност на търговци от севернонемските градове, защищаваща техните интереси в чужбина /XIII—XVII в./. Тя е имала кантори в Швеция, Русия, Белгия, Англия и Норвегия /в Берген/. Под водачеството на Любек Х. контролира мореплаването в Балтийско море и доминира над политическия и стопанския живот в Северна Европа. И сега Любек, Бремен и Хамбург се наричат ханзейски градове. — Б. р.

Целият роман, и особено първият му том, външно, по структурата си, напомня древна сага. Както в сагата, действието сякаш се развива от само себе си, движено от случайностите, които в крайна сметка решават съдбите на героите. Както в сагата, в романа има много действуващи лица, показани с родословните им корени, при това твърде важни факти се споменават еднократно и читателят трябва да ги помни, защото по-късно — може би само след петдесетина страници — доста неща ще му бъдат неясни. Както в сагите, героите говорят по-малко, отколкото мислят. Самият стил и език на романа напомнят езика на сагите. Както в сагите, в романа няма нито авторски отстъпления, нито разсъждения, нито морализаторство. Но всъщност дотук се изчерпва сходството. Защото в сагите няма описания на вътрешните преживявания на героите или на природата, които заемат тъй важно място в «Улаф, син на Аудюн».

Както във всичките си романи, а най-вече в «Кристин, дъщерята на Лавранс», Сигрид Унсет и тук израства пред нас като дълбок психолог и познавач на човешката душа. Тя блестящо се справя с такава сложна задача — да покаже едновременно и мислите, и чувствата на средновековния човек, при това тъй, че читателят да открие и общочовешкото, тоест онова, което го сближава с тези хора, живели преди почти седем века, и онова специфично, характерно именно за средновековния човек. Човешките чувства и страдания на Улаф и Ингюн са ни близки и разбираеми, но заедно с това ясно виждаме, че и двамата са рожби на своята епоха. Чужда ни е религиозността на Улаф, неговите терзания и стремежът му да бъде смирен божи слуга, изкупващ греха си, но го разбираме като човек.

Всъщност именно с образа на младия Улаф Сигрид Унсет показва как християнството причудливо се преплита с езичеството, идеята за смирението влиза в противоречие с моралния кодекс на човека, произлязъл от езическото общество. За младия Улаф е напълно естествено да отмъсти за оскърблението, убивайки оскърбителя си; и в същото време верността към княза е висш дълг, пред който отстъпва на заден план дори дългът към семейството. Въобще в романа отживелиците на езичеството са показани убедително (например езическите песни в глава IV от първи том). Това е исторически правдиво и напълно обяснимо: формално християнизацията на страната е завършила приблизително в средата на XI век, но елементи на езичеството се запазват още дълго време.

Така характерното за творчеството на Сигрид Унсет дълбоко проникване в психологията на героите прави образите в романа ярки и достоверни. Тоеа напълно важи и за второстепенните герои, които са не по-малка сполука за авторката от главните. Пред читателя преминава цяла галерия прекрасно описан персонаж, пред нас застават като живи Арнвид и Тура, Вегард и Тейт, Тургилс и Турхилд и десетки други — селяни, монаси, воини, свещеници, слуги, прислужници и пр. Понякога те са обрисувани доста пестеливо, само с по няколко думи, но така подбрани, че пред читателя се ражда портрет от плът и кръв.

Нерядко писателите, които се обръщат към средновековието, придават на своите герои романтични черти. Понякога те не са живи хора с тяхната сила и слабости, с надеждите и отчаянието, с красотата и уродливостта им, а или истински рицари, слезли сякаш от картина, или мерзки злодеи, или русокоси деви-красавици, или жестоки и демонични жени-воини. Идеализацията на средновековието и поетизацията на

героите са напълно чужди на Сигрид Унсет. С педантичната точност на археолог тя обрисува детайли от бита на норвежкото стопанство от XIII век (да вземем само описанието на Хествикен в самото начало на втория том), но и без да прикрива нищо, писателката възпроизвежда всички отблъскващи черти на средновековния живот: мръсотията, вонята, занемареността, жестокостта. А и самият Улаф не е богатир от сага, където всички главни герои са непременно едри и силни — на ръст той дори е по-нисък от Ингун. Войната, според средновековните понятия това най-достойно за мъжете поприще, е показана с цялата ѝ отблъскваща непривлекателност.

Езикът на романа е превъзходен. Великолепна познавачка на съвременния ѝ литературен език в цялото му богатство, Сигрид Унсет еднакво добре владее и съкровищницата на норвежките селски говори, и лексиката на древните саги. Палитрата на нейните езикови средства поразява с обхвата си и тя я използва щедро и точно.

Седем века делят читателя от епохата на норвежкия крал Ейрик Магнусон, от времето, когато са живели Улаф, синът на Аудюн, и Ингеюн, дещерята на Стайнфин. И макар че ни е чуждо тяхното така важно за Сигрид Унсет покаяние пред бога и жертвеното изкупление на вината, за нас остават близки кратките им човешки радости, трогва ни тъй дълбокото им човешко страдание.

А това е и силата на истинската литература.

*В. БЕРКОВ**

* Предговорът е препечатан със съкращения от съветското издание на «Улаф, син на Аудюн от Хествикен». Изд. «Художественная литература», 1978, Ленинград.

I част

1

Мелодията се носеше нагоре по Виа Кондоти тъкмо когато в здрача Хелге Грам свиваше в улицата. Свиреха «Веселата вдовица» в лудо, буйно темпо и музиката ечеше като от необуздани фанфари. А дребните войници в черни униформи се втурнаха в този студен следобед, като че ли бяха най-малкото римска кохорта, която възнамеряваше устремно да се нахвърли върху варварските орди, вместо съвсем спокойно да се върне за вечеря в казармата. Или може би точно за това бързат толкова, помисли Хелге и се усмихна, защото там, където стоеше с вдигната поради студа яка на палтото, беше почувствал, че го обзема особено, породено от историята на града настроение. И тогава започна да си тананика: Не, човек не може никога да разбере жените — и продължи надолу по улицата в посока, в която знаеше, че би трябвало да се намира Корсо[1].

Спря на ъгъла и погледна нататък. Така,

[1] Главна улица в италиански град. — Б. пр.

значи, изглеждаше тукашното Корсо. Един непрестанно извиращ поток от коли по нешироката улица и пъплещо множество хора по тесния тротоар.

Стоеше неподвижно, загледан в потока, минаващ покрай него. Усмихваше се, защото си мислеше, че би могъл да се разхожда всяка вечер сред гъмжилото от хора, нагоре по тази улица докато тя стане за него нещо обикновено като Карл Юхан[1] в родината му.

Ах, той изпитваше желание да тръгне веднага и да обходи всички улици на Рим — на драго сърце и цяла нощ. Защото мислеше за града, такъв, какъвто се бе разкрил преди малко долу под него, когато стоеше запленен от залеза на слънцето.

По западния склон се носеха облаци, нанизани един до друг като малки сиви агънца. Краищата им ставаха ту огненочервени, ту кехлибаренозлатни от слънцето, залязващо зад тях. Под бледото небе се простираше градът и Хелге изведнъж разбра, че Рим трябва да изглежда точно така — не както си го бе представял в мечтите си, а такъв, какъвто сега се разстилаше пред него.

Но всичко друго, което беше видял по време на пътуването, го беше разочаровало, защото се различаваше от онова, дето предварително си беше представял у дома, когато жадуваше да тръгне на път и да види всички тези неща. Най-после, най-после реалността се разкриваше пред очите му по-богата от всички негови мечти. И това беше Рим.

[1] Главната улица на Осло. — Б. пр.

Обширно поле от покриви се простираше под него в долината: множество покриви на къщи, стари и нови, високи и ниски — изглеждаше така, като че ли са били построени точно когато и където е трябвало и толкова големи, колкото е било необходимо в момента, защото само на няколко места имаше празно пространство зад улиците между многото покриви. И целият този свят от неспокойни силуети, пресичащи се в хиляди остри ъгли, се простираше застинал и притихнал под бледото небе, където едно невидимо, залязващо слънце запалваше малки светлини по краищата на облаците. Този свят лежеше и дремеше под фина, белезникава мъгла, която не се смесваше с никакъв динамичен, забързан дим. Защото човек не можеше да съзре фабричен комин, а и нито един от малките смешни ламаринени комини, които стърчаха над къщите, не пушеше. Ръждивокафявите кръгли стари керемиди бяха обрасли със сивожълти лишеи, по водосточните тръби се зеленееха храстчета с жълти цветчета, а по терасите бяха подредени саксии със сухнещо алое, докато навън по първазите падаха спокойно застинали каскади от виещи се растения. Там, където по-горен етаж на някоя по-висока къща стърчеше над съседните, втренчено гледаха пусти и тъмни прозорци, изрязани в червеножълта или сивобяла стена, или пък спяха зад затворени капаци. Но в мъглата се очертаваха лоджии, подобни на останки от стари наблюдателни кули, а по покривите се издигаха малки беседки от дърво и ламарина.

И над всичко се извисяваха куполи на

църкви, много, много куполи — огромната сива сграда на отсрещната страна, където Хелге предполагаше, че тече реката, беше църквата «Свети Петър».

Отвъд долината, където червените покриви закриваха града, който Хелге тази вечер чувстваше, че с право може да се нарече вечен, ниска верига от хълмове извиваше своя гръбнак към небето, а гребенът ѝ носеше далеч нататък алея от пинии, чиито корони образуваха стройна колонада. А далеч отдолу зад куполите на църквата «Свети Петър», където погледът спираше, се издигаше друг хълм със светли вили между пинии и кипариси. Това беше вероятно Монте Марио.

Над главата на Хелге се разстилаше тъмен, плътен свод от листа, а зад него плискаше водоскокът със своеобразен живителен шум — водата плющеше върху камъните на басейна и преливайки, се изтичаше отдолу.

Хелге шепнеше към града на своите мечти, където кракът му не беше стъпвал на нито една улица, където къщите не криеха нито една сродна душа, нито един приятел: «Рим, Рим, вечен Рим.» Смути се заради собственото си самотно «аз» и заради вълнението си, въпреки че знаеше, че тук няма никой, който да го подслушва. Обърна се и забърза надолу към Испанското стълбище.

Сега стоеше на ъгъла на Кондоти и Корсо и чувстваше сладко объркване, защото, ако в този миг трябваше да премине в чуждия град през гъмжащата от оживление улица и да се оправи сам в непознатия град, щеше да го прекоси целия чак до площада Свети Петър.

Като пресичаше улицата две млади момичета минаха покрай него. Те сигурно бяха норвежки, мина му веднага през ум и изпита приятно чувство. Едното от тях беше много русо и носеше дрехи от светла кожа.

Изглежда, че той се радваше дори само като четеше по ъглите имената на улиците върху белите обрамчени мраморни плочи с чисти, издълбани в тях латински букви.

Улицата, по която вървеше, завършваше на открит площад до един бял мост, чиито две редици фенери хвърляха мъждива зеленикавожълта светлина към мощното бледо сияние, което струеше от неспокойното небе. По протежение на реката имаше нисък каменен парапет, който беше слабо осветен, и една редица дървета с повехнали листа и дънери, чиято кора се белеше на големи бели парчета. На отвъдната страна на реката под дърветата светеха газови фенери, а множеството къщи се открояваха като тъмни силуети на фона на небето, но на тази страна в прозорците още пробляскваха последните лъчи на слънцето. Защото сега небето беше почти ясно и се простираше прозрачно, синьозелено над хълма с алеи от пинии; по него се носеха няколко тежки, издути облака, които приплamваха в червено и жълто, като че предвещаваха буря.

Той се спря на моста и погледна към Тибър. Колко мътна бе водата! Облаците се отразяваха непрекъснато с разноцветни пламъци, тя завличаше клони, дъски и пясък в светлото си каменно корито. Встрани от моста малка стълба водеше надолу към водата. Хелге си мислеше колко лесно би било човек да се про-

мъкне някоя нощ тук, когато всичко му дотегне. Дали някой го бе направил?

Той попита един полицай на немски къде е пътят за църквата «Свети Петър», а полицаят отговори на френски, после на италиански и когато Хелге продължи да клати глава, отново заговори на френски и показа реката. Хелге пое натам.

Една величествена тъмна стена се издигаше към небето, виждаше се ниска, кръгла кула с назъбени пръстени и на върха — черен като въглен силует на ангел. Той позна очертанията на Замъка на ангелите. Мина точно под него. Все още бе доста светло, така че в здрача статуите на моста изглеждаха златисти, и Тибър продължаваше да носи отражението на червени облаци, а газовите фенери светеха посилно и хвърляха мостове от светлина през реката. Зад Моста на ангелите по нов железен мост минаваха електрически трамваи, от прозорците на които струеше светлина. От жиците на трамвая хвърчаха сивобели искри.

Пред един човек Хелге вдигна шапка като за поздрав:

— San Pietro, favorisca?[1]

Човекът го упъти и каза още нещо, което Хелге не разбра. Улицата, в която влезе, беше толкова тясна и тъмна, че почувства радост като при среща с нещо познато — точно така си беше представял една италианска улица. Там се редуваха антикварни магазинчета. Хелге гледаше с интерес лошо осветените витрини. Повечето от изложените неща бяха дреболии —

[1] «Свети Петър», ако обичате? /ит./. — Б. пр.

мръсните ленти от груба бяла дантела, които висяха на връвчици, нима това бяха италианските дантели? Имаше кожени вехтории, изложени върху прашни капаци от кутии, и малки отровнозелени бронзови фигури, стари и нови метални свещници, брошки с много скъпоценни камъни, които като че бяха фалшиви. Въпреки това той почувства непреодолимо желание да влезе — да пита, да се пазари, да купува. Бе се озовал, без да знае как, в едно малко опушено магазинче. Всъщност беше забавно — тук имаше най-различни неща: от тавана висяха стари църковни лампи, копринени парцали със златни цветя на червен, зелен и бял фон, виждаха се употребявани мебели.

Зад тезгяха седеше мургаво момче с набола брада и четеше. То отговаряше, докато Хелге посочваше един или друг предмет и питаше «quanto»[1]. Единственото нещо, което разбра, бе, че нещата бяха безбожно скъпи — естествено човек трябваше да изчака с покупките, докато научи езика, за да може да се пазари.

Отвън на една етажерка имаше много неща от порцелан, фигурки в стил рококо и вази с моделирани букети от рози. Но те изглеждаха нови. Хелге взе наслуки някаква дреболия и я сложи на тезгяха:

— Quant o?

— Sette[2] — каза момчето и разпери седем пръста.

[1] Колко /ит./. — Б. р.
[2] Седем /ит./. — Б. р.

— Quattro[1]. — Хелге вдигна четири пръста в нова кафява ръкавица.

И веднага се почувства радостен и спокоен, че така добре се оправя на чуждия език. Естествено нищо не разбра от протестите на момчето, но всеки път, когато другият кажеше нещо, той му се противопоставяше със своето quattro и показваше четири пръста.

— Non antica[2] — подхвърли бързо той. — Ала собственикът уверяваше, че предметът е старинен. «Четири», каза Хелге за последен път. Сега собственикът показваше само пет пръста. Когато Хелге се отправи към вратата, той извика след него. Беше съгласен. Изпълнен с радост, Хелге взе дреболията, увита в светлочервена копринена хартия.

В края на улицата на фона на небето Хелге съзря огромния силует на катедралата. Той премина бързо предната част на площада, там, където се намираха магазините с осветени витрини и трамваите профучаваха бързо, и продължи към двете полукръгли аркади, които подобно на две извити ръце обгръщаха и притегляха част от площада към тишината и тъмнината, към огромната тъмна църква, простираща като раковина широката си стълба надолу чак до средата на площада.

Куполът на църквата и редицата статуи на светии върху покрива на колонадата се от-

[1] Четири /ит./. — Б. р.
[2] Не е старинен /ит./. — Б. р.

крояваха сред полумрака. Корони на дървета и къщи бяха струпани безразборно по височината. Тук газовите фенери бяха много слаби. Мракът се процеждаше от отвореното преддверие на църквата надолу по стълбата между колоните на колонадите. Хелге се изкачи тихо до самата църква и погледна към затворените железни врати. Върна се отново към обелиска в средата на площада, застана там и се загледа в тъмната църква, отметна глава назад и проследи с поглед тънкия каменен връх, който се издигаше във вечерното небе, където последните облаци се бяха снижили над покривите в онази част на града, откъдето беше дошъл, и първите звезди разкъсваха с искрящите си иглички тъмнината, която ставаше все по-гъста.

До слуха му отново достигна странното плискане на водата, която леко струеше в каменния басейн. Приближи се до един водоскок и погледна дебелата бяла струя, която като че напук се издигаше и пречупваше високо горе, тъмна на фона на прозрачния въздух, и потъваше в мрака, където водата отново проблясваше, докато лек полъх на вятъра обхвана водната струя и я наведе към него. Водата не се плискаше вече с такъв звук в каменния басейн, а сякаш съскаше и в студената вечер го напръска с ледени капки.

Хелге обаче остана неподвижен, слушаше и се оглеждаше — изминаваше няколко крачки, спираше се за малко и отново тръгваше, но съвсем тихо — за да чуе шепота в самия себе си. Сега той бе тук, сега действително бе тук — далеч, далеч от всичко, от което така

силно бе жадувал да се откъсне. И започна да върви още по-бавно — промъкваше се като човек, избягал от затвор.

Долу на ъгъла на улицата се намираше ресторант. Той се запъти натам; по пътя видя магазин за тютюн, влезе вътре, за да си купи цигари, картички и пощенски марки. Докато чакаше бифтека и отпиваше големи глътки от червеното вино, пишеше картички на родителите си; на баща си: «Тази вечер толкова много мисля за теб» — и се усмихваше с болка на душата: боже, все едно и също. Но на майка си писа: «Вече имаш малък подарък от мен — първото нещо, което купих тук в Рим.» Бедната мама, как ли е тя сега? През последните години често се бе държал грубо с нея. Той разопакова подаръчето — флаконче с одеколон, и се загледа в него. Добави още няколко реда: справял се с езика и не било толкова трудно човек да се пазари в магазините.

Храната беше добра, но скъпа. Е, само да се ориентира тук, ще се оправи и с малко пари. Заситен и ободрен от виното, той пое надолу в друга посока. Видя дълги ниски полусрутени къщи и високи градински зидове, мина през рухнала сводеста порта, излезе оттам на някакъв мост и тръгна по него. Пазач го спря и му даде да разбере, че може да мине само срещу едно солдо. От другата страна се намираше голяма тъмна църква с купол.

По-нататък попадна в гъста плетеница от тъмни и тесни улички. В тайнствения мрак различни издигащи се към небето стари палати, издадени корнизи на покриви, прозор-

ци с решетки, а редом с тях порутени къщи, фасади на църквици, потулени сред редиците от сгради. Нямаше никакъв тротоар — той нагази в боклука, който вонеше в канавката. А навън пред тесните осветени врати на кръчмите и под светлината на няколкото фенера му се мярнаха тъмни човешки фигури. Хелге беше полуочарован, полууплашен — напрегнат и по момчешки нетърпелив. Започна да разсъждава как да се измъкне от този лабиринт и как да се върне в хотела си, който се намираше далеч, на оня край на света. Щеше да бъде по-добре да вземе файтон.

И тръгна надолу по друга, тясна и съвсем безлюдна улица. Между високите къщи, чиито стени с черни, изрязани отвори за прозорци се извисяваха нагоре без корнизи, се виждаше къс небе, ясносиньо и с тъмни отблясъци, а долу по неравния каменен мост слаб повей на вятъра вдигаше прах, разнасяйки хартийки и сламки.

Две жени го настигнаха и задминаха. Това стана точно под един фенер. Той се сепна: бяха онези момичета, привлекли вниманието му този следобед по Корсо, за които бе предположил, че са норвежки. Отново разпозна светлите кожени дрехи на по-високата от тях.

Изведнъж му хрумна палава мисъл — защо да не опита малък флирт — ще ги попита за пътя, за да разбере дали са норвежки — или поне скандинавки. С леко разтуптяно сърце той тръгна след тях. Със сигурност бяха чужденки.

Двете млади момичета се спряха на улицата пред един затворен магазин. Веднага след

това продължиха пътя си. Хелге се замисли дали да каже «please», «bitte », или «scusi» — или пък да опита с «unnskyld» — ако бяха норвежки, щяха да се зарадват.

Момичетата завиха по една улица. Хелге беше съвсем близо зад тях, събра кураж да ги заговори. Тогава по-дребната се обърна малко и каза нещо на италиански тихо и възмутено.

Хелге бе доста разочарован. Понечи да каже «scusi» и да изчезне, но тогава по-високата каза на приятелката си:

— О, недей, Ческа, не го заговаряй. Много по-разумно е да се правиш, че не забелязваш нищо.

— Не мога да понасям тази проклета италианска паплач, която никога не оставя една жена да си върви спокойно! — възкликна другата.

— Извинявайте — обади се Хелге.

Момичетата поспряха и се обърнаха рязко.

— Наистина ви моля да ме извините. — Хелге заекна и се изчерви, ядоса се за това и още по-силно се изчерви в тъмнината. — Всъщност днес пристигнах от Флоренция и се обърках из тези тесни и криви улички. И после си помислих, че дамите сигурно са норвежки или поне скандинавки. Толкова лошо се справям с италианския език, че си помислих. . . Бъдете така добри да ми кажете къде минава трамвай. Моето име е Грам, кандидат[1] Грам — каза той и отново повдигна шапката си.

[1] Човек, завършил университет. — Б. пр.

— А къде живеете? — попита високото момиче.

— Непосредствено до гарата, в хотел, който се казва «Алберго Торино» или нещо подобно — поясни Хелге.

— Можете да вземете трамвая за Трастевере на Сан Карло аи Катенари — каза поníското момиче.

— Не, по-добре вземете номер едно до новото Корсо.

— Но няма да стигне до гарата — обади се отново по-дребната.

— Ще стигне. Качете се на този, на който пише «Сан Пиетро — Стационе Термини» — обясни другата на Хелге.

— Ама тази линия... тя първо минава през Капо ле Казе и Лудовизи и продължава един господ знае докъде — с този трамвай се пътува до гарата най-малко един час.

— Не, мила, отива право там по Вия Национале.

— Не е вярно — упорстваше по-дребната.

— Между другото той дори отива първо до Латеран.

По-високото момиче се обърна към Хелге:

— Вървете по първата улица вдясно... до битпазара и после наляво покрай Канчелерия[1] до новото Корсо. Доколкото си спомням, трамваят спира при Канчелерия — или съвсем близо. Ще видите табелата. Трябва да внимавате и да се качите на трамвая, на който пише САН ПИЕТРО — СТАЦИОНЕ ТЕРМИНИ — това е единицата.

[1] Старинна сграда в Рим от времето на Ренесанса. — Б. р.

Хелге стоеше малко унил и слушаше как младите момичета боравят с чуждите наименования. Той поклати глава:

— Страхувам се, че няма да се оправя, госпожице. По-добре да повърви, докато срещна файтон.

— С удоволствие ще ви придружим до спирката — каза по-високата.

Дребната зашепна сърдито нещо на италиански, но високата отново се противопостави. Хелге посърна още повече поради забележките, които не разбираше.

— Благодаря, не се затруднявайте, ще се прибера по някакъв начин.

— Това не е никакво затруднение — увери го по-високата и те тръгнаха.

— И ние сме горе-долу в тази посока.

— Прекалено сте любезни. Доста е трудно човек да се ориентира тук, в Рим, нали? — опита се той да подхване разговор. — И особено в тъмнината.

— О, не, човек бързо го опознава.

— Да, казах ви, че пристигнах днес, дойдох предобед с влака от Флоренция.

Дребната каза полугласно нещо на италиански. Високата попита Хелге:

— Сега във Флоренция е може би студено?

— Да, ужасно студено. Не е ли малко по-меко времето тук, в този град? Впрочем вчера писах на майка си да ми изпрати зимното палто.

— Тук също може да стане доста студено. Хареса ли ви Флоренция? Колко време прекарахте там?

— Две седмици — отговори Хелге. — Струва ми се, че Рим ще ми хареса повече.

Другото момиче се засмя. През цялото време беше шепнало недоволно на италиански. Но високото момиче каза с топлия си спокоен глас:

— Да, мисля, че човек не може да обикне друг град така, както Рим.

— Приятелката ви италианка ли е? — попита Хелге.

— Не, госпожица Ярман е норвежка. Ние само си говорим на италиански, за да се упражняваме. Тя го владее много добре. Казвам се Винге — добави тя и посочи голям тъмен дворец: — това е Канцелерия.

— Наистина ли дворът й е толкова хубав, колкото казват?

— Да, много е хубав. Сега ще ви покажа къде да се качите на трамвая, който ще ви отведе у вас.

Докато стояха и чакаха, двама мъже пресякоха улицата.

— Я гледай, каква среща! — каза единият на шведски.

— Добър вечер — поздрави другият. — Ще вървим ли заедно нататък? Бяхте ли долу да видите коралите?

— Беше затворено — отговори навъсено госпожица Ярман.

— Срещнахме един сънародник, и му показахме къде да се качи на трамвая — обясни госпожица Винге и ги представи един на друг: кандидат Грам, художникът Хеген, скулпторът Алин.

— Не знам дали господин Хеген си спом-

ня за мене — казвам се Грам. Срещали сме се преди три години в стопанството на Мюсю.

— О, да, разбира се. А сега сте в Рим.

Алин и госпожица Ярман нещо си зашепнаха. После тя се приближи до приятелката си:

— Йени, аз се прибирам. Не ми се ходи у Фраскати.

— Но, скъпа, ти сама предложи.

— Не, не, не искам у Фраскати. Уф, да седя и да си губя времето с тридесет стари една от друга по-грохнали датчанки от всевъзможни родове.

— Можем да идем на друго място. Но ето, вашият трамвай идва, кандидат Грам.

— Благодаря за помощта. Вероятно пак ще се срещна с дамите — сигурно в Скандинавското дружество?

Трамваят спря пред тях. Тогава госпожица Винге каза:

— Не зная. Но може би ще пожелаете да дойдете сега с нас? Бяхме се уговорили да излезем тази вечер, да пием по чаша вино и да послушаме музика.

— Благодаря.

Хелге стоеше малко нерешително и смутено хвърли поглед към останалите.

— Би ми било много приятно, но. . . — Приветливата госпожица Винге му вдъхваше доверие. — Вие се познавате и не е ли най-добре за вас да се отървете от един непознат — промълви той и смутено се засмя.

— Не, драги. — Тя се усмихна. — Ще ни бъде много приятно. Вижте, вашият трамвай замина. Хеген познавате отпреди, а сега и

нас. Ако не сте изморен, заповядайте с нас, а после ще ви изпратим.

— Не, не съм изморен. С голямо удоволствие бих дошъл с вас — каза Хелге разпалено и облекчено.

Останалите трима започнаха да изброяват кръчми. Хелге не бе чувал за нито една от тях. Не за това му бе говорил неговият баща. Госпожица Ярман отхвърли всички.

— Е добре, тогава да отидем долу към Сант Аугустино. Ти знаеш, Гунар, там, където сервират червено вино. — Йени Винге тръгна, без да капризничи. Хеген я следваше.

— Там няма музика — възрази госпожица Ярман.

— Има. Кривогледият и оня, другият, са там почти всяка вечер. Хайде, да не стоим тук и да се чудим какво да правим.

Хелге ги последва с госпожица Ярман и шведския скулптор.

— Отдавна ли сте в Рим, господин Грам?

— Не, днес предобед пристигнах от Флоренция.

Госпожица Ярман тихо се засмя. Хелге се смути. Вървеше и обмисляше. Може би въпреки всичко бе по-добре да каже, че е изморен, и да си тръгне. Докато минаваха по тъмни и тесни улици, госпожица Ярман разговаряше през цялото време със скулптора и когато се опитваше да я заговори, едва му отвръщаше. Преди да бе взел решение, той видя, че другата двойка изчезна зад една тясна врата.

II

— Какво, по дяволите, ѝ е пак на Ческа — капризите ѝ нямат край. Съблечи си палтото, Йени, иначе навън ще ти бъде студено. — Хеген закачи шапката и пардесюто си и се отпусна на един плетен стол.

— Бедната, напоследък не се чувства добре — и после този Грам ни следваше на известно разстояние, преди да се реши да заговори и да попита за пътя. Такова нещо винаги я дразни, а освен това знаеш, че сърцето ѝ. . .

— Бедната. Впрочем нахален тип.

— О, горкият, той просто не знаеше накъде да върви. Струва ми се, че не е човек, свикнал да пътува. Познаваш ли го?

— Съвсем не. Но може и да съм го срещал. Ето ги, идат.

Алин взе палтото на госпожица Ярман.

— По дяволите! — възкликна Хеген. — Колко си хубава тази вечер, Ческа!

Тя се усмихна и приглади полата си, после хвана Хеген за раменете и каза:

— Премести се, искам да седна до Йени.

Боже мой, колко е красива, помисли си Хелге. Полата ѝ бе яркозелена, а талията толкова висока, че пищните ѝ гърди се показваха от деколтето като от цветна чашка. Кадифената блуза придобиваше слънчевозлатист отблясък по гънките. Беше дълбоко изрязана около закръглената светломургава шия. Тя беше подчертана брюнетка. Изпод кадифе-

ната шапчица с формата на камбанка се подаваха ситни гарвановочерни къдрици и подчертаваха прасковената руменина на страните ѝ. Това беше лице на малко момиче, с извити клепки над дълбоките сивочерни очи и очарователни трапчинки край тъмночервената устица.

Несъмнено и госпожица Винге бе хубава, но не толкова, колкото приятелката ѝ. Тя беше толкова руса и светла, колкото другата тъмна; косата ѝ оголваше високото бяло чело и пръскаше златисти искри под малката сива кожена барета, а тенът ѝ бе чисто бял, с лека червенина. Дори веждите и миглите около стоманеносивите очи бяха светли — златистокафяви. Устата ѝ обаче бе прекалено голяма за това тясно лице с малък прав нос и слепоочия, изпъстрени със синкави жилчици, устните бяха малко бледи, но когато се смееше, те откриваха гъсти, блестящи зъби. Всичко бе толкова нежно — стройната шия, ръцете, покрити с фин светъл мъх, и дългите изящни пръсти. Фигурата ѝ бе почти момчешка — висока и слаба. Трябва да беше съвсем млада. Имаше тесни светли биета по ръкавите и около деколтето на сивата копринена рокля, лека и въздушна, с набор над бюста и около талията — вероятно за да поприкрие донякъде нейната мършавина. Огърлицата от бледочервени мъниста хвърляше розовочервени отблясъци по кожата ѝ.

Хелге Грам седеше неподвижно на края на масата и слушаше непознатата компания да говори за някаква госпожа Сьодерблом, която била болна. Стар италианец с мръсна бяла

престилка, препасана на големия му корем, дойде и попита какво желаят.

— Червено, бяло, кисело, сладко — какво ще желаете, Грам? — обърна се към него Хеген.

— Кандидат Грам трябва да поръча половин литър от моето червено вино — каза Йени Винге.

— То е едно от най-добрите вина в Рим, а това значи много, разбирате ли?

Скулпторът бутна към дамите една табакера. Госпожица Ярман си взе цигара и я запали.

— О, не, Ческа — помоли я госпожица Винге.

— Напротив — отговори госпожица Ярман, — няма да ми стане по-добре, ако не пуша. Ядосана съм тази вечер.

— Но защо, мила госпожице?

— Уф, не можах да се сдобия с коралите.

— Трябваха ли ти за тази вечер? — попита Хеген.

— Не, но най-после бях решила да ги купя.

— А утре ще решиш да си купиш огърлица от малахит — засмя се Хеген.

— Не, съвсем не. Но щеше да бъде направо отвратително, ако Йени и аз се бяхме втурнали нататък само заради едни нищо и никакви корали.

— В действителност така се срещнахме. Иначе би трябвало да отидете у Фраскати, за което ти изведнъж се разсърди.

— Изобщо нямаше да отида у Фраскати — в това можеш да бъдеш съвсем сигурен, Гунар. И така би било много по-добре. Защото

сега ще пуша и ще пия и ще прекарам нощта навън, щом, така или иначе, тръгнах с вас.

— Мисля, че ти го беше предложила.

— Смятам, че огърлицата от малахит беше изключително красива — намеси се Алин, — а и много евтина.

— Да, но малахитът е много по-евтин във Флоренция. Този тук струва четиридесет и седем лири. А там, във Флоренция, където Йени купи своя cristallo rosso[1], бих могла да го взема за тридесет и пет лири. Йени плати само осемнадесет за огърлицата. Обаче той ще ми даде коралите за деветдесет лири.

— Не разбирам как се оправяш с парите — каза Хеген и се засмя.

— Не искам да говоря повече за това — отвърна госпожица Ярман. — Омръзна ми целият разговор. Утре обаче ще отида да купя коралите.

— Не са ли много деветдесет лири за корали? — осмели се да попита Хелге.

— Разберете, че това не са обикновени корали — благоволи да отговори госпожица Ярман. — Това са корали контадина: една голяма огърлица със златна закопчалка и дълги тежки клипсове към нея.

— Контадина — това не са ли особен вид корали?

— Не, не — такива, каквито може би носят селянките.

— Не зная какво означава контадина — усмихна се Хелге боязливо.

— Селско момиче. Не сте ли виждали гер-

[1] Червен планински кристал /ит./. — Б. р.

даните им от тежки, тъмночервени шлифовани корали? Моите са точно кървавочервени, а средното топче е толкова голямо. — И тя направи с палеца и показалеца кръг, голям колкото яйце.

— Трябва да е много красиво. . . — Хелге жадно се вкопчи в разговора. — Не зная как изглежда малахит или cristallo rossa, но мисля, че такива корали най-много биха ви отивали.

— Чувате ли, Алин. Вие, който искахте да купя огърлицата от малахит. Карфицата на вратовръзката на Хеген е от малахит — дай ми я за малко, Гунар. А огърлицата на Йени е от cristallo rosso, а не rossa — червен планински кристал, разбирате ли?

Тя му подаде карфицата и огърлицата. Огърлицата беше запазила топлината на моминската шия. Хелге се загледа известно време в нея. Във всяко топче като че имаше малки пукнатини, които изсмукваха светлината.

— Но вие би трябвало да носите корали, госпожице Ярман. Знаете ли, мисля, че вие самата ще заприличате тогава на римска контадина.

— Ха, виж ти! — Тя се усмихна леко на Хелге и си затананика доволно. — Чувате ли?

— Вие имате и италианско име — продължи разпалено Хелге.

— О, то е от италианското семейство, при което живях миналата година. Те промениха грозното име, което бях наследила от баба си, и после си запазих италианското.

— Франческа — каза бавно Алин.

— Винаги ще мисля за вас като за Франческа — госпожица Франческа.

— Впрочем защо не като *госпожица* Ярман. За съжаление не можем да си говорим на италиански, щом не знаете езика. — Тя се обърна към другите: — Йени и Гунар, утре, значи, купувам коралите.

— Да, чухме го вече — каза Хеген.

— Аз обаче искам да ги взема за деветдесет лири.

— Да, но човек трябва да се пазари — каза като човек с опит Хелге. — Днес следобед бях на едно място при църквата «Свети Петър» и купих това за майка си. Продавачът ми искаше седем лири, но аз му дадох четири. Не мислите ли, че е евтино? — Той постави предмета на масата.

Франциска го разглеждаше презрително.

— На битпазар струват лира и половина. Миналата година донесох няколко такива за всяка една от прислужничките вкъщи.

— Продавачът твърдеше, че е антика — възрази кротко Хелге.

— Те винаги правят така, когато виждат, че хората не разбират от тези неща и не знаят италиански.

— Значи, не ви харесва? — попита Хелге унил и зави предмета в червената копринена хартия. — Мога ли да го дам на майка си?

— Мисля, че е ужасен — каза Франциска. — Но аз не познавам вкуса на майка ви.

— Един бог знае какво да го правя тогава — въздъхна Хелге.

— Дайте го на майка си — каза Йени Винге. — Тя ще се зарадва, че сте се сетили за

нея. Освен това у нас хората харесват такива предмети. Ние тук виждаме прекалено много различни неща.

Франциска се протегна за табакерата на Алин, но той не ѝ я даде. Известно време спореха шепнешком. После тя захвърли табакерата.

— Джузепе!

Хелге разбра, че тя иска да поръча цигари на кръчмаря. Алин се надигна.

— Госпожице Ярман, скъпа, помислих само — знаете, че не бива да пушите толкова много.

Франциска се изправи със сълзи в очите.

— Все едно ми е, прибирам се.

— Госпожице Ярман — Франческа. . . — Алин държеше палтото ѝ и я молеше нежно. Тя избърса очите си с кърпичка.

— Да, ще си отида. Скъпи мой, вие виждате, че тази вечер съм невъзможна. Не, ще си отида, сама, не, Йени, ти не бива да си тръгваш.

Хеген също стана. Хелге седеше самотен на масата.

— Надявам се, не си въобразяваш, че ще те оставим да си тръгнеш сама толкова късно през нощта — каза Хеген.

— Може би ще се опиташ да ме спреш?

— Да, точно така.

— Хайде, Гунар — каза Йени Винге. Тя кимна към двамата мъже, те седнаха и не казаха нищо, докато Йени, прегърнала Франциска, не я отведе настрани и не поговори тихо с нея. След малко и двете се върнаха на масата.

Но настроението на компанията се беше раз-

валило. Госпожица Ярман се бе облегнала почти изцяло на Йени, беше получила цигари, пушеше и поклащаше глава в отговор на всички уверения на Алин, че неговите били похубави. Йени беше поръчала плодове, ядеше мандарини и пъхаше парчета в устата на Франциска. Колко миловидна изглеждаше Франциска — полуизлегнала се, с малкото си тъжно детско лице, оставяйки се приятелката й да я храни. Алин седеше и я гледаше, а Хеген чупеше всички изгорели клечки на малки парченца и ги бодеше в портокаловите кори.

— Отдавна ли сте в града, кандидат Грам? — попита той Хелге.

Хелге се опита да бъде духовит:

— Обикновено казвам, че съм пристигнал днес предобед с влака от Флоренция.

Йени се засмя учтиво, но Франциска се усмихна смъртоносно.

В този момент влезе едно гологлаво тъмнокосо момиче с нахално жълтеникаво-мазно лице. В ръка държеше мандолина. След нея ситнеше дребен, немощен човек с китара.

Йени говореше като на дете:

— Виждаш ли, Ческа, това е Емилия. Сега ще послушаме музика.

— Това е хубаво — каза Хелге. — Нима тези улични певци още обикалят кръчмите на Рим?

Певците започнаха с «Веселата вдовица»; *Да, казвам ви още сега, че аз съм почтена жена.* Момичето имаше особен висок, ясен глас.

— Уф, не, по дяволите! — Франциска се събуди. — Не искаме това, искаме нещо ита-

лианско, може би *Луната с бледото лице*, нали?

Тя се втурна към музикантите и ги поздрави като стари приятели, смееше се и жестикулираше, взе китарата, започна да свири и затананика различни мелодии.

Италианката запя. Сладка и гальовна, мелодията се носеше под акомпанимента на звънтящите струни и компанията на Хелге пееше припева. В песента се говореше за любов и целувки.

— Това е любовна песен, нали?

— Хубава любовна песен — засмя се Франциска. — Не бива да се превежда, но на италиански звучи чудесно.

— О, не е толкова ужасна — каза Йени Винге и се обърна към Хелге с любезната си усмивка: — Е, кандидат Грам, приятно ли е тук? Нали виното е хубаво?

— Да, чудесно е. А и заведението сигурно е типично италианско.

Той обаче напълно беше изгубил кураж. Госпожица Винге и Хеген разговаряха от време на време с него, но той не се и опитваше да поддържа разговора. Тогава те започнаха да говорят за картини. Шведският скулптор само седеше и гледаше госпожица Франциска. Непознатите мелодии се лееха от трептящите струни, галеха слуха на Хелге и сякаш поздравяваха другите от компанията. Помещението, където той седеше, беше хубаво. Подът бе от червени тухли, а стените и сводестият таван, който се опираше в средата на дебела колона, бяха варосани. Масите изобщо не бяха боядисани, столовете имаха зелени сламени

седалки. Въздухът беше възкисел и тежък от ферментирали изпарения, които се носеха от бъчвите с вино зад мраморния тезгях.

Значи това бе бохемският живот в Рим. Пред очите си сякаш виждаше някаква картина, или все едно че четеше описание на тази действителност. Но сега се чувстваше излишен и отчаян. Представяше си, че се намира в центъра на тази картина, или че е главен герой на описанието. Но наяве, сред тези хора, той добре осъзнаваше, че това никога не можеше да се случи.

Впрочем по дяволите! Така беше най-добре! В действителност той не беше подходящ за компания, да не говорим пък за такава като тази. Виж как, без да мисли, Йени Винге посяга към дебелата масивна чаша с тъмночервено вино! За него това беше нещо забележително. Бе слушал от баща си за тези неща, той бе насочил вниманието му към чашата, която държеше момичето на римската картина на Марстрам в музея в Копенхаген. Според госпожица Винге тази картина може би не струваше нищо. Тези малки момичета вероятно никога не са чели за Брамантския двор в Канчелерия, «тази перла на ренесансовата архитектура». Един ден може би случайно са го открили, когато са си купували мъниста и дрънкулки на битпазар. Вероятно, възхитени, са завели приятелите си и са им показали новата красота, която години наред не са могли да си представят.

Те едва ли бяха чели разни сведения за всеки един камък и място, докато ги заболят очите, и не биха могли да видят нещо хубаво, ако

то не отговаряше точно на изработените представи у дома. Вероятно можеха да се наслаждават на някоя бяла колона, издигаща се към синьото южно небе, без излишно да се интересуват в чест на кой забравен бог е бил построен храмът, който някога се е издигал тук.

Беше мечтал и чел. Той разбираше, че в действителност нищо не отговаряше на очакванията му. На дневна светлина всичко си оставаше сиво и сурово. Мечтите му бяха обгърнали фантастичните му видения в полумрак, който им придаваше хармонична завършеност, а руините те обвиваха в ярка зеленина. Той дойде само да провери дали всичко, за което бе чел, е на мястото си. Бе научил прочетеното в книгите в Академията и можеше да говори часове наред пред младите дами и да твърди, че е видял тези неща, и въпреки това не би могъл да спомене нищо, което самият той бе открил. Нямаше да научи нищо повече, освен това, което бе прочел. А когато срещаше живи хора, опитваше се да открие дали някой от тях олицетворява една от онези мъртви, измислени фигури, които познава. Защото как щеше да узнае нещо за живите хора, той, който никога не бе живял.

Но Хеген с неговата пълна червена уста във всеки случай не мечтаеше за романтични приключения като тези от романите в домашната библиотека, когато се закачаше с някое малко момиче вечер по улиците на Рим.

Впрочем той започваше да усеща, че виното замайва главата му.

— Ако сега се приберете и си легнете, ут-

ре ще имате главоболие — каза му госпожица Винге, когато отново бяха навън на тъмната улица. Другите трима вървяха напред. Хелге ги следваше с нея малко по-назад.

— Откровено казано, госпожице Винге, не смятате ли, че сте излезли с ужасно скучен човек?

— Не, драги. Работата е там, че вие не ни познавате, а и ние вас — засега.

— Много ми е трудно да установя контакт с хората, никога не го постигам. Не трябваше да идвам с вас, когато бяхте така мила да ме поканите. Вероятно човек първо трябва да свикне със забавленията. Той се опита да се засмее.

— Да, сигурно.

По гласа й Хелге разбра, че и тя се усмихва.

— Бях на двадесет и пет години, когато започнах да свиквам. И един бог знае, че в началото не ми беше леко.

— Вие? Мислех, че вие, хората на изкуството, винаги. . . Впрочем мислех, че сте още много далеч от тази възраст.

— Не, слава богу. . . Аз съм на доста повече.

— И на това казвате «слава богу»? И аз, който все пак съм мъж. . . Не зная. . . за всяка година, която се отронва ей тъй от мене — във вечността, — без да ми е донесла нищо — освен унизително прозрение, че не съм необходим на другите хора — тогава се срамувам от самия себе си.

Изведнъж Хелге спря уплашен. Усети, че гласът му трепери — имаше чувството, че е

малко пиян, като приказваше така на една дама, която дори не познава. Но той продължи въпреки стеснителността си.

— Мисля, че е съвсем безнадеждно, когато моят баща ми разказва за младежта по негово време — разговаряли са за златни илюзии и подобни неща. Аз, дявол да го вземе, никога не съм имал нито една илюзия, за която да говоря през всичките тези години. А те са отминали — пропилени — не могат да се върнат.

— Нямате право да говорите така, кандидат Грам. Никоя година от живота на човека не е пропиляна, поне докато обстоятелствата не се стекат така, че единственият изход да е самоубийството. И не вярвам, че онези от времето на златните илюзии са били по-добре. Техните младежки илюзии са опропастили живота им. Ние — повечето млади, които аз познавам — започнахме без илюзии — почти всички бяхме въвлечени в борбата за съществуване, преди още да сме поотраснали. Видяхме нещата в такава светлина, че се научихме да очакваме и най-лошото. И така разбрахме един ден, че самите ние бихме могли въпреки всичко да извлечем нещо добро. Случва ни се нещо и си казваме: изтърпиш ли това, значи, ще изтърпиш и ножа. Придобие ли човек най-напред самоувереност по този начин, нито случайно стечение на обстоятелствата, нито ближните могат да му отнемат някоя илюзия.

— Ах, обстоятелствата или случайността — когато те са по-силни от човека, тогава никаква самоувереност не е в състояние да му помогне.

— Да. — Тя се засмя. — Естествено, ко-

гато един кораб отплува, случайността може да стане причина за потъването му — един дефект при изливането, и всичко пропада. Един сблъсък. Но за това не се замисляме. А човек трябва да провери дали не може да се пребори с обстоятелствата. Най-често се намира изход накрая.

— Вие значи, сте голям оптимист, госпожице Винге.

— Да. — Тя замълча. — Такава си останах. Постепенно, след като видях колко много може в действителност да понесе човек, без да губи кураж за по-нататъшна борба — и без да бъде покварен.

— Точно това става — покварен или смазан.

— Не с всички. И фактът, че има хора, които не се оставят да ги унижават или да ги смаже животът, мисля, е достатъчен да направи някого оптимист. — Тук трябва да влезем — каза тя.

— Струва ми се, че прилича повече на кръчма от Монмартр или нещо подобно, нали? — Хелге се огледа наоколо.

Покрай стените на този миниатюрен локал бяха наредени тесни, покрити с плюш пейки. Имаше малки мраморни масички, а на тезгяха горяха два големи примуса.

— О, тези локали изглеждат навсякъде еднакви — каза Йени. — Познавате ли Париж?

— Не, само си помислих. . .

Изведнъж той се ядоса без причина. Такова малко момиче, което се занимава с изкуство и съвсем спокойно се разхожда по све-

та на своя глава — кой знае откъде взема пари за това. Беше еднакво нормално, че човек би трябвало да е бил в Париж, така както може да прекара една вечер в кафене «Дронинген» в Кристиания.

За такива хора не беше кой знае какво да говорят за самоувереност. Незначителна любовна несполука в Париж, която тя забравя в Рим — това може би е било най-лошото, което е преживяла. И тогава се чувстваше дяволски смела, горда и възмъжала, за да може да се справя с живота.

Имаше всъщност лоша фигура, макар че лицето беше свежо с прекрасни цветове.

Той изпитваше желание да говори за госпожица Ярман. Сега тя беше много бодра, изцяло заета с Алин и Хеген. Междувременно госпожица Винге ядеше яйца на очи и сух хляб и пиеше горещо мляко.

— Тук, изглежда, идва съмнителна публика — обърна се Хелге към нея. — Всички са направо престъпни типове, струва ми се.

— Е, да, има от всичко по малко. Но трябва да помните, че Рим е един модерен голям град — има доста хора, които работят и през нощта. И това е едно от малкото места, които са отворени по това време. Не сте ли гладен? Сега ще си поръчам чаша черно кафе.

— Винаги ли оставате до толкова късно? — Хелге погледна часовника си. Беше към четири часът.

— Не, не. — Тя се засмя. — Само от време на време. Наслаждаваме се на изгрева на слънцето и отиваме да закусим. Тази нощ

е ред на госпожица Ярман да не иска да се прибере вкъщи.

Хелге сам не знаеше защо остана. Пиха някакъв синьозелен ликьор, от който му се доспа, а другите се смееха и разговаряха. До ушите му долитаха имена на хора и местности, които той не познаваше.

— Я остави Дъглас с неговите проповеди, не се опитвай да минеш с тия номера при мене. Трябва да ви кажа, че една сутрин бяхме сами в залата за рисуване — аз и онзи финландец, Линдберг. Двамата отидохме да пием кафе — беше през юни миналата година. Когато се качихме, Дъглас седеше там с момичето в скута си. Направихме се, че не забелязваме нищо. Оттогава обаче престана да ме кани.

— Боже мой! — каза Йени. — Та толкова ли беше ужасно!

— Посред пролет. . . В Париж — смееше се Хеген. — Трябва да ти кажа, Ческа — Норман Дъглас *беше* добро момче — не бива да казваш противното. Умен — и. . . той ми показа някои интересни неща от укрепителните съоръжения.

— Да, а помниш ли картината от Пер Лашез с виолетовите перлени венци долу вляво? — каза Йени.

— Да, разбира се, беше толкова приятно, по дяволите! И малкото момиче на пианото.

— Уф, да, но помисли за отвратителния модел — каза госпожица Ярман. — Онази дебела възрастна руса жена, сещате се коя. Пък и когато се правеше на добродетелен. . .

— Той бе такъв — каза Хеген.

— Ха! И аз за малко щях да се влюбя в него поради тази причина.

— А, така значи? Това значително променя нещата.

— Много пъти беше искал ръката ми — каза Франциска замислено. — По принцип бях решила да се съглася. За щастие обаче не го направих.

— Ако се беше съгласила — каза Хеген, — тогава никога нямаше да го видиш с модела в скута.

Лицето на Франциска Ярман изведнъж се промени. Меките черти потръпнаха светкавично бързо. После тя се засмя:

— Уф, вие всички сте такива. На никого не мога да се доверя, basta. Per bacco[1].

— Не бива да мислите така, Франческа. — Алин за момент повдигна глава.

Тя отново се усмихна.

— Искам още ликьор.

Призори Хелге вървеше до Йени Винге през тъмни пусти улици. По едно време компанията се спря. Две неголеми момчета седяха до каменната стълба. Франциска и Йени поприказваха с децата и им дадоха пари.

— Просяци? — попита Хелге.

— Не зная. По-големият каза, че разнасят вестници.

— Просяците тук май само се правят на такива?

— Не зная, може би някои, вероятно по-

[1] Престанете, по дяволите /ит./. — Б. р.

вечето. Но много от тях спят по улиците — дори сега посред зима. Много са сакатите и. . .

— Видях такива във Флоренция. Не мислите ли, че е скандално — на хора със страхотни рани или ужасно уродливи се разрешава да просят. Обществеността действително би трябвало да се заеме с тези нещастници. . .

— Не зная. Така е тук. Ние чужденците не можем да съдим. Те може би дори предпочитат това положение — по този начин припечелват повече. На Пиацале Микеланджело имаше един сакат просяк — дланите му сякаш бяха на раменете. Един немски доктор, с когото заедно живеехме, каза, че притежавал вила във Фиезоле[1].

— Е, това е добре.

— У нас учат сакатите да работят — възрази Хелге. — Така те могат да си изкарват прехраната по честен начин.

— Обаче едва ли могат да имат вила — каза тя и се засмя.

— Можете ли да си представите нещо по-деморализиращо от това да живееш, като излагаш на показ собствените си недъзи.

— Така или иначе, винаги е деморализиращо да знаеш, че си недъгав. . .

— Все пак живееш, като предизвикваш състрадание у хората. . .

— Този, който е недъгав, знае, че ще го съжалят. И трябва да приема помощ — от хората или от бога.

Йени изкачи няколко стъпала и откачи връвчицата от завесата на вратата, която

[1] Град в Тоскана, близо до Флоренция. — Б. р.

приличаше на изтърбушен дюшек. Влязоха в мъничка църква.

На олтара горяха свещи. Светлината се пречупваше многократно в месинговите лъчи на венеца над дарохранителницата, трепкаше неспокойно по свещници и металически предмети и оцветяваше хартиените рози във вазите на олтара в кървавочервено и златистожълто. Свещеникът стоеше с гръб към тях и четеше безмълвно от една книга. Няколко момчета от хора тихо пристъпваха от време на време, покланяха се, прекръстваха се и правеха движения, чийто смисъл Хелге не можеше да разбере.

Иначе малкото помещение на църквата беше тъмно — в двата странични кораба мъждукаха пламъчета на малки кандила, които се отразяваха в тъмните лъскави метални вериги пред иконите. Те изглеждаха по-тъмни, отколкото самата тъмнина.

Йени Винге коленичи на молитвеното столче. Ръцете ѝ бяха скръстени отпред на пулта, главата отметната назад, така че профилът ѝ ясно се очертаваше на фона на мекия златист отблясък на светлината, който трептеше в пригладената къдрава коса и се промъкваше полека нагоре по стройната извивка на шията.

Хеген и Алин взеха безшумно столове от един куп до една от колоните.

Все пак тази тиха църковна служба призори създаде приятно чувство и настроение. Грам следеше с интерес всяко движение на свещеника при олтара. Едно момче от хора положи на раменете му бяла одежда със златен кръст. Сега той взе дарохранителницата от

шкафа на олтара, обърна се и я вдигна към светлината. Момчетата размахваха кадилниците. Малко след това острият сладникав дим проникна до тях. Хелге обаче напразно чакаше да чуе музика или пеене.

Очевидно госпожица Винге малко кокетираше с католицизма, след като беше коленичила така. Хеген седеше и гледаше втренчено към олтара, обгърнал с ръка раменете на Франциска Ярман. Тя бе задрямала и се бе наклонила към него. Той не можеше да види Алин, който седеше зад една колона и вероятно също спеше.

Странно беше да се седи с тези чужди хора тук. Той се чувстваше самотен, но сега това не му причиняваше болка. Спомни си волното, щастливо настроение от предната вечер. И погледна другите — двете момичета — Йени и Франциска. Сега знаеше как се казват, но нищо повече. И никой от тях не подозираше какво означава за него да седи тук, какво бе оставил зад гърба си, всичките онези мъчителни борби у дома, през какви трудности бе преминал, с каква верига бе окован. И той почувства особена радост, почти гордост от всичко и погледна двете девойки с нежно състрадание. Такива млади момичета като Ческа и Йени, млади и невинни, със своите дребнави, но твърдо установени възгледи. Две свежи красиви млади момичета, които крачеха по своя жизнен път и от време на време може би трябваше да преодоляват някоя и друга малка пречка, като за развлечение, но нищо не знаеха за съдби като неговата. Бедните, как-

во ли би станало с тях, ако имаха неговата съдба!

Сепна се, когато Хеген докосна рамото му, изчерви се — бе задрямал.

— Май че и вие бяхте задрямали? — каза Хеген.

Навън високите тихи къщи се издигаха, обгърнати от мъглявината на зората. Навсякъде, по всички етажи хората спяха на затворени кепенци. В една странична улица раздрънкан трамвай шумно се носеше, един файтон подскачаше по каменната настилка и туктам-някоя и друга замръзнала сънлива фигура минаваше по тротоара.

Те свиха в една улица, в чийто край видяха обелиска пред църквата «Тринита дей Монте»[1]. Той се открояваше бял на фона на черните камъни на Пинчио[2]. Не се виждаше жива душа и никакъв звук не се чуваше освен ехтенето на техните собствени стъпки по каменния мост и плясъка на малък фонтан в един двор, а далеч в тишината — шумът от водоскока на Монте Пинчио. Хелге го разпозна отново и като вървяха срещу шума, усети в себе си нежен, лек радостен трепет, като че собствената му радост от предната вечер го очакваше там горе, при течащата стихия.

Той се обърна към Йени Винге, без да предполага, че очите и гласът му изразяват неговата малка радост.

— Стоях снощи на това място и гледах залеза на слънцето. Беше толкова прекрасно.

[1] Света Троица на хълма. — Б. р.
[2] Един от седемте Римски хълма. — Б. р.

За този миг съм работил години наред. Трябваше да дойда тук заради моите проучвания. Исках да стана археолог, но след втория изпит бях принуден да стана учител. Винаги съм чакал деня, в който ще дойда тук — готвил съм се за него. И въпреки това когато застанах на това място така неочаквано, бях съвсем неподготвен.

— Да — каза Йени. — Разбирам много добре.

— Впрочем вчера, точно преди да сляза от влака, видях развалините сред тези хубави нови сгради с кафенета и кинотеатри, трамваите на площада, зелените площи и чудесния мощен водоскок. Тъкмо това ми хареса толкова много — старинните зидове сред модерните квартали и оживеното градско движение наоколо.

— Да — каза тя с радост в гласа и кимна. — Аз също ги обичам.

— После тръгнах надолу. Античност и съвремие заедно! И навсякъде водоскоци, водата струи, тече и плющи! Тръгнах направо към «Свети Петър». Беше тъмно, когато стигнах там. Стоях и гледах двата фонтана на площада. Тук в града вероятно ги оставят да текат и през нощта.

— Където и да отиде човек нощем, чува шума на фонтаните. Тогава по улиците е толкова тихо. Там, където живеем с госпожица Ярман, в двора има малък фонтан. Стаите ни са с балкон и когато нощта е топла, стоим навън и слушаме до късно плискането на водата.

Тя беше седнала на каменния парапет, а Хелге Грам стоеше на същото място като

предишната вечер и гледаше към града, който се простираше там долу, а зад него — верига от хълмове. Той лежеше обвит в мъгла, носещ отпечатъка на времето под едно щедро синьо небе, обточило се над него като над някоя висока планина. Хелге вдишваше кристално чистия и студен въздух.

— Няма място в света — каза Йени Винге, — където утрото да е като това в Рим. Искам да кажа, сякаш целият град спи — един сън, който става все по-лек и по-лек и изведнъж градът се събужда бодър и свеж. Хеген казва, че това се дължи на кепенците на прозорците — няма стъкла, които да улавят утринната светлина и да проблясват.

Те седяха с гръб към зората и златното небе, по което ясно се очертаваха короните на средиземноморските пинии и двете малки кули на църквата с вимпелите на върха в градините на Медичи. Слънцето все още не бе изгряло. Но сивата маса от къщи там долу започна бавно да се обагря, като че стените отвътре се оцветяваха по особен начин. Някои къщи потъваха в червени багри, после порозовяваха, някои пожълтяваха, други побеляваха. Отсреща по тъмната верига от хълмове на Монте Марио вилите се открояваха блестящи на фона на зеленината и черните кипариси.

Някъде по височината зад града като че ли изведнъж проблесна звезда. Беше стъкло, уловило първия слънчев лъч. Тъмната шума потъна в маслиненозлатисти багри.

Долу в града един малък часовник започна да бие.

Госпожица Ярман се наведе сънлива към приятелката си.

— Il levar del sole[1].

Хелге отметна глава назад и се загледа в хладната синева на небесния купол. В този миг един слънчев лъч се докосна до върха на водната струя на водоскока и капките заблестяха лазурносини и златни.

— Ах, бог да ви благослови всички вас, но на мене много ми се спи — каза Франциска Ярман и се прозина широко. — Олеле, колко е студено! Йени, ще изстинеш, защо седиш на камъните? Искам да си легна — веднага.

— Да, спи ни се! — Хеген се прозина. — Трябва да се опитаме да се приберем. Това ще рече, че ще изпия чаша горещо мляко в моята латерия[2]. Е, отиваме ли?

Заслизаха по сълбата на площад Испания. Хелге гледаше малките зелени листенца, които надничаха между белите каменни стъпала.

— Виж, те растат тук, където толкова много хора минават и тъпчат.

— О, да, те растат тук и техните издънки се показват навсякъде, където има малко земя между камъните. Би трябвало да видите през пролетта покрива, под който живеем. Там между керемидите също расте малко смокиново дърво. Ческа се тревожи дали ще оцелее през зимата — и от какво ще живее, когато израсне повече. Тя го нарисува.

— Приятелката ви също рисува, доколкото разбрах.

[1] Изгревът на слънцето /ит./. — Б. р.
[2] Млекарница /ит./. — Б. р.

— Да. Ческа е доста талантлива.

— Помня, че видях една ваша картина на Държавната художествена изложба през есента — каза Хелге малко засрамен. — «Рози в меден съд.»

— Да, нарисувах я тук, през пролетта. Всъщност сега не я харесвам много. През лятото бях два месеца в Париж и смятам, че съм научила доста неща за това време. Обаче успях да продам картината за триста крони. С нея се представих на изложбата. Да, впрочем в картината имаше нещо хубаво.

— Вие рисувате малко модернистично — може би всички рисуват така?

Йени не отговори, а само леко се усмихна.

Останалите стояха и чакаха долу при стълбата. Йени се ръкува с всички и им пожела добро утро.

— Това е типично за теб — каза Хеген. — Сериозно ли говориш, че ще излезеш да работиш?

— Да, разбира се!

— Ти си луда!

— Не, не, Йени, остани с мен вкъщи — хленчеше Франциска.

— Защо да не работя, като не съм уморена? Е, кандидат Грам, сега може би ще трябва да вземете такси и да се приберете.

— Да. Впрочем пощата не е ли отворена по това време? Зная, че не е много далеч от площад Испания.

— Аз също минавам оттам. Можете да ме придружите.

Тя кимна за последен път на останалите,

които се разотиваха. Франциска Ярман бе увиснала на ръката на Алин и залиташе от умора.

III

— Е какво, получили сте писмо, значи — каза Йени Винге. Тя бе останала да изчака във фоайето на пощата. — Сега ще ви покажа кой трамвай да вземете.

— Благодаря, много мило.

Площадът бе облян от слънчева светлина. Въздухът бе все още свеж и чист. Но тесните улици наоколо гъмжаха вече от хора и коли.

— Знаете ли какво, госпожице Винге — може би няма да тръгна за дома. Чувствам се много бодър. Бих искал да се поразходя. Дали ще бъде нахално от моя страна, ако ви предложа да ви придружа донякъде?

— Не, съвсем не. Но как ще се върнете в хотела си?

— О, няма значение, щом е светло.

— Да, всъщност такси можете да вземете навсякъде.

Те излязоха на Корсо. Тя назоваваше имената на площадите, но непрекъснато беше няколко крачки пред него, защото вървеше бързо и се промъкваше леко през тълпата от хора, които вече се блъскаха по тесния тротоар.

— Обичате ли вермут? — попита тя. — Искам да вляза тук да изпия един.

Тя го изпи на един дъх, застанала права до мраморния тезгях. Хелге не обичаше горчиво-сладкото питие, наполовина смесено с хинин.

Но за него беше нещо ново и забавно да се отбива просто така, без да му мисли, в някой бар.

Йени го водеше по тесни улици, където въздухът беше студен и влажен. Слънцето докосваше само най-горната част на къщите. Хелге разглеждаше с жив интерес боядисаните в синьо каруци с магарешки впряг, чиито юзди бяха обковани с месинг и имаха червени пискюли. Гледаше гологлави жени и чернокожи деца, малки евтини магазинчета и сергии, където се продаваха плодове и зеленчуци. На едно място някакъв човек правеше тестени топки върху малка печка, която приличаше на печка за топене на асфалт. Йени купи от тях и предложи на Хелге. Той обаче благодари и отказа. Дяволско момиче! Тя ги ядеше с апетит. На него обаче му се гадеше само като си представеше тези топки с течаща мазнина между зъбите си, усещайки все още вкуса на вермута в устата след различните напитки, които бе изпил през нощта. Освен това старият човек беше толкова дрипав и мръсен.

Следваха една след друга западнали, бедни къщи, където между полусчупени капаци на прозорците висеше пране. Редом с тях се извисяваха големи, величествени палати с прозорци с решетки и издадени напред корнизи. Изведнъж Йени го хвана за ръката. Един яркочервен автомобил, свирейки с клаксона, изскочи от бароков портал, зави тромаво и профуча нагоре по тясната улица, чиято канавка бе пълна с отпадъци и зелеви листа.

Хелге вървеше и се наслаждаваше, защото всичко това беше толкова чуждо и южняшко.

И защото всичките му преживявания години наред се състояха от сблъсъка на неговите мечти с ежедневната еснафска действителност, така че накрая, за да се защити от болката, самият той се опитваше да се отърси от мечтите си и да коригира представите си. Тогава се стараеше да си втълпи, че в тези романтични квартали живеят същите хора, както във всички други големи градове — продавачки и фабрични работници, типографи и телеграфисти, — хора, които всеки ден работят в магазини и кантори, до машини, еднакви навсякъде по света. Обаче тази мисъл му доставя странна радост, защото тези улици и сгради, които отговаряха на мечтите му, бяха всъщност очевидна реалност.

След разходката из малките улици с влажен и тежък въздух те излязоха на открит площад, където слънцето печеше приятно. Зад площада, където теренът беше разоран във всички посоки и купчини от отпадъци и смет се издигаха между планини от чакъл, имаше стари, рухнали къщи, някои от тях полуразрушени, с открити помещения, където липсваше някоя и друга стена, а между тях стърчаха антични развалини.

Като минаха покрай някои сгради, които се възвисяваха самотни, като че бяха забравили да ги разрушат, те излязоха на площада при храма на Веста. Зад новата голяма воденица и хубавата малка църква с колонада и величествена камбанария се издигаше на фона на слънчевото небе Авентинският хълм с манастири по върха, със сивопрашните сводове на безименни руини в градините по склоновете,

потънали в черен бръшлян, сиви оголени трънливи храсти и жълта изсъхнала трева.

Ето това винаги го бе разочаровало — както в Германия, така и във Флоренция — развалините, за които бе чел и си ги бе представял в романтична рамка от зеленина, с цветя в пукнатините на зидовете, такива, каквито го представяха по старите гравюри или в театъра. А в действителност те бяха мръсни и прашни, около тях се търкаляха жълти хартиени отпадъци, смачкани тенекиени кутии, а студът хапеше и растителността на Юга се състоеше само от сивочерния бръшлян, голите бодливи храсти и пожълтялата увехнала трева.

Сега в тази слънчева прозрачна улица той изведнъж разбра, че това също би могло да бъде красиво за този, който можеше да го види.

Зад църквата Йени Винге пое по един път между градинските огради. Зад тях се извисяваха пинии, а бръшлянът се спускаше надолу. Йени се спря и запали цигара.

— Наистина — обясняваше тя, — пристрастила съм се към тютюна, но Ческа не го понася заради сърцето, затова трябва да се въздържам, когато съм с нея. Тук навън пуша като комин. Какво да се прави!

Зад една ограда имаше малка охреножълта къща, в градината стояха маса и пейки под два големи оголени бряста и беседка от стебла на тръстика. Йени поздрави свойски една жена, която излезе.

— Какво ще кажете да закусим, кандидат Грам?

— Може би няма да е лошо. Малко силно кафе, хляб и масло.

— Бог да ви благослови! Кафе и масло! Яйца, хляб и вино — салата и сирене може би. Да, сирене има — каза тя. — Колко яйца ще искате?

Докато жената слагаше масата, госпожица Винге изнесе един статив и принадлежности за рисуване. Тя смени дългото си синьо вечерно палто с яке, изцапано с маслени бои.

— Ще позволите ли да видя картината ви? — попита Хелге.

Йени разтвори скицника.

— Да. . . вероятно ще трябва да смекча зеленото, струва ми се, че много контрастира. Светлината в цялата картина е неподходяща. Фонът, мисля, е добър.

Хелге гледаше малката картина, където дърветата бяха представени като големи зелени петна. Не му се стори нещо особено.

— Ето, закуската е готова! Ще я замеря с яйцата, ако са твърдо сварени! Не, слава богу!

Хелге не беше гладен. Всеки случай усещаше как гърлото му гори от киселото бяло вино, а безсолния хляб едва преглъщаше. Йени отхапваше едри залци с белите си зъби, лапваше малки парченца пармезан и пиеше вино. Трите яйца бяха вече изчезнали.

— Ах, как можете да ядете този лош хляб без нищо? — попита Хелге.

Тя се засмя.

— Мисля, че хлябът е хубав. А масло почти не съм хапвала, откакто напуснах Кристиания. Ческа и аз го купуваме само когато имаме гости. Както виждате, трябва да живеем икономично.

Той също се засмя.

— Да, какво наричате икономично — перли и корали. . .

— Ах, такъв лукс. . . Струва ми се, че това е най-необходимото — малко поне. Не, ние живеем евтино — купуваме копринени шалове и вечеряме в продължение на седмици чай, сух хляб и репички.

Тя привърши с яденето и запали нова цигара. Седеше и гледаше нагоре, подпряла брадичката си с ръка.

— Не, кандидат Грам. Виждате ли, още не ми се е налагало да изпитам глад, но може и дотам да стигна. На Хеген му се е случвало и въпреки това е съгласен с мене. По-добре е да получаваш съвсем по малко от необходимото, отколкото никога да не получиш нищо от излишното. Излишното е това, за което човек работи и жадува. У дома, при майка ми, имахме винаги абсолютно необходимото. Но за всичко останало не можеше изобщо да се мисли. Е, да, така и трябваше да бъде — естествено за децата трябваше да има храна.

Хелге се усмихна малко несигурно.

— Никак не мога да си представя вас като човек, който някога се е сблъсквал с материални затруднения.

— Защо?

— Не, вие сте толкова самоуверена, свободна. Имате такива непоклатими възгледи. Когато човек е израснал в условия, където винаги най-важното е било да се свържат двата края, когато около него се е говорело само за това, той не смее току-така да си изгражда някакъв непоклатим светоглед, в широкия смисъл на думата искам да кажа. За-

щото е много неприятно да знаеш, че парите определят какво да мисли човек и какво да желае.

Йени кимна замислено:

— Да, но не трябва да е така, когато човек е здрав и може нещо.

— Да, ето сега аз например. Винаги съм мислил, че съм способен за научна работа. А това е било единственото, което съм желал. Написал съм две малки книжки — популярни, разбира се. Сега обаче работя върху един труд: «Бронзовата епоха в Южна Европа». Иначе съм учител и длъжността ми е хубава. Ръководя частно училище.

— Но ако правилно съм ви разбрала тази сутрин, вие сте дошли тук, за да работите — каза тя и се усмихна.

Хелге не й отговори.

— Така беше и с моя баща. Той искаше да бъде художник — това бе единственото, което желаеше. Прекарал една година тук. После се оженил. Сега има литографска печатница. Тя функционира от двадесет и шест години — отчасти с големи трудности. Не вярвам баща ми да мисли, че е сполучил в живота.

Йени Винге гледаше замислено към слънцето. В подножието на хълма, където те бяха седнали, растяха различни подправки, чиито малки листенца се подаваха над сивата земя. А по-нататък, над зелените поляни, блестяха руините по Палатина с жълтеникави оттенъци на фона на тъмната зеленина. Денят обещаваше да бъде топъл. Зад пиниите в градините на далечните вили, под южносиньото

небе, се издигаше планината Албано, обвита в утринна мъгла.

— Но, кандидат Грам. . . — Тя отпи от виното и продължи да гледа в далечината. Хелге следеше с очи светлосиния дим от цигарата ѝ. Лекият утринен вятър го подхвана и завъртя на слънцето. Йени беше кръстосала крак върху крак. Имаше нежни глезени, обути в тънки виолетови чорапи и изрязани, бродирани с перли обувки. Якето ѝ беше отворено над плисираната сребристосива рокля с бяла яка над огърлица, която хвърляше розовочервени отблясъци по млечнобялата ѝ шия. Кожената шапка се бе плъзнала назад по русата разпиляна коса. — Все пак имате подкрепата на вашия баща. Мисля, че той ви разбира, знае, че не трябва да пускате корени в това училище, когато имате друга работа, която ви е по сърце.

— Не зная. Той много се радваше, че имам възможност да дойда тук. — Но. . . — Хелге спря за малко. — Баща ми и аз никога не сме били много близки. С майка ми е по-различно. Тя се опасяваше непрекъснато, че бих могъл да се преуморя и че моето бъдеще не е достатъчно добре обезпечено. А баща ми не противоречи на майка ми. Двамата са толкова различни — тя, естествено, никога не го е разбирала. Обсипваше нас, децата, със своята любов — за мене тя означаваше извънредно много, когато бях момче, и проявяваше слаба ревност спрямо баща ми, че той би могъл да има по-голямо влияние над мене, отколкото тя. Да, ревнуваше ме също от работата ми — когато вечер се затварях и четях, разбирате

ли? И се страхуваше, както казах, за здравето ми и да не би да ми хрумне да се откажа от длъжността си.

Йени кимна няколко пъти замислена.

— Писмото, което току-що получих, беше от тях. — Хелге го извади, погледна го, но не го отвори. — Всъщност днес имам рожден ден — каза той и се опита да се усмихне. — Днес ставам на двадесет и шест години.

— Честито! — Госпожица Винге му подаде ръка.

Тя го погледна почти така, както обикновено гледаше госпожица Ярман, когато тя се притискаше към нея.

Преди Йени не беше обърнала внимание на външния вид на Грам. Направило й беше впечатление, че е висок, слаб и мугав, с малка остра брадичка. В действителност имаше хубави черти — правилно, високо, малко тясно чело. Очите му бяха светлокафяви със своеобразен прозрачен кехлибарен блясък; имаше също така извита фина уста под мустаците, която изразяваше умора и тъга.

— Разбирам ви много добре — каза тя изведнъж. — Познавам това чувство. Самата аз бях учителка до миналата Коледа. Постъпих като гувернантка и работих, докато станах на възраст да провеждам учебни занятия. — Тя се усмихна малко смутено. — Заминах, отказах се от мястото си в средното училище, тъй като получих малко наследство от една леля на баща ми. Пресметнах, че ще ми стигне за около три години, може би и повече, пишех дописки и ако можех да продам нещо... но майка ми естествено не искаше да изразход-

вам цялата сума. Не ѝ хареса, че напуснах, когато най-после ме назначиха за постоянно след всичките тези години на заместване и на занимания с частни ученици. Майките винаги мислят, че най-важното е постоянният доход. . .

— Не съм сигурен дали на ваше място бих си го позволил. Така се прекъсват всички възможности за. . . Зная много добре, че това е влиянието на моя бащин дом. Никога не бих могъл да се отърва от страха с какво бих живял, ако парите ми свършат.

— Глупости — каза Йени Винге. — Аз съм здрава и силна и мога да правя много неща: да шия, да готвя, да гладя и да пера. Езици също зная. В Америка или Англия винаги мога да си намеря работа. Вярвам, че мога да нарисувам много картини. Франциска — тя се засмя — иска да заминем за Южна Африка и да станем фермерки. И после ще можем да рисуваме актове при зулуските кафъри — те били прекрасни модели.

— Това не е лоша идея. Следователно не смятате разстоянията за съществени препятствия.

— Не, съвсем не. . . О, да, какви ги говоря! Естествено през всичките години, прекарани у дома, смятах, че е съвсем невъзможно да се пътува — единствено до Копенхаген, и то за кратко време, и да не правиш нищо друго, освен да учиш и да рисуваш. И разбира се, с разтуптяно сърце реших да скъсам с всичко и да замина. Цялото ми семейство ме помисли за луда. Забелязах, че все пак ми се отрази положително — тогава исках тъкмо

това. Единственото нещо, което винаги съм искала, е да рисувам и разбрах, че вкъщи не бих могла да работя толкова усилено, колкото беше необходимо — имаше ужасно много неща, които ме разсейваха. Беше обаче невъзможно да се обясни на майка ми, че вече съм достатъчно голяма, че трябва да науча нещо, че това трябва да стане веднага. Майка ми е само с деветнадесет години по-възрастна от мене. Когато бях на единадесет години, тя се омъжи повторно и това я подмлади. . .

Има нещо особено, прекрасно, когато тръгваш по широкия свят — влиянието на хората, с които си живял заедно вкъщи, по силата на обстоятелствата се загубва. Трябва да гледаш със собствените си очи и да мислиш за самия себе си. И разбира се, че зависи изцяло от личността ти какво ще извлечеш от пътуването, какво ще видиш и възприемеш, как ще се подредиш и чие влияние ще изпиташ. И човек се учи да разбира и зависи единствено от него каква поука ще извлече от целия живот. Да, естествено зависи малко и от обстоятелствата, както казахте преди. Но човек преценява как най-лесно според собствената си природа ще победи или ще заобиколи препятствията и трудностите — и по време на пътуването, и изобщо. Той разбира, че сам си създава трудностите.

У дома човек никога не е сам, нали, Грам? Мисля, че най-хубавото при пътуването е да останеш сам със себе си и да няма никой, който да иска да ти помага и да ти заповядва.

Доброто, което дължиш на дома си, не можеш да оцениш истински, преди да си го изо-

ставил. Известно е, че никога повече не можеш да станеш зависим от него, след като веднъж си станал независим. А преди това не можеш истински да го обикнеш — та нали човек не може да обича нещо, от което е зависим.

— Не зная. Винаги си зависим от това, което обичаш. Вие сте зависима от вашата работа. И ако обичаш някой човек — каза той тихо, — нима тогава не си напълно зависим?

— Да, да. — Тя се замисли за момент. — Но тогава сам си избрал — каза бързо тя. — Искам да кажа, че човек не е роб, а доброволно служи на нещо или някого, когото поставя по-високо от себе си. Но не се ли радвате, че ще започнете вашата нова година сам — напълно свободен да работите само каквото ви се иска?

Хелге си спомни предишната вечер на площад Свети Петър. Гледаше чуждия град, смекчените, обвити в сив воал цветове под лъчите на слънцето и непознатото русо момиче.

— Да — каза той.

— Да. — Тя стана. Закопча якето си и отвори кутията за рисуване. — Сега трябва да поработя.

— Сигурно искате да се отървете от мен?

Йени се усмихна:

— Може би сте уморен?

— О, не. Но бих искал да платя.

Тя извика жената, уреди сметката вместо него, като същевременно изстискваше боите по палитрата.

— Мислите ли, че ще можете да се върнете в града?

— О, да. Внимавах добре по пътя, по който

минахме. И сигурно ще намеря бързо кола. Ще дойдете ли някога в дружеството?

— Може би.

— Много бих искал да ви видя отново, госпожице Винге.

— О, положително. — Тя се замисли за малко. — Ако желаете... можете да дойдете у нас — на чай. Живеем на Виа Вантаджио 111 — Ческа и аз сме обикновено следобед вкъщи.

— Благодаря, с най-голямо удоволствие ще го направя. — Той се поколеба малко. — Приятен ден! И благодаря. Благодаря за вечерта.

Той й подаде ръка. Тя също му подаде тясната си слаба длан.

— И аз благодаря.

Когато той се обърна на вратата, тя стържеше платното. Тананикаше си — беше мелодията от тази нощ. Звуците достигаха до него като нещо познато. И сам той я затананика, когато се заспуска надолу към града.

IV

Йени извади ръцете си изпод одеялото и ги кръстоса зад врата си. В стаята беше много студено и тъмно. Никакъв лъч светлина не се промъкваше през капаците на прозорците. Тя запали клечка кибрит и погледна часовника — бе седем. Можеше да полежи още малко. Пропълзя под одеялото и зарови лице във възглавницата.

— Йени, спиш ли? — Франциска отвори вратата, без да чука. После се приближи към кревата, като търсеше пипнешком в тъмнината лицето на приятелката си — помилва я:

— Уморена ли си?

— Не. Сега ще стана.

— Кога се прибра?

— Към три часа. Бях в Прати, къпах се предобед и после, знаеш, ядох при Рипета. Когато се прибрах, си легнах. Сега съм си отспала и ще стана.

— Чакай малко, тук е толкова студено — ще запаля.

Франциска светна лампата на масата.

— Можеш да извикаш синьората — не, ела тук, Ческа, ела да те видя! — Йени седна в леглото.

Франциска постави лампата върху нощното шкафче и се завъртя бавно на светлината.

Носеше зелена пола и бяла дантелена блуза, а раменете си беше загърнала с копринен шал в бронзов цвят с пауновосини ивици. На шията си имаше двойна огърлица от големи тъмночервени корали. Дълги, лъскави обици докосваха матовобялата ѝ кожа. Усмихвайки се, Франциска прибра косата си встрани, за да покаже, че бяха вързани около ушите с конци.

— Можеш ли да си представиш, взех ги за осемдесет и шест лири? Не е ли чудесно? Е, как ми стоят?

— Чудесно. Костюмът ти е направо... Знаеш ли, трябва веднага да те нарисувам.

— А-ха. Сега бих могла да ти позирам. Не се чувствам спокойна, за да предприема

каквото и да е през деня. Ах ти, Йени. . . — Тя леко въздъхна и седна на ръба на леглото. — Не, сега трябва да видя печката.

Тя се върна с кофа, пълна с жарава, и приклекна пред малката печка.

— Полежи си, Йени, докато се затопли. Ще оправя леглото, ще сложа масата, ще приготвя чая.

— Ти си донесла картината си, дай да видя!

Тя подпря дъската на един стол и освети картината.

— Да, да!

— Не е лоша, нали? Ще трябва да направя още няколко скици. Замислила съм една голяма картина. Кажи, не е ли добър мотивът — с всички тези работници и каруци, теглени от магарета, долу в полето с разкопките.

— Да, знаеш ли — може да стане нещо. Очаквам с нетърпение да я покажа на Гунар и Алин. Но ти си станала вече, Йени? Нека те среша! — Боже, каква коса имаш, момиче! Да се опитам ли да ти направя модерна фризура с букли? — Франциска прекарваше през пръстите си дългата руса коса. — Стой мирно! Тази сутрин имаше писмо за теб. Донесох го тук. Намери ли го? От малкия ти брат беше, нали?

— Да — отвърна Йени и се засмя.

— Зарадва ли се?

— Знаеш, че се зарадвах. О, Ческа — понякога ми се иска, разбираш ли, само за един неделен предобед да си отида за малко у до-

ма и да поскитам нагоре по Нурмарка[1] с Калфатрус. Той е добър, наистина. . .

Франциска погледна в огледалото засмяното лице на Йени. После хвана косата ѝ отдолу и отново започна да я реши.

— Не, Ческа — нямаме време. . .

— Напротив. Ако дойдат по-рано, ще влязат в моята стая. Наистина прилича на кочина, но какво от това. Те няма да дойдат толкова рано. Поне що се отнася до Гунар — а от него наистина не се стеснявам. От Алин също. Впрочем днес по обед той беше при мен — не бях станала още и той седя и разговаряхме. Пратих го на балкона, докато се обличах. После излязохме и обядвахме чудесно в «Т р е Р е»[2]. Бяхме заедно през целия следобед.

Йени не каза нищо.

— Видяхме Грам в «Национале». Ох, Йени, той е ужасен. Срещала ли си нещо по-лошо?

— Изобщо не мисля, че е ужасен. Той, горкият, е просто недодялан. Точно такъв, каквато бях аз в началото. Един от хората, които много искат да се забавляват, а не могат.

— «Пристигнах предобед с влака от Флоренция.» — Франциска го изимитира и се изсмя. — Уф! Поне да беше дошъл със самолет!

— Ти се държа много невъзпитано с него, малката ми. Така не може. Всъщност искаше ми се да го поканя тук тази вечер. Но не посмях заради теб. Не исках да рискувам да го

[1] Планина до Осло. — Б. пр.
[2] «Тримата крале». — Б. р.

каня на гости, защото сигурно щеше да бъдеш неучтива с него.

— Изобщо не си рискувала. Знаеш го добре. — Франциска беше засегната.

— Спомняш ли си, когато Дъглас беше останал на чай при мен в Париж?

— След историята с модела — да, благодаря!

— Боже мой, та какво те засягаше тя?

— Така ли? След като ми беше поискал ръката? И аз почти се бях съгласила?

— Той трудно би могъл да се досети — каза Йени.

— Аз съвсем не му отказах категорично. Предния ден отидох с него във Версай. И тогава му позволих да ме целува много пъти, а в парка да слага главата си в скута ми. И когато казах, че не го обичам, той не ми повярва.

— Ческа! — Йени срещна погледа ѝ в огледалото. — Това е безсмислено. Ти си най-милото момиче на света, когато разсъждаваш. Но понякога не виждаш, че пред теб стоят *хора*. Хора, които имат чувства, с които *трябва* да се съобразяваш. Ти би се съобразила, ако се замислиш. Искаш да бъдеш мила и добра.

— Per bacco! Сигурна ли си в това? Но ела да видиш розите. Снощи Алин ми купи един букет при Испанското стълбище. — Ческа се усмихна предизвикателно.

— Мисля, че не би трябвало да допускаш подобни неща, защото знаеш, че Алин няма средства за това.

— Не ме интересува! Щом е влюбен в мене, значи, му доставя радост.

— Няма да говоря за репутацията ти след всичките твои истории.

— Не, не си струва да се говори за репутацията ми. В това си права. Напълно я опустоших в Кристиания и завинаги. . . — Тя се засмя истерично. — Какво от това! Не ме интересува!

— Но, мила Ческа, не разбирам. Как не те интересува никой от тези мъже? Защо тогава? А и тази история с Алин — не можеш ли да разбереш — за него е сериозно. За Норман Дъглас също беше сериозно. Не знаеш какво вършиш. Да ме прости бог, но ти нямаш инстинкт, малката ми.

Франциска остави гребена и четката и погледна в огледалото фризираната глава на Йени. Опита се да запази предизвикателната си усмивка. Но тя изчезна и очите ѝ се напълниха със сълзи.

— И аз получих писмо днес сутринта. — Гласът ѝ трепереше. Йени се изправи. — От Берлин, от Боргхилд.

— Но не искаш ли да се приготвиш първо? Ще сложиш ли вода за чая, или да сварим най-напред ангинарите? Те сигурно ще дойдат скоро.

Тя се обърна и започна да оправя леглото.

— Можехме да извикаме Мариета, но ще се оправим сами, нали, Йени?

— Да. Тя пише, че Ханс Херман се е оженил. Миналата седмица. Жена му вече била в положение. . .

Йени остави кибрита. С безпокойство гле-

дашé мáлкото блéдо лице на Франциска. После предпазливо се приближи към нéя.

— Да, за нея, значи, е бил сгоден, виждаш ли? За онази певица, Берит Ек.

Франциска говореше с отпаднал глас. За миг се наведе към приятелката си. После отново започна да мачка с трепереща ръце чаршафа.

Йени не се помръдваше.

— Да — ти знаеше, че бяха сгодени — повече от година.

— Не, благодаря, Йени, нека го направя аз. Ако искаш да наредиш масата. . .

— Да, ти го знаеше, аз също знаех.

Йени нареждаше спокойно масата за четирима. Франциска покри леглото и донесе розите. Стоеше и опипваше роклята си около деколтето, после извади един плик и започна да го върти в ръцете си.

— Тя пише, че ги срещнала в Тиргартен[1]. Пише. . . о, тя може да бъде толкова брутална, тази Боргхилд. . .

Франциска скочи, отвори вратичката на печката и хвърли писмото вътре. После се отпусна в креслото и избухна в плач.

Йени отиде при нея и я прегърна:

— Ческа, моя малка Ческа!

— Впрочем тя, горката, изглеждаше така ужасно. Беше увиснала на ръката му, а той я гледаше сърдито и гневно. Мога да си го представя много ясно. О, боже, бедната тя — да се докара дотам, че да стане зависима по такъв начин от него — сигурна съм, че я е

[1] Парк в Берлин. — Б. р.

принудил да пълзи на колене пред него. Как може да е такава глупачка, след като го познава! Но помисли си, Йени, той ще има дете от друга. О, боже, о, боже, о, боже!

Йени беше седнала на облегалката на креслото. Ческа се притисна към нея:

— Не, аз положително не притежавам инстинкт, както казваш. Може би изобщо не съм го обичала истински. Въпреки че исках да имам дете от него, не можах да се реша. От време на време той настояваше да се оженим — да сключим граждански брак. Аз не исках. Вкъщи щяха да се разсърдят много. И хората щяха да мислят, че щом го правим по този начин, сме били принудени да се оженим. И това също не бе по вкуса ми. Въпреки всичко те естествено си помислиха най-лошото — но ми беше все едно. Добре знаех, че заради него унищожавах напълно репутацията си. Но не ме беше грижа. Ще ми повярваш ли — бях съвсем безразлична.

Обаче Ханс мислеше, че не искам само защото съм се страхувала, че след това няма да се ожени за мене. «Тогава нека да отидем първо при кмета, проклето момиче», каза той. Но аз не исках. Мислеше, че всичко се дължи само на пресметливост. «Ти си студена — казваше той. — Ти се преструваш!» Понякога си мислех, че не приличам на себе си. Може би заради страха от него, защото беше толкова брутален. Понякога ме биеше — само дето не ми сваляше дрехите, — трябваше да драскам и да хапя, за да се отскубна. Плачех и се тръшках...

— И въпреки това продължаваше да ходиш при него? — попита Йени тихо.

— Да. Жената на портиера не искаше да чисти повече в дома му. Тогава аз започнах да върша това. Имах ключ. Миех пода, оправях леглото — бог знае с кого беше спал там. . .

Йени поклати глава.

— Боргхилд беше побесняла. Тя ми доказа, че той имал любовница. Знаех нещо, но не исках да се уверявам в това. Боргхилд твърдеше, че ми дал ключ, за да дойда и да ги изненадам. После от ревност съм щяла да му се отдам, тъй като и без това съм била компрометирана. Тя обаче не беше права. Той *обичаше* мен — по своему. Той *обичаше* мен, Йени. Ето какъв беше той. Но Боргхилд беше много ядосана, защото заложих диамантения пръстен на прабаба ми Рюстунг. Да, никога не съм ти разказвала това.

Тя стана и се засмя тихо.

— Да, виждаш ли, на него му *трябваха* пари! Сто крони. Обещах да му ги дам. Нямах представа откъде можех да ги взема. Не смеех да помоля баща си дори за едно йоре — вече бях изхарчила твърде много пари. Заложих часовника си и една златна гривна, а после и пръстена с диаманти. Знаеш го, старинен, с множество малки диаманти върху една голяма плочка. Боргхилд беше така разярена, дето не го получи, тъй като беше най-възрастната, но баба изрично беше казала, че той трябва да се даде на мен, тъй като носех името й. Една сутрин, веднага след като отвориха, отидох там. Ах, колко неудобно ми беше! Обаче взех парите и се качих при Ханс. Той попита

откъде съм ги взела и аз му казах. После ме целуна и отвърна: «Дай ми разписката и парите, котенце.» Винаги ме наричаше така. Дадох му ги. Помислих си, че иска да откупи вещите, и му казах да не го прави. Бях много разнежена, разбираш ли? «Мога да го уредя по друг начин» — каза Ханс, а после взе всичко и излезе. Седях горе в жилището му и чаках. Ах, толкова бях разнежена, защото знаех, че парите му трябваха. Щях да отида и да заложа нещата отново на следващия ден. Не съжалявах за нищо — за нищо не съжалявах вече. Исках той да получи всичко, което желае. И тогава той се върна — и знаеш ли какво беше направил? — Тя се засмя през сълзи.— Откупил ги от Народната банка и ги заложил при личния си банкер, както каза. Там получил много повече.

След това празнувахме през целия ден. Имаше шампанско и какво ли не. През нощта се събудих, а той свиреше, боже мой, свиреше! Лежах на пода и ридаех. Всичко ми беше безразлично, само да свири така — и то за мен. Ах, не си го чувала как свири — тогава щеше всичко да разбереш. Обаче после! После стана, каквото стана! Бихме се на живот и смърт. Успях да се откопча от него. Боргхилд беше будна, когато се прибрах у дома. Роклята ми беше на парцали. «Приличаш на уличница — каза Боргхилд. — И май ще свършиш като такава.»

Изсмях се. Беше пет часът. За малко щях да му се отдам, ако не се беше явило едно препятствие. Понякога той казваше: «Ти, дявол да го вземе, си единственото почтено момиче,

което съм срещал. Няма мъж, който да те накара да му се подчиниш.» Не беше ли ужасно? «Уважавам те, котенце.» Помисли, той изпитваше уважение към мен, защото не исках да направя това, за което винаги ме молеше и заради което ме заплашваше. Аз, която винаги желаех; да можех — на драго сърце бих направила всичко, за да му доставя радост. Ако успеех да преодолея тази неприязън, този ужас — той беше толкова брутален — а знаех, че имаше и друга. . . Исках да престане да ме заплашва — тогава щях да го направя. Но в такъв случай щях да падна в очите му.

Ето защо накрая скъсах с него. Щом като искаше да направя нещо, за което след това щеше да ме презира. . .

Тя се притисна към Йени.

— Обичаш ли ме, Йени?

— Добре знаеш това, Ческа, малката ми!

— Толкова си мила, Йени. Целуни ме! И Гунар и Алин също са мили. Ще бъда внимателна — знай, че не искам да му причиня мъка. Впрочем може да се омъжа за него, щом като ме обича. Алин никога не би бил брутален, зная. Вярваш ли, че би ме измъчвал? Не много. И тогава ще мога да имам няколко малки дечица. Знаеш, че един ден аз ще наследя пари. Той е толкова беден. Бихме могли да живеем в чужбина. Бих могла винаги да работя. Той също. Във всички негови работи има нещо много изискано. Релефът с играещите малки момченца! И проектът за паметник на Алмквист! Той не е толкова оригинален като композиция, но колко красиви, колко

изискани, спокойни и истински са тези пластични фигури.

Йени се усмихна нежно и погали Франциска по косата — отстрани беше овлажняла от сълзите.

— Само да можех да работя! Но, Йени тези вечни болки в сърцето и в главата. Очите също ме болят. Уморена съм до смърт.

— Ти знаеш какво казва лекарят — всичко е на нервна почва. Да беше само по-разумна. . .

— Да, да. Така казват. Но аз толкова се страхувам. Казваш, че съм нямала инстинкт — не такъв, какъвто, мислиш, но друг. Тази седмица се държах лошо. Зная го много добре. Имах предчувствие, че ще се случи нещо ужасно. Ето, виждаш ли!

Йени я целуна отново.

— Снощи бях долу в църквата «Сант Агостино». Знаеш чудотворната икона. Коленичих и се опитах да се помоля на Дева Мария. Струва ми се, че щеше да ми е хубаво, ако бях станала католичка. Една жена като Дева Мария например би могла много по-добре да го разбере. А такава, каквато съм, може би не бива да се омъжвам изобщо. Бих могла да отида в манастир, в Сиена например, да правя копия в галерията. Манастирът би могъл да печели пари от това. Когато рисувах ангела на Мелоцо да Форли[1] във Флоренция, там всеки ден копираше една монахиня. Това съвсем не е

[1] Италиански художник /1438—1494/, роден във Форли, автор на прочути фрески и картини във Ватикана. — Б. р.

лошо. — Тя се засмя. — Да, всъщност беше отвратително. Обаче всички казаха, че копията ми са много добри. И наистина бяха. Вярвам, че в тази работа бих могла да успея. . .

Ах, Йени, само ако се чувствах добре! Ако намерех покой вътре в себе си, ако не бях толкова объркана и наплашена! Тогава щях да оздравея. И бих могла да работя, непрекъснато, само да работя! Бих била толкова добра, толкова добра! Боже, колко мила щях да бъда!

Аз не винаги съм добра. Зная го. Отдавам се на разни настроения, когато се чувствам като сега. Но трябва да престана. Ако само ме заобичате. Особено ти. Ще поканим онзи Грам, следващия път като го видя, ще отида при него, ще бъда толкова мила и добра, колкото просто не можеш да си представиш. Ще го поканим у дома и ще излезем заедно — бих направила и челна стойка, за да го забавлявам. Чуваш ли, Йени? Доволна ли си от мен?

— Да, Ческа.

— Гунар не се отнася сериозно с мен — каза тя замислено.

— Не е така. Той само мисли, че проявяваш много детинщини. Знаеш как оценява работата ти. Спомняш ли си какво каза в Париж за енергията ти, за таланта ти? «Изтънчен и със собствен почерк.» Тогава той се отнесе достатъчно сериозно с теб.

— Да, всъщност така е, Гунар е чудесно момче. Но беше много сърдит заради историята с Дъглас.

— Такива са всички мъже. Аз също бях ядосана.

Франциска въздъхна и приседна:

— А ти как се отърва тогава от Грам? Помислих си, че не ще можеш да се отървеш от този човек, че е дошъл с теб у дома и се е излегнал тук на канапето!

Йени се засмя:

— Не. Придружи ме до Авентин, закуси и си тръгна за вкъщи. Впрочем аз го харесвам.

— Боже мой! Йени, ти си изключително мила! Би трябвало да си майка на всички нас! Или може би си влюбена в него?

Йени отново се засмя:

— Едва ли. Обаче и той ще се влюби в теб естествено, ако не си малко предпазлива.

— С всички става така. Бог знае защо. Но винаги им минава бързо и после ми се сърдят. — Тя въздъхна.

Някой се качваше по стълбите.

— Това е Гунар. Ще се прибера за малко в стаята си, трябва да си измия очите.

Тя бързо се измъкна, като поздрави шепнешком Хеген на вратата. Той влезе и затвори след себе си.

— Добре си, както виждам, Йени. Впрочем винаги си така, дяволско момиче. Ти, разбира се, си работила целия предобед. А тя? — Той направи знак с глава към стаята на Ческа.

— Зле е, горката!

— Прочетох във вестника. Бях в дружеството преди това. Дай да видя готова ли е картината. Прекрасна е, Йени, знаеш ли какво...

Хеген държеше картината срещу светлината и дълго я гледаше:

— Хубава е. Това тук стои чудесно, Мисля, че този цвят е доста силен. . . Тя пак ли лежи и плаче сега?

— Не зная. Беше тук и плачеше. Получи писмо от сестра си.

— Ако срещна някой път този глупак — каза Хеген, — ще намеря повод хубаво да го натупам.

V

Един следобед Хелге Грам седеше в дружеството и четеше норвежки вестници. Беше сам в мрачната читалня. Тогава дойде госпожица Ярман.

Хелге стана и я поздрави. Тя тръгна към него и усмихната му подаде ръка:

— Как сте, скъпи? Йени и аз тъкмо говорихме за вас. Отдавна не сме ви виждали. Бяхме решили да дойдем в събота тук и да ви потърсим — да ви вземем с нас и да излезем. Намерихте ли си стая?

— За съжаление не. Все още живея в хотел. Всички стаи са толкова скъпи, че. . .

— Но на хотел не излиза по-евтино. Сигурно плащате най-малко три франка на вечер. Да, мога да си представя. О, не, в Рим не е евтино, виждате ли. През зимата човек трябва да има слънчева стая. А и не знаете добре италиански. Да бяхте дошли при нас. Йени и аз щяхме на драго сърце да тръгнем с вас, за да потърсим подходяща квартира.

— Благодаря много, но аз действително не бих искал да ви досаждам с подобно нещо.

— Да досаждате? Но, скъпи, какво говорите? Как сте иначе? Срещнахте ли познати?

— Не. В събота бях тук, но не можах с никого да говоря. Седях и четях вестници. Да, с Хеген размених няколко думи завчера в едно кафене на Корсо. После срещнах отново двама немски лекари, които бегло познавах от Флоренция. Прекарахме заедно един ден по Виа Апиа.

— Уф! Приятни ли са немските лекари?

Хелге се усмихна малко смутен.

— Да, ние имаме отчасти общи интереси. И когато човек е сам и няма с кого да поговори. . .

— Но вие трябва да свикнете да говорите италиански. Учили сте го. Искате ли да се разходите с мен? Тогава през цялото време ще говорим само италиански. Ще ви бъда учител. И то много строг!

— Благодаря много! Сигурно няма да бъда забавен, госпожице Ярман.

— Глупости. Знаете ли, имаше две датчанки, които завчера заминаха за Капри. Мисля си дали стаята им не е свободна. Сигурно е така. Малка, хубава, евтина. Не си спомням как се казваше улицата, но зная къде се намира. Да ви придружа ли и да видим? Хайде!

Долу при стълбата тя се спря и го погледна с плаха усмивка:

— Бях ужасно неучтива с вас вечерта,

когато бяхме заедно, Грам. Моля да ме извините.

— Но скъпа госпожице Ярман!

— Така е. Обаче бях болна. Повярвайте ми, Йени ми се кара. Аз го заслужавах.

— Скъпа, аз бях този, който ви се натрапи. Случи се следното — видях ви и чух, че говорите норвежки. Това ме изкуши да ви заговоря.

— О, да. Би било много забавно, едно такова малко приключение. Да не бях само толкова неучтива! Обаче бях болна, разбирате ли! През деня съм много нервна, не мога да спя, а после не мога да работя. И накрая ставам проклета и непоносима.

— А в момента не сте ли добре, госпожице Ярман!

— Ох, не. А Йени и Гунар работят — всички с изключение на мен работят. Как върви вашата работа, добре ли? Не се ли радвате? Впрочем следобед позирам на Йени. Днес съм свободна. Мисля, че най-вече по тази причина тя не иска да се разхождам сама и да размишлявам. И тогава пътува с мене извън града. Тя действително ми е като майка. Mia cara mammina.[1]

— Вие май доста обичате вашата приятелка?

— Само това липсваше, да не я обичам! Тя е толкова мила, толкова мила. Аз съм болнава и разглезена, виждате ли. Никой освен Йени не може да издържи дълго време с мене. А тя е умна, надарена и енергична. И хубава —

[1] Скъпата ми майчица /ит./. — Б. р.

не намирате ли, че тя е възхитителна? Би трябвало да видите косата ѝ разпусната! Когато се държа прилично, ми разрешава да я сресвам.

— Тук е — каза тя.

Изкачиха се по едно тъмно като в рог стълбище.

— Но не се притеснявайте, нашето е още по-лошо. Ще видите, когато ни дойдете на гости. Елате някоя вечер, тогава ще вземем и другите и ще отидем на някое изискано римско пиршество. Миналия път аз го развалих.

Тя позвъня на последния етаж. Жената, която отвори, изглеждаше мила и хубавичка. Въведе ги в една малка стая с две легла, която гледаше към сив заден двор с пране пред прозорците, но по балконите имаше цветя, а над сивите покриви — лоджии и тераси със зелени храсти.

Франциска говореше непрекъснато на хазяйката, докато поглеждаше в печката и опипваше леглата — и между другото му обясняваше:

— Целия предобед тук има слънце. Като се махне едното легло, няма да е толкова тясно. Печката е в добро състояние. Наемът е четиридесет лири, без осветление и отопление, и две лири за обслужване. Евтино е. Да кажа ли, че я вземате? Ако искате, можете още утре да се настаните.

— Няма защо да ми благодарите. Приятно ми е, че мога да ви помогна с нещо — каза тя на стълбите. — Най-важното е да ви харесва. Зная, че синьора Папи е чистница.

— Може би това е рядка добродетел в тази страна?

— О, не. Мисля, че не са по-различни от хазяйките в Кристиания. Там, където живеехме със сестра ми на Холбергсгате, бях сложила под леглото един чифт нови лачени обувки, но никога не посмях да ги извадя. Понякога ги поглеждах. Те си стояха там и приличаха на две малки бели пухкави агънца.

— Да — каза Хелге. — Винаги съм живял в бащиния си дом.

Франциска изведнъж се засмя високо:

— Знаете ли, синьората си помисли, че съм ваша приятелка и че ще живеем заедно там. Казах, че съм ви братовчедка, в което тя малко се усъмни. Братовчедка — на това обяснение май вече никой не вярва.

После и двамата се засмяха.

— Желаете ли да се поразходите малко? — попита изведнъж госпожица Ярман. — Да отидем ли към Понте Моле? Били ли сте там? Можете ли да вървите толкова много? Знаете ли, можем да се върнем вкъщи с трамвая.

— Да, но вие можете ли — нали не сте здрава?

— Тъкмо като ходя, се чувствам добре. «Хайде, моля!» — казва винаги Гунар — имам предвид Хеген.

Тя бързаше непрекъснато и от време на време поглеждаше към него крадешком, за да види дали го забавлява. Вървяха нагоре по новия път край Тибър. Реката се извиваше под зелените хълмове. Над покрития с храсти и сивожълти вили между вечнозелените дър-

вета хълм Монте Марио се носеха малки облаци, които блестяха като седеф.

Франциска поздрави един полицай и се усмихна на Грам.

— Представете си само, този човек поиска ръката ми. Често се разхождах тук сама и тогава имах навика да разговарям с него. И после той поиска ръката ми. Впрочем синът на нашия търговец на цигари също поиска ръката ми. Йени ми се кара толкова много — каза, че аз съм виновна за това, и може би действително има право.

— Струва ми се, че госпожица Винге доста ви се кара. Изглежда, че е строга майка?

— Йени ли? Само когато си го заслужавам. Де да го беше правил някой преди! — Тя въздъхна. — Но за съжаление никой не се сещаше за това.

Като вървеше с нея, Хелге Грам се чувстваше свободен и лек. У нея имаше някаква мекота — походката, гласът, лицето под голямата пухкава шапка с форма на камбана. Струваше му се, че не харесва достатъчно Йени Винге, мислейки за нея в този момент. Очите ѝ бяха толкова светлосиви и самоуверени — и имаше страхотен апетит. Ческа тъкмо разказваше, че денем почти не може да яде.

А той ѝ каза:

— Госпожица Винге е млада, самоуверена млада дама.

— Да, наистина е така. Тя е с характер. Ето например, винаги е искала да рисува. А трябваше да стане учителка. Тя се е трепала толкова много! Сега не ѝ личи. Толкова е силна, че веднага се съвзема. Най-напред я срещ-

нах в училището по рисуване. В нея имаше много твърдост и сдържаност. Не зная — броня, казва Гунар. Беше изключително сдържана — изобщо не се познавах с нея, преди тя да дойде тук. Майка ѝ е овдовяла за втори път — казва се госпожа Бернер. Йени има три малки природени братчета и сестричета. Представете си, имали са две малки стаи, а Йени спяла в една слугинска стаичка. Работела, четяла и се образовала между другото, помагала на майка си както с пари, така и в домашната работа — нямали са прислужница. Не е имала никакви приятели и познати. Когато преживявала неприятности, веднага се затваряла в себе си, защото не искала да се оплаква. Но когато ѝ вървяло, като че ли разтваряла обятията си за всички, които се нуждаят от подкрепата ѝ.

Бузите на Франциска пламтяха. Тя го погледна с големите си очи:

— Виждате ли, чувствам се зле, когато се задълбоча в себе си. Аз съм малко истерична и не мога да превъзмогна собствените си настроения. Обаче Йени говори с мене за тези неща. Тя казва, че ние сме причина за непоправимото зло, заради което излизаме от равновесие. И ако човек не може да тренира волята си, за да обуздава настроенията и поривите си, ако не може повече да се владее, най-добре ще е да се застреля.

Хелге ѝ се усмихна.

«Йени казва» и «Гунар казва» и «имах приятел, който обикновено казваше» — колко млада и доверчива беше тя.

— Да, но изглежда, че за госпожица Вин-

гё важат други закони, по-различни от вашите. Не се ли замисляте колко се различавате вие двете? Дори думата *живот* не означава за двама души едно и също нещо.

— Не — каза тя тихо. — Но аз толкова много обичам Йени. Тя ми е така необходима.

Бяха стигнали до моста. Франциска се наведе напред над парапета. В далечината, до реката, под кафявозеления хълм, се намираше една фабрика, чиито високи стройни комини се отразяваха в забързаните жълти води. Зад хълмистата равнина, в далечината, се стелеха Сабинските планини, глиненосиви и голи, със синеещи се пропасти и снежни върхове на хоризонта.

— Йени нарисува тази гледка, но с огненочервено, вечерно слънце. Фабриката и комините залети в червена светлина. Успя да предаде и атмосферата след такъв горещ ден, когато планините не се виждат поради маранята, а само някои покрити със сняг върхове високо горе в наситената металнa синева. И над тях облаците — горе над снега се носят големи облаци. Красиво е. Ще помоля Йени да ви я покаже.

— Да поръчаме ли малко вино? — попита той.

— Скоро ще стане студено, но можем да поседим още малко навън.

Тя пое по един път над кръглия площад зад моста. От всички остерии избра една малка с градина. Зад няколко бараки с маси и сламени столове имаше пейка под голи брястове. Пред градината се простираше зелена поляна —

встрани от нея се издигаше тъмен хълм отвъд реката, черна на фона на бледото небе.

Франциска отчупи едно клонче от бъзовите храсти край оградата. То бе отрупано с малки зелени пъпки, чиито връхчета бяха почернели и попарени от студа.

— Вижте, така си стоят и мръзнат през цялата зима. Но като дойде пролетта, снегът вече нищо не може да им причини.

Когато тя пусна клончето, той го взе.

Донесоха им бяло вино. Франциска го разреди с вода и отпи малко. После се усмихна умолително:

— Ще ми дадете ли една цигара?

— С удоволствие, ако смятате, че ще ви се отрази добре.

— О, сега почти не пуша. И Йени започна да се отказва от пушенето заради мене. Впрочем мисля, че тази вечер тя ще си позволи някои неща. Ще бъде заедно с Гунар.

Усмивката на Франциска се озаряваше от пламъка на кибритената клечка.

— Обаче не казвайте на Йени, че съм пушила, чувате ли?

— Не, разбира се. — Той се засмя.

— Да. — Тя пушеше замислено. — Така ми се иска Йени и Гунар да се оженят. Страхувам се, че няма да го направят. Винаги са били толкова добри приятели. В такъв случай човек не се влюбва много лесно в някого, когото познава така добре отпреди. А всъщност те толкова много си приличат. Обаче нали все казват, че противоположностите се привличат. Мисля, че това твърдение е глупаво, но сигурно е така. По-добре би било да се влюбиш

в някоя сродна душа. Тогава няма да има мъка и тъга, които да съпътстват любовта. Не мислите ли, че е така?

Вижте, Гунар се е родил в една бедна ферма в Смолене. Дошъл в Кристиания — една негова леля от Грюнельокен го взела при себе си, тъй като бащиният му дом бил съвсем беден. Тогава той бил на девет години и разнасял пране, тъй като лелята имала гладачница. По-късно постъпил в работилница да учи занаят. Всичко каквото може и знае го е научил сам. Непрекъснато чете, защото се интересува толкова много от всичко, че му се иска да го изучи основно. Йени казва, че той просто забравя да рисува. Сега е научил италиански така добре, че може да чете всякакви книги — поезия също.

Йени също е такава. Научила е много неща само защото й е правило удоволствие. Аз никога не мога да науча нещо от книгите. Когато чета, ме заболява главата. Но Йени и Гунар ми разказват. Тогава запомням всичко. Вие сигурно знаете също много неща. Не можете ли да ми разкажете малко за вашите занимания? Най-добре заучавам нещо, когато някой ми го разкаже. Тогава запомням всичко.

Гунар ме научи да рисувам. Като дете винаги рисувах — беше ми толкова лесно. Преди три години го срещнах в планината. Бях там, за да работя. Познавах го малко отпреди. Бях там и рисувах картини — много усърдно, но без никаква следа от изкуство. Самата аз го разбирах добре, но не знаех причината. Исках да изтъкна нещо в картините си, но не

знаех точно какво. Нямах представа как да го постигна.

Тогава обаче поговорих с него. Показах му работата си. Той беше по-слаб, що се отнася до техниката. От мене е по-голям само с една година. Но това, което беше научил, можеше да го прилага. И после нарисувах две картини със същия сюжет — «Летни нощи». Този странен clairobscur[1] — всички цветове са толкова тъмни, но същевременно сияйни. Естествено картините не бяха добри, но в тях се появи нещо ново, така както аз го исках — можех да видя, че ги бях рисувала аз, а не кое да е младо момиче, понаучило нещо. Разбирате ли?

Тук намерих нов сюжет — един друг път към града. Някога ще минем по него. Това е съвсем тесен път между две градински стени. На едно място има две барокови порти с железни решетки. До всяка порта се издига по един кипарис. Направих няколко скици с перо — които после оцветих. Над кипарисите се носи тежък тъмносин облак, светло, зеленикаво сияние и една проблясваща звезда. Далеч, далеч в безкрая се мяркат покривите и куполите на града, едва загатнати. Би трябвало да има патос в картините, разбирате ли. . .

Започна бързо да се свечерява. Бледото й лице блестеше под шапката.

— Нали мислите, че трябва да оздравея — да работя. . .

— Да, да — прошепна той. — О, да, скъпа. . .

[1] Светлосянка /фр./. — Б. р.

Чу я, че диша тежко. Известно време мълчаха. После той каза тихо:

— Колко много обичате приятелите си, госпожице Ярман.

— Да. И бих искала всички хора да ми бъдат приятели. Искам да обичам всички, разбирате ли? — Тя каза това полека и въздъхна.

Неочаквано Хелге Грам се наведе напред и целуна бялата й малка ръка, която лежеше на масата пред него.

— Благодаря — прошепна тихо Франциска.

Седяха безмълвни.

— Трябва да тръгваме, скъпи, тук става толкова студено, че. . .

Когато на следващия ден, Хелге се премести в новата си стая, на масата, огряна от слънчевите лъчи, имаше ваза от майолика с малки сини перуники. Синьората му каза, че братовчедка му е била тук и ги е донесла.

Когато Хелге остана сам, той се наведе над цветята и ги целуна всичките едно по едно.

VI

Хелге Грам беше доволен от стаята си в Рипета. Имаше чувството, че работи леко и добре на малката маса под прозореца, който гледаше към двора с прането и саксиите с цветя по балконите. Точно насреща живееше семейство с две малки деца, момче и момиче на около шест-седем години. Когато излизаха на тесния си балкон, те кимваха на Хелге, а той им махваше с ръка. Напоследък беше започнал да

поздравява и майка им. Това бегло познанство го изпълваше с топлина и усещането, че си е у дома. Пред него стоеше вазата на Ческа. Гледаше винаги да има свежи цветя в нея. Синьора Папи разбираше неговия италиански език. Това се дължало на факта, че имала датски квартиранти — обясни Ческа. Датчаните не можели да учат чужди езици.

Когато синьората имаше да урежда нещо с него, оставаше дълго време на вратата да приказва. Най-вече за «братовчедката», «колко е хубава» — che bella — казваше синьора Папи. Веднъж госпожица Ярман се беше качила сама при него и веднъж с госпожица Винге — и двата пъти, за да го покани на гости у тях. Когато госпожица Папи видеше, че го разсейва и му пречи да пише, изчезваше. Тогава Хелге се отпускаше на стола с отметната назад глава и с ръце на тила. Представяше си стаята си у дома — до кухнята, където майка му и сестра му сновяха, говореха за него — високо, загрижено, неодобрително. Можеше да чуе всяка дума. И всеки ден тук се превръщаше в скъпо благоволение. Най-после, най-после щеше да има спокойствие — можеше да работи, да работи.

Следобед ходеше по музеи и библиотеки. Но привечер, макар да си мислеше, че е неприлично, се отбиваше при двете художнички на Виа Вантаджио и пиеше с тях чай.

Обикновено и двете си бяха вкъщи. Понякога имаше и други непознати. Хеген и Алин той срещаше редовно. Два пъти беше заварил госпожица Винге сама, а един път само Франциска.

Винаги се събираха в стаята на Йени. Беше топло и уютно, въпреки че оставяха прозорците отворени, докато изчезнеше и последният син вечерен лъч. Печката се нажежаваше и пращеше, а чайникът къкреше на примуса. Сега Хелге познаваше вече всяко нещо в стаята — етюдите и фотографиите по стените, вазите с цветя, синия сервиз, етажерката с книги до леглото, статива с портрета на Франциска. Беше винаги малко разхвърляно. Масата пред прозореца беше покрита с туби, кутии с бои, скицници и листове хартия, а под нея, докато нареждаше масата за чай, Йени буташе с крак четки и парцали, които се търкаляха по пода. На канапето имаше конци и игли за шиене и полузамрежени чорапи, които разчистваше, когато сядаше да маже бисквити с масло. След това ставаше и изтичваше да прибере ютията, която, за да е подръка, се намираше винаги някъде в стаята.

В такива случаи Хелге имаше навика да седи в ъгъла до печката и да разговаря с Франциска. Понякога на Ческа ѝ се искаше да домакинства и Йени трябваше да бездейства. Йени не искаше да си признае, но Ческа разтребваше като хала — и забутваше всички търкалящи се наоколо дрънкулки на места, където Йени никога не можеше да ги намери. Накрая тя заковаваше с кабарчета картините, които висяха накриво с подгънати крайчета, като използваше едната си обувка вместо чук.

Грам не можеше да разбере госпожица Ярман. Тя беше винаги мила и любезна с него — но никога така откровена и сърдечна, както в деня, в който отидоха на Понте Моле. По-

някога беше особено разсеяна — сякаш не разбираше нищо от това, което той ѝ казваше, макар да отговаряше учтиво. На няколко пъти той имаше чувството, че я уморява. Попиташе ли я как се чувства, тя изобщо не отговаряше. А когато веднъж спомена за картината ѝ с кипарисите, тя отговори все пак любезно:

— Не бива да ми се сърдите, Грам, но не обичам да говоря за работата си, преди да съм я завършила — поне засега не.

Той се поокуражи малко, като забеляза, че скулпторът Алин не го обича. И така, шведът го смяташе за свой съперник. Впрочем той остана с впечатление, че Франциска се е отдръпнала от Алин.

Когато беше сам, Хелге излизаше и обмисляше какво да каже на Ческа. Мислено водеше дълги разговори с нея. Жадуваше да разговаря с момичето така, както в деня, прекаран на Понте Моле. Искаше да ѝ отвърне със същото доверие, да ѝ разкаже за себе си. Но когато я срещнеше, ставаше несигурен и нервен. Не знаеше как да насочи разговора към желаната тема, страхуваше се да не бъде натрапчив и нетактичен, опасяваше се да не направи нещо, поради което да падне в очите ѝ.

Тя забелязваше неговото смущение и му се притичваше на помощ, смееше се, въвличаше го в спорове, така че за него не бе проблем да се нагоди към шеговития тон. В момента ѝ беше благодарен — тя запълваше лесно и бързо всички паузи и му помагаше всеки път, когато изпадаше в затруднение. Едва после, когато се връщаше у дома, се чувстваше разочарован.

Денят беше преминал отново в незначителни разговори, шеги и закачки.

Останеше ли сам с Йени Винге, той винаги водеше сериозен разговор за важни неща. Понякога си мислеше, че тези сериозни разисквания на абстрактни теми са малко скучни. Но често и те му харесваха, защото един първоначално общ разговор се насочваше към неговите собствени проблеми. По-късно му се наложи да й разкаже доста много за себе си, за работата си, за трудностите, които според него се дължаха както на външните обстоятелства, така и на характера му. Той почти не забелязваше, че Йени Винге не говори за себе си, но затова пък му правеше впечатление, че тя избягваше да обсъжда с него проблема Франциска Ярман.

Не забелязваше също, че с Франциска той никога не може да разговаря така, както разговаря с Йени, защото за Франциска той щеше да изглежда по-значителен, по-силен и по-сигурен, отколкото в собствените си очи.

На Бъдни вечер всички бяха в дружеството и след това отидоха на нощна литургия в «Сан Луиджи деи Франчези». Отначало службата се стори на Хелге изпълнена с настроение. В църквата беше полутъмно, въпреки че всички кристални полилеи бяха запалени, — но те висяха високо горе на тавана. Стената на олтара представляваше море от светлина — стотици восъчни свещи с меки златисти пламъчета. А музиката от хора и органа струеше приглушено в залата. Освен това той седеше до една млада, миловидна италианка, която из-

вади от обвита с кадифе кутия за бижута венче от рози от лазурит и се замоли набожно.

Но след малко госпожица Ярман започна да капризничи на висок глас. Тя седеше отпред заедно с Винге.

— Уф, Йени, да си вървим. Мислиш ли, че това е коледно настроение? Най-обикновен концерт, и то лош. Чуй този, който пее сега — съвсем безизразно. Той просто грачи. Уф. . .

— Стига, Ческа, не забравяй, че се намираме в църква.

— Църква, по дяволите! Има концерт, добре. Би трябвало да имаме и билети и програма. Ужасен концерт — настроението ми направо се разваля. . .

— Да, да. Ще си тръгнем, когато свърши тази песен. Обаче докато сме тук, трябва да пазим тишина.

— Не — каза Ческа. — Новогодишната нощ миналата година. Бях в Джезу — това се казва настроение! «Te deum.». Коленичих до стар селянин и младо момиче, което беше болно и толкова очарователно. Всички пееха — старият селянин знаеше целия химн «Te deum» на латински. Виж, там имаше настроение!

Докато си проправяха път навън от претъпканата църква, в храма звучеше «Ave Maria».

— «Ave Maria» — изсумтя Франциска презрително, — не чувате ли, тя не мисли за това, което пее — като фонограф. Не мога да понасям, когато подобна музика се изопачава.

— «Ave Maria» — каза датчанинът, който вървеше до нея. — Спомням си колко хубаво я пееше една млада норвежка. Някоя си госпожица Ек. . .

— Берит Ек, познавате ли я, Ярил?

— Преди две години беше в Копенхаген — пееше заедно с Елен Бек. Познавах я много добре. А вие познавате ли я, госпожице Ярман?

— Сестра ми я познаваше — каза Франциска. — Вие сте срещали сестра ми Боргхилд в Берлин. Харесвате ли госпожица Ек? Впрочем сега тя се казва госпожа Херман.

— Тя беше много сладко момиче, очарователо. И извънредно обещаващо.

Франциска изостана с Ярил.

Беше уговорено Хеген, Алин и Грам да останат на вечеря с дамите в дома им. Франциска беше получила за Коледа колет от къщи. Масата беше покрита с норвежки коледни специалитети и украсена с дребни маргаритки и свещи в седемкрилни свещници.

Франциска влезе последна. Беше довела и датчанина.

— Нали е хубаво, Йени, че Ярил поиска да бъде с нас?

Оказа се, че на масата има бира и холандски джин, норвежко масло и кафяво козе сирене, студен глухар, пача и пушено месо.

Франциска седеше до Ярил. И тъкмо когато разговорът на масата започна да става оживен, тя се обърна към него:

— Познавате ли пианиста Херман, за когото се омъжи госпожица Ек?

— Да, много добре. Живял съм с него в пансион в Копенхаген, а сега го срещнах в Берлин. . .

— Какво мислите за него?

— Това е човек много надарен, подари ми последните си композиции. Според мен те са много оригинални. Да, дааа. Имам много добро мнение за него. . .

— У вас ли са композициите? Мога ли да ги видя? С удоволствие бих отишла в дружеството да ги изсвиря. Той е мой стар приятел — каза Франциска.

— Разбира се! Сега си спомням. Той има ваша снимка! Не искаше да ми каже кой е това.

Хеген слушаше внимателно.

— Да, вярно е — отвърна тихо Франциска. — Мисля, че веднъж му бях дала една моя снимка.

— Между другото. . . — Ярил допи чашата си — той е направо брутален. Може да бъде доста безогледен. Но вероятно затова жените не могат да му устоят. На мене лично понякога ми изглежда доста плебейски.

— Тъкмо това е. — Тя се опитваше да намери точните думи. — Тъкмо това ме възхищава у него. Че той се е издигнал от низините до сегашното си положение. Според мен такава борба наизменно прави човека брутален. Не мислите ли, че това оправдава почти всичко?

— Глупости, Ческа — каза неочаквано Хеген. — Ханс Херман беше открит, когато беше на тринадесет години, и през цялото време след това са му помагали. . .

— Да, но щом приема помощ, трябва да благодари за всичко и винаги да се страхува да не го изместят, да не го пренебрегнат, да не му се

напомня, че е бил — както Ярил каза — плебейска издънка.

— Аз също мога да потвърдя, че произлизам от същото съсловие.

— Не, не можеш да кажеш такова нещо, Гунар. Сигурна съм, че винаги си превъзхождал заобикалящите те. Когато влизаше в кръг, който е по-висшестоящ от този, в който си се родил, веднага се оказваше, че превъзхождаш останалите. Знаеше повече, беше по-умният, мислеше по-благородно. Неизменно си знаел, че за всичко си се борил и че всичко си придобил с труд. Никога не си бил принуден да бъдеш длъжен на хора, за които знаеш, че ще те погледнат отвисоко заради произхода ти, сноби, които винаги ще подпомогнат надарения, без да разбират величието му, които ти вътрешно превъзхождаш, а те вярват, че стоят над тебе. Трябва ли да си благодарен на тези, към които не можеш да изпитваш чувство на благодарност? Не можеш да говориш за плебейски чувства, Гунар, защото никога не си знаел какво означава това.

— Един човек, Ческа, който приема такава помощ от хора, към които не може да изпитва чувство на благодарност, е закоравял индивид от нисшите класи.

— Момче, не разбираш ли — постъпва се така, когато знаеш, че си талантлив — може би гений, който трябва да се развива. Впрочем мисля, че ти, който казваш, че си социалдемократ, не би трябвало да говориш така за индивиди от нисшите класи.

— Един човек, който уважава собствения си талант, не проституира. А що се отнася до со-

циалдемокрацията. . . Социалдемокрация означава да настояваш за справедливост. Но справедливостта изисква тези хора да са потиснати, смазани на дъното на обществото, окован във вериги и с камшик над главата. Действителната, законна нисша класа трябва внимателно да се държи в подчинение.

— Доста странен социализъм — засмя се Ярил.

— Не съществува друг поне за възрастни. Не вярвам в синеоките деца, които смятат, че всички хора са добри, а лошото се дължи на обществото. Ако всички хора бяха добри, обществото щеше да бъде рай. Плебейските души обаче са носители на злото. Има ги във всички обществени прослойки. Ако са господари, те са жестоки и брутални, ако са зависими, те се умилкват, ласкаят и са мързеливи. Срещал съм такива типове. Да, Херман също се нарича социалдемократ. Успеят ли да намерят ръце, които да ги вдигнат, да ги тласнат напред, те приемат помощта и след това смачкват същите тези ръце. Подушат ли, че една група се придвижва напред, присъединяват се към нея, за да получат част от плячката. Те обаче не притежават лоялност, другарско чувство. Целта — те тайно ѝ се подиграват. Справедливостта — всъщност те я мразят. Знаят, че ако тя възтържествува, ще бъде лошо за тях.

Всички, които се страхуват от справедливостта, аз наричам нисши, срещу които трябва да се борим безпощадно. Ако господстват над бедни и слаби, те ги мъчат и тиранизират, превръщайки ги в подобни на себе си. Ако самият той е беден и слаб, няма да се бори, но

напредва, като проси и се умилква — напада в гръб, ако вижда изгода за себе си.

Целта трябва да е едно общество, което да се ръководи от индивиди на висши класи. Защото индивиди от висша класа никога не се борят само за себе си. Те съзнават неизчерпаемите си възможности и ги изразходват за бедните. Борят се да дадат въздух и светлина на всяка слаба проява на добро и красиво у дребните души, които не са нито едното, нито другото — добри, когато имат възможност да бъдат такива, лоши, когато плебеите ги принуждават. Целта е властта да е в ръцете на онези, които имат чувство за отговорност и за най-малкия порив, който бива потискан.

— Ти въпреки това не разбираш Ханс Херман — тихо каза Ческа. — Не заради себе си се разбунтува той срещу обществената несправедливост. За малките добри души, които пропаднаха — за това говореше *той,* когато се разхождахме в източната част на града и виждахме дребните бледи деца, грозните, тъжни и препълнени жилища, за които казваше, че с удоволствие би ги подпалил.

— Фрази. Ако би получавал наема. . .

— Засрами се, Гунар — каза Ческа разгорещено.

— Да, да. Сега той нямаше да е социалдемократ, ако се беше родил богат. Но истински плебей. . .

— Сигурен ли си, че щеше да си социалдемократ — каза Ческа, — ако беше роден граф например?

— Господин Хеген *е* граф — изсмя се Ярил. — Граф на множество въздушни дворци. . .

Хеген отметна глава назад и замълча.

— Всеки случай никога не съм имал чувството, че съм се родил беден — каза той сякаш на себе си.

— Е, е — обади се отново Ярил.

— Херман не се грижи кой знае колко за малкия си син, при все че обича децата. А и отношението му към Берит Ек беше отвратително. Отначало я заплашваше и молеше, само и само да бъде негова, а когато забременя, вече тя трябваше да го заплашва и моли за да се съгласи да се оженят.

— Те имат едно малко момченце, нали? — прошепна Франциска.

— Да. Роди се шест седмици след сватбата, точно когато си тръгнах от Берлин. Херман замина за Дрезден и я изостави, след като бяха живели един месец. Не разбирам защо той не можа да се ожени малко по-рано. Бяха се споразумели, че ще се разделят наново. Самата тя го искаше.

— Уф! — каза Йени, която известно време се беше вслушвала в разговора. — Да се ожениш с намерението да се разделиш после. . .

— Боже мой! — Ярил се позасмя. — Когато хората се познават много добре, знаят, че не могат да живеят заедно.

— Тогава няма защо да се женят.

— Разбира се. Свободните отношения са много привлекателни. Но боже мой, на нея й се налагаше. През идната есен тя иска да изнесе концерт в Кристиания и да събере ученици по пеене. Не би могла да го направи като неомъжена жена с дете, бедната.

— Може би. Във всеки случай е отврати-

тѐлно. Не обичам свободните отношения, ако под това разбирате, че хората се свързват помежду си, макар и добре да знаят, че ще си омръзнат. Дори и разтрогването на един такъв съвсем обикновен платонически, буржоазен годеж, струва ми се, хвърля «петно» върху двамата. Ако човек обаче е имал нещастието да направи грешка и после заради хората да играе противната комедия, една лицемерна венчавка, да стои и обещава неща, които предварително е решил да не изпълнява. . .

Гостите се разотидоха на разсъмване. Хеген остана малко след другите.

Йени отвори балконската врата, за да проветри от тютюневия дим. Спря се за малко и се огледа. Небето беше бледосиво със слаба жълточервена ивица над покривите на къщите. Студът хапеше. Хеген се приближи до нея:

— Благодаря за коледната вечер. За какво мислиш?

— Че утре е Коледа.

— Да, доста е странно.

— Чудя се дали ще получат навреме колета ми у дома — каза тя след известно време.

— Не го ли изпрати на единадесети? Може да са го получили вече.

— Надявам се. Винаги е било толкова приятно да влезеш сутринта на Коледа в стаята и да гледаш елхата и подаръците на дневна светлина. Когато бях малка, искам да кажа. — Тя се засмя. — Пишат ми, че тази година имало много сняг. През деня децата играели навън.

— Да — отвърна Хеген. Той постоя и се

заглéда навън заéдно с нея. — Ще изстинеш, Йени. Лека нощ, благодаря ти за вечерта.

— И аз ти благодаря. Лека нощ. Весела Коледа, Гунар.

Те се ръкуваха. След като си беше отишъл, тя се поспря за малко, преди да затвори балконската врата, и след това влезе вътре.

VII

Един ден, беше през коледната седмица, Грам влезе в една тратория[1]. Там седяха Хеген и Йени, но те не го забелязаха и докато си събличаше палтото, той чу Хеген да казва:

— Той е опасен човек.

— Уф, ужасен! — въздъхна Йени. И тя не може да го понася. А при този сироко[2] сутрин се чувства отпаднала. Не прави нищо, само се разхожда с този човек.

— Не рáботи ли? Но аз нищо не мога да направя. Всеки ден тъпче с него оттук до Витербу със скъсаните си лачени обувки, въпреки сирокото и всичко останало — само защото този човек може да й разказва за Ханс Херман.

Грам поздрави мимоходом. Госпожица Винге и Хеген направиха едно движение, сякаш очакваха той да седне при тях. Но той се на-

[1] Ресторант. — Б. пр.

[2] Ветрове в Южна Италия и Сицилия. Най-често така наричат топлия влажен вятър с южна посока. — Б. пр.

прави, че не ги забелязва — продължи и седна с гръб към тях навътре в локала.

Разбра, че говореха за Франциска Ярман.

Той не можеше да се стърпи — всеки ден ходеше на Виа Вантаджио. Йени Винге винаги беше сама вкъщи — шиеше или четеше. Изглеждаше, като че се радва на неговите посещения. Впрочем той смяташе, че в последно време се е променила. Не беше така дръзка и решителна, когато говореше — не беше предразположена за спорове и нравоучения. Изглеждаше малко тъжна.

Един ден той я попита дали действително е здрава.

— Здрава? Да, здрава съм. Защо?

— Не зная. Мисля, че сте станали много тиха, госпожице Винге.

Тъкмо беше запалила лампата и той видя, че се изчерви.

— Може би ще ми се наложи скоро да си замина. Сестра ми не е добре, не може да се храни, и мама е толкова отчаяна. — Замълча за известно време. — Затова съм малко тъжна, защото с удоволствие щях да остана тук и през пролетта.

Тя си взе ръкоделието и седна до него.

Хелге размишляваше дали Гунар Хеген не бе дал повод за всичко. Той не бе могъл да разбере дали действително имаше нещо между двамата. Както Хелге беше чул, Хеген бил доста влюбчив, а в момента бил изцяло зает с една млада милосърдна сестра, датчанка, която се грижела за някаква стара дама. Изчервява-

нето на Йени му се струваше странно — не беше типично за нея.

Същата вечер Франциска се прибра, преди той да си тръгне. Беше я виждал съвсем рядко след Коледа, но му бе достатъчно, за да разбере, че й е напълно безразличен. Вече не ставаше дума за капризи и детински глезотии. Тя като че ли не виждаше останалите хора, нещо друго изцяло я изпълваше. Понякога се движеше като сомнамбул.

Все пак той продължаваше да посещава Йени както в гостилницата, където тя обикновено се хранеше, така и в дома й. Едва ли разбираше защо го върши, но като че ли чувстваше необходимост да я вижда.

Един следобед Йени влезе в стаята на Франциска, за да потърси едно шише с терпентин. Франциска винаги вземаше от Йени неща, които й трябваха, и никога не ги връщаше. Ческа лежеше в леглото си и измъчено ридаеше, заровила глава във възглавниците. Сигурно се беше промъкнала в стаята си, защото Йени не я беше чула да влиза.

— Но, мила, какво е това, болна ли си?

— Не. Върви си, Йени. Върви си, мила. Няма да ти кажа. Ти сигурно ще си помислиш, че вината е моя.

Йени разбра, че е безполезно да й говори. В часа за чай тя излезе и извика на вратата. Ческа благодари и каза, че не желае нищо.

Но вечерта, когато Йени лежеше и четеше, Ческа се вмъкна неочаквано в стаята — по нощница. Лицето й беше зачервено и подпухнало от плач.

— Мога ли да спя тази нощ при теб, Йени? Не мога да остана сама. . .

Йени й направи място. Не й беше много приятно, но Ческа имаше навик да идва и да я моли да спи при нея точно когато се чувстваше безкрайно нещастна.

— Чети си, Йени. Няма да ти преча. Ще лежа съвсем тихо тук до стената.

Известно време Йени се преструваше, че чете. От време на време Франциска изхлипваше със зачервени очи. Тогава Йени я попита:

— Да угася ли лампата, или да я оставя да свети?

— Не, благодаря, угаси я!

В тъмното тя прегърна Йени и хълцайки, започна да й разказва: — Отново била на разходка с Ярил извън града. Тогава той я целунал. Отначало тя го смъмрила, защото помислила, че това са глупави шеги. После обаче той се държал толкова отвратително, че тя се разсърдила много.

— И накрая поиска да преспя с него в хотела, в който е отседнал. Каза го така, като че ли ме попита дали искам да отида с него на сладкарница. Тогава се възмутих, а след това и той се разсърди. Наговори ми отвратителни, противни неща.

Тя замълча и трепереше, като че ли я тресеше.

— Тогава той каза... разбираш нали — за Ханс. Ханс му бил разказал за мене, когато показал фотографията ми на Ярил, такива неща, че Ярил помислил... Разбираш ли, Йени? — Тя се притисна към нея. — Не знам

защо продължавам да обичам този негодник. . .

— Ханс не споменал името ми — каза тя след малко. — Естествено той не би могъл да си помисли, че Ярил би ме срещнал някога или би ме познал на фотографията, където съм на осемнадесет години.

На седемнадесети януари Йени имаше рожден ден. Тя и Франциска щяха да дадат обед на компанията извън града, в една малка остерия на Виа Апиа Нуова. Бяха поканили Алин, Хеген, Грам и милосърдната сестра от Дания госпожица Палм.

Двама по двама слязоха на трамвайната спирка и тръгнаха по огрения от слънцето бял междуселски път. Пролетта се чувстваше във въздуха. Бледокафявото поле беше придобило сивозелен оттенък, а паричките, които така скромно бяха цъфтели през цялата зима, се разпростираха вече наоколо, като образуваха сребристи петна по земята. А нетърпеливите снопчета светлозелени издънки бъз покрай оградите бяха станали по-високи.

Чучулиги се носеха високо горе в синьобялото небе. Топлината забулваше всичко. Над града и грозните жълточервени къщи се стелеше лека мараня, която като че ли беше покрила цялата равнина. Белите селца по склоновете на планината Албано проблясваха през мъглата над величествените сводове на акведуктите.

Йени и Грам вървяха напред; той носеше светлосивата ѝ пелерина. Йени беше сияйно красива с черната копринена рокля. Никога преди той не я беше виждал да носи нещо дру-

го освен сивата рокля или костюм с блуза. Струваше му се, че сега с него върви една непозната жена. Тя изглеждаше много нежна и благородна в това лъскаво черно, което обгръщаше стройното ѝ тяло. И освен това роклята ѝ беше с тясно дълбоко каре-деколте, което стигаше до бюста, а кожата ѝ изглеждаха ослепително светли. Носеше също така голяма черна шапка. Хелге я беше виждал с нея и преди, но не ѝ бе обърнал внимание. Дори и светлочервената ѝ огърлица се открояваше по съвсем друг начин на това облекло.

Те обядваха навън на слънце под голите лози, които хвърляха сянка и рисуваха нежна синкава мрежа върху покривката. Госпожица Палм и Хеген бяха украсили масата с парички. Всъщност макаронитe бяха отдавна готови, но останалите трябваше да чакат, докато двамата завършат украсяването на масата. Яденето беше вкусно, а виното отлично. Ческа сама беше избрала плодовете в града и ги беше донесла заедно с кафето. Тя искаше и настояваше да го направи сама, за да бъде сигурна, че ще стане хубаво.

След обяда Хеген и госпожица Палм отидоха да разглеждат мраморните късове наоколо — части от релефи и надписи, които били намерени в имението и зазидани в стената на къщата. Малко след това те изчезнаха зад ъгъла. Алин остана на масата и пушеше с полуотворени очи на слънце.

Остерията се намираше на стръмен хълм. Грам и Йени се изкачваха наслуки. Тя бере-

ше малките диви цветенца, които растяха по червеникавожълтия пясък на стръмнината.

— По Монте Тестачио има много такива цветя. Били ли сте там, Грам?

— Да, много пъти. Бях завчера и разгледах протестантското гробище. Камелиите бяха отрупани с цвят, а в старата част намерих анемони в тревата.

— Да, по това време те цъфтят. — Йени въздъхна леко. — Пред Монте Моле при Виа Касиа има много анемони. Днес сутринта получих от Гунар няколко цъфнали бадемови клончета — вече ги има при Испанското стълбище. Но може би са изкуствено отглеждани.

Те бяха изкачили височината и се намираха над полето. Йени погледна надолу. Навсякъде в изсъхналата трева се подаваха нови кълнове. Образуваха се розетки от пъстрите листа на магарешкия трън и от някои големи сребърносиви листа, които слънцето напичаше. Йени и Грам се запътиха нагоре към една самотна полусрутена стена, която се издигаше сред полето — безформена и безименна.

Бледо, сивозелено, на леки вълни се простираше полето около тях под ясното пролетно небе с пеещите чучулиги. Очертанията му се губеха в маранята на слънчевия блясък. Зад тях градът се беше превърнал в светъл мираж, а планините и облаците се сливаха в едно, жълтите дъги на акведуктите изплуваха от мъглата и изчезваха отново по посока на града. Безбройните руини се превръщаха в малки, проблясващи отломъци от стени, разпръснати сред зеленината, докато пиниите и евкалиптовите дървета около малките розовочервени и жъл-

тоохрени къщички стърчаха безкрайно самотни, мрачни и изоставени в този лъчезарен, ранен пролетен ден.

— Спомняте ли си първата сутрин, когато пристигнах тук, госпожице Винге? Мислех, че съм разочарован, струваше ми се, че поради силното ми желание, всичко, което исках да видя, трябваше да избледнее в сравнение с мечтите ми. Забелязали ли сте, че когато в летен ден човек лежи на слънце със затворени очи и после ги отвори и се огледа наоколо, всички цветове му изглеждат сиви и избледнели. Но това се дължи само на отслабналото зрение, защото не е било използвано известно време. То не е в състояние веднага да обхване богатството от цветове, които съществуват в действителност. Първото впечатление е винаги несъвършено и бедно. Разбирате ли какво искам да кажа?

Йени кимна.

— Същото изпитах и аз в началото. Рим ме покори. Тогава видях вас. . . Вие се явихте на пътя ми висока, лъчезарна и недостъпна. На Франциска не обърнах внимание, забелязах я едва в кръчмата. Седях заедно с вас, непознатите хора. Тогава наистина за първи път бях с непознати. Преди това съм имал бегли срещи по пътя между дома и училището. За миг се обърках дотолкова, че ми се струваше невъзможно да разговарям с хора. Ето така ми въздейства всичко, което преживях, след като заминах от къщи. Аз почти копнеех по дома — и след като бях слушал за Рим и бях видял картините на. . . вие знаете — баща ми. . . той се засмя — не мислех, че бих могъл да

постъпя другояче. Да гледам само картините, които други са създали, и да чета това, което други са написали, да си подбирам думите за работите на други и да живея с въображаеми хора от книгите. Сред тях аз се чувствах отчайващо самотен.

После ви чух да говорите за самота. Сега ви разбирам.

Виждате ли кулата? Вчера бях там. Това са останки от средновековна крепост — от времето на рицарите. Всъщност все още има много такива кули около и в града. Понякога човек може да види вградена във фасадата на някоя къща стена почти без прозорци. Това са жалки остатъци от времето на рицарите разбойници в Рим. Време, за което се знае сравнително най-малко. Тъкмо сега се занимавам с тази епоха. Издирвам в архивите имената на починали хора. Често пъти освен името не е известно нищо друго. Желая да науча повече за тях. Мечтая за средновековния Рим, когато са се биели по улицата, крещели са с окървавени гърла и градът е бил пълен с разбойнически замъци, в които са били затворени жените и дъщерите на тези диви зверове, плът от плътта им. Понякога те са бягали и са се хвърляли в живота, който ги е примамвал вън от черночервените зидове. Ние не знаем много за тази епоха. Немските професори се страхуват и не се интересуват от това, защото то не може да се превърне в носител на абстрактни идеи. Тези неща са неизследвани.

Боже мой, с каква мощ е заливало морето на живота тази страна, с каква сила са се разбивали вълните му във всеки планински склон,

на който се е издигал град или замък. И въпреки това скалите се издигат все така голи и пусти. Погледнете безкрайните купища руини само тук в полето. А планините от книги, написани за историята на Италия — да, за цялата световна история, за цялата плеяда покойници, които ние познаваме. Колко нищожно е все пак това, което е останало сред всичките вълни на живота, които една след друга са заливали света!

Това, струва ми се, е странно!

Толкова много разговарях с вас, Йени, и вие с мен и въпреки това никак не ви познавам. Както сте застанали сега, би трябвало сама да можете да се видите. Как блести косата ви! Вие сте една непозната крепост за мен, странно!

Мислили ли сте си някога, че всъщност никога не сте виждали собственото си лице? Само отражението му в огледалото. Нашето лице, когато спим, когато затваряме очи — него никога не можем да видим. Не е ли странно това?

Тогава имах рожден ден. Днес е вашият рожден ден. Ставате на двадесет и осем години. Радвате ли се? Вие, която смятате, че всяка преживяна година е ценна.

— Не съм казала това. Казах само, че в повечето случаи човек трябва през първите двадесет и пет години да преодолее много неща, за да е щастлив, когато те останат зад гърба му. . .

— А сега?

— Сега. . .

— Да. Знаете ли съвсем определено какво искате да постигнете през следващата година?

Какво ще направите? Мисля, че животът предлага богати възможности — дори и вие с вашата сила не можете да подчините всичко на себе си. Никога ли не разсъждавате така? Не е ли неспокойно понякога сърцето ви, Йени?

Тя само се усмихна. Погледна надолу и стъпка една угарка от цигара, която беше хвърлила. Глезенът ѝ се белееше през прозрачния черен чорап. Проследи с поглед едно стадо сивобели овце, които подтичваха надолу по отсрещния хълм.

— Но кафето, Грам! Те ще ни почакат естествено. . .

Върнаха се обратно към остерията, без да говорят. Хълмът завършваше със стръмен пясъчен наклон точно над масата, където бяха седели.

Алин се беше излегнал на масата, скрил глава в ръцете си. По покривката между чашите и чиниите се търкаляха трохи от сирене и кори от плодове.

Франциска, в тревистозелена дреха, се беше навела над него и обгърнала с ръце врата му. Тя се опитваше да повдигне главата му.

— Не, не плачи, Ленарт! Ще те обичам. Искам да се омъжа за тебе, чуваш ли, Ленарт? Ще се омъжа за тебе, не бива да плачеш така. Вярвам, че ще те обикна, Ленарт. Само не бъди толкова отчаян.

Алин ридаеше:

— Не, не — не по този начин, не искам така, Ческа. . .

Йени се обърна и тръгна обратно по стръмнината. Грам видя, че шията ѝ беше пурпур-

ночервена. Пътеката беше успоредна на склона на хълма и завършваше долу в градината на остерията.

Около малкия басейн Хеген гонеше госпожица Палм. Те се пръскаха с вода, капките искряха на слънцето, а тя се заливаше от смях.

Отново червенина заля шията на Йени. Хелге я последва надолу през зеленчуковите лехи. Хеген и госпожица Палм сключиха мир при басейна.

— Танцът продължава — каза тихо Хелге.

Йени кимна леко с едва забележима усмивка.

Настроението им се беше развалило, докато пиеха кафето. Франциска се опитваше да разговаря, а останалите отпиваха от ликьора. Само госпожица Палм беше в добро разположение на духа. При първа възможност Франциска предложи да се разходят.

После трите двойки тръгнаха през полето. Разстоянието помежду им ставаше все по-голямо и по-голямо, докато между хълмовете те напълно се загубиха. Йени вървеше с Грам.

— Къде отиваме всъщност? — попита тя.

— Можем да отидем до пещерата Егерия например.

Тя се намираше точно в обратната посока. Те безгрижно тръгнаха по огрените от слънце хълмове към Боско Сакро[1] — над тъмните корони на прастарите коркови дъбове печеше слънцето.

— Трябваше да си сложа шапката. — Йени поглади косата си.

В тази свята горичка по земята бяха разхвър-

[1] Света гора /ит./. — Б. р.

ляни хартиени отпадъци и нечистотии. На един дънер в края на горичката седяха две дами и плетяха. Няколко момченца — англичанчета, играеха на криеница зад огромните дънери. Йени и Грам излязоха от горичката и се спуснаха по хълма към руините.

— Всъщност — каза тя — има ли смисъл да ходим там долу? — И седна на склона, без да дочака отговор.

— Не, защо впрочем. . . — Хелге се изтегна пред нея върху оскъдната суха трева. Той си свали шапката и лежейки облакътен, гледаше нагоре към нея, без да говори.

— На колко години всъщност е тя? — попита неочаквано той. — Ческа.

— На двадесет и шест. — Тя се загледа в далечината.

— Аз не съм тъжен — каза тихо той. — Вие разбрахте. Преди месец би било малко по-различно. . . Тя беше толкова мила, сърдечна и доверчива към мен. Не бях привикнал към такова отношение. Приех го, е да, като. . . покана за танц. Сега. . . Мисля, че тя е мила. За мен обаче е безразлично, ако танцува с някой друг.

Лежейки, той я погледна.

— Вие сте тази, в която съм влюбен, Йени — каза неочаквано той.

Тя се обърна към него, усмихна се леко и поклати глава.

— Да — каза Хелге настойчиво. — Вярвам в това. Но не съм напълно сигурен. Никога не съм бил влюбен — сега го зная, — макар да съм бил сгоден. — Той се засмя тихо. —

Да, това беше една от глупостите на ранната ми младост.

Разбира се, Йени. Трябва да е така. В действителност вие бяхте тази, която видях онази вечер, а не нея. Видях ви още следобеда. Вървяхте нагоре по Корсо. Аз стоях и размишлявах за живота — колко е нов и изпълнен с приключения. Вие минахте покрай мене лъчезарна, стройна и непозната. По-късно, когато се бях лутал в здрача на чуждия град, ви срещнах отново. Забелязах Ческа и не беше чудно, че за известно време бях малко смутен. Обаче видях първо вас. . . И сега ние двамата сме тук.

Едната й ръка беше съвсем близо до него. Тя седеше и се подпираше на нея. Неочаквано той започна да я гали. Тя отдръпна ръката си.

— Не се сърдите, нали? Няма нищо, за което да се сърдите. Защо да не ви кажа, че съм влюбен във вас? Не мога да не докосна ръката ви. Трябваше да я почувствам, защото ми се струва чудно, че седите тук. Аз изобщо не ви познавам. Все пак сме разговаряли и зная, че сте умна, разсъдлива и енергична — добра и искрена. Разбрах го веднага щом ви видях и чух гласа ви. Не зная нищо повече. Има естествено и много други неща. И може би никога не ще узная нещо за тях. Обаче мога да видя например, че копринената ви рокля е пламтящо гореща. Ако сложа лицето си в скута ви, ще се изгоря. . .

Тя неволно поглади с ръка скута си.

— Да. Копринатa събира в себе си слънцето и то искри в косите ви. А в очите ви се пре-

чуват лъчи. Устните ви са прозрачни, изглеждат като бокал на слънце. . .

Тя се усмихваше, но изглеждаше малко загрижена.

— Не искате ли да ме целунете? — попита той изведнъж.

Тя го погледна за миг.

— Покана за танц — усмихна се тя.

— Не зная. Обаче не можете да ми се сърдите за това, че ви моля за една-единствена целувка. Какъв ден! А аз ви разказвам само за желанията си. Всъщност какво ви пречи да го направите?

Тя седеше както преди.

— Да, има причина. Боже, не бива да се опитвам да ви целуна, но не разбирам защо вие не се наведете за миг и не ме целунете съвсем леко, така както си седите с топлината от слънцето върху устните — сякаш потупвате някое момче и за награда му давате монета. Йени, нищо не ви струва и това е всичко, което желая — каза той, усмихвайки се.

Неочаквано тя се наведе и го целуна. Само за миг той усети как косата и топлите й устни докоснаха бузата му. И видя всяко движение на тялото й под черната коприна, когато тя се наведе и отново се изправи. Но той забеляза, че като го целуваше, лицето й се усмихваше спокойно, а после беше объркана и уплашена.

Той обаче не помръдна. Лежеше неподвижно и се усмихваше радостен. Тя отново се успокои.

— Виждате ли? — каза накрая той и след това се засмя: — Сега устата ви е съвсем съща-

та като преди. Слънцето грее по устните, докосва дори кръвта в тях. Какво означаваше това за вас? Толкова се радвам. . . Разберете, че не очаквам да мислите повече за мене. Искам само да ми позволите аз да мисля за вас. Вие можете да си седите спокойно и да разсъждавате за всевъзможни неща. Другите танцуват — но това е прекрасно — само аз мога да ви гледам.

И двамата мълчаха. Йени седеше с извърнато лице и гледаше към огряното от слънце поле.

Докато се връщаха към остерията, той говореше леко и непринудено за най-различни неща. Разказваше случки за немските учени, с които се беше срещал по време на работата си. От време на време Йени го поглеждаше крадешком. Обикновено не беше такъв — свободен и сигурен. Той вървеше и се оглеждаше. В действителност беше хубав — светлокафявите му очи светеха на слънцето като кехлибар.

VIII

Когато се прибра, Йени не запали лампата. Съблече палтото си на тъмно и седна на балкона.

Над покривите се стелеше небето, черно като кадифе, осеяно с множество искрящи звезди. Нощта беше студена.

Когато се разделяха, той беше казал:

— Утре ще дойда да ви попитам дали искате да се разходим в околностите на града.

В действителност нищо не се беше случило. Беше го целунала. Тя обаче за пръв път беше целунала мъж. И не беше станало така, както си го бе представяла. Целуна го почти на шега.

Изобщо не беше влюбена в него. Беше го целунала след колебание и размишления. «Никога не съм целувала. — И после веднага я обзе весело безразличие и сладка умора. — О боже, защо да гледам на всичко това по такъв глуповато тържествен начин? Просто го направих, и толкова. . .»

Не, това нямаше значение. Той я беше помолил съвсем честно, защото мислеше, че е влюбен в нея и защото слънцето грееше. Не я беше помолил тя да го обича и не си беше позволил нищо повече. Нищо освен една-единствена целувка. И тя му я беше дала, без да каже нито дума. Всичко това бе красиво. Не се бе случило нищо, заради което да се срамува.

Боже, тя беше вече на двадесет и осем години. И пред самата себе си не отричаше, че копнее за мъж, който би я обичал и когото тя би обичала, към когото би могла гальовно да се притисне. Беше млада, здрава и хубава, с топла кръв и изпълнена с копнеж. Но когато гледаше трезво и тъй като бе свикнала никога да не се залъгва. . .

Беше срещала един или друг мъж и всеки път се беше запитвала: това ли е той? Все някого би могла да обикне, стига да беше поискала — но само тогава. Ако си беше помогнала, като запушеше уши за нашепващия глас,

който винаги се обаждаше и който събуждаше в нея онова упорито противоречие, което трябваше да притъпи. Но не беше срещала нито един, когото *би трябвало* да обича.

И така, тя не се бе осмелила. . .

Ческа можеше да бъде целувана и милвана от много мъже. Това не означаваше нищо за нея. То докосваше само устните и кожата ѝ. Дори и Ханс Херман, когото тя обичаше, не би могъл да стопли нейната нежна, чувствителна плът.

Самата тя беше друга. Кръвта ѝ беше червена и топла. Щастието, за което копнееше, трябваше да бъде изпълнено с топлина и страст, но чисто и неопетнено. Самата тя щеше да бъде добра, вярна и предана на този, на когото се отдава. Трябваше да се появи един, който да я вземе цяла, така че никакви нейни сили и възможности да не останат неизползвани, да не бъдат докоснати от разруха и упадък. Не — тя не биваше — не искаше да бъде лекомислена. . . тя не!

Все пак можеше да разбере безволевите хора. Да потиснеш един порив и да го наречеш долен, а да се отдадеш на друг и да го окачествиш като добър. Откажи се от всички дребни евтини радости, пести силите си в очакване на една-единствена голяма радост, която *може би* може би никога няма да дойде. Тя не беше толкова сигурна, че нейният път ще я доведе до целта ѝ, че понякога не ѝ харесваше, когато някои цинично си признаваха, че нямат никаква цел, а тези, които говореха за морал и идеали, гонеха вятъра.

Преди много години един мъж я беше поканил да отиде с него в дома му. Прозвуча така,

като че ли я беше поканил на сладкарница. В действителност това съвсем не беше изкушение за нея. Тя и без това знаеше, че майка й я чака да се върне, така че наистина беше невъзможно. А освен това едва познаваше този човек, не го харесваше и се ядосваше, защото тази вечер той щеше да я изпрати до вкъщи. Това не се дължеше на някакво чувствено усещане, а само на чисто интелектуално любопитство, защото мислено за миг си зададе въпроса: «Ами *ако* го направя сега? Как бих се чувствала, ако пренебрегна волята, самоконтрола и старите си убеждения?»

Само при тази мисъл бе разтърсена от гъделичкаща, сладострастна тръпка. По-добър ли беше този живот, отколкото нейният собствен?. . .

Затова не беше доволна от вечерта. Отново бе седяла и гледала, докато другите танцуваха. Беше изпила виното, музиката гърмеше около нея, а тя бе почувствала горчивина от самотата, на която, толкова млада, бе обречена, защото не можеше да танцува с другите, не можеше да говори като тях и да се смее с тях. Но тя се беше опитала отново да се усмихва, да разговаря и да си дава вид, че се забавлява. И докато се прибираше в леденостудената пролетна нощ, знаеше, че на сутринта трябва да се яви в осем часа в училището в Кампен и да замества. А тя работеше над голямата си картина и независимо колко усилия полагаше, картината продължаваше да изглежда все така мъртва и тежка. В извънредните часове трябваше да си бъде у дома и от шест часа да дава уроци по математика на частните си ученици.

Да, тя се трепеше до такава степен, че понякога чувстваше как всеки нерв е опънат, как дори и през лятната ваканция се претоварва съзнателно.

За момент като че ли беше подмамена от неговия цинизъм — да, само като че ли, — но... Беше се усмихнала на този човек и отказала така сухо и отсечено, както той беше попитал.

Всъщност той беше глупак, защото започна да ѝ прави изтъркани комплименти, да говори сантиментални безсмислици за младостта и пролетта, за правото и свободата на страстта и за евангелието на плътта. Тогава тя съвсем спокойно му се изсмя и взе един файтон, който минаваше покрай тях.

Ах, не, тя беше достатъчно зряла и можеше да разбере тези, които брутално отказваха да се борят за каквото и да било в живота, а се отпускаха и се оставяха да ги влачи течението... Но младоците, които уверяваха, че изпълняват мисия, като се забавляват по свой вкус, хлапетата, които се бореха за вечното право на природата, като не ги беше грижа да си измият зъбите и да си почистят ноктите — те не можеха да я заблудят.

Тя държеше здраво на своя собствен стар морал. Той се състоеше главно от правдивост и самоконтрол.

Този морал беше започнал да се оформя, когато тръгна на училище. Различаваше се от останалите деца в класа, но не само по външен вид. А нейната малка душа беше съвсем, съвсем различна. Живееше с майка си, която беше овдовяла на двадесет години и нямаше никого друг на света освен малкото си момиченце.

А баща ѝ бе умрял, когато беше съвсем малка, и не го помнеше. Той беше в гроба и на небето, но в действителност беше вкъщи при майка ѝ и при нея. Портретът му висеше над пианото и виждаше всичко, което майка ѝ и тя вършеха, и чуваше всичко, което те си казваха. Майка ѝ непрекъснато говореше за него и разказваше какво е било мнението му по всеки един въпрос. Това трябвало и това не бивало да правят заради баща ѝ. И Йени говореше за него, като че ли го познаваше, а после разговаряше с *него* и с бог, който беше едно и също същество и мислеше също като баща ѝ.

Първият учебен ден. Йени си го спомни добре и се усмихна в тъмната римска нощ.

Майка ѝ я беше обучавала, така че на осем години постъпи в трети клас. Тя винаги ѝ обясняваше всичко с известни примери. Така Йени знаеше вече какво означава предпланина. Учителката по география я попита дали може да назове една предпланина в Норвегия. Йени каза: Несоден[1].

Учителката се усмихна и целият клас започна да се смее.

— Сигне — рече учителката и едно дребно момиченце стана и каза: Нуркап, Стад, Линдеснес[2].

Но Йени се усмихваше с превъзходство и безразличие към смеха на останалите. Това беше може би първият сблъсък. Никога преди не беше имала другарчета сред децата. И никога след това.

[1] Полуостров, който се намира срещу Кристиания. — Б. р.
[2] Предпланини в Норвегия. — Б. р.

С превъзходство и безразличие се беше усмихвала на шегите и подигравките на целия клас при мълчаливата и непреодолима омраза, която се зараждаше между нея, която не беше като другите, и всички останали деца, които за Йени представляваха еднородна маса, някакво многоглаво чудовище. Разяждащият гняв, който беше изпитвала при техните мъчения, оставаше винаги скрит зад ироничната ѝ, изразяваща безразличие усмивка.

На няколко пъти беше загубвала самоконтрол. И само един-единствен път се бе разридала от мъка и огорчение и тогава видя, че те тържествуват. Само когато бе «високомерна» и когато те се обърквaха от дивашката ѝ нечувствителност към тяхното държане, тя можеше да им устои.

В последния клас имаше няколко приятелки. Това беше във възрастта, когато никое дете не обича да се различава от останалите. Тя се опита да им подражава. Всъщност приятелките ѝ не ѝ доставиха особена радост.

Спомняше си как ѝ се подиграваха, когато разбраха, че Йени, навършила вече четиринадесет години, още играе на кукли. Обаче тя се отрече от любимците си и каза, че това са куклите на по-малките ѝ сестри.

Беше време, когато искаше да постъпи в театъра. Тя и всичките ѝ приятелки бяха просто луди за театър — продаваха учебници и брошки от конфирмацията[1], за да си купят билети, всяка вечер седяха за шестдесет йоре долу в галерията. Един ден обаче тя има нещастието

[1] Първо причастие у протестантите. — Б. пр.

да разкаже как би искала да изиграе ролята на Елине Гюлденльове.

Приятелките ѝ избухнаха в смях. И така, тя страдала от мания за величие — те знаели, че била самомнителна, но това надминавало всички граници. Значи, наистина си въобразявала, че би могла да стане актриса! Тя, която дори не можела да танцува — щяло да бъде много мило да я видят как се спъва по сцената с дългите си, тънки като щеки крака. . .

Дори тогава Йени не беше скъсала с приятелките си. . .

Не, тя не можеше да танцува. Когато беше съвсем малка, майка ѝ имаше обичай да свири за нея. Йени ситнеше, покланяше се и се въртеше, както тя намери за добре, а майка ѝ се усмихваше и я наричаше «моя малка стърчиопашка». После се появи на първия ученически бал, радостна и празнично облечена в нова бяла рокля на зелени цветя — о, тя много добре си я спомняше. Беше дълга почти до земята, майка ѝ я беше ушила по една стара английска картина. Спомняше си този детски бал. Все още можеше да почувства странното вцепенение на всички крайници. Никога след това нейното гъвкаво, стройно тяло не можа да го преодолее. То ставаше като дърво, когато тя сама се опитваше да се научи да танцува. Не можеше. Най-после поиска да постъпи в училище за танци, но нямаше средства.

Тя се засмя. Ах, тези приятелки! Беше срещнала две от тях на изложбата, където за първи път беше изложила своя картина, а във вестниците имаше по няколко реда хвалебствени слова. Споменаваха я заедно с няколко други ху-

дожници. Между тях беше и Хеген. Тогава тя не го познаваше отблизо. Приятелките ѝ дойдоха да я поздравят.

— Още в училище си казвахме: Йени ще стане художничка. Всички бяхме толкова сигурни, че от теб ще излезе нещо. . .

Тя се беше засмяла:

— Аз също бях сигурна, Ела.

Сама. Оттогава винаги беше съвсем сама. . .

Беше на около десет години, когато майка ѝ срещна инженер Бернер. Двамата работеха в една и съща кантора.

Макар и да беше толкова малка, тя разбра веднага. Мъртвият баща сякаш изчезна от къщи. Портретът все още висеше там, но той беше мъртъв. Тя разбра какво означава смъртта. Мъртвите съществуваха само в паметта на живите, но другите можеха безогледно да угасят техния жалък живот на сенки. И тогава изчезваха напълно.

Тя разбра защо майка ѝ отново стана толкова млада, хубава и весела. Виждаше как лицето ѝ просветлява, когато Бернер звънеше на вратата им. Чуваше ги как разговарят. Никога не ставаше дума за неща, които детето не биваше да слуша, и никога не я пращаха навън, когато бяха заедно у дома. И въпреки ревността Йени разбра, че има толкова много неща, за които една зряла майка не може да говори с едно малко момиченце. Изведнъж у нея се зароди силно чувство за справедливост — не искаше да се сърди на майка си, но я болеше.

Беше прекалено горда, за да го покаже. Когато обаче майка ѝ имаше угризения на съвестта и беше изнервена заради детето, тя из-

веднъж я обграждаше с нежност и загриженост, но тя мълчеше студено и отблъскващо. Мълчеше също, когато майка ѝ ѝ каза, че ще трябва да нарича Бернер «татко» и усърдно ѝ обясняваше колко много обичал той Йени. Нощем се опитваше да разговаря както преди със собствения си, истински баща — с големи усилия се опитваше да го задържи жив. Но с това тя не можеше да се справи сама — та нали го познаваше само от разказите на майка си. Постепенно Йенс Винге умря и за нея. И тъй като той беше центърът във всички нейни представи за бога, небето и вечния живот, те избледняха заедно с неговия образ. Тя си спомняше как на тринадесет години в час по вероучение тя слушаше с напълно осъзнато неверие. И тъй като всички останали в класа вярваха в бог и се страхуваха от дявола, въпреки че бяха страхливи и жестоки, подли и прости — във всеки случай тя ги виждаше така, — религията се превърна за нея в нещо почти достойно за презрение, от което човек трябваше да се страхува.

Против волята си бе принудена да обича Нилс Бернер. В началото, след като се беше оженил за майка ѝ, тя обичаше повече него, отколкото, нея. Той не предявяваше никакви бащински права над доведената дъщеря. Разумно и естествено се приближи към нея. Тя беше дете на жената, която той обичаше, и за това държеше и на Йени.

Едва като порасна, тя разбра какво му дължи. Срещу каква болезненост и истерия трябваше да се бори той! Докато беше живяла сама с майка си като под похлупак, обградена с нежност, грижи и мечти, тя беше плаха. Страхува-

ше се от кучета, страхуваше се от трамваи, страхуваше се от кибрит, страхуваше се от всичко. Майка ѝ едва я пускаше да отиде сама на училище. Беше чувствителна към физическа болка.

Първото нещо, което направи Бернер, бе да я заведе в гората. Всяка неделя отиваше с нея в Нурмарка — при палещо лятно слънце, през пролетта и при проливен есенен дъжд и на ски през цялата зима. А Йени, която беше свикнала да не показва чувствата си, се опита да скрие умората и страха. След известно време тя престана да ги изпитва.

Бернер я учеше да си служи с карта и компас. Обсъждаше всичко с нея като с другар. Учеше я да разбира знаците за промяна на времето при вятър и мъгла, да определя часа и посоката според положението на слънцето. Запозна я с животни и растения. Тя рисуваше цветята с водни бои — корените и стъблата, листата и пъпките, цвета и плода. Скицникът ѝ и фотоапаратът му бяха винаги в раницата.

Едва сега можа да оцени колко много обич и доброта беше вложил вторият ѝ баща в това възпитателно дело. Беше взел за другар едно хилаво момиченце, което в началото бе несръчно като сляпо котенце, и го обучи — той, прочутият скиор и алпинист в Ютун Хаймен и по зъберите на Нурлан.

Беше ѝ обещал да я заведе там горе. Това стана през лятото, когато тя беше в трудната възраст — на петнадесет години. Тогава я взе на лов за яребици. Майка ѝ не можеше да дойде. Беше бременна с момиченцето.

Бяха се разположили в една малка мандра

под Рондане. Никога преди не е била толкова щастлива както през сутрините, когато се събуждаше в малката си стаичка. Трябваше да става и да прави кафе на Бернер, а той я водеше за риба по върховете на Ронде и Стюгефьеле и след това слизаха във Фолдален за провизии. А когато той беше на лов, тя се къпеше в ледените студени планински потоци и предприемаше безкрайни пътешествия по обагреното в есенно-червено планинско плато или седеше на вратата, плетеше и потъваше в романтични пасторални мечти за един ловец, който много приличаше на Бернер, но беше съвсем млад и хубав като картина. И той трябваше да разказва, както Бернер разказваше всяка вечер при камината — за лов и изкачвания на върхове, и той трябваше да ѝ обещае пушка и да я вземе със себе си на нови непокорени върхове, както беше правил Бернер.

О, да! Тя си спомняше мига, в който разбра, че майка ѝ очаква дете. Колко се измъчваше и срамуваше, колко нещастна беше, когато разбра това. Опитваше се да скрие от майка си своите чувства. Знаеше, че не може напълно да го постигне. Едва тревогата на Бернер за жена му, когато раждането наближаваше, промени чувствата ѝ. Той говореше с Йени за това:

— Така се страхувам, Йени. Толкова много обичам майка ти, разбираш ли? — И ѝ каза колко тежко е било състоянието на Ингеборг при раждането на Йени.

Чувството за нещо неестествено и нечисто в състоянието на майка ѝ изчезваше, докато той говореше. Но също така и чувството, че в отношенията между нея и майка ѝ е имало нещо

мистично и свръхестествено. Те станаха нормални и естествени. И тя е била родена, майка ѝ се е мъчила, била е малка и майка ѝ ѝ е била необходима — и заради всичко това майка ѝ я е обичала. И сега се появяваше едно друго мъничко същество, което щеше да се нуждае повече от нейната майка. Изведнъж Йени се почувства голяма и изпълнена със симпатия към майка си и Бернер. Тя го утешаваше, мислейки се за голяма:

— Да, но ти знаеш, че раждането минава обикновено добре. Мисля, че почти никога не се умира от това.

Въпреки това тя плака и се чувстваше изоставена, като видя майка си с новото мъничко дете, което поглъщаше изцяло времето и грижите ѝ.

Но тя обикна новороденото — особено когато малката Ингеборг стана на една година и беше най-сладкото малко черно дяволче, което човек можеше да си представи — и когато майка ѝ роди друго бебе.

Всъщност Йени никога нямаше чувството, че децата на Бернер са нейни братя и сестри. Те приличаха изцяло на баща си. Сега тя определяше отношението си към тях като отношение на леля — чувстваше се почти като по-възрастна, «разумна леля» спрямо майка си и децата.

Когато се случи нещастието, майка ѝ изглеждаше по-млада и по-слаба, отколкото Йени. Тя, госпожа Винге, се чувстваше отново млада в новия си щастлив брак и малко уморена и изтощена, малко бавна поради трите последователни раждания. Нилс беше само на пет месеца, когато баща му почина.

Едно лято Бернер падна от един от върховете на Скагастьом и умря на място. Тогава Йени беше шестнадесетгодишна. Отчаянието на майка ѝ нямаше граници. Тя обичаше мъжа си и той я боготвореше. Йени се опитваше да помогне на майка си с каквото може. Не каза на никого колко много тъгува за втория си баща. Знаеше само, че е загубила единствения си другар, когото някога е имала.

След изпита в основното училище тя постъпи в художественото училище, като продължаваше да помага вкъщи. Бернер винаги се беше интересувал от рисунките ѝ и самият той бе първият, който я научи малко на перспектива и други подобни неща — на всичко, което знаеше. Той бе предчувствал, че тя има талант.

Те нямаха средства, за да се грижат за кучето му. Двете малки тромави кученца бяха продадени и майка ѝ мислеше, че трябва да продадат също и Леди. Тя беше ценно животно и много тъгуваше за стопанина си. Обаче никой не трябваше да притежава кучето на Бернер, щом като те нямаха пари, за да го задържат. Така реши Йени. Веднъж дори получи истеричен припадък. Една вечер тя го заведе при стария другар на Бернер, адвоката Ивашнес. В неделя той взе Леди със себе си, застреля я и я погреба до колибата.

Бернер се беше отнасял с нея като с другар и приятел. Тя се беше опитала да се отнася по същия начин с децата му. Когато природените сестри пораснаха, отношенията между тях и Йени не бяха сърдечни, но действително приятелски, съчетани с голяма сдържаност. Йени изобщо не се опита да се сближи с тях. Те бяха

две наистина симпатични малки момичета, все още зелени, анемични с незначителни и невинни увлечения, с приятели и приятелки и с постоянни, танцови развлечения — весели и крайно безгрижни. Но малкият Нилс и Йени ставаха с течение на времето все по-добри приятели. Бащата беше нарекъл този палавник Калфатрус и Йени продължаваше да го нарича така, а той назоваваше сестра си Индиана.

Сред тъгата на последните години излетите с Калфатрус по Нурмарка бяха за нея единствените часове на отдих. Особено през пролетта и есента, когато имаше малко хора в гората, тя и момчето седяха мълчаливо загледани в огъня, който бяха наклали, или лежаха и говореха на собствения си ужасен долен жаргон, който не биваше да употребяват у дома заради майка им.

Портретът на Калфатрус беше първата картина, от която Йени изпита удовлетворение. Тя беше чудесна и Гунар се кълнеше, че би трябвало да я изложат в галерия. Йени не успя никога вече да нарисува толкова хубава картина.

Тя трябваше да рисува Бернер. Когато неговите деца започнаха да говорят, Йени го наричаше «папа». Тогава започна да казва на майка си «мамо». С това сякаш бе заздравила някак за себе си промяната, която беше настъпила с нейната майка от краткото ѝ детство насам и в отношенията между тях.

Тя помнеше първите дни тук, когато най-после огромният товар беше вдигнат от плещите ѝ. Той ѝ бе причинявал болка. Едва сега усещаше как всеки нерв у нея бе вибрирал от пренапрежение. А си бе внушила, че е прекале-

но стара, за да се впусне наново в младежкия живот. За Флоренция не си спомняше нищо друго, освен че мръзнеше и се чувстваше изоставена и неспособна да възприеме новото. А после от време на време като че ли за миг зърваше безкрайното богатство на красота около себе си и беше луда от желание да го разтълкува и да живее сред него, да бъде млада, да обича и да бъде обичана.

Спомняше си и пролетните дни, когато Гунар и Ческа я взеха във Витербу. Слънцето, греещо в оголената дъбова гора, където в увехналата пожълтяла шума цъфтяха една до друга анемони, теменужки и иглики. Кипящите зловонни серни извори, които изпускаха пара в пожълтялата, подобна на степ равнина извън града. Необятното поле около това величие, побеляло от втвърдената вар. Изровеният път с хилядите смарагдовозелени, стрелкащи се насамнатам по каменните валове подобно на мълнии птички, маслиновите дървета в зелените ливади с белите пърхащи пеперуди. И старият град с пеещите фонтани и почернелите средновековни къщи и кулите на градската стена, облени в лунна светлина. И огненото жълто, искрящо вино поради вулканичната почва, върху която беше расло гроздето.

Беше пила брудершафт с новите си приятели. А през нощта Франциска й доверяваше всичко за целия си пъстър и разнообразен млад живот. Накрая пропълзяваше при нея в леглото, за да я утеши. Ческа повтаряше, докато лежеше:

— Постави се на мое място! Помисли, в училище винаги се страхувах от тебе. Бъди мила!

Гунар беше влюбен в двете. Под влияние на

пролетта и слънцето беше буен като млад фавн. Франциска му позволяваше да я целува или казваше, че е клоун.

Йени се страхуваше, но не от него. Въпреки това не смееше да целуне горещите му червени устни, защото имаше желание да извърши нещо безсмислено, нещо зашеметяващо и лекомислено, нещо безотговорно, което можеше да се случи само докато слънцето, пролетта и анемоните сияеха и те бяха тук. Обаче не се осмеляваше да измени на старото си «аз». Чувстваше, че не може да сложи лекомислен край на лекомислието — а и той положително също. Често бе наблюдавала Гунар Хеген с други жени, с които беше имал краткотрайни приключения. Беше такъв, каквито бяха те, и все пак малко по-различен. По същество той бе останал верен на себе си — един мъж, който е по-добър, отколкото повечето жени.

После се беше смял на влюбването си. Бяха станали много добри приятели по време на чудесния спокоен, изпълнен с работа престой в Париж, а по-късно и тук, на юг.

Но това с Грам беше съвсем друго нещо. В действителност той не събуди в нея никакви безразсъдни желания или силен копнеж. Боже, тя изпитваше само симпатия към него! Той съвсем не беше глупав, както си беше помислила в началото. Това впечатление се дължеше на неговата стеснителност, когато се появи тук за пръв път. Сега тя можеше да го разбере. В него имаше нещо нежно, младежко и свежо, което ѝ харесваше. Тя чувстваше, че той не е само две години по-млад от нея, а много повече. Каза ѝ, че е влюбен в нея. Нима това беше нещо друго

освен малък излишък от радостта, която той изпитваше при срещата с всичко ново и окрилящо? Все още нямаше опасност както за него, така и за нея.

Всички вкъщи много я обичаха. Франциска и Гунар също. Въпреки това дали някой от тях мислеше за нея сега, през нощта? Беше й леко, като знаеше, че има такъв човек.

IX

Като се събуди сутринта, си каза, че той може би няма да дойде, а това естествено щеше да бъде най-доброто разрешение на въпроса. Но когато той почука на вратата й, тя все пак се зарадва.

— Вижте какво, госпожице Винге, не съм ял още нищо. Ще ми дадете ли малко чай и хляб?

Йени се огледа в стаята.

— Да, но тук не е оправено, Грам.

— Мога да си затворя очите и вие можете да ме изведете на балкона — каза Грам на вратата. — Ужасно ми се пие чай!

— Добре, добре, почакайте малко. . .

Йени метна покривката върху разхвърляното легло и започна да разчиства мивката. Смени наметката, която носеше, когато фризираше косата си, с дългото си кимоно.

— Така. Заповядайте, седнете на балкона и ще ви направя чай.

Извади една табуретка и сложи на масата хляб и сирене. Грам гледаше голите й бели ръце

и дългите ръкави на кимоното, които свободно се развяваха. Дрехата беше тъмносиня на жълти и виолетови ириси.

— Колко приятна е тази дреха! Прилича на истинско кимоно на гейша.

— То е истинско. Ческа и аз си ги купихме в Париж, за да ги носим сутрин вкъщи.

— Знаете ли какво. Много ми харесва, че се обличате така и сте красива дори когато сте сама вкъщи.

Той си запали цигара и се загледа в дима.

— Уф, сутрин вкъщи... Прислужницата, майка ми и сестра ми се разхождат в ужасен вид. Не мислите ли, че дамите би трябвало винаги да се стараят да са красиви...

— Да. Но това не е възможно сутрин, когато оправяш къщата, Грам.

— Да, но те биха могли да се срешат и да облекат една такава дреха поне за закуска, нали? — В същия миг задържа една чаша, която тя щеше да събори с края на ръкава си.

— Виждате колко е практична. Е, пийте чая си сега. Нали бяхте много жаден?

В този момент тя забеляза, че всички светли чорапи на Ческа съхнеха навън и малко нервно ги прибра вътре.

Той ядеше хляб, пиеше чай и обясняваше:

— Виждате ли, лежах и почти до сутринта мислех за вчерашния ден. После се успах и нямах време да мина през млекарницата. Смятам да излезем по Виа Касиа до вашето място с анемоните...

— Място с анемони? — Йени се засмя. — Когато сте били малко момче, Грам, вие също сте имали места със сини анемони, с виолетки

и други, които сте обирали всяка година и криели от другите деца?

— Да, и още как! Зная една брезова горичка, където растат дъхави виолетки, до стария път за Холменколен. . .

— Зная го — прекъсна го тя победоносно. — Нагоре и надясно, преди мястото, където се отделя пътят за Сьоркедал. . .

— Точно така. Имах и едно място на Бюгдьой и преди Фредериксборг. Също и в Скодален. . .

— Трябва да вляза и да си облека рокля — каза Йени.

— Облечете си тази, с която бяхте вчера, моля ви — извика той след нея.

— Ще се напраши. — Но в същия момент се ядоса на себе си.

Защо да не се облече с нея? Старата черна копринена рокля беше години наред официалният й тоалет. Вече не беше необходимо да я пази толкова много.

— По дяволите! Ческа я няма, а не мога да закопчея задното копче.

— Елате, аз ще ви закопчея. Специалист съм. Трябва да ви кажа, че цял живот съм закопчавал копчетата на гърба на майка ми и на Софи.

Имаше само две копчета до средата на гърба, които тя не можеше да закопчее, и остави Грам да й помогне.

Усети слабия и лек аромат на косата и тялото й, докато тя стоеше навън при него на слънце и той я закопчаваше. Видя, че на едната страна копринатa беше прокъсана на няколко места, които бяха грижливо замрежени. Когато забе-

ляза това, сърцето му се изпълни с безкрайна нежност към нея.

— Мислите ли, че Хелге е хубаво име? — попита той, докато обядваха в една таверна извън града.

— Да, хубаво е.

— Знаете ли, че малкото ми име е Хелге?

— Да, видях, че го бяхте написали в дружеството.

Тя се изчерви веднага, защото й мина през ума, че той може да си помисли, че тя е проверявала.

— Да, действително е хубаво. Всъщност има малко имена, които са хубави или лоши, нали? Ако човек познава някого, който се казва така, тогава зависи дали го харесва, или не. Като момче имахме една гувернантка, която се казваше Йени, и не можех да я понасям. После винаги мислех, че това е грозно и простащко име. Мислех, че е невероятно да се казвате Йени. А сега ми се струва, че е толкова ясно, толкова светло, също като. . . Не чувате ли, колко ефирно звучи! Йени — една смугла жена не може да се казва така — например госпожица Ярман. Франциска подхожда тъкмо за нея, нали? То е толкова капризно, но Йени е светло, свежо и леко.

— Аз съм наследила името си. То е традиционно в рода на баща ми — добави тя само за да каже нещо.

— Какво си представяте например под името Ребека? — попита той след малко.

— Не зная. Не е ли хубаво? Впрочем малко твърдо и потракващо може би.

— Майка ми се казва Ребека — отвърна Хел-

гё слёд извёстно врёмё. — Аз също смятам, чё звучи твърдо. Сестра ми се казва София. Тя се омъжи само за да се махне от къщи и да се наложи; сигурен съм. Не е ли странно майка ми да е във възторг, че я е омъжила, макар чё тя и баща ми са живели като куче и котка. Бёше много глупаво, когато сестра ми се сгоди за капелана Арнесен. Не мога да понасям зёт си. Мисля, че и баща ми също не може да го търпи. Но майка ми. . . Бившата ми годеница се казваше Катрин, но винаги я наричаха Тити. Видях, че когато се омъжи, във вестника също пишеше Тити.

Ох, повярвайте ми, това беше глупава история. Случи се преди три години. Тя заместваше в училището, където преподавах. Никак не беше хубава, но пък отчайващо кокетна спрямо всички мъже. Никога не бях попадал на жена, която да кокетира с мен. Ще го разберете, като си помислите за впечатлението, което направих тук в началото. И освен това тя винаги се смееше. Смехът просто извираше от нея, непрекъснато се тресеше от смях. Нямаше повече от деветнадесет години и един господ знае защо ме беше избрала.

Беснеех от ревност и това я забавляваше. И колкото по-ревнив ме правеше, толкова по-влюбен бях аз. Това беше може би най-вече моята мъжка суета. Сега вече имах любима, по която въздишаха много мъже. Тогава бях доста неопитен и естествено исках мисълта ѝ да бъде заета само с мен. Вероятно това беше почти невъзможно изискване — такъв, какъвто бях тогава. Както казах, господ знае какво искаше Тити от мен.

Родителите ми настояваха да направим таен годеж, защото сме били много млади. Тити пък искаше да го обявим. Караше ме да мисля, че е премного заета с други, че щом годежът ще бъде таен, тогава тя не може да е само с мен.

После дойде у дома. Тя и майка ми винаги се караха. Чисто и просто Тити мразеше майка ми. В момента ми беше безразлично за кого съм се сгодил. За майка ми беше достатъчно, че тя бешe моя любима. Тогава Тити си отиде. . .

— Бяхте ли много тъжен? — попита тихо Йени.

— Да. Бях. Преди да дойда тук, още не бях успял да се примиря с тази мисъл. Но от страданието най-много бе засегната сигурно суетата ми. Нали ако я бях обичал истински, би трябвало да искам тя да бъде щастлива, след като се е омъжила за друг? Аз изобщо не реагирах така. . .

— Би било прекалено благородно — каза Йени и се усмихна.

— Не зная. Човек би трябвало да изпитва това чувство, ако действително обича. Нали? Обаче знаете ли кое ми се струва странно? Че майките никога не са добре настроени към годениците на синовете си. Винаги е така.

— Всяка майка може би мисли, че никоя жена не е достатъчно добра за нейното момче.

— Но интересно, че не мислят така, когато дъщерите им се сгодяват. Разбрах го при случая с отвратителния червенокос, блед и тлъст капелан. Никога не съм се разбирал със сестра си и все пак, като си помислих, че този човек трябваше. . . Уф! Когато седеше у дома и се натискаше с нея. . .

Не, понякога съм си мислил, че жени, които някога са били омъжени, стават по-цинични, отколкото ние, мъжете, когато и да било. Те не го казват, но въпреки това забелязвам колко дълбок е техният цинизъм. За тях всичко е само една сделка и когато дъщерята се омъжва, те се радват. Сега тя виси на врата на един човек, който трябва да я мъкне със себе си, да я храни и облича, а това, че като отплата трябва да се съгласи на брак, не е причина да се придава особено тържествен характер на цялата работа. Но когато като замяна един син се натовари с такава напаст, естествено те не са очаровани. Мислите ли, че в това има нещо вярно?

— Понякога — каза Йени.

Когато се върна вечерта вкъщи, тя запали лампата и седна да пише писмо на майка си. Трябваше веднага да благодари за поздравленията по случай рождения ден и да разкаже как точно е прекарала деня.

И тя се засмя на собствената си церемониалност предната вечер. О, боже! Разбира се, че се е борила с живота и е била самотна. В действителност и повечето млади хора, които тя познава, са водили същата трудна борба. На някои от тях е било по-тежко. Като си помисли че само за всички стари и млади жени — учителки в основното училище. Или по-точно казано, повечето от тях трябваше да се грижат за старите си майка или да издържат братчета и сестричета. Като Гунар — също като Гунар, а сега и Грам. . . Дори Ческа, разглезеното момиче от богато семейство, беше скъсала на два-

десет и една години с всичко и оттогава се мъчеше да свърже двата края с малкото наследство от майка си.

А самотата? Не си ли я беше избрала самата тя? В края на краищата не беше съвсем сигурна в собствените си сили и способности. И за да приспи съмненията, си втълпяваше, че е нещо друго, съвсем различно от заобикалящата я среда. И дори отблъскваше хората. Сега, след като беше победила, и бе доказала на самата себе си, че е година за нещо, бе станала много по-общителна и по-учтива. Тя с удоволствие би признала, че никога не се беше опитвала да разбере другите нито като дете, нито като възрастна. Била е прекалено високомерна, за да направи първата крачка.

Всички приятели, които бе имала — от втория й баща до Ческа и Гунар, — всички те трябваше първи да подадат ръка.

И освен това дали действително беше онази страстна натура, за която се смяташе? Уф! Тя, която беше вече на двадесет и осем години, без да е изпитала ни най-малкото любовно чувство. И това обстоятелство й даваше право да вярва за себе си, че като жена няма да претърпи фиаско, ако някога обикне някой мъж. Тя бе здрава и хубава, със запазени чувства, още по-изострени от нейната работа и живота в чужбина. Естествено жадуваше да обича някого, да бъде обичана и да живее.

Но да живее и да си въобразява, че само от плътска необузданост би могла да попадне в обятията на кой да е мъж, който й се изпречи в критичния момент на пътя — глупости, момичето ми! Чисто и просто не искаше да при-

знае, че от време на време се отегчава и изпитва желанието да направи малко завоевание и да бъде ухажвана като останалите млади момичета, нещо, което тя всъщност считаше за жалко удоволствие. Така тя предпочете да представи това чувство като жажда за живот — да симулира копнеж. Глупава приумица на бедните мъже, защото не знаят, че повечето от жените са прости, суетни и глупави и се отегчават без мъж, който да ги забавлява. Оттук баснята за разумните жени, които се срещат толкова рядко, както черните лебеди и послушните, добре възпитани жени.

Йени сложи портрета на Франциска върху статива. Бялата блуза и зелената пола изглеждаха колосани и грозни. Трябваше да ги смекчи. Лицето се очертаваше добре, стойката беше хубава.

Все пак случката с Грам не беше нещо, което да й даде повод да се зарадва особено. Все някога трябваше да се опита да бъде естествена. Онзи страх, който я владееше дори и в началото на запознанството й с Гунар и който продължаваше да изпитва, когато срещнеше непознат мъж, страха от това, че би могла да се влюби в него или пък той в нея, сега тя трябваше да се опита постепенно да преодолее. Мисълта, че някой мъж би могъл да я хареса, бе толкова необичайна за нея, че дори всяваше страх у нея и я обърквaше.

Хората трябваше да могат да бъдат приятели — или светът щеше да бъде направо ужасен. Та нали Гунар и тя бяха приятели — верни и неразделни.

Грам притежаваше много качества, поради

които те съвсем естествено можеха да станат приятели. Всъщност и двамата бяха преживели много общи неща. Неговото същество излъчваше нещо толкова младежко и будеше доверие в нея. Това «нали» и «не смятате ли», които винаги употребяваше.

Вчера я бе уверявал, че е влюбен в нея. Или поне мислеше, че е така, както се бе изразил той. Тя се усмихна леко на себе си. Не, един зрял мъж, ако е сериозно влюбен в една жена и иска да я завладее, не говори като него.

Той наистина беше едно сладко момче. Днес той нищо не спомена.

Хареса ѝ мисълта му, че ако действително беше държал на своята любима, би трябвало да иска тя да бъде щастлива и с някой друг.

X

Йени и Хелге се спускаха надолу по Виа Маняполи, хванати за ръка. Улицата се състоеше от едно-единствено стълбище, което водеше надолу към Траяновия форум. На последното стъпало той я притисна към себе си и я целуна със светкавична бързина.

— Луд ли си? Не знаеш ли, че тук не може да се целува на улицата?

После и двамата се засмяха. Една от първите вечери двама полицаи ги бяха заговорили на площад Латеран — Йени и Хелге се бяха разхождали нагоре-надолу и целували под пиниите покрай старата градска стена.

Последният слънчев лъч докосна бронзо-

вата статуя на светец върху колоната и припламна по стените на къщите и короните на дърветата в градините. Площадът със старите си порутени къщи около разкопания форум под нивото на улицата беше в сянка.

Йени и Хелге се облегнаха на парапета и се опитаха да преброят охранените лениви котки, разположили се между сивите отломки от колони по обраслия с трева терен. Сега при падащия здрач те постепенно се събуждаха за живот. Един червеникав котарак, който беше лежал върху основата на Траяновата колона, се протегна, вкопчил нокти в стената и скочи безшумно и ловко на тревата. След това се промъкна като светла сянка и изчезна.

— Кълна се, че котките не са двадесет и три — каза Хелге.

— Преброих двадесет и пет. — Тя се извърна леко и отпрати един продавач на картички, който се беше приближил до тях и предлагаше стоката си на всички възможни езици.

Тя отново се наведе над парапета и се загледа замислено в буйната трева, като се отдаде на лека щастлива умора след безбройните целувки на един слънчев ден, навън в светлозеленото поле. Хелге държеше едната ѝ ръка върху рамото си и я милваше, а Йени я премести по ръкава надолу, докато ръката ѝ се настани между неговите две длани. Хелге се засмя тихо и радостно.

— Смееш ли се, момчето ми?

— Мислех си само за немците.

После и тя се засмя, тихо и безразлично,

както щастливите хора се усмихват обикновено на незначителни неща.

Сутринта минаха през Форума. Бяха седели горе на високата фасада на колоната на Фока и си бяха шепнали, а под тях се простираше поле от ронещи се развалини, позлатени от слънцето, с туристи, приличащи на малки черни точки, които пълзяха между стените.

Но сред тълпите от екскурзианти се разхождаше една новобрачна немска двойка, която търсеше уединение. Той беше пълен, червендалест и рус, облечен с голф, носеше фотоапарат «Кодак» и четеше на младата си жена от Бедекера[1]. Тя, съвсем млада, със закръглени форми, тъмнокоса и с млечнобяло лице на родена домакиня, зае поза до една повалена колона и мъжът ѝ я фотографира. А двамата, които седяха горе под колоната на Фока и си шепнеха за своята любов, без угризения на съвестта, без да ги е грижа, че съвсем случайно се намират на Форум Романум, се смееха.

— Гладна ли си? — попита Хелге.

— Не, а ти?

— Не. Знаеш ли какво ми се иска?

— Не.

— Да дойда с теб у вас, Йени. Да пием вечерта чай при теб. Може ли?

— Да, разбира се.

Тръгнаха надолу към града. Вървяха по страничните улици, хванати за ръце.

На тъмното стълбище той изведнъж я притегли към себе си. Ръката му силно притискаше гърдите ѝ, а той я целуваше толкова страст-

[1] Туристически пътеводител. — Б. р.

но и бурно, че сърцето ѝ започна да бие силно и уплашено. Тя почувства, че се ядосва на себе си, защото не можеше да преодолее този страх.

— Милото ми момче — прошепна тя в тъмнината, защото по този начин искаше сама да се успокои.

— Почакай малко — прошепна Хелге, когато тя понечи да светне. И отново започна да я целува.

— Облечи си кимоното, толкова си мила в него. Ще седна на балкона, докато се приготвиш.

Йени се облече в тъмното. Сложи вода за чай и подреди вазите с анемони и клонки от бадеми, преди да го покани вътре и да светне лампата.

— О, Йени. . . — Той отново я притисна към себе си. — Толкова си хубава. Всичко у теб е толкова хубаво, толкова е прекрасно да бъда при теб. Да бих могъл винаги да съм с теб!

Тя обхвана лицето му с дланите си.

— Йени, искаш ли да бъдем винаги заедно?

Тя го погледна в хубавите златистокафяви очи:

— Да, Хелге. Искам.

— Не ти ли се иска никога да не свършва тази пролет тук, нашата пролет?

— Да. — Изведнъж тя се хвърли към него. — О, да, Хелге.

Тя го целуваше и остави полуотворените си устни и притворени очи да молят за още целувки. Защото тъкмо думите му за тяхната пролет, която никога не биваше да свърши, ѝ причиняваха лека болка, изпълнена със страх,

че тази пролет и техният сън щяха все пак някога да свършат. И освен това изпитваше смътен ужас, който нарочно отказваше да осъзнае, причинен от въпроса му «Искаш ли да бъдем винаги заедно?». . .

— О, бих желал да не заминавам за вкъщи, Йени — каза пламенно Хелге.

— Но аз също тръгвам — прошепна нежно тя. — И ще се върнем отново тук, Хелге. Заедно.

— Ти си решила, значи, да си заминеш за вкъщи? О, Йени, не съжаляваш ли за това, че се появявам така и обърквам всичките ти планове?

Тя го целуна бързо и изтича да нагледа водата за чай, която вече кипеше.

— Ех, ти. : . не. Бях наполовина решила още преди, нали разбираш, след като съм толкова необходима на мама. — Тя се засмя. — Почти се срамувам — тя е толкова трогната, че се връщам у дома и че ще й помагам. А при това го правя само за да бъда заедно с най-милия ми. Но така е добре. У дома ще мога да живея по-евтино, дори и като й помагам. И може би ще припечелвам нещо. Тогава ще имам парите, за да отида на юг.

Хелге пое чашата чай, която тя му подаде. И тогава той хвана ръката й.

— Да, но следващия път, когато тръгнеш, ще ме вземеш със себе си. Защото ти, ти искаш, ти смяташ, че трябва да се оженим, нали Йени?

Лицето му беше толкова младежко и с такова плахо въпросително изражение, че тя трябваше да го целуне много пъти. И забра-

ви, че самата тя се плашеше от тези думи, които никога преди това не бяха си казвали.

— Така е може би най-добре, момчето ми, след като и двамата мислим, че ще бъдем винаги заедно.

Хелге целуна нежно ръката ѝ.

— Кога? — прошепна след известно време той.

— Когато ти пожелаеш — каза тихо и твърдо тя.

И той отново целуна ръката ѝ.

— Много бих искал да можехме да се оженим тук — каза той след малко с друг тон.

Тя не отговори, само го погали по косата. Хелге въздъхна леко:

— Но това е невъзможно, щом, така или иначе, скоро ще си заминем. Може би ще обидим майка ти — една такава прибързана женитба, нали?

Йени мълчеше. Никога не ѝ бе минавало през ума, че трябва да се съобразява с майка си при женитбата си. Майка ѝ също не я беше питала дали да се омъжи отново.

— Във всеки случай зная, че това би огорчило родителите ми. Затова никак не се радвам, Йени. Обаче зная, че така ще стане. Бих искал да ми разрешиш да пиша вкъщи, че съм се сгодил. И тъй като ще си заминеш малко преди мене, не би ли отишла при тях, за да се запознаете. . .

Йени поклати глава, като че ли искаше да пропъди неприятно чувство. И каза:

— Ще направя каквото искаш, приятелю.

— На мен също не ми се мисли за това, Йени. О, не. Беше толкова хубаво тук — само

ти и аз в целия свят. Но това би наранило жестоко майка ми, разбираш ли. Не бих искал да правя живота й по-труден, отколкото е и без това. Не обичам вече майка си така, както преди. Тя го знае и страда много. Това са само просто формалности, но тя би се измъчвала много, ако си помисли, че искам да я държа настрана. Ще си каже, че това е отмъщение за историята, ти знаеш. . . И когато мине всичко, Йени, тогава можем да се оженим. После няма кой вече да ни се бърка. Така бих искал да се оженим бързо. Ти не искаш ли?

Вместо отговор тя го целуна.

— Защото така копнея за теб, Йени! — прошепна той горещо. И Йени не се възпротиви на неговата милувка. Но изведнъж той я пусна малко бързо и плахо и започна да си маже бисквити с масло и да яде.

След това седнаха до печката и запушиха — тя в кресло, а той на пода, отпуснал глава на скута й.

— Ческа няма ли да се върне тази нощ? — попита той неочаквано тихо.

— Не. Ще остане в Тиволи до края на седмицата — каза Йени бързо и малко нервно.

Хелге галеше крака й под кимоното.

— Имаш толкова хубави малки крака, Йени! — Ръката му се плъзна нагоре по стройния й крак и изведнъж го притисна силно към гърдите си.

— Ти си толкова прекрасна, толкова прекрасна. И аз те обичам така много. Знаеш ли колко те обичам, Йени? Бих лежал тук на пода, в краката ти, бих се оставил да ме тъпчеш — ще го направя! — Изведнъж той се

хвърли точно пред нея и се опита да вдигне краката ѝ и да ги постави на главата си.

— Хелге, Хелге! — Внезапният му изблик я изплаши. Но той беше нейното момче, си каза тя. Трябваше ли да се плаши от това, което искаше той, щом като го обичаше? Ръцете му бяха парещо горещи. Тя ги усети през тънките чорапи.

Но когато разбра, че той целува ходилата ѝ, изпита неприятно чувство. И в това объркано чувство на уплаха и неохота, тя се засмя насила.

— Не, Хелге, остави. Обувките, с които ходя по тези мръсни и кални улици. . .

Хелге Грам се изправи трезв и унижен. Тя се опита да заглади положението:

— Помисли си, обувките — знаеш, по тях има хиляди микроби. . .

— Уф! Какъв педант! И такъв човек ще ми става художник. . .

Сега той се засмя малко пресилено, за да прикрие объркването си. Притисна я към себе си и двамата започнаха да се смеят от цяло гърло:

— Чудесно, мила! Дай да помириша — да, разбира се. Миришеш на терпентин и на маслени бои.

— Глупости, скъпи. От три седмици почти не съм се докосвала до четката. Но ти трябва да се измиеш.

— Ако имаш микроби, бих могъл да се дезинфекцирам.

Той направи движение към нея със насапунисани ръце.

— Жените са химически почистени от поетично чувство, казваше винаги баща ми.

— Баща ти е прав, момчето ми!

— Наистина можеш да предписваш лечение със студена вода — каза Хелге и се засмя.

Йени стана изведнъж сериозна. Отиде при него, сложи ръце на раменете му и го целуна:

— Не искам да лежиш в краката ми, Хелге.

Когато той си отиде, обхвана я срам, защото имаше чувството, че наистина беше поискала да предпише лечение със студена вода. Но не биваше да го прави повторно. Нали го обичаше!

Тази вечер бе претърпяла поражение. През главата ѝ бе минала мисълта какво ли би казала синьора Роза, ако се случеше нещо. . .

Уф, беше доста унизително да проличи, че се е страхувала от сцена с ядосана хазайка и заради това да не изпълни обещанието, дадено на любимия.

Защото, след като е приела неговата любов и му е отвърнала на целувката, тя е длъжна вече да му дава всичко, каквото той поиска от нея. Тя беше последната, която би искала да си играе — да приема любовта и да ѝ отвръща с дребни жестове. Не беше възможно да излезе без загуба от играта, ако променеше решението си.

Дължеше се само на нервността, на този страх, който не беше изпитвала преди.

Въпреки това тя беше щастлива, докато той не искаше повече, отколкото тя с радост би могла да даде. . . Защото трябваше да настъпи

мигът, в който самата тя щеше да пожелае да му даде всичко.

И това време беше дошло бавно и незабелязано — както пролетта тук на юг. Също така равномерно и сигурно — без рязък преход. Без студени и буреносни дни, които да карат сърцето да копнее за слънце, за сияйна светлина и изтощителна горещина. Без ужасно ясните, безкрайни, очарователни пролетни вечери като у дома. Отминеше ли слънчевият ден, равномерно и спокойно падаше нощта. После студът идваше с мрака и подканваше само за отмора и спокоен сън между топлите ясни дни — всеки ден по-топъл от предишния, всеки ден с малко повече цветя по полето, което не беше по-зелено, отколкото вчера, и въпреки това много по-зелено и по-меко, отколкото преди седмица.

Така дойде и нейната любов. Всяка вечер тя бе копняла малко повече за следващия слънчев ден, който щеше да прекара заедно с него извън стените на града. И малко по малко копнежът ѝ се обръщаше към него и неговата младежка гореща любов. Беше приела целувките му, защото те я правеха щастлива, и с всеки ден те се множаха. Накрая всички думи заглъхнаха и останаха само целувките.

Беше забелязала, че с всеки изминал ден той става по-зрял и по-мъжествен. Това, което изчезна, беше неговата несигурност. Никога повече не го обхвана внезапно униние. А самата тя стана по-сигурна, по-сърдечна, по-радостна. Това не беше хладната войнствена самоувереност на младостта, а душевна увереност. Тя престана да бъде мнителна към

живота, който не отговаряше на мечтите ѝ. Сега приемаше всеки ден изпълнена с доверие, с радостно очакване, че непредвидените неща бяха добри, че можеха да вземат добър обрат.

Защо любовта да не дойде така — бавно, като топлината, която с всеки ден я изпълваше все повече? Защото преди беше вярвала, че тя идва като буря, която за миг я превръща в човек, когото тя самата не познава и над който волята ѝ няма власт.

А Хелге — той приемаше безкрайно нежно и спокойно този бавен, здрав цъфтеж на любовта. Всяка вечер, след като си бяха казали «лека нощ», сърцето ѝ се стопляше от благодарност към него, защото не я беше молил за повече, отколкото можеше да му даде в този ден.

Ах, ако можеха само да останат тук до май, до лятото, цялото лято! И любовта им щеше да достигне зрелостта си тук, докато станат едно цяло така естествено, както се бяха сближили сега. . .

Да живеят през лятото заедно горе в планините. А женитбата можеха да уредят тук в града по-късно — или у дома през есента. Те, разбира се, щяха да се оженят съвсем скромно, както правят хора, които се обичат. . .

Като си мислеше за връщане у дома, тя като че ли се страхуваше да се събуди от някакъв сън. Но това беше нелепост. Те се обичаха безкрайно много. Не, тя не понасяше всички тези пречки които създават годежите и посещенията на семейството и какво ли не още. . . Но това бяха дреболии.

А вечна бе благодарността за тази мека пролет

тук, която ги бе събрала така тихо и закрилнически — двамата сами сред зеленото пролетно поле, покрито с маргаритки. . .

— Вярваш ли, че един ден Йени ще съжалява, че се е сгодила за този Грам? — попита Франциска Гунар Хеген една вечер, когато беше при него.

Хеген си играеше с пурата в ръката си. Внезапно той заключи, че никога не му е минавало и през ум, че има нещо недискретно в това да разисква с Йени делата на Франциска. Но да говори за интимните неща на Йени с Франциска, беше нещо друго.

— Можеш ли да разбереш какво иска тя от него? — попита отново Франциска.

— Хм. Най-често човек не може да разбере, Ческа. И особено не може да се разбере какво ще правите с този или онзи човек. Мисля. . . — Той се усмихна на себе си. — Живеем и си въобразяваме, че избираме. Но ние приличаме на нашите братя, на животните, повече, отколкото ни се иска да признаем. Един хубав ден се намира някой, който да разполага с нашата любов, като главна вина за това носи собствената ни природна нагласа, а мястото и случаят довършват нещата. . .

— Уф! — каза Франциска и вдигна рамене. — Но ти, Гунар, нима винаги са разполагали с любовта ти?

Гунар се засмя малко неохотно:

— А може би никога достатъчно. Никога не съм изпитвал безкритичното убеждение спрямо една жена, че тя е единствената. А това също е част от любовта, и отново причината се корени в естествената човешка нагласа.

Франциска гледаше замислена пред себе си.

— Сигурно често е така, но случва се да се влюбиш в определен човек само защото времето и обстоятелствата са причина за това. Аз. . . аз обичам един човек, защото не го разбирам. Някога не можех да разбера, че има хора като него. Винаги съм очаквала, че би трябвало да се случи нещо, което да освети и обясни всичко, което съм видяла. Търсих едно скрито съкровище, а знаеш, че колкото повече търсиш, толкова по-силно си обсебен от тази мисъл. И като си помисля сега, че друга жена може да го намери!

Но *има* хора, които обичат един човек само защото той е съвършен за тях и може да им даде всичко, от което се нуждаят. Бил ли си някога влюбен в жена така, че да смяташ, че всичко у нея е добро, красиво и благородно — така, че да обичаш всичко у нея?

— Не — отговори той кратко.

— Да, но това е истинската любов. Не вярваш ли? И бих искала Йени да бъде влюбена така. Но тя не *може* да обича Грам по този начин.

— Всъщност аз не го познавам, Ческа. Зная само, че не е толкова глупав, колкото изглежда, както се казва. Това означава, вярвам, че е по-значителен, отколкото прави впечатление на пръв поглед. Може би Йени е открила какъв човек е той всъщност.

Ческа замълча за малко. Запали си цигара и остави клечката да изгори, като наблюдаваше замислена пламъка.

— Не си ли забелязал, че той пита винаги: «Не мислите ли?» и: «Наистина ли?» и какво

ли не още? Не смяташ ли, че у него има нещо женствено или незряло?

— Може би. Но вероятно тъкмо това е привлякло Йени. Тя е силна и самостоятелна. Може би предпочита именно мъж, който да е по-слаб от самата нея.

— Ще ти кажа нещо, Гунар. Аз съвсем не смятам, че Йени е толкова силна и самостоятелна. Тя само е била принудена да бъде такава. Вкъщи е трябвало да бъде опора на всички и да помага, а тя самата не е имала на кого да се опре. С мене се зае, защото съм много, много по-мека от нея. А сега Грам се нуждае от нея. Да, тя *е* силна и самоуверена и го чувства, и никой не я моли за помощ напразно. Обаче никой човек не може да издържи дълго на такова нещо: винаги да дава подкрепа, а никога да не получава. Не разбираш ли, че може да стане безкрайно самотна, ако винаги трябва да бъде по-силната? Тя *е* самотна и омъжи ли се за този човек, никога не ще бъде друга. Всички ние споделяме с Йени нашите проблеми, а тя няма никого, с когото да сподели нещо. Йени би трябвало да има съпруг, с когото да се съветва, от когото да взема пример, ако чувства авторитета му, на когото би могла да каже: така и така съм живяла, така съм работила и така съм се борила, защото смятах, че така е правилно.

Би трябвало да има до себе си човек, който да може да отсъди кога е права и кога не. Грам не *е* в състояние, защото тя го превъзхожда. Обаче тогава тя не може да бъде сигурна, че е права, нали? Ако не срещне някого, който да е достатъчно зрял, за да потвърди

нейните мисли и идеи. «Нали? , «Не смяташ ли?», Гунар — Йени би трябвало да може да пита сега така!

И двамата мълчаха дълго, после Хеген каза:

— Доста е странно, Ческа. Когато се касае за твоите истории, в повечето случаи не знаеш никакъв изход. Но когато говориш за другите, тогава често имам впечатлението, че от всички нас ти виждаш най-ясно нещата.

Франциска въздъхна тежко:

— Уф, да. Затова понякога си мисля, че би трябвало да отида в манастир, Гунар. Когато седя настрана и гледам, тогава си мисля: ето, разбирам. Но когато сама съм замесена в някакво отношение, то ме обърква напълно.

XI

Синьосивите огромни, месести листа на кактусовите храсти бяха издраскани с имена, букви и сърца. Хелге изрязваше върху едно от тях Х и Й. А Йени стоеше, сложила ръка на рамото му, и гледаше:

— Когато отново дойдем тук — каза Хелге, — тогава тези букви ще са станали кафяви като другите. Мислиш ли, че ще можем наново да ги открием, Йени?

Тя кимна.

— Измежду всички останали — каза той недоволно. — Тук има толкова много имена. Ще трябва да дойдем дотук и да ги търсим, нали?

— Да, разбира се.

— Вярваш ли, че отново ще дойдем тук, мила Йени? И ще стоим така, както сега? — Той я притегли към себе си.

Те отидоха прегърнати към масата. И плътно притиснати един към друг, вперихa поглед в полето.

Слънцето се издигаше все по-нагоре и сенките странстваха над хълмовете в пролетния ден. От време на време светлината извираше сякаш на снопове, когато по синьото небе преминаваха облаци, носени леко и спокойно от вятъра. Но далеч на хоризонта, където тъмната евкалиптова гора при Трите фонтана се подаваше над най-крайния хълм, се стелеше перленожълта мъглявина. Привечер тя щеше да покрие цялото небе.

Далеч в равнината Тибър течеше към морето — златист, когато слънчевите лъчи огряваха водите му, но оловносив, с матов блясък като корем на риба, когато облаците се оглеждаха в тях. Паричките проблясваха на ивици по хълмовете. На склона под градината на таверната кълнеше младата пшеница, светлозелена и лъскава като коприна. В средата на нивата растяха две бадемови дървета, чиито корени бяха отрупани с розов цвят.

— Това е последният ми ден сред полето — каза Хелге. — Не е ли странно?

— За този път. . . — Тя го целуна и не искаше да се поддаде на собственото си отчаяние.

— Никога ли не мислиш, Йени, че когато седим отново тук, то няма да бъде като сега? Човек непрекъснато се променя — ден след

ден, — ние няма да сме същите, когато отново ще седим тук. Догодина — следващата пролет, това не е тази пролет, Йени. Дори няма да сме същите. А нашата любов? Ние много ще се обичаме, но не точно по същия начин.

Йени вдигна рамене, като че ли зъзнеше:

— Една жена никога не би казала това, Хелге. — И се опита да се засмее.

— Смяташ ли, че това, което казвам, е толкова странно? Непрекъснато си го мисля. Защото ми се струва, че тези месеци са ме променили много. А ти спомняш ли си първата сутрин? Ти каза, че всичко ти изглеждало така променено, когато си излязла навън. Такъв, какъвто бях, когато дойдох тук, не би могла да ме обикнеш тогава, Йени!

Тя го помилва по лицето.

— Но, Хелге, момчето ми, голямата промяна е, че се обикнахме. И това чувство постоянно се засилва, нали? Като се променяме сега, това означава, че любовта ни расте. Няма нищо, от което да се страхуваш. Станахме весели и щастливи — това е промяната. Спомняш ли си деня, рождения ми ден, деня на Виа Касиа — първите фини, тънки нишки, които се заплетоха между нас? Сега те са се превърнали в една толкова здрава и силна връзка, която непрекъснато укрепва. Има ли нещо, от което да се страхуваш, Хелге?

Той я целуна по шията.

— Утре си заминаваш. . .

— Да, и след шест седмици ти ще дойдеш.

— Да, но тогава няма да сме тук. Няма да можем да се разхождаме из полето. Жалко, че трябва да се разделим в средата на пролетта.

— Там е нашият дом, Хелге. И там има чучулиги. Виж днешния ден с тези носещи се облаци — та това е почти като у дома, нали? Мили, помисли за Вестре Акер, цялата Нурмарка. Ще отидем заедно там. О, родната пролет с белите снежни ивици по всички планински върхове около синия фиорд, Хелге! И последните преходи със ски по пролетните снежни пътеки! Може би ще можем да отидем заедно на ски още тази година. Когато снегът е толкова мокър, че дори не се лепи по ските, и всички поточета шумят и бълбукат, тогава вечер небето е зелено и ясно, с големи светещи златни звезди, а ските стържат и скрибуцат по кората на снега.

— Да, да. — Той я притегли към себе си. — Но, Йени, всичко това — Вестре Акер, Нурмарка. Там съм се разхождал толкова много сам. Страхувам се от тези места. Сякаш на всеки храст там горе висят остатъци от моите стари отхвърлени души.

— Стига, стига, момчето ми! Мисля, че ще бъде прекрасно да мина с приятеля си по всички места, по които съм вървяла самотна и тъжна години наред през пролетта.

Те вървяха ръка за ръка из зеленото поле. Сега, привечер, облаците се бяха скупчили на небето и насреща им духаше пролетният вятър.

Йени се вглеждаше с болка и копнеж във всяко нещо и се сбогуваше с него. Долу по селския път скърцаха каруци със сено, теглени от волове, чиято сивобяла кожа се променяше в кадифено мека и кафява, а пред

боядисаните в синьо каруци за вино звънтяха камбанки по червените юзди на мулетата.

Ах, всичко тук беше познато и скъпо — всичко това тя бе наблюдавала заедно с него ден след ден, без самата да знае, че го забелязва, а сега изведнъж разбра, че всяко нещо се бе врязало в паметта ѝ заедно със спомените за тези дни.

Изсъхналият червеникавокафяв хълм, чиято сплъстена ниска трева от зимата ставаше от ден на ден по-мека и по-зелена. И паричките по сухата изтощена земя. Тайнствените разкопки, където се беше сгромолясало земното царство. Бяха стояли пред тях и се бяха учудвали. Бодливите храсти по пътя, лъскавите сочни зелени листа и дивите калии изпод храстите.

Непрестанното цвърчене на чучулигите под безкрайния небосвод и безбройните латерни, които свиреха за танц някъде далеч в таверните из равнината — с особеното стъклено звучене и неизменните италиански мелодии.

Ах, беше просто непонятно, че щеше да си замине оттук.

Вървеше с него, обвеяна от напиращия пролетен вятър, който разхлаждаше тялото ѝ и тя го усещаше като хладен, свеж и сочен лист и копнееше да му го даде.

Сбогуваха се за последен път пред нейния тъмен вход. Не искаха да се разделят.

— О, Йени! Ако можех да бъда с тебе през нощта!

— Хелге! — Тя се притискаше към него. — Можеш!

Прегърна я поривисто — през кръста и ра-

менете. Но тя веднага започна да трепери, след като бе изрекла тези думи. Самата тя не знаеше защо се изплаши. . . *не искаше* да стане така. Ведната се ядоса, че бе направила едно движение, с което сякаш искаше да се освободи от здравата му прегръдка. Но той вече я бе пуснал.

— Не, не. Зная, че е невъзможно.

— Толкова много искам — шепнеше тя унизена.

— Да, да. — Той я целуна. — Зная, че ти. . . Но зная, че аз не бива. . . Благодаря, Йени. Благодаря за всичко. О, Йени, Йени, благодаря ти за твоята любов. Лека нощ. И благодаря.

Сълзите се стичаха студени по бузите ѝ, когато лежеше в леглото си. Тя се опитваше да си втълпи, че е безсмислено да лежи и да плаче така, като че ли нещо прекрасно безвъзвратно е отминало.

II част

I

Като тичаше по перона във Фредриксхал, за да изпие едно кафе в ресторанта, Йени се спря за миг. Над главата ѝ пееше чучулига. Когато след това седеше до прозореца на купето, притвори за малко очи. Вече жадуваше за Юга.

Влакът профучаваше покрай малки причудливо изваяни планински върхове от червен гранит. Фиордът проблясваше, целият облян в ярко лазурносиньо. Нагоре по планината борът бе пуснал здрави корени и следобедното слънце огряваше червените дънери и тъмнозелените лъскави като метал корони. Те блестяха сякаш окъпани от топящия се сняг. Малки поточета се пенеха край железопътната линия, а голите корони на широколистните дървета белееха във въздуха.

Беше толкова различно от пролетта на юг. Но тя жадуваше за *нея* — с нейните бавни животворни въздишки, с тихата радост на цветовете ѝ. Тези игри на цветове ѝ напомняха за друга пролет с по-необуздани копнежи, за

горещи радости, които сега не бяха присъщи за спокойното й щастие.

Ах, пролетта там, на юг, със спокойно растяща зеленина по обширната равнина! Планината се издигаше наоколо със строгите си, твърди очертания. Хората бяха изсекли гората и бяха построили оградените със зидове сивокаменни градове по планинските върхове и бяха засадили сребърносивите си маслинови горички надолу по склоновете. Хилядолетия наред животът се беше зараждал нагоре из планините, а те търпеливо пазеха в скута си този малък свят и продължаваха да надигат глава към небето във вечната си самотност и спокойствие.

Гордите, строги очертания и смекченото сребърносиво, сивосиньо и зеленосиво, прастарите градове и бавно настъпващата пролет караха човек да си мисли, че въпреки кипящия живот на Юга, сякаш жизненото дихание там бе по-спокойно, по-здравословно, отколкото тук. Въпреки напиращата сила на пролетта, пролетната вълна се изливаше и отминаваше някак по-лесно.

О, Хелге! Тя копнееше да бъде с него там. Беше толкова далеч, всичко бе така отдавна. Нямаше и седмица. И все още тя имаше чувството, като че всичко бе един сън, като че никога не бе заминавала оттук.

Странно бе, че е била там, а не тук да види и да почувства как бялата спокойна, мразовита зима отминава, как сухият светлосин въздух се насища през деня със сребърночисти влажни изпарения и трепти над нивята. Въздухът и всички очертания трепкаха замъ-

глени, но цветовете бяха ясно очертани и ярки — сякаш голи, докато настъпи вечерта и всичко замръзне под покривката на бледозелената разяждаща светлина, която продължаваше безкрайно дълго.

«Мое малко момче, какво ли правиш сега? Така копнея за теб. Почти не мога да повярвам, че те имам. Искам да съм при теб, не искам да бъда сама и да чезна в мъка през цялата дълга пролет.»

Нагоре по Смолените се белееха полуразтопени снежни ивици в края на гората и долу под каменните валове. Изсъхналата земя и разораните ниви се разстилаха в мек колорит и тук, където небосводът се извиваше като дъга, крещящото синьо избледняваше на хоризонта. Вълнистата линия на обраслите с гори планински върхове се намираше далеч в безкрая, но единичните отделни групи дървета рисуваха във въздуха дантели от клони.

Старите сиви дворове блестяха като от сребро, а новите пристройки грееха в червено. Боровете изглеждаха сочни маслиненозелени, брезите — червеновиолетови, а дънерите на трепетликата — светлозелени.

Да, това бе пролетта. Ярките цветове горят известно време, докато всичко премине в искрящо жълтозелено и заблести, изпълнено с жизнен сок, за да потъмнее и узрее през лятото за няколко седмици. Пролет — за нея никое щастие не е достатъчно сияйно. . .

Докато влакът се изкачваше, пухтейки, настана вечер. Последните полегати слънчеви лъчи играеха по краищата на един планински

хребет, а по безоблачното небе проблясваше златисто сияние, което бавно угасваше.

Когато влакът потегли от Мос, ливадите изглеждаха черни като въглен на фона на яснозеленото небе. А отражението им в стъкленозеления фиорд бе още по-тъмно, някак прозрачночерно. Една-единствена голяма златна звезда светеше над планината и отражението ѝ долу във водата се носеше като малка река от злато.

Йени си спомни нощните картини на Франциска. Изразителността на цветовете, след като слънцето бе залязло — ето какво искаше да улови Ческа. Бог знае какво усещаше тя всъщност! Впрочем напоследък доста работеше. Йени чувстваше малко угризения на съвестта. През последните два месеца почти не бе виждала Ческа и въпреки това ѝ беше минало през главата, че на нея едва ли ѝ е леко. Но всички добри намерения на Йени, че сега най-после трябва сериозно да поговори с Ческа, останаха неизпълнени.

Бе тъмно, когато пристигна в града. На гарата я посрещнаха майка ѝ, Бодил и Нилс.

Струваше ѝ се, че само преди седмица бе виждала майка си. Госпожа Бернер плачеше, като целуваше дъщеря си.

— Добре дошла у дома, мило мое дете. Бог да те благослови!

Бодил бе много пораснала. Изглеждаше стройна и напета в дългата официална рокля, а Калфатрус я поздрави малко отчуждено.

В цял свят въздухът по гарите има нещо характерно — миризма на вмирисана морска

вода и пушек, на въглища и саламура от херинги.

Таксито тракаше по Карл Юхан, покрай познати къщи и сгради. Майка ѝ я разпитваше за пътуването. Йени изпитваше странно, обикновено чувство. Струваше ѝ се, че никога не е заминавала. Децата на задната седалка не проронваха нито дума.

В горния край на Гергелансвейен[1] пред една градинска порта двама млади се целуваха под газов фенер. Над оголените корони на дърветата в Шлотспаркен[2] се простираше небето, тъмносиньо и ясно, и изпращаше на земята светлината на няколко замъглени звезди. На Йени ѝ се стори, че полъхът на гниеща шума изпълва нощта, един полъх от отдавнашни, изпълнени с копнеж години.

Колата спря пред портата на дома им, до Хегдехаюген[3]. В млекарницата на първия етаж светеше. Като чу, че колата спря, «деликатесът» надникна и извика «добър ден» и «добре дошла» на Йени.

Ингеборг се втурна по стълбата надолу и я прегърна. После профуча обратно нагоре с куфарчето на сестра си.

Горе в стаята беше сложена маса за чай. Йени видя салфетката си, прекарана през стария сребърен пръстен на баща ѝ, на нейното си място — до Калфатрус на канапето. Ингеборг се запъти към кухнята, а Бодил последва Йени в малката ѝ стаичка, която гледаше към

[1] Улица в центъра на Осло. — Б. пр.
[2] Паркът, около кралския дворец в Осло. — Б. пр.
[3] Парк в Осло. — Б. пр.

двора. Ингеборг се бе настанила в нея, докато Йени беше в чужбина, и още не беше успяла да си премести нещата. По стените имаше картички с артисти, а също така Наполеон и мадам Рекамие висяха в махагонови рамки от двете страни на старото огледало на Йени в стил ампир, над скрина с колонки.

Йени се засмя и среса косите си. Чувстваше се ужасно мръсна след пътуването. На няколко пъти напудри лицето си. Бодил подуши пудрата, за да провери дали е парфюмирана.

Седнаха на масата за чай. Ингеборг беше сготвила някакво рибено ястие. През зимата беше посещавала курс по готварство. Тук под лампата Йени видя, че двете малки сестри бяха вързали гъстите си къдрави коси отзад на тила с бели панделки. Дребното като на мулатка лице на Ингеборг бе поотслабнало и пребледняло, но сега тя вече не кашляше.

О, да, в този момент забеляза, че майка й е остаряла. Или може би не, може би просто не беше обръщала внимание през всичките тези години вкъщи, когато я виждаше всеки ден, че малките бръчици по красивото светло лице на майка й ставаха много повече и че високата стройна фигура се прегърбваше, а раменете се изостряха. Откакто беше пораснала, чуваше, че майка й изглеждала като нейна по-голяма и по-хубава сестра.

Говореха за всичко, което се бе случило у дома през тази година.

— Защо не взехме автомобил дотук? — каза Нилс изведнъж. — Мисля, че сглупихме!

— Късно е вече да се съжалява, момчето ми. — Йени се засмя.

Багажът дойде и майката и малките момичета следяха със затаен дъх разопаковането. Ингеборг и Бодил внасяха вещите в стаята и ги поставяха в чекмеджетата на скрина. Почти благоговейно поеха бродираното бельо, за което Йени обясни, че го била купила в Париж. Те изпаднаха във възторг от подаръците — естествена коприна за летни рокли и венециански огърлици с перли. Стояха пред огледалото, премятаха през рамо копринатa и слагаха огърлиците около челата си.

Само Калфатрус се интересуваше от картините ѝ и тършуваше в кутията с платната:

— Колко има тук, Йени? Ще направиш ли самостоятелна изложба?

— Не знам още, но ми мина през ума.

Момичетата бяха измили всичко, а Нилс си бе поспал на канапето в хола. Госпожа Бернер и Йени седяха в стаята на Ингеборг на чаша чай и пушеха цигари.

— Как намираш Ингеборг? — попита плахо майка ѝ.

— Свежа и жизнена, съвсем не изглежда зле. Естествено човек не бива да се шегува с възрастта ѝ. Трябва да се постараем да я изпратим на село, докато съвсем оздравее, мамо.

— Ингеборг е винаги толкова мила и сладка, весела и приятна. И колко е чевръста само вкъщи! Много се страхувам за нея, Йени. Мисля, че през зимата танцува повече, отколкото трябва, излизаше прекалено много и си лягаше късно. Но сърце не ми даваше да ѝ откажа нещо. Ти си преживяла толкова тъга,

Йени, и виждах, че ти липсваше радост и веселие. Бях сигурна, че ти и баща ти щяхте да ме разберете, ако оставех детето да се забавлява, докато може. — Госпожа Бернер въздъхна: — Горките ми малки момиченца — напрежение и работа, ето какво ги чака. Какво ще стане, Йени, ако вие на всичко отгоре се и разболеете? Толкова малко мога да направя за вас, деца мои. . .

Йени се наведе над майка си и изтри с целувка сълзите от хубавите ѝ, големи като на дете очи. Наведе се и се притисна към нея от силно желание да ѝ засвидетелства нежност и да получи нежност; споменът за дните от детството и съзнанието, че майка ѝ не познава живота ѝ, изпълнен с грижи преди и с щастие сега, се сляха в чувството на една закрилящa любов. Госпожа Бернер се отпусна на гърдите на дъщеря си.

— Не плачи, мамо, ще видиш, всичко ще се оправи. Засега ще остана у дома. И тогава ще можем да ползваме част от парите на леля Катрин. . .

— Да, Йени, но те ще ти трябват за твоето образование. Постепенно разбрах, че не трябва да се пречи на работата ти. За всички нас бе голяма радост, че успя да продадеш онази картина през есента.

Йени леко се усмихна. Заради картината, която беше продала, и няколкото думи във вестниците за нея като че цялото семейство започна да гледа на рисуването ѝ с други очи.

— Ще се оправи, мамо. Всичко. Докато съм тук, ще мога да припечелвам нещо допълнително. *Трябва* да имам ателие — каза тя

след малко. И добави бързо, обяснявайки: — Трябва да завърша картините си в ателие, разбираш ли?

— Да, но. . . — Майка ѝ изглеждаше съвсем изплашена. — Може би все пак ще живееш у дома, Йени?

Йени не отговори веднага.

— Мисля, че не може, дете мое — каза майка ѝ, — едно младо момиче не може да живее само в ателие.

— Не, разбира се, че мога да живея тук — отговори Йени.

Когато остана сама, Йени извади снимката на Хелге и седна да му пише.

Тя беше само от няколко часа у дома. Всичко онова, което беше преживяла там на юг, ѝ се струваше безкрайно далечно и странно, така несвързано с живота ѝ у дома преди и сега.

Писмото се превърна в една-единствена изпълнена с копнеж жалба.

II

Йени бе наела ателие. Ходеше там да подрежда. Следобед идваше Калфатрус и ѝ помагаше.

— Много си пораснал, Калфатрус. Почти си помислих, че трябва да ти говоря на «ви», като те видях за пръв път.

Момчето се изсмя.

Йени го разпита за работите му, докато я нямало, и Нилс разказваше. Той, Якоб и Брю-

сетен — това бяха две нови момчета, дошли през есента в класа, бяха живели като диваци в дървени колиби в Нурмарка и приключенията им нямаха край. Докато слушаше Йени се чудеше, дали щеше да предприеме заедно с Калфатрус още излети из Нурмарка. . .

Предобед тя се разхождаше по Бюгдьой — сама под лъчите на слънцето. Земята изглеждаше бледа с изсъхналата жълтобяла трева. В края на гората, на север, имаше все още стар сняг под металночерните борове. Но в южната част на хълма голите клони на дърветата блестяха на слънцето и долу, затрупани от старата топла шума, се подаваха пухкави синкавобели пъпки. Навън въздухът бе огласян от песента на птичките.

Тя непрекъснато препрочиташе писмата на Хелге, носеше ги със себе си. Копнееше за него, бе болезнено нетърпелива да го види, да го докосне и да усети със сигурност, че й принадлежи.

Дванадесет дни вече, откакто се бе завърнала, и още не бе успяла да отиде при родителите му. Когато за трети път в едно писмо той я попита, тя най-сетне реши. На следващия ден щеше да отиде.

През нощта времето се беше променило. Духаше хапещ и студен северен вятър — слънцето проблясваше, вихрушка от прах и сажди от изгоряла хартия се носеше по улиците, след което неочаквано последва такава силна градушка, че тя трябваше да потърси подслон в един вход. Твърдите бели зърна подскачаха

по паважа около ниските ѝ обувки и тънките летни чорапи.

После слънцето отново изгря.

Семейството на Грам живееше на Велхавенсгате. Йени се поспря за малко на ъгъла. Сянката, която падаше между двете редици мръсноснви къщи, беше угнетителна и ледено-студена. Само в най-горната част на едната редица сгради се прокрадваше слънчев лъч. Тя се зарадва, като разбра, че родителите на Хелге живеят на четвъртия етаж.

Четири години наред бе минавала по тази улица на път за училище. Познаваше я по гипсовите орнаменти надолу по фасадите, по черните кълба дим сред снега, по покривите и мъничките тъмни магазинчета. По прозорците имаше саксии цветя, увити в овехтяла хартия за подаръци, пъстри саксии от майолика и пожълтели страници от модни журнали по стъклата на шивачките. Входовете гледаха към тъмни задни дворове. Все още се виждаха доста купчини мръсен сняг, които разваляха въздуха в двора. А трамваят тътнеше, изкачвайки се нагоре по хълма.

Наблизо, на Пилестреде, се намираше един такъв опушен, сив жилищен дом с тъмен двор, подобен на кладенец. Там бяха живели, когато почина вторият ѝ баща.

Постоя малко пред входната врата, на която имаше месингова табелка с надпис «Г. Грам». Сърцето ѝ заби и тя се опита да се надсмее над себе си. Винаги беше такава — безкрайно притеснителна, когато попаднеше в ситуация, която не е могла да предвиди. Боже, та бъдещият свекър и свекърва не бяха в края на

краищата чак толкова значителни личности за нея. Във всеки случай нямаше да я изядат.

Тя позвъни.

Чу как някой мина през дълъг коридор и после вратата се отвори. Бе майката на Хелге, познаваше я от фотография.

— Госпожа Грам? Аз съм госпожица Винге.

— О, моля, влезте. . .

Тя вървеше пред Йени през дълъг тесен коридор, който беше запълнен с шкафове, сандъци и окачени палта.

— Заповядайте — каза госпожа Грам отново и отвори вратата към всекидневната.

Ярка слънчева светлина падаше върху тежки мъхестозелени плюшени мебели. Стаята не бе голяма, но претъпкана — навсякъде украшенийца и фотографии, на пода имаше плюшен килим в крещящи цветове, пред всички врати — плюшени завеси.

— Ох, какъв безпорядък! Отдавна не съм бърсала прах тук — говореше госпожа Грам. — Ние не седим всеки ден в тази стая, пък съм и без прислужница. Тази, която имах, трябваше да изгоня, най-долна твар, а и не знаеше да мери думите си. Така че й казах да се маха. Но да се намери друга, е невъзможно, виждате ли, а в края на краищата всичките са еднакво смахнати. Уф, не, да си домакиня, е най-лошото занимание, което съществува. . . Да, Хелге ни беше предупредил за посещението ви, но почти бяхме загубили надежда, че ще ни окажете тази чест. . .

Сега, като се усмихваше и говореше, тя показваше големите си бели предни зъби и от

всяка страна на мястото на липсващите — по една черна дупка.

Йени гледаше жената, която беше майка на Хелге. Бе си представяла всичко съвсем различно.

Тя си беше изградила представа за неговия дом и майка му според неговите разкази. Беше съжалявала майката с красивото лице, което на фотографията приличаше на Хелге. Тя, която не бе обичана от мъжа си и която обичаше децата си така, че те се надигнали и разбунтували и поискали да избягат от тази тиранична майчина любов, която не търпеше да бъдат нещо друго освен нейни собствени деца. Вътре в себе си Йени беше на страната на тази майка. Мъжете не биха могли да разберат каква би трябвало да стане една жена, която обича и никога не получава друга любов освен любовта на децата, докато са малки. Те никога не биха разбрали какво чувства такава една майка, когато вижда как децата израстват и й се изплъзват, как би могла да се надигне с упорство и гняв срещу същия този неумолим живот, виновен за това, че децата израстват и тя престава да бъде всичко за тях, както те завинаги ще останат всичко за нея.

Йени искаше да обича майката на Хелге.

А сега не я обичаше. Изпитваше чисто физическо отвращение към тази госпожа Грам, която седеше там и непрестанно бърбореше.

Тя имаше чертите на Хелге както на фотографията. Високото малко, тясно чело, леко извитият нос и същите тези тъмни вежди, и малка уста с финитe тънки устни и малко изострената брадичка.

На устата ѝ имаше особен израз, като че ли всичко, което казваше, беше подигравка. В лицето ѝ, покрито със ситни бръчици, се четеше нещо зло и жлъчно. А големите ѝ, красиви по форма тъмнокафяви очи, чието бяло бе емайловосинкаво, гледаха с твърд и пронизващ поглед. Те бяха много по-тъмни от тези на Хелге. Трябва да е била красива, изключително красива. И въпреки това Йени чувстваше, че е напълно права в предположението си, което някога ѝ бе хрумнало — че Герт Грам едва ли бе се оженил по любов за нея.

Ако се съдеше по говора и държанието ѝ, тя не беше дама. Макар че сега всъщност имаше толкова много хубави госпожички от средната класа, които се превръщаха в истински вещици, след като са били омъжени. И са се тормозили известно време с грижи за прислужниците и домакинството.

— Кандидат Грам ме помоли да се отбия у вас и да предам поздравите му — каза Йени. Изведнъж почувства, че е невъзможно да го назове Хелге.

— Напоследък той е бил само с вас. В последните си писма поне не е споменавал да е бил с други. Впрочем отначало беше много въодушевен от една малка госпожица Ярман, ако правилно съм разбрала.

— Моята приятелка госпожица Ярман. Да, в началото бяхме много често заедно. Но сега напоследък госпожица Ярман е много заета с нещо по-голямо.

— Тя е дъщеря на подполковник Ярман от Тайнебю? Сигурно има средства?

— Не. Издържа се с малкото, което е насле-

дила от майка си. Не се разбира с баща си — с други думи, не му е харесвало, че иска да стане художничка и затова тя не поиска да вземе нищо от него.

— Уф, колко е глупаво само! Дъщеря ми, съпругата на капелан Арнесен — каза госпожа Грам, — я познава бегло. Беше тук по Коледа. Тя смяташе, че е имало други причини за нежеланието на подполковника да поддържа някаква връзка с нея. Била твърде привлекателна, но с доста лоша репутация.

— Това изобщо не е вярно — отвърна сухо Йени.

— Да, вие хората на изкуството, сте добре. — Госпожа Грам въздъхна. — Но не разбирам как Хелге е смогвал да работи. Мисля, че не е писал за нещо друго, освен за разходките насам-натам из околностите на Рим с вас.

— Оо! — каза Йени. Беше й толкова неудобно да слуша за всичко онова, което се бе случило там на юг, от устата на госпожа Грам. — Мисля, че кандидат Грам беше доста старателен. И все пак човек трябва да има от време на време по някой свободен ден.

— Да, но на нас домакините не ни се полага. Почакайте, докато се омъжите, госпожице Винге. Иначе всички хора искат да имат свободни дни. Имам племенница, която току-що стана учителка в средното училище. Трябваше да завърши медицина, но после не издържа, беше принудена да прекрати и да стане учителка. Да. Струва ми се, че тя винаги има свободно време. *Ти* наистина не бива да се претоварваш. Огот, казвам й аз. . .

Госпожа Грам изчезна в коридора. Йени стана и започна да разглежда картините.

Над канапето висеше голям селски пейзаж. Личеше, че Грам бе учил в Копенхаген. Рисунъкът бе добър, но колоритът — беден и сух. Особено скучен бе предният план с двете италианки в национални носии и миниатюрните растения около падналата колона. Актът, едно младо момиче, бе по-добър.

Тя се усмихна. Не беше чудно, че на Хелге му беше малко трудно да се ориентира в Рим и че до известна степен бе разочарован при наличието на цялата тази италианска романтика на стената вкъщи.

Имаше много на брой малки кафеникави, фино нарисувани пейзажи от Италия с развалини и национални носии. Но студията, изобразяваща един пастор, беше добра. Някои копия. . . «Данайците» на Кореджо, и «Аврора» на Гуидо Рени, уф! Освен това имаше няколко копия на барокови картини, които тя едва познаваше.

На едната стена бе окачен летен пейзаж в светлозелено. Грам се бе опитал да рисува като импресионист. Но колоритът беше беден и сух. Този над пианото беше по-добър, върхове облени в слънчева светлина, въздухът бе предаден възхитително.

Встрани висеше портрет на госпожата. Той беше най-доброто. Действително беше добър. Фигурата изглеждаше чудесно изписана. Ръцете също. Яркочервената рокля с копчета, гладките черни ръкавици. Матовото лице с тъмните очи под падналата над челото коса и високата островърха черна шапка с червено

перо. Но за съжаление тя стоеше като залепена на фона, който бе в неприятен сивосин цвят.

А това тук беше портрет на дете: «Бамсе на четири години» — пишеше горе на рамката. Не, боже, нима това бе Хелге? Малкото сърдито момченце с бяла ризка — о, колко хубав беше само. . .

Госпожа Грам влезе с поднос, върху който имаше чаша вино и бисквити. Йени измърмори нещо за безпокойството, което й създава.

— Разгледах картините на вашия мъж, госпожо Грам.

— Нищо не разбирам от тези неща, но. . . *Аз* мисля, че са чудесни. Мъжът ми твърди естествено, че не струват, но това е само за да каже нещо. Не. — Тя се изсмя малко огорчено. — Мъжът ми не е енергичен, разбирате ли? И не бихме могли да живеем от тези рисунки, след като се бяхме оженили и имахме деца. Така той трябваше допълнително да върши нещо полезно и тъй като го мързеше и да рисува, изведнъж реши, че няма талант. *Аз* мисля, че картините му са много по-хубави от всички тези модерни неща. Но вие може би сте на друго мнение, госпожице Винге?

— Да, картините на вашия мъж са извънредно хубави — каза Йени. — Особено много ми харесва портретът ви, госпожо Грам. Много е хубав.

— О, да. Но сега вече не приличам особено на него. Грам не ме е поласкал. — Тя отново се засмя с горчивия си злобен смях. — Не, не може да се каже точно. . . Мисля, че той рисуваше много по-хубаво, преди да започне да

подражава на всичко онова, което тогава се смяташе за модерно. . . Чували сте Тауло и Крог и другите цапачи. . .

Йени изпи мълчаливо виното, докато госпожа Грам говореше.

— Съжалявам, с удоволствие бих ви поканила да обядвате с нас, госпожице Винге, но аз сама трябва да се справям с домакинството и затова не сме подготвени за гости, разбирате, нали? Така че за съжаление не мога. . . Надявам се, че друг път. . .

Йени разбираше, че госпожа Грам иска да се отърве от нея. Беше понятно, щом няма прислужница. Може би тя точно приготвяше обеда. Така че Йени стана и се сбогува.

На стълбището срещна Грам. Разбра, че това трябва да е той. Както минаваше покрай него, остана с впечатлението, че видът му е много младежки и че очите му са подчертано сини.

III

Два дни по-късно, един следобед, когато Йени работеше, бащата на Хелге я посети.

Сега, като стоеше с шапка в ръка, Йени видя, че косата му е напълно посивяла, толкова сива, че не можеше да се разбере какъв е бил цветът ѝ преди. Но въпреки това имаше младежки вид.

Беше строен, леко прегърбен, но не като старец, по-скоро като че ли беше прекалено слаб за височината си. И очите му бяха младежки, въпреки че гледаха тъжно и уморено от изпи-

тото, гладко избръснато лице. Но те бяха толкова големи и толкова светлосини, че създаваха особено впечатление — учудени и същевременно замислени.

— Предполагам разбирате, че имах голямото желание да ви видя, Йени Винге — каза той и й подаде ръка. — Не, моля, не сваляйте престилката. И кажете, ако ви безпокоя.

— Не, моля ви — каза радостно Йени. Харесваха й усмивката и гласът му. Захвърли престилката на един дървен сандък. — И без това вече се стъмва. Колко мило от ваша страна, че дойдохте да ме видите!

— Цяла вечност не съм стъпвал в ателие — каза Грам и се огледа. После седна на канапето.

— Не общувате ли с други художници, с някои от вашите съвременници? — попита Йени.

— Не, с нито един — отвърна той кратко.

— Но... — Йени се замисли. — Но как всъщност ме намерихте тук? Вкъщи ли попитахте или в Сдружението на артистите?

Грам се засмя.

— Не. Завчера ви видях на стълбите. После, вчера, когато отивах в магазина си, ви срещнах отново. Повървях малко след вас, помислих си да ви спра и да ви се представя. Вие влязохте тук, а аз знаех, че в този двор има ателиета. И така реших да се кача и да ви посетя...

— Знаете ли — Йени весело се засмя, — Хелге също вървя след мене, след мене и моята приятелка. Беше се объркал долу в старите улици до битпазара. После дойде при нас и ни

заговори. Започна, както се казва, изискан разговор. По-късно се сближихме. Смятахме, че е малко дързък. Изглежда, че тази дързост е наследил от вас.

Грам сбърчи чело и за миг остана неподвижен. Йени се почувства неудобно, че е казала нещо нетактично, и се чудеше как да продължи.

— Мога ли да ви предложа чай?

Без да чака отговор, тя запали примуса и сложи вода.

— Да, да, госпожице Винге. Не трябва да се страхувате, че Хелге прилича на мене. Защото все пак вярвам, че за щастие той ни най-малко не прилича на баща си.

Той се засмя.

Йени не знаеше какво да отговори. Започна да слага чаши за чай.

— Както виждате, тук липсват много неща. Но аз живея у дома, при майка си.

— О, така ли? Вие живеете във вашия дом? Това ателие сигурно е удобно, нали?

— Да, така е.

Той се загледа пред себе си.

— Да, госпожице Винге, много мислих за вас, струваше ми се, че съм разбрал от писмата на сина си, че вие и той. . .

— Да, Хелге и аз се обичаме много — каза Йени. Стоеше изправена и гледаше надолу към него. Грам протегна ръката си към нейната и я задържа за миг в своята.

— Толкова малко познавам сина си, Йени Винге. Не зная нищо със сигурност за него, какъв е. Но щом го обичате, значи, го познавате, може би по-добре от мен дори. И фактът, че държите на него, е доказателство за мен,

че мога да се радвам и гордея с него. Винаги съм *вярвал,* че е добро момче, пък и доста надарено. След като ви видях, съм сигурен, че и той ви обича. Дано да ви направи щастлива, Йени.

— Благодаря — отговори Йени и отново му подаде ръка.

— Да. — Грам погледна пред себе си. — Знайте, че обичам момчето, моя единствен син. Хелге също ме обича — по принцип.

— Така е. Хелге много ви обича. И вас, и майка си.

Тя веднага се изчерви, като че беше казала нещо нетактично.

— Да, вярвам. Но той видя рано, че майка му и баща му не се обичат. Хелге израсна в недобро семейство, Йени. Аз също мога да го потвърдя. Ако още не сте го разбрали, скоро сама ще видите — вие положително сте умно момиче. Но тъкмо затова вярвам, че Хелге знае колко е важно двама души да се обичат. И той ще се отнася внимателно с вас и себе си. . .

Йени сервираше чая.

— В Рим Хелге имаше обичай да пие следобед чай при мене. Мисля, че всъщност се сближихме благодарение на тези следобедни посещения.

— И после се обикнахте.

— Да, не веднага. Искам да кажа, сигурно е било така. Но ние не мислехме за нищо друго, освен да бъдем истински приятели — тогава поне. По-късно той идваше и пиеше чай, разбирате ли. . .

Грам се усмихна, Йени също.

— Не можете ли да ми разкажете нещо за Хелге — като малко момче имам предвид. . .

Грам се усмихна тъжно и поклати глава:

— Не, Йени. Нищо не мога да ви разкажа за сина си. Той винаги е бил мил и послушен. Старателен в училище — нищо изключително, просто средно способен и старателен. Но Хелге беше много затворен като момче, също и като голям, поне спрямо мене. Разкажете вие, Йени — засмя се топло той.

— За какво?

— За Хелге. Покажете ми как изглежда синът ми в очите на едно младо момиче, което го обича. А вие съвсем не сте обикновено младо момиче. Аз ви смятам за солидна художничка, умна и мила. Не можете ли да ми кажете как обикнахте Хелге? Кои негови качества ви накараха да се спрете на него?

— Да — тя се засмя, — не знам точно какво да ви кажа. . . Ние просто се обикнахме.

— Да. — Той също се засмя. — Това беше глупав въпрос, Йени. Сякаш съм забравил какво е да си млад и влюбен, нали?

— Нали! Знаете ли, Хелге казва същото доста често. Имаше, значи, нещо, заради което го обикнах. Той бе толкова млад. Много добре разбрах, че е затворен, а после малко по малко той се разкри пред мен.

— Мога добре да го разбера. Човек изпитва доверие към вас, Йени. Но разкажете повече. . . Не, не трябва да гледате така уплашено. Разберете, че не искам да ми разказвате за вашата любов с Хелге или нещо подобно. . . Разкажете ми нещо за самата вас и Хелге. За своята работа, дете. И за Рим. Така че аз, старият човек, да си спомня отново какво означава да си художник. И свободен. И да изпит-

ваш радостта, че твориш, че си млад, влюбен и щастлив. . .

Той остана няколко часа. После, когато трябваше да си отива и стоеше с палто и шапка в ръка, Грам каза тихо:

— Слушайте, Йени. Няма никакъв смисъл да крия от вас какво е положението в моето семейство. Би било по-добре да се срещнем у дома като непознати. Майката на Хелге не бива да узнае, че съм се запознал с вас на своя глава. А също заради вас — да нямате угризения на съвестта и неприятности. Положението е такова, че ако тя разбере, че симпатизирам на някого — особено ако това е жена, — може да се настрои враждебно против нея. . . Струва ви се, че е странно, но разбирате, нали?

— Да — каза примирено Йени.

— Довиждане, Йени. Радвам се заради Хелге. Вярвате ли ми?

Беше писала предната вечер на Хелге и му бе разказала за посещението си у тях. Беше препрочела писмото с едно мъчително чувство, че тази част, отнасяща се до срещата с майка му, е бедна и суха.

Като му писа тази вечер, тя му разказа за посещението на баща му. Обаче скъса писмото на парчета и го започна отново. Неудобно й бе да пише, че госпожа Грам не биваше да узнае за тази среща. Неприятно й беше още в началото заедно с единия да крие нещо от другия. Тя чувстваше заради Хелге някакво унижение, че е станала свидетел на жалките от-

ношения в семейството му. Накрая така и не спомена нищо в писмото. По-лесно бе да му обясни, когато си дойде.

IV

Неусетно бяха изминали дните до края на май, без Йени да получи писмо от Хелге. Тя започна да се безпокои. Беше решила да му телеграфира на следващия ден, ако дотогава не пристигне известие.

След обяда тя си беше в ателието, когато на вратата се почука. Като отвори, някакъв мъж, който стоеше в мрака на таванския коридор, я сграбчи, притисна я към себе си и започна да я целува.

— Хелге! — ликуваше тя. — Хелге, Хелге, чакай да те видя! Ах, как ме изплаши, лошо момче! Дай да те видя, Хелге. Ти ли си наистина това? — Тя му махна шапката.

— Няма кой друг да е — отвърна невъзмутимо той и се засмя.

— Да, но какво означава всичко това, момчето ми?

— Ще ти кажа — отговори той, но не успя да намери време за повече. И притисна лицето си към шията ѝ.

— Аз също исках да те изненадам, разбираш ли? — Седяха, хванати за ръце, на канапето и едва си поемаха дъх след първите радостни целувки. — И това ми се удаде доста добре, нали? Чакай да те видя, Йени. Толкова си красива! Вкъщи мислят, че съм в Берлин.

Тази вечер ще отседна в хотел и ще остана инкогнито в града за няколко дни. Не е ли чудесно? Жалко, че живееш у вас. Иначе бихме могли да бъдем заедно през целия ден.

— Знаеш ли — каза Йени, — когато се почука на вратата, помислих, че идва баща ти.

— Баща ми?

— Да. — Тя веднага се смути. Изведнъж ѝ се видя трудно да обясни случилото се. — Знаеш ли, един ден баща ти ме посети и оттогава идва понякога следобед на чай. Седяхме и говорехме за теб.

— Но, Йени, не си ми писала нищо за това. Дори не си споменавала, че си се срещнала с баща ми!

— Не. Не го сторих. Исках да ти разкажа всичко. . . Работата е там, че майка ти нищо не знае. Баща ти смятаще, че е по-добре нищо да не се споменава пред нея.

— И на мене ли. . .

— Не. За теб изобщо не стана дума. Той сигурно мисли, че съм ти казала. Беше просто защото майка ти не биваше да знае, че се познаваме. — Тя замълча за малко. — Не ми се искаше да ти пиша, че двамата имаме тайна от майка ти. Разбираш ли?

Хелге мълчеше.

— На мене самата това не ми харесваше — продължи тя. — Но той просто се качи горе при мен, а ми бе и много симпатичен. Хелге, аз действително обикнах баща ти.

— Да, баща ми положително може да бъде много чаровен, когато иска. И това, че си художничка и така нататък. . .

— Хелге, той ме обича заради тебе. Това е всичко.

Хелге не отговори.

— А майка ми си видяла само веднъж?

— Да. Но, мили, скъпи приятелю, не си ли гладен? Да ти приготвя ли нещо?

— Благодаря. Ще излезем ли да вечеряме заедно?

На вратата се почука.

— Това е баща ти — прошепна Йени.

— Шт, тихо, не отваряй.

След известно време се чуха стъпки да се отдалечават по коридора. Хелге направи лека гримаса.

— Но, мили, какво означава това?

— Ах, не зная. Само да не го срещнем, Йени! Нали не искаме никой да ни смущава? Нали не искаме никого да срещаме?

— Не. — И тя го целуна по устните и наведе главата му към себе си и го целуна зад ушите.

— А какво прави Франциска, Хелге? — попита изведнъж Йени, докато седяха и пиеха ликьор след кафето.

— Да! Може би знаеш вече? Може би ти е писала?

Йени поклати глава.

— Нито дума. Като гръм от ясно небе беше писмото ѝ. Пишеше накратко, че на следващия ден се омъжва за Алин. Нищо не предполагах.

— Ние също. Те бяха много често заедно. Но дори и Хеген не знаеше, че ще се женят, преди тя да дойде и да го помоли да ѝ бъде свидетел.

— Срещал ли си ги оттогава?

— Не. Тръгнаха същия ден за Рока ди Папа[1] и бяха още там, когато отпътувах от Рим.

Йени поседя известно време замислена.

— Вярвах, че тя мисли само за работата си — каза тя.

— Хеген разказваше, че била завършила голямата картина с портрета и че излязла много сполучлива. Той каза, че работела над още няколко неща. . . Значи, съвсем неочаквано се е омъжила. Не зная дали изобщо са били сгодени. . . А ти, Йени? Пишеш ми, че рисуваш нова картина.

Йени го заведе до статива.

Голямото платно представляваше улица, която се губеше нагоре вляво в поредица от къщи в силно даден ракурс; канторите и работилниците бяха в сивозелени и тъмни керемиденочервени цветове. От дясната страна на улицата имаше няколко вехтошарски сергии, а зад тях се открояваха на фона на небето задните стени на няколко големи сгради. Небосводът беше яркосин с натежали дъждовни облаци, сивосини като олово и сребристобели. Ярък следобеден слънчев лъч преминаваше през картината и падаше върху бараките и къщите, които светеха с червеножълт цвят, върху няколкото златнозелени, полуразцъфнали корони на дървета, върху строителната площадка зад сергиите, отчасти върху задните стени на сградите. На преден план бяха изобразени работници, колички и камиони на улицата.

[1] Летовище на южния склон на стария кратер на планината Албано. — Б. р.

— Не разбирам много. Но. . . — Хелге я притисна към себе си. — Много е хубава, нали? Мисля, че картината е хубава, Йени. Прекрасна!

Тя опря глава на рамото му.

— Докато се разхождах из града и чаках, момчето ми, цяла пролет ходех самотна и тъжна. . . и гледах как кленовете и кестеновите дървета разтварят чистите си светли листа пред опушените къщи и червените зидове под разкошното пролетно небе, което се простираше над почернели покриви, комини и телефонни жици — усетих желание да нарисувам всичко това: нежните светли пролетни пъпки сред мръсния черен град.

— Откъде е сюжетът? — попита Хелге.

— Стенашгатен. Знаеш ли, баща ти говори за някакви твои картини като малък, които той държал в кантората си и които трябвало да отида да видя. И от прозореца на кантората аз видях от къде е взет сюжета — от фабриката за каси, която се намира встрани. Естествено трябваше да поизменя някои дреболии.

— Сякаш доста време си прекарала с баща ми? — попита Хелге след малко. — Много ли се интересуваше от картината ти?

— Да, да. Понякога идваше при мене и гледаше, съветваше ме, което впрочем беше полезно. Той знае толкова много.

— Вярваш ли, че е имал талант на художник? — попита Хелге.

— Разбира се, че вярвам. Картините, които висят у вас, не са нещо особено. Но той ми показа някои студии, които държи в кантората. Не вярвам, че баща ти е имал *голям* талант,

но затова пък фин и особено изразителен. Само че е много податлив на всякакво влияние. Смятам обаче, че това се дължи на голямата му способност да уважава и обича доброто, което е видял при другите творци. Защото той проявява голямо разбиране към изкуството и любов към него.

— Горкият татко — каза Хелге.

— Да. . . — Йени погали приятеля си. — Може би е много по-жалко за баща ти, отколкото ти и аз предполагаме.

После се целунаха и забравиха за Герт Грам.

— У вас нищо ли не знаят? — попита Хелге.

— Не — отвърна Йени.

— Но в началото, когато адресирах всичките си писма до майка ти, нито веднъж ли не те попита кой е този, който ти пише всеки ден?

— Не. Моята майка не е такава.

— *Моята* майка — каза изведнъж разгорещено Хелге. — Майка ми съвсем не е толкова нетактична, колкото си мислиш. Не си справедлива към бедната ми майка. Поне заради мене не би трябвало да говориш така за нея. . .

— Но, Хелге! — Йени го погледна. — Не съм казала нито дума за майка ти!

— Ти каза: «*Моята* майка не е такава.» Така каза.

— Не, не съм казала. Моята *майка,* казах.

— *Моята* майка, каза ти. Че не я обичаш, си е твоя работа, въпреки че все още нямаш причина. . . Но би могла да запомниш добре, че ти говориш за *моята* майка. И въпреки това аз я обичам такава, каквато е. . .

— Хелге! Слушай, Хелге. . . — Тя спря, защото почувства, че очите ѝ се пълнят със сълзи. А за Йени бе необичайно да рони сълзи и мълчеше, засрамена и уплашена. Той обаче беше забелязал всичко:

— Йени! О, Йени, оскърбих ли те? О, Йени, боже мой. . . Сама виждаш, че едва съм се завърнал и започва. . .

Изведнъж той изкрещя и замахна във въздуха със свита в юмрук ръка:

— Ах, мразя това, *мразя* това, което се нарича мой дом. . .

— Момчето ми, момчето ми, не трябва. О, скъпи приятелю, не го приемай така. — Тя го притегли плътно към себе си. — Хелге! Изслушай ме, скъпи приятелю. Какво ни засяга това? Те не могат нищо да *ни* сторят. — И тя го целува, докато той не престана да ридае и трепери.

V

Йени и Хелге седяха на канапето в неговата стая. Седяха прегърнати и мълчаха.

Беше един неделен ден през юни и предобед Йени бе ходила на разходка с Хелге, беше обядвала и пила кафе у Грам и четиримата бяха прекарали в дневната целия следобед, докато Хелге не отведе Йени в стаята си под предлог, че тя трябва да прочете нещо, което беше написал.

— Уф! — въздъхна Йени.

Хелге не я попита защо каза това «уф». Той

сложи глава в скута ѝ, а тя започна да го гали по косата, без да казва нищо.

— Да, да. — Хелге въздъхна. — При теб на Виа Вантаджио бе по-хубаво, нали, Йени?

Оттатък в кухнята тракаха чинии и нещо цвърчеше в тиган. Тежката миризма проникваше в стаята. Госпожа Грам приготвяше вечерята. Йени се приближи до отворения прозорец и погледна за миг надолу в двора, който приличаше на черен кладенец. Всички прозорци насреща бяха на кухни и спални с транспаранти и във всеки ъгъл на двора имаше по един по-голям прозорец, открехнат косо отдолу. Уф! Като че ли не познаваше трапезариите от този вид с единствен прозорец в ъгъла към задния двор — тъмни и тъжни, без никакъв слънчев лъч. Когато се проветряваше, нахлуваха сажди, а миризмата от готвено пропиваше всичко.

От една моминска стая долитаха звуци от китара и звучеше силен необработен сопран:

Ела при Исус, приятелю мой, ела при Исус,
приятелю мой,
ако почукаш, небето ще се отвори за теб.

Китарата ѝ напомни за Виа Вантаджио, за Ческа и Гунар, които имаха обичай да лежат на канапето в ъгъла, с крака, изтегнати на един стол, и да дрънкат на китарата на Ческа, тананикайки си италиански мелодии. И изведнъж тя усети отчаян копнеж по всичко преживяно там, на юг.

Хелге се приближи до нея:

— За какво мислиш?

— За Виа Вантаджио.

— Да, там беше чудесно, Йени.

Неочаквано тя го прегърна и като го галеше, притисна главата му на рамото си. В момента, в който проговори, ѝ мина през ум, че той не бе сред тези, за които копнееше.

Тя отново повдигна лицето му, погледна в кехлибаренозлатните очи и ѝ се искаше да мисли за всички сияйни дни в полето, когато той беше лежал в тревата между паричките и я гледаше. Тя *искаше* да се освободи от тежкото мъчително чувство на неохота, което я обземаше всеки път, когато беше в дома му.

Тук всичко бе непоносимо. Още от първата вечер, когато я поканиха, веднага след официалното пристигане на Хелге. Как се бе измъчвала само, когато госпожа Грам я бе представила на мъжа си, а тя стоеше и разиграваше комедия, докато Хелге гледаше как мамят майка му. А после се случи нещо още по-отвратително. Бе останала за миг сама с Грам. Тогава той ѝ бе казал, че почукал на вратата ѝ онзи следобед, но тя не била в ателието.

— Не, този ден не бях в ателието — бе отговорила тя и веднага се бе изчервила.

После я бе погледнал така странно изненадано, че бог знае защо, ѝ се бяха изплъзнали изведнъж думите:

— Да, всъщност си бях вкъщи. Но не можех да отворя, защото не бях сама.

Грам леко се беше усмихнал и бе казал тогава:

— Да, чух много добре, че имаше някой в ателието.

И в смущението си беше разказала, че това

е бил Хелге и че през тези дни той е бил инкогнито в града.

— Мила Йени — беше казал Грам и тя веднага бе забелязала недоволството му, — не беше необходимо да криете това от мен. *Аз* действително щях да ви оставя на мира. Да, да. Не искам да кажа нищо повече, освен че бих се радвал, ако Хелге бе поискал да ме види. . .

Тя не намери какво да му отговори.

— Не, не. Ще внимавам Хелге да не научи, че знам всичко.

Тя съвсем не мислеше да крие от Хелге, че беше разказала на баща му за случилото се. Но досега нямаше възможност да го стори. Страхуваше се, че това не би му харесало. Беше измъчена и нервна, че беше замесена в подобно нещо, където хората не биваше да знаят нищо един за друг. В нейния дом също не знаеха нищо. Но това беше друго. Работата се състоеше в това, че тя не бе свикнала да говори с майка си за собствените си проблеми. Никога не бе намирала и не беше търсила или очаквала някакво разбиране от нея. При това майка ѝ се притесняваше сега за Ингеборг. Йени я беше накарала да наеме жилище в Бюнефорен. Бодил и Нилс пътуваха до училище, а Йени живееше в ателието и се хранеше в града. Но тя никога не беше обичала толкова много майка си и дома си както сега. Причината не бе само обстоятелството, че майка ѝ бе започнала по малко да я разбира. Честно се беше опитала да ѝ помогне и да я утеши, без да поставя излишни въпроси. Тя би се изчервила само при мисълта да зададе на някое от децата си неудобен въпрос. Но семейството на Хелге!

Трябва да е самият ад да израснеш в такава среда. И сякаш тази лоша атмосфера хвърляше сянката си върху тях дори когато бяха заедно. Но тя щеше да преодолее всичко. Горкото, горкото й момче. . .

— Хелге, мили — и изведнъж го обсипа с милувки.

Йени беше предложила на госпожа Грам да й помогне при миенето на съдовете и при приготвянето на вечерята. Всеки път обаче госпожа Грам бе отвръщала с присъщата й усмивка:

— Не, мила, не сте дошла тук заради това. Вие наистина не трябва да го правите, госпожице Винге.

Тя като че ли не мислеше по същия начин, но госпожа Грам винаги се усмихваше така многозначително, когато й говореше. Бедната, може би не притежаваше друга усмивка освен тази.

Грам се върна от разходка. Йени и Хелге седнаха при него в стаята, предназначена за пушене.

Госпожата също влезе за миг:

— Беше забравил чадъра си, приятелю — както обикновено. Имаш късмет, че избягна поройния дъжд. Да, такива са мъжете — човек винаги трябва да ги наглежда — усмихна се тя на Йени.

— Да, но ти ме наглеждаш много умело — каза Грам. Гласът му и самият той бе винаги болезнено учтив, когато говореше на съпругата си.

— Тук сте, значи — каза тя на Хелге и Йени.

— Странно — каза Йени, — но във всички къщи е така. Струва ми се, че стаята на мъжа е по-хубава. Така беше и у нас, докато баща ми бе жив — добави прибързано тя. — То е може би защото е обзаведена като кабинет.

— Тогава кухнята би трябвало да бъде най-хубавото помещение в дома — засмя се госпожата. — Къде смяташ, че се работи най-много, Герт? Тук в твоята стая или в моята — да, кухнята може да се нарече моя кабинет.

— Признавам, че най-много полезна работа се извършва в твоя кабинет.

— Да — отвърна госпожа Грам. — А сега мисля, че трябва да приема любезното ви предложение. Ще бъдете ли така добра да ми помогнете малко, госпожице Винге? Иначе ще стане късно. . .

Те вечеряха, когато се позвъни. Беше племенницата на госпожа Грам, Огот Санд. Госпожа Грам представи Йени Винге.

— О, вие сте художничката, с която Хелге е бил толкова често в Рим. Почти бях сигурна. — Тя се засмя. — Видях ви през пролетта долу по Стенашгатен. Чичо Герт вървеше след вас и носеше принадлежности за рисуване. . .

— Грешите, мила Огот — прекъсна я госпожа Грам. — Кога е било това?

— Един ден преди Деня на молитвата[1]. Тръгвах си от училище. . .

— Разбира се, така беше — каза Грам. —

[1] Неделята преди Празника на всички светци. — Б. пр.

Госпожица Винге беше разсипала куфарчето с принадлежностите си на улицата и аз й помогнах да ги събере. . .

— Това е едно малко приключение, което не си признал на жена си. — Госпожа Грам започна да се смее високо. — Не подозирах, че двамата се познавате отпреди.

Грам също се засмя!

— Госпожица Винге, изглежда, не ме позна. Това не ме поласка много, но не исках да й напомням. Наистина ли не ви мина през ума, когато ме видяхте, че аз съм любезният възрастен господин, който ви помогна?

— Не бях сигурна — отговори тя тихо. Беше червена като рак. — Не смятах, че ще ме познаете. . .

Тя се опита да се засмее, но усещаше съвсем недвусмислено, че гласът й беше несигурен и че бузите й горяха.

— Да, това е било приключение — изсмя се госпожа Грам. — Наистина, каква комична среща.

— Ох, пак ли казах нещо не на място? — попита Огот. След вечеря седяха във всекидневната. Грам се беше оттеглил в стаята си, а жена му в кухнята. — Тук, в тази къща е отвратително. Човек не знае коя дума ще причини експлозия. . . . Но, скъпи, обяснете ми, защото нищо не разбирам.

— Боже мой, Огот, грижи се за твоите работи — отговори ядосано Хелге.

— Да, да. Бъди любезен и не ме обиждай! Леля Бека ревнува ли от госпожица Винге?

— Ти си най-нетактичното същество, което съм срещал. . .

— След майка ти — благодаря. Казвал ми го е чичо Герт веднъж. — Тя се засмя. — Но това е най-смешното — да ревнува от госпожица Винге. — Тя погледна любопитно към другите двама.

— Скъпа Огот, не се намесвай в неща, които засягат само нас — сряза я Хелге.

— Да, да. Мислех само. . . е да, както и да е.

— Стига толкова по този въпрос.

Госпожа Грам влезе и светна лампата. Йени гледаше почти уплашено затвореното й, изпълнено с омраза лице. Тя стоеше вторачила се пред себе си с твърдите си, искрящи очи. После госпожа Грам започна да разтребва масата. Вдигна ножицата за бродиране на Йени, която бе паднала на пода:

— Може би сте майстор в губенето. Не бива да сте толкова небрежна с вещите си, малка ми госпожице. Изглежда, Хелге не е галантен като баща си. — Тя се засмя. — Да светна ли в стаята ти, приятелю? — Тя тръгна към стаята, в която пушеха. Влезе и затвори вратата след себе си.

Хелге се ослуша за малко към другата стая. Вътре майка му говореше тихо и ядосано. После се наведе напред.

— Не *можеш* ли да престанеш с тези глупости? — Отвътре се чу ясно гласът на Грам.

Йени се наведе към Хелге.

— Отивам си, главата ме боли. . .

— Недей, Йени. . . Ако си отидеш, скандалът няма да има край. Бъди добра да ос-

танеш. Не е удобно да изчезнеш просто така — майка ми ще се ядоса още повече. . .

— Не мога — прошепна тя през сълзи.

Госпожа Грам мина през стаята. Грам дойде при тях.

— Йени е уморена. Отива си, татко. Ще я изпратя.

— Искате вече да си тръгвате? Не може ли да поседите още малко?

— Уморена съм. Главата ме боли — промърмори Йени.

— Останете още малко — зашепна той изведнъж. — Тя — той направи знак с глава, — на вас няма да каже нищо. А докато сте тук, ще избегнем други сцени.

Йени седна тихо на масата и си взе бродерията. Огот енергично плетеше някакъв бял шал на една кука.

Грам отиде до пианото. Йени не беше музикална, но разбра, че той е музикален, и докато свиреше леки, нежни мелодии, тя почувства, че постепенно се успокоява.

— Познавате ли ги, госпожице Винге?

— Не!

— И ти ли, Хелге? Не сте ли ги слушали в Рим? По мое време ги пееха навсякъде. Тук имам няколко тетрадки с италиански мелодии. . .

Тя отиде и ги погледна.

— Приятно ли ви е, като свиря? — прошепна той.

— Да.

— Да продължа ли?

— Да, благодаря.

Той погали ръката ѝ:

— Горката малка Йени! Но сега се отдръпнете, преди тя да е дошла. . .

Госпожа Грам донесе вино и бисквити.

— Толкова е приятно, че свириш за нас, Герт! Мъжът ми свири хубаво, нали, госпожице Винге? Свирил ли ви е и преди? — попита невинно тя.

Йени поклати глава:

— Съвсем не знаех, че господин Грам може да свири. . .

— Колко хубаво шиете! — Тя взе бродерията на Йени и започна да я разглежда. — Наистина мислех, че вие, художничките, смятате, че е под достойнството ви да се занимавате с ръкоделие. Какъв възхитителен модел! Къде го намерихте — в чужбина?

— Това е нещо, което сама съм измислила.

— Да, наистина. Не е кой знае какво да измисляш хубави модели. Виж, Огот, не е ли хубаво? Вие сте май сръчно момиче, госпожице Винге. — Тя погали Йени по ръката.

Какви отвратителни ръце, помисли си Йени. Малки, с къси пръсти, с нокти, които бяха по-широки, отколкото дълги, и сякаш извити нагоре.

Хелге и Йени изпратиха най-напред Огот до пансиона й на Софиегате. После тръгнаха в бледосинята юнска вечер надолу по Пилестраде. След поройния дъжд се усещаше тежката миризма на белите цветове на кестеновите дървета покрай стената на болницата.

— Хелге — каза тихо Йени, — трябва да направиш така, че вдругиден да не бъдем с тях.

— Невъзможно е, Йени, след като са те поканили и си се съгласила. Всичко е само заради теб.

— Но, Хелге. Разбираш, че няма да е хубаво. Помисли си дали не бихме могли да отидем някъде сами. Да отидем на екскурзия само ние двамата, Хелге. Както в Рим.

— Разбери, че и аз не искам. Но ще има много неприятности вкъщи, ако откажем да отидем с тях на изпращането на белите нощи.

— Така пак ще бъде неприятно — каза тя саркастично.

— Да, но иначе ще стане много по-лошо. Боже мой, опитай се да се примириш с това заради мен. Ти няма да си свързана с тях — няма да живееш и работиш с тях. . .

Той има право, мислеше си тя и горчиво се укоряваше, че не е по-търпелива. Горкото момче, той бе принуден да живее и работи в този дом, където тя едва издържаше няколко часа. И там той беше израснал и пропилял своята младост.

— О, Хелге! Да, аз съм лоша и егоистична. — Тя се притисна към него уморена, измъчена и унизена. Копнееше за неговите целувки и утеха. Те бяха заедно, те принадлежаха на друг свят — без омраза, без недоверие и злоба.

Жасминът ухаеше от старите дворове край улицата.

— Ще направим някога сами една такава екскурзия, Йени — утешаваше я той. — Но как можете да бъдете толкова глупави — каза нео-

чаквано той. — Не, не разбирам! Трябваше да помислите, че майка ми ще се сети веднага. . .

— Тя, разбира се, не вярва на измислицата, която разказа баща ти — каза унило Йени.

Хелге изпухтя.

— Аз исках баща ти да ѝ каже всичко така, както си беше — въздъхна тя.

— Можеш да бъдеш спокойна, че той няма да го направи. И *ти,* разбира се, трябва да се правиш, че нищо не знаеш. Това е единственото, което ти остава. Много глупаво беше от ваша страна.

— Не съм виновна за това, Хелге.

— Бях ти разказал достатъчно много за отношенията вкъщи. Можеше да прекъснеш този фарс с посещенията в ателието и тези срещи по Стенашгатен.

— Срещи? Видях сюжета и веднага разбрах, че би могло да излезе хубава картина от него. И аз действително я нарисувах.

— Е, да, да. Естествено баща ми има най-голяма вина! Ах! — Той избухна. — Начинът, по който той говори за нея — ти чу какво каза на Огот, а вечерта на теб. «Тя — той имитираше, — на вас няма да каже нищо»! Въпреки всичко тя е наша майка.

— Мисля, Хелге, че все пак баща ти я зачита и е учтив с нея повече, отколкото тя с него. . .

— Ах, това негово зачитане! Това ли наричаш зачитане — начина, по който действаше, за да те спечели на своя страна! Учтивостта му — да знаеш как съм страдал като дете, а сега и като голям! Когато стоеше изправен, изглеждаше изискан и не казваше нито дума,

а когато заговореше, бе леденостуден и учтив. Предпочитам виковете, упреците и гнева на майка ми. Ах!

— Момчето ми!

— О, да, Йени. Не е *само* заради майка ми. Мога да я разбера. Всички хора предпочитат баща ми. Ти също. Понятно е — и аз го предпочитам, аз също. И тъкмо затова разбирам, че тя е станала такава, каквато е сега. Виждаш ли, тя иска навсякъде да е първа. А никога не е. Горката ми майка!

— Да, горката — каза Йени. Но сърцето й бе леденостудено за госпожа Грам.

Вечерният въздух беше напоен с аромата на листа и цветя, докато те крачеха през студентската горичка. В бледия полумрак на лятната нощ от пейките навътре между дърветата долиташе прошумоляване на рокли.

Стъпките им кънтяха надолу по опустелите търговски улици, където, високите къщи спяха, хвърляйки спокойното си синьо отражение върху големите чисти прозорци.

— Мога ли да се кача горе при теб? — прошепна той пред вратата й.

— Уморена съм — отговори тихо тя.

— Така ми се иска да поседя малко при теб. Не мислиш ли, че е необходимо да бъдем малко сами. . .

Тя не каза нищо повече, а започна да изкачва петте стъпала пред него.

Нощта се стелеше бледа над главите им и надничаше през полегатите прозорци на покрива. Йени запали свещника със седемте свещи на писалището, взе една цигара и я поднесе към пламъка:

— Искаш ли да запушиш, Хелге?

— Благодаря. — Той взе цигарата от устните ѝ.

— Това е, разбираш ли? — каза той внезапно. — Веднъж имаше някаква история между баща ми и една друга жена. Бях на дванадесет години. Не зная доколко всичко това бе вярно. Но майка ми. . . О, това бе ужасно време! Само заради нас не се разделиха — сам баща ми го каза веднъж. Бог знае, че не съм му благодарен за това. Във всеки случай майка ми е честна и си признава, че го държи със зъби и нокти, защото не иска да го изпусне. . .

Той се отпусна на канапето. Йени седна на края и го целуна по косата и очите. Хелге коленичи и отпусна глава в скута ѝ.

— Спомняш ли си последната вечер, когато се сбогувахме в Рим? Все още ли ме обичаш?

Йени не отговори.

— Йени?

— Днес не ни бе хубаво един с друг, Хелге — прошепна тя. — За пръв път. . .

Той вдигна глава.

— Сърдиш ли ми се? — попита тихо.

— Не, не ти се сърдя.

— Какво има тогава?

— Нищо. Само. . .

— Какво само?. . .

— Тази вечер. . . — Тя се запъна. — Сега, когато се прибирахме. Някой път ще направим сами такава екскурзия, каза ти. Не е така, както беше в Рим, Хелге. Сега ти ми даваш съвети и казваш какво да правя или да не правя.

— Не, не, Йени. . .

— Да. Разбираш, че аз *искам* да бъде така,

Съветваш ме. Но, Хелге, ти също трябва да ми помогнеш при това, при всичките тези трудности. . .

— Значи, ти мислиш, че днес не съм ти помогнал? — попита бавно той и се изправи.

— Скъпи, ти не би могъл да направиш нищо...

— Да си вървя ли сега? — прошепна той и я прегърна.

— Ще постъпиш така, както искаш — отговори тя тихо.

— Знаеш какво искам. А какво искаш ти — най-много?

— Не зная какво искам, Хелге.

Тя избухна в плач.

— Йени, о, Йени! — Той я целуваше нежно. А когато тя се поуспокои, той взе ръката ѝ.

— Ще си отида сега. Лека нощ, приятелко. Не ми се сърди. Горкичката, уморена си.

— Кажи ми хубаво «Лека нощ» — помоли го тя и го прегърна.

— Лека нощ, моя мила, любима Йени. Ти си уморена, горкичката — толкова си уморена. Лека нощ. Лека нощ.

Сетне той си отиде. И тя отново заплака.

VI

— Всъщност това исках да видиш — каза Герт Грам и се изправи. Беше коленичил и тършуваше в долното чекмедже на железния сейф.

Йени избута настрана старите скицници и приближи настолната лампа до себе си. Той

избърса праха от голямата папка и я сложи пред нея.

— Отдавна не съм я показвал на никого, вярвай ми. Нито пък аз съм я разглеждал. Обаче от много време искам да я видиш. Още когато за пръв път бях при теб в ателието ти. В деня, когато беше тук и видя картините с Хелге като малък, ми мина през ума да ти покажа тази папка. А и по-късно, когато работеше наблизо, аз продължих да мисля за това.

Да, странно е, Йени. Като си представя, че прекарвам тук ежедневно, улисан в работата си. . . — Той се огледа в малката тясна кантора. — Тук се разбиха всичките ми младежки мечти. Там в шкафа лежат те като трупове в саркофаг, а тук съм аз — един мъртъв и забравен художник. . .

Йени мълчеше. Понякога Грам употребяваше изрази, които й се струваха твърде сантиментални. Макар и да знаеше, че горчивото чувство, с което той говореше, беше искрено. И следвайки някакъв внезапен импулс, тя леко погали посивялата му коса.

Грам наведе леко глава, като че ли за да удължи кратката милувка. После, без да я погледне, развърза папката. Ръката му трепереше малко. Тя се изненада, че когато пое първия лист, нейните ръце също трепереха. А сърцето й така се беше свило, сякаш предчувстваше, че ще се случи нещастие: изведнъж тя се уплаши при мисълта, че никой не биваше да знае за това посещение, че не биваше да казва на Хелге. И се разстрои само като си спомни за своя любим. Отдавна съзнателно си беше наложила да не разсъждава какво всъщ-

ност изпитваше към него. И не искаше да даде израз на предчувствието, което в този миг се зараждаше у нея, и не искаше още повече да се разстройва с въпроси относно чувствата на Герт Грам към нея.

Тя вземаше лист след лист от папката с неговите младежки мечти и при това изпитваше безмерна тъга. . .

Често, когато оставаха сами, той й беше разказвал за тези рисунки към народните песни от Ланста. За нея бе ясно, че заради тази единствена работа той вярваше, че е роден за художник. Сам той бе нарекъл картините си, които висяха в дома му, дилетантска работа на един старателен и съвестен ученик. Но тези тук — те бяха негови. . .

На пръв поглед тези големи листа изглеждаха много добре с пищните рамки в романски стил с изящните завъртулки на старинните букви. Съчетанието на цветовете беше чисто и изискано. При някои картини дори поразително. Но допълнително изработените винетки и фризи с фигури, колкото грижливо да бяха изрисувани, със своите миниатюрни размери си оставаха безжизнени и безстилни! Някои бяха представени съвсем натуралистично, а други така се приближаваха до италианското средновековно изкуство, че Йени можа да разпознае точно определени ангели-вестители и мадони под мантиите на рицари и деви. Същото съчетание на цветовете от рисунките към мелодията от Хюкабала, със златно и червеновиолетово — спомни си, че го бе виждала в един псалтир в библиотеката «Сан Марко». И колко странно се открояваше грубо изря-

занят добре оформен стих, напечатан с черковните нежни букви! В някои от големите рисунки, които заемаха цяла страница, стилът и композицията бяха барокови, като че ли взети от римските рисунки по олтарите. Отзвук на всичко, което бе видял, възприел и обичал — това бе мелодията на младостта на Герт Грам. Там нямаше нито един негов тон, а ехо от много тонове. Но това ехо отвръщаше със собствен, мек меланхоличен звук.

— Не ти хареса, нали? — запита той и се усмихна леко. — Не, виждам, че е така.

— Напротив, харесват ми. Тук има толкова много красота и финес. Ти знаеш — тя търсеше думи, за да се изрази правилно, — това ни е малко чуждо, след като сме видели същите теми, разработени по друг начин и толкова добре, че не ни идва наум да го направим иначе.

Той седеше срещу нея, подпрял брадичка с ръка. След малко погледна за миг към нея и сърцето ѝ се сви, като срещна погледа му. . .

— Впрочем самият аз още тогава знаех какво им липсва — каза той тихо и се опита да се усмихне. — Както ти казах, не ги бях изваждал от папката години наред.

— Никога не съм могла да разбера — каза тя след малко, за да смени темата — защо те е привличал толкова много късният ренесанс и барокът.

— Аз и не очаквах, малка Йени, да разбереш това. . . — Той я погледна с особена болезнена усмивка. — Виждаш ли, имаше време, когато вярвах в таланта си. Но никога така безусловно, че да не е налице едно малко гло-

ждещо съмнение. Не че не бях в състояние да изразя каквото искам, но аз просто не знаех какво точно исках да изразя. Видях, че романтиката беше изживяла своя разцвет и залязваше. Това беше упадък и недостоверност в почти цялото направление. И така романтиката изцяло ме омагьоса. Не само в живописта. . . Жадувах за преминените в неделните си дрехи селяни от времето на романтизма, въпреки че като момче бях живял достатъчно дълго на село, за да зная, че те не съществуват вече. И когато тръгнах на път, романтична Италия беше моята цел. . . Добре зная, че ти и твоето време търсите красотата в това, което съществува — разбираемо и действително. *Аз* намирах красотата само в преобразяването на действителността, нещо, което другите вече бяха извършили. Знаеш че осемдесетте години идват с друго верую — опитах се да го изповядам, но сърцето ми се разбунтува. . .

— Да, Герт, но. . . — Йени се изправи. — Действителността не е точно понятие. «Тя се явява навсякъде, ми каза веднъж един английски художник, само че вашите очи или я виждат, или не, момиченце.»

— Да, Йени, но аз не притежавах способността да виждам действителността. Можех само да възприемам отражението ѝ в мечтите на другите. Дори не бях в състояние да разграничa *моята* красота от многообразието на реалността. Чувствах собственото си безсилие. И когато отидох на юг, барокът ме очарова. Не разбираш ли дълбокото безсилие и душевна мъка от безизразността на фразата? Нищо индивидуално, ново, което да изпълва формата.

Само техниката, която се развива — непокорното, главозамайващото движение на одеждите, безумното, безкомпромисно опростяване, силните ефекти на светлина и сянка — измислената композиция. И празнотата трябва да се скрие под екстаза — изкривени лица, обезобразени крайници, светци, чиято единствена истинска страст е страхът от собственото им глождещо ги съмнение, което те *искат* да задушат с болна екзалтация. Да, действително това е отчаянието на безплодието, творението на епигоните, чиято цел е да заслепява най-често самите тях.

Йени кимна:

— Да, Герт, но това е твоето субективно виждане. Аз съвсем не съм сигурна, че художниците, за които говориш, не са били горди и доволни от себе си.

Той се обърна и се засмя:

— Може и така да е. Може би ми е станало навик, защото, както казваш, тогава това е било субективното ми виждане.

— Но портретът, който си нарисувал на жена си в червено, е напълно импресионистичен — и е чудесен. Колкото повече го гледам, толкова по-хубав ми се вижда.

— О, да. Но това е единичен случай. — Той замълча за малко. — Когато я рисувах, за мене тя беше животът. Бях лудо влюбен в нея — и вече я мразех безгранично.

— Заради нея ли се отказа от рисуването? — попита тихо Йени.

— Не, Йени. Всички нещастия, които ни се случват, са по наша вина. Зная, че ти не си от жените, които наричат вярващи. В това отно-

щение си приличаме. Но аз *вярвам* в бог, може да не е в бог, но в някаква сила, която наказва справедливо.

Тя беше касиерка в един магазин на Стургатен. Видях я случайно там. Беше чудно хубава. Може би красотата ѝ все още личи. И така, една вечер я причаках, когато си тръгваше от магазина. Заговорих я. Запознахме се. Прелъстих я — каза той тихо и твърдо.

— И после се ожени за нея, защото е очаквала дете. Така си и мислех. И за благодарност те е измъчвала в продължение на двадесет и седем години. Знаеш ли, справедливостта, в която вярваш, е твърде жестока.

Той се усмихна уморено:

— Не съм толкова старомоден, Йени, както вероятно си мислиш. Не виждам нищо лошо в това двама души, които се обичат и чувстват, че си принадлежат, да се отдадат един на друг — било то законно или не. Но аз действително прелъстих Ребека. Тя беше невинна, когато я срещнах — искам да кажа, не само чисто физически. Видях каква беше тогава. Тя самата не го подозираше. Разбрах колко е страстна, колко ревнива и тиранична може да бъде в своята любов. Но не ме бе грижа — ласкаех се от мисълта, че тази страст е насочена към мене, че притежавам напълно това прекрасно момиче. И разбира се, и през ум не ми минаваше да принадлежа само на нея, макар и да знаех, че тя щеше да го изисква от мен. Не че възнамерявах да я изоставя. Но мислех, че ще успея да се наложа, да изолирам от нашата връзка неща, в които не исках тя да се намесва: моите интереси, моята работа, моя личен живот,

макар да знаех, че тя щеше да се опита да сложи ръка на всичко. Това беше много глупаво от моя страна. Знаех, че съм слаб, а тя силна и безогледна. Но прецених, че по-голямата ѝ страст щеше да ми осигури надмощие, тъй като аз бях относително студен.

И видях, че освен голямата си способност да люби у нея нямаше нищо друго. Тя бе суетна и необразована, завистлива и груба. Между нас не съществуваше никаква духовна близост, но това не ме смущаваше. Исках да имам само нейното тяло и да се наслаждавам на изтощителната ѝ страст.

Той се изправи и отиде при Йени. Взе ръцете ѝ и ги притисна за миг до очите си.

— Можех ли да предположа, че бракът с нея ще бъде нещо друго освен нищета? Трябваше да пожъна това, което посях. И така, бях принуден да се оженя за нея. Беше ужасно време. Преди, когато идваше при мене в ателието, беше разюздана и луда от страст, подиграваше се с всички старовремски предразсъдъци. Беше горда да бъде любовница — високомерна, — за нея не съществуваше друг живот освен свободната любов. Когато после стана белята, тя запя друга песен. Започна да разправя за почтеното си семейство във Фредриксхал и своите добродетели, за добрата, неопетнена репутация и че съм щял да бъда негодник и подлец, ако съм откажел да се оженя веднага за нея, и толкова мъже искали да я имат и по единия, и по другия начин, а тя не искала нито да се сгодява, нито да бъде прелъстена.

Не притежавах нищо, за да се оженя — бях студент, даже не и особено амбициозен, освен

това не бях учил нищо друго освен рисуване. . . Минаха месеци. Трябваше да отида при стария си баща. После се оженихме и два месеца по-късно се роди Хелге. . .

Семейството ми помогна да се справя с всичко това. Мечтаех да имам някога голямо издателство за художествени произведения — илюстрирани издания с народни песни. . . Но прехраната на семейството ми костваше достатъчно усилия. Бях принуден дори да работя каквото ми падне. Това бе през деветдесетте години. Да, тя пое честно и почтено своя дял от лишенията, недоимъка и бедността и на драго сърце гладуваше заради мен и децата. Но чувството, което изпитвах към нея, беше лошо, макар че трябва да призная — тя се трепеше, страдаше и се жертваше за мен.

Трябваше да жертвам всичко, което обичах. Малко по малко тя ме принуди да се откажа от всичко извън нея. Баща ми и тя бяха смъртни врагове от самото начало. Това ще рече, че той не бе във възторг от снаха си. И това накърни суетата ѝ. Тогава тя се опита да забие клин помежду ни. Баща ми бе чиновник от старата школа — може би малко ограничен, малко скован и сух, но фин, благороден и справедлив и всъщност толкова сърдечен, благ и добър. Винаги бяхме държали много един на друг. О, Йени, аз го обичах, но естествено не биваше. . .

После рисуването. Видях, че не притежавам способностите, в които бях вярвал някога. А не можех да постоянствам в опитите си, след като не вярвах в себе си — уморен от усилията за осигуряване на прехраната, уморен от съвместния живот, който все повече за-

приличваше на карикатура. Тя ме укоряваше, но тайно в себе си триумфираше. . .

После дойдоха децата. Тя ревнуваше, като виждаше, че ги обичам и че те ме обичат. Не искаше да ме поделя с децата и не искаше да подели децата с мене. . . С течение на времето ревността ѝ се превърна в някаква лудост. Ти сама виждаш. . .

Йени го погледна.

— Тя едва изтърпява, когато съм в една стая заедно с теб — дори и Хелге да е там. . .

За миг тя се поколеба, после отиде при него и сложи ръце на раменете му.

— Не мога да разбера, не, не мога да разбера — шепнеше тя. — Как си изтърпял този живот?

Герт Грам се наведе напред и сложи глава на рамото ѝ:

— И аз самият не разбирам, Йени.

Когато миг след това вдигна лице и очите им се срещнаха, тя сложи ръката си на врата му и обзета от безкрайно, отчаяно и болезнено състрадание, го целуна по челото и бузата.

После самата тя се изплаши, като погледна лицето му, почиващо на рамото ѝ със затворени очи. След това обаче той внимателно се отдръпна и стана.

— Благодаря, малка Йени.

Грам остави рисунките обратно в папката и разчисти масата.

— Да, Йени, бих искал да ти пожелая да бъдеш истински щастлива. Ти си толкова млада и чиста, толкова смела, енергична и надарена.

Мило мое дете, ти си това, което исках да стáна аз. Но никога не успях.

Той говореше тихо и разсеяно.

— Мисля — каза той спокойно след малко, — че докато една връзка е нова и двамата не са свикнали още един с друг, може да има много трудности. Бих искал да не живеете тук в града. Трябва да бъдете сами, далеч от семейството — поне на първо време.

— Хелге се кандидатира за онази длъжност в Берген, знаеш ли? — каза Йени. И отново я обзе неясно отчаяние и страх, като си помисли за него.

— Никога ли не говориш за това с майка си, Йени? Защо не го правиш? Не обичаш ли майка си?

— Разбира се, че я обичам.

— Мисля, че би било добре да се съветваш с майка си, да разговаряш с нея.

— Няма смисъл да се съветвам с други хора. Не обичам да говоря с никой друг за подобни неща — каза тя сдържано.

— Не, не. Ти си. . . — Той беше полуобърнат към прозореца, когато изведнъж трепна и й прошепна тихо и възбудено: — Йени, тя се разхожда долу. . .

— Кой?

— Тя — Ребека.

Йени се изправи. Имаше чувството, че трябва да *изкрещи* — от огорчение, от отвращение. Тя се разтрепера — всяка фибра у нея се свиваше и съпротивляваше. *Не искаше* да я замесват във всички тези грозни, отвратителни подозрения, скандали, думи, изпълнени с омраза, кавги, сцени. . . Не, тя не искаше да се бърка. . .

— Йени, ти трепериш, дете мое. Не бива да се страхуваш — на тебе тя нищо няма да стори.

— Съвсем не се страхувам. — Изведнъж тя охладня и стана твърда. — Била съм тук, за да те взема — прегледали сме папките ти. . . и сега отиваме у вас на чай.

— Не е сигурно, разбира се, дали тя е видяла нещо.

— За бога, не е необходимо да крием! Ако не знае, че съм била тук, ще научи. Ще дойда с теб у вас, чуваш ли? *Трябва* да направим така заради теб и мен. . .

Грам я погледна бегло:

— Добре. Да тръгваме тогава.

Когато излязоха на улицата, госпожа Грам я нямаше.

— Трябва да вземем трамвая, Герт, късно е. — Тя повърви малко, после неочаквано и възбудено каза: — И заради Хелге трябва да го направим, и заради него трябва да сложим край на тези потайности между нас. . .

Отвори им самата госпожа Грам. И докато Герт Грам й даваше обяснения, Йени срещна невъзмутимо злия й поглед.

— Жалко, че Хелге не е вкъщи тази вечер. Не смятате ли, че може да се върне по-рано, госпожо Грам?

— Странно е, че не си помислих за това, приятелю — каза госпожа Грам на мъжа си. — На госпожица Винге едва ли ще й е приятно да прекара цялата вечер с нас, самотни стари хора.

— О, скъпа, моля ви. . . — каза Йени.

— Аз действително не мога да си спомня Хел-

ѣе да е казвал, че ще ходи някъде тази вечер — отговори Грам.

— Как така без ръкоделие? — усмихна се госпожа Грам, когато след вечеря седнаха във всекидневната. — Вие, която винаги сте толкова трудолюбива!

— Не успях да си отида до вкъщи. Много късно тръгнах от ателието. Нямате ли нещо подръка, госпожо Грам?

Йени разговаряше с нея за цената на копираните бродерии тук и в Париж и за книгите, които й бе дала Грам седеше и четеше. От време на време Йени усещаше погледа му върху себе си.

Към единайсет часа дойде Хелге.

— Какво се е случило? — попита той, когато двамата слизаха по стълбите малко по-късно. — Пак ли имаше сцени вкъщи?

— Въобще не. — Тя говореше разгорещено и ядосано. — Вероятно майка ти сметна за не особено изискано идването ми у вас заедно с баща ти.

— Мисля, че бихте могли да го избегнете — отсече Хелге.

— Ще си отида с трамвая! — Изнервена, тя се отскубна изведнъж от него. — Не мога повече тази вечер, чуваш ли? Не искам тези сцени с тебе всеки път, след като съм била у вас. Лека нощ.

— Но, Йени! Йени. . . — Той се затича след нея, но тя бе вече на спирката. Трамвайт дойде веднага, Йени се качи и остави Хелге сам.

VII

Тя се разхождаше нагоре-надолу в ателието и прекара там предобеда. Не можа нищо да свърши.

Дъждът плющеше по големите прозорци. От време на време Йени се спираше и поглеждаше към влажните лъскави плочи на покрива и към черните комини и телефонните жици, по които дъждовните капки се търкаляха като мъниста. Събираха се и се отронваха, за да направят място на приждащите нови капки.

Би могла да замине за няколко дни за Бюнефьорен при майка си и децата.

Трябваше да се махне оттук. Да напусне града и да се настани някъде в хотел, а след това да пише на Хелге и да говори с него на спокойствие. Ако можеха само да бъдат известно време там на юг. И тя си спомни топлината и зеленото поле, белите цветя и сребристата мараня над планините и радостта си. Но не можеше да си спомни образа на Хелге — как беше изглеждал той във влюбените й очи.

А това време беше толкова отдавна и се открояваше някак си странно откъснато от останалия й живот. И независимо че много добре помнеше всичко, тя не бе в състояние да осъществи връзката между «някога» и «днес».

Този дом горе на Велхвавнгате, не, тя нямаше какво да търси в него. И сякаш там изчезна *нейният* Хелге. Беше, разбира се, непонятно, тя съвсем не искаше да повярва, че отсега нататък ще бъде свързана с тези хора завинаги.

Не. Грам бе прав. Те трябваше да се махнат

оттук. Тя искаше да замине. Веднага. Преди Хелге да дойде и да ѝ иска обяснение за вчера.

Бе наредила пътната си чанта и си слагаше палтото, когато се почука — няколко пъти. Тя позна, че е Хелге.

Йени стоеше, без да помръдне, и изчака, докато той си отиде. Малко след това взе чантата си, заключи ателието и тръгна.

Като заслиза по стълбите, видя, че някакъв мъж седи до един от прозорците на коридора. Беше Хелге. Беше я видял. Тогава тя отиде при него. Стояха и се гледаха.

— Защо не отвори преди малко? — попита той.

Йени не отговори.

— Не чу ли, че чуках?

— Да. Но нямах желание да разговарям с теб.

Той погледна чантата ѝ:

— При майка си ли заминаваш?

Йени се поколеба малко.

— Не. Мислех да замина за Холместранд за няколко дни. Исках да ти пиша и да те помоля да дойдеш там. Тогава бихме могли да бъдем заедно известно време, без някой да се бърка и да прави сцени. Бих искала да говоря с теб на тишина и спокойствие.

— Аз също бих искал да говоря с теб. Не можем ли да се качим горе?

Тя не отговори веднага.

— Има ли някой горе? — попита той.

Йени го погледна.

— Някой в ателието ми, след като съм излязла?

— Би могло да има някой, с когото да не искаш да излезеш заедно. . .

Лицето ѝ стана червено:

— Защо? Не бих могла да зная, че ти седиш тук и ме дебнеш. . .

— Мила Йени, ти знаеш. . . Не мисля, че в това има нещо лошо от твоя страна. . .

Йени не каза нищо, а тръгна обратно по стълбата нагоре. В ателието остави чантата, но остана облечена и гледаше, докато Хелге си съблече палтото и постави чадъра си в един ъгъл.

— Тази сутрин баща ми ми каза, че си била при него и че майка ми се разхождала отвън. . .

— Да. — Тя замълча за малко. — Странен маниер имате у вас — да причаквате. Трябва да си призная, че не мога да свикна с него.

Хелге се изчерви:

— Моля те, Йени, *трябваше* да говоря с теб. Жената на портиера каза, че сигурно си горе. *Знаеш,* че не подозирам *теб.*

— Просто не зная какво да правя — каза отчаяно тя. — Не мога повече! Тази подозрителност и пазене в тайна, напрежение и лоши отношения. . . Боже мой, Хелге, не можеш ли поне малко да ме предпазиш от това!

— Горката Йени. . . — Той стана, отиде до прозореца и застана с гръб към нея. — Страдал съм от тези неща повече, отколкото си мислиш, Йени. Просто отчайващо е. Защото, разбираш ли — ревността на майка ми може би не е съвсем неоснователна.

Йени потръпна. Хелге се обърна и забеляза това.

— Естествено аз не вярвам, че баща ми съзнава какво върши. Иначе не би се поддал до такава

степен на желанието си да бъде заедно с теб. . . Макар че. . . Той е говорил и с теб, че трябва да напуснем града. Не зная. . . Всъщност не беше ли той този, който те наведе на мисълта да заминеш сега?

— Сама реших да замина за Холместранд. Но вчера той ми каза, че не бива да живеем тук, в града, когато. . . когато се оженим. . .

Тя отиде при него и сложи ръце на раменете му. А гласът ѝ бе задавен от плач, когато заговори:

— Хелге, приятелю, трябва да замина, щом като е така. Хелге, Хелге, какво да правим?

— Аз заминавам — отвърна той късо. Отдръпна ръцете ѝ от раменете си. И ги притисна към лицето си. Така неподвижни те останаха няколко мига.

— Да, но аз също трябва да замина. Не можеш ли да разбереш. . . Преди време, когато още мислех, че майка ти е несправедлива и. . . неизискана, бих могла да се правя пред нея, че всичко това не ме засяга. Но сега. . . ти не трябваше да го казваш, Хелге, дори и да грешиш. Не мога повече да отида там. В момента, в който се замисля, че тя би могла да има известно право, ставам несигурна, разбирам, че не мога да я срещна, започвам да се чувствам виновна. . .

— Ела тук. — Той я заведе до канапето и седна с нея. — Искам да те питам нещо. Обичаш ли ме, Йени?

— Ти знаеш — отговори тя бързо и уплашено.

Той взе студената ѝ ръка между ръцете си.

— Зная, че известно време ме обичаше. Бог

знае, никога не разбрах защо. Но знаех, че е вярно, щом го казваш. Цялото ти същество бе изпълнено с любов към мен, с доброта и радост. Винаги съм се страхувал обаче, че ще дойде ден, когато ще престанеш да ме обичаш.

Тя погледна бледото му лице:

— Толкова много те обичам, Хелге.

— Зная. — Той слабо се усмихна. — Добре зная, че не си от хората, чиито сърца охладняват към тези, които някога са обичали. Зная, че не искаш да ме огорчиш. Самата ти ще страдаш, когато престанеш да ме обичаш. Аз изпитвам безгранична обич към теб, разбираш ли. . .

Той се наведе напред и заплака. Тя го притегли към себе си:

— Хелге, момчето ми, мило мое момче. . .

Той вдигна глава и я отстрани внимателно:

— Йени, тогава в Рим аз бих могъл да те имам. Ти щеше да бъдеш моя — изцяло. Искаше го доброволно, в душата ти нямаше съмнение, че ще е щастие да бъдем заедно. Аз не бях толкова сигурен, може би затова не посмях. . .

По-късно тук у дома копнеех безгранично за теб. Исках да те притежавам изцяло, защото се страхувах да не те загубя един ден. Забелязах обаче, че ти винаги ме отбягваше, щом разбереше, че в мен се събужда желание. . .

Тя го погледна уплашено. Така беше, тя не искаше да го признае пред себе си, но той говореше истината.

— Ако те помоля сега? Веднага? Ще искаш ли?

Йени помръдна устните си. После каза бързо и решително:

— Да.

Хелге се усмихна тъжно и целуна ръката ѝ:

— Доброволно и на драго сърце? Защото искаш да бъдеш моя? Защото не можеш да си представиш щастието, без да си моя и аз да съм твой? Не само защото искаш да бъдеш мила с мен? Не само защото искаш да удържиш думата си? Отговори ми честно!

Тя се хвърли на коленете му и заплака:

— Нека да замина! Ще отида в планината. Чуваш ли, Хелге? Искам да намеря себе си, искам да стана *твоята* Йени, каквато бях в Рим. Искам, *Хелге,* много съм объркана, но *искам*. Когато се успокоя, ще ти пиша. Ти ще дойдеш и тогава отново ще бъда само твоята Йени.

— Йени — тихо каза Хелге, — аз съм син на майка си. Вече сме се отчуждили един от друг. Трябва да ме убедиш, че аз съм всичко за теб на този свят. . . Единственият мъж. Повече от всичко останало. От работата ти, приятелите ти. Но не можеш. Чувствам, че принадлежиш повече на тях, отколкото на мене. Както ти си чужда на хората, на които аз принадлежа. . .

— Не възприемах баща ти като толкова чужд — прошепна Йени през сълзи.

— Не, но баща ми и аз сме си чужди, Йени. Твоята работа ще ни попречи да станем едно цяло. Зная, че мога да те ревнувам от нея. Не разбираш ли, Йени, аз *съм* неин син. Ако не съм сигурен, че съм всичко за теб на този свят, не мога да не те ревнувам, да се страхувам, че един ден ще се появи някой, когото можеш да обичаш повече, който ще те разбира по-добре. Аз *съм* ревнив по природа. . .

— Не трябва да си такъв, Хелге. Тогава

всичко се опорочава. *Противно* ми е да ме подозират. Чуваш ли, бих простила по-лесно, ако си ме мамил, отколкото ако се съмняваш в мен.

— Не исках това. — Той се засмя измъчено.

Йени прибра косата от челото си и изтри очите си:

— Хелге, ние се обичаме. Като се махнем от всичко тук и двамата и ако искаме всичко да върви добре, щом двама души държат един на друг и желаят да са щастливи заедно. . .

— Видял съм прекалено много. Не смея да разчитам нито на твоята, нито на моята воля. Може би има други, които се надяват на добрата воля. Виждал съм как двама души могат да превърнат живота си в ад. Трябва да ми отговориш: обичаш ли ме? Искаш ли да бъдеш моя, както в Рим? Да остана ли при тебе тази нощ? Искаш ли го най-много от всичко на света?

— Толкова много те обичам, Хелге. — Тя плачеше отчаяно и тихо.

— Благодаря — каза той. Взе ръката ѝ и я целуна. — Бедно малко момиче, не си виновна, че не ме обичаш. Зная го добре.

— Хелге! — плачеше тя умолително.

— Не можеш да кажеш да остана, Йени, преди да си разбрала, че не можеш да живееш без мен. Би ли поела отговорността за всички последствия, когато казваш, че ме обичаш, само за да не си тръгна натъжен от теб?

Йени седеше и гледаше в скута си.

Хелге облече палтото и взе чадъра си.

— Сбогом, Йени. — Той взе ръката ѝ.

— Напускаш ли ме, Хелге?

— Да, Йени. Отивам си.

— Няма ли да дойдеш пак?

— Не, преди да отговориш на въпросите ми.

— Не мога да отговоря сега — шепнеше тя отчаяно.

Хелге леко я погали по косата. После си тръгна.

Йени остана да седи на канапето и да плаче. Плака горчиво и дълго, без да мисли. И след дълбоката умора, която последва, умора от всички тези дребнави мъчения, унижения и рани, тя усети сърцето си празно и студено. Хелге сигурно бе прав.

След известно време почувства глад. Погледна часовника — беше шест часът.

Беше седяла така четири часа. Когато поиска да облече палтото си, установи, че въобще не го беше съблича.

До вратата между няколко картини, обърнати с опаката страна навън, се беше образувала локва. Йени взе парцал и я изтърса. После се сети, че водата се беше стекла от чадъра на Хелге. Опря челото си на вратата и отново заплака.

VIII

Обедът не продължи дълго. Тя се опита да почете вестници и да не мисли за известно време. Но напразно. Все пак бе по-добре да се прибере вкъщи и да остане там. . .

Когато дойде, един човек стоеше на най-горната площадка на стълбището и чакаше. Беше

висок и слаб. Тя изкачи тичешком последните стъпала и извика името на Хелге.

— Не е Хелге — отвърна той.

Тя разпозна баща му.

Йени застана до него запъхтяна, протегнала ръце:

— Герт, какво има, нещо лошо ли се е случило?

— Шт, Йени. — Той взе ръката ѝ. — Хелге замина за Конгсберг при един приятел, негов съученик, който е лекар там. На гости. Боже мой, дете, да не би да си се страхувала за нещо друго?. . . — Той се усмихна леко.

— Ах, не зная. . .

— Но моля те, Йени, ти не си на себе си. . .

Тя тръгна пред него по коридора и отвори ателието. Вътре бе все още светло и Герт Грам я погледна. Самият той бе блед.

— Толкова болезнено ли го преживяваш, Йени?. . . Хелге каза. . . във всеки случай аз така го разбрах. . . че сте се разбрали. . . двамата смятате, че не си подхождате. . .

Йени мълчеше. Сега, като чуваше друг да го казва, ѝ се стори, че трябва да възрази. Преди не го бе разбрала правилно — че всичко е свършено. Но ето той стоеше тук и го каза: били се разбрали, че така е най-добре, и Хелге бил заминал, и любовта, която някога беше изпитвала към него, бе изчезнала. Тя не можеше да я открие вече в себе си и именно затова всичко бе свършило. Но, боже, как можеше любовта да си отиде, без тя да го е искала!

— Толкова болезнено ли е това за теб, Йени? — попита я той отново. — Все още ли го обичаш?

Йени поклати глава:

— Разбира се, че обичам Хелге. — Гласът ѝ трепереше малко. — Човек не престава просто така да обича някого, в когото е бил влюбен. И не му е безразлично, ако причинява болка на другия. . .

Грам не отговори веднага. Той седна на канапето, свали шапката си и я погледна.

— Разбирам, че е болезнено и трудно и за двама ви. Но, Йени, като премислиш, не смяташ ли, че това е най-доброто разрешение и за теб, и за него? . .

Тя не отговори.

— Колко щастлив бях, Йени, когато те срещнах и видях как изглежда жената, която моят син си бе избрал. Просто не мога да ти опиша. Струваше ми се, че той трябва да получи всичко онова, от което аз бях принуден да се откажа в моя живот. Ти беше толкова красива и фина, останах с впечатлението, че си толкова добра, колкото и умна, силна и самостоятелна, и после ти бе една надарена художничка, която не се съмняваше нито в целта, нито в средствата. Говореше с радост и топлота за работата си, с радост и топлота за своя любим. . .

После Хелге се върна у дома. Мисля, че ти се промени странно бързо. Неудобните положения, които са нещо обикновено за моя дом, ти направиха прекалено силно впечатление. Смятах, че е невъзможно една такава неприятна бъдеща свекърва да разруши напълно щастието на млада, любеща жена. Започнах да се опасявам, че причината за това беше една по-дълбока криза в отношенията ви от тази, която ти постепенно бе започнала да откриваш. Разбра, че любовта

ти към Хелге не беше толкова непоклатима, както вярваше. Стана ти ясно, че ти и той всъщност не си подхождате, както първоначално бе предполагала. Че ви е събрало временно настроение. Там долу, на юг, където двамата сте били сами — необхвързани с ежедневието и дома, сами в нова среда, и двамата млади и свободни, ощастливени от работата, с младежкия копнеж по любовта в душите. Нима всичко това не би могло да събуди моментна симпатия и разбирателство, макар тази симпатия и това разбирателство да не достигат до най-съкровените кътчета на вашите души?

Йени стоеше до прозореца и го гледаше. Почувства учудващо силна неприязън, докато той говореше. Боже мой, та той беше прав! Но като говореше всичко това той съвсем не разбираше, кое точно я уязвяваше най-много.

— Това не променя нещата, дори да има нещо вярно в думите ти. Може би си прав. . .

— Във всеки случай е по-добре, Йени, че вие двамата го разбрахте сега, а не по-късно, когато връзката ви щеше да е по-здрава и щеше да е по-болезнено да се скъса. . .

— Не е това, не е това! — избухна тя изведнъж. — Причината е, че аз се презирам. Човек се поддава на едно такова глупаво настроение, въобразява си, че изпитва нещо. . . Човек е длъжен да знае, че трябва да може да държи на думата си, преди да каже, че обича. Винаги и най-много съм презирала такова лекомислие. . . Сега аз съм тази, която трябва да се срамува.

Грам изведнъж се загледа в нея. Той пребле-

дня и после силно почервеня. След малко промърмори смутено:

— Казах, че е най-добре, когато двама души, които не си подхождат, открият това, преди отношенията им така да са се задълбочили, че двамата, и особено тя, да не са в състояние да заличат следите. Ако е станало прекалено късно, трябва да се опита дали не може с малко примирение и много добра воля от двете страни да се постигне хармония. Ако се окаже неизбежно, тогава все още може. . . Не зная дали ти и Хелге. . . докъде сте стигнали. . .

Йени се засмя леко презрително:

— О, разбирам какво искаш да кажеш. За мене е еднакво обвързващо, че съм *искала* да принадлежа на Хелге, дала съм дума, а сега не мога да я удържа. Еднакво унизително, може би повече, отколкото ако бях станала негова. . .

— Няма да говориш така, когато някога срещнеш човек, когото можеш да обичаш силно и истински — каза тихо Грам.

Йени сви рамене:

— Вярваш ли в голямата и истинска любов, за която говориш?

— Да, Йени. — Грам леко се усмихна. — Зная, че на вас, младите, този израз ви се струва странен. Междувременно повярвах в нея, имам сериозни причини.

— Вярвам, че любовта на всеки човек е такава, какъвто е той самият. Този, който е с широка душа и честен към самия себе си, не се отдава на дребни увлечения. . . Вярвах, че самата аз. . .

Но бях на двадесет и осем години, когато

срещнах Хелге, и никога не се бях влюбвала. Съжалявах за това и исках да опитам. *Той* бе влюбен, сърдечен, млад и откровен и това ме изкуши. После се залъгвах както всички останали жени. Той ми даваше топлина и аз побързах да си въобразя, че и аз съм влюбена. Все пак знаех, че моята илюзия не може да продължи дълго, или поне дотогава, докато тази любов бъде подложена на първото изпитание. Другите жени извършват подобни неща съвсем невинно, защото не познават разликата между добро и зло и винаги се самозалъгват, но аз не мога да се извиня с това. . . О, в действителност съм точно такава дребна душа, егоистка и лъжкиня като останалите жени. Можеш да бъдеш сигурен, Герт, че едва ли ще почувствам и позная голямата и истинска любов, за която говориш.

— Йени — и по лицето на Герт се появи същата меланхолична усмивка, — бог ми е свидетел, че не съм нито голям, нито силен, че съм живял дванадесет години в злоба и лъжа и бях десет години по-възрастен, отколкото си ти сега, когато срещнах човек, който ме научи да повярвам в чувството, за което ти така иронично говориш, и то така, че никога да не се съмнявам в него.

За известно време настъпи тишина.

— И ти остана при нея — каза тихо Йени.

— И двамата имахме деца. Тогава не разбирах, че не мога да се надявам и на най-слабото влияние над собствените си деца. Бе невъзможно, след като цялото ми сърце и душа принадлежаха на друга, а не на тяхната майка. Тя беше също омъжена. Нещастен брак. Имаше

едно малко момиченце. Можех да го взема със себе си. Мъжът й пиеше много.

Това бе само една частица от наказанието, наказание за връзката, която си бях позволил с нея. . . Тя доставяше удовлетворение единствено на сетивата ми. Отношенията ни бяха прекалено хубави, за да се градят върху лъжа. Нашата хубава, прекрасна любов трябваше да криеш като престъпление. . .

О, малка Йени. . . Няма никакво друго щастие, разбираш ли. . .

Тя отиде при него и той стана. Стояха там, близо един до друг, без да помръднат, без да проговорят.

— Трябва да си вървя, моя малка — каза той измъчено и троснато. — Трябва да си бъда вкъщи по обичайното време, разбираш ли? Иначе тя ще ме подозира. . .

Йени кимна.

Герт Грам се запъти към вратата и Йени го последва.

— Ти естествено не трябва да се страхуваш, че сърцето ти не може да обича — засмя се той изведнъж тихо. — Вярвам, че малкото ти сърце е гордо и топло, Йени! Искаш ли и занапред да бъдем приятели, момичето ми?

— Да, благодаря — каза Йени тихо и му подаде ръка. И той се наведе и я целуна дълго, по-дълго от когато и да било.

IX

Гунар Хеген и Йени Винге щяха да имат съвместна изложба през ноември. По този повод той дойде в града. Лятото беше прекарал

в Смоленене и рисувал червен гранит, зелени борове и синьо небе. После беше направил пътуване до Стокхолм, където продаде една картина.

— Как е Ческа? — попита Йени, когато седяха един предобед в нейното ателие и пиеха уиски със сода.

— Да, Ческа. . . — Гунар отпи една глътка, пушеше и гледаше Йени, а Йени гледаше него.

Беше толкова странно, че отново бяха заедно и говореха за хора и неща, от които тя толкова се бе отдалечила.

Като че ли всичко се бе случило в някаква далечна страна на края на света, сякаш там се бе запознала с него и Ческа, бе живяла, работила и се веселила заедно с тях.

Гледаше откритото му, обгоряло от слънцето лице и кривия нос. Като дете някой го беше ударил по носа. Това спасяваше физиономията на Гунар, казваше Ческа. Иначе той щял да бъде най-ужасният красавец. Беше се случило някога във Витербу.

Имаше нещо вярно в това. Ако се разглеждаше всяка черта на лицето му, той притежаваше всъщност селска хубост. С ниското си широко чело под къдравия кестеняв перчем, големите стоманеносини очи и червените пълни устни, които скриваха блестящи бели зъби. Беше обгорял от слънцето чак до закръгления си набит врат, а широкоплещестата му възниска фигура, пращяща от мускули, въздействаше едва ли не дръзко. За разлика от всичко това чувствената уста и плътните клепачи му придаваха необичайно невинен, чист израз и той

можеше да се усмихва безкрайно деликатно. Притежаваше ръце на работник, с дебели сухожилия и грубн стави по късите пръсти, които той движеше по свой собствен, жизнерадостен и очарователен начин.

Беше поотслабнал, но изглеждаше здрав и сит, докато тя самата се чувстваше толкова уморена и неудовлетворена. Беше работил цяло лято и между другото чел гръцки трагедии, Кийтс и Шели.

— Аз обаче искам да чета трагедиите в оригинал — каза Гунар. — Следователно трябва да уча гръцки и латински.

— Боже мой! — каза Йени. — Страхувам се, че има толкова много неща, които на всяка цена трябва да научиш, преди да настъпи мир в душата ти, че накрая няма да имаш време да рисуваш, освен ако не работиш денонощно.

— Да, трябва да ги науча, Йени. Защото искам да напиша няколко статии.

— И ти ли? Нима сега ще пишеш статии? — Тя се засмя.

— Цяла поредица за най-различни неща. И между другото ще наблегна на това, че в училище трябва отново да се въведе изучаването на гръцки и латински и трябва да направим културата достойна за хората. . .

— По дяволите! — каза Йени.

— Да, действително по дяволите. Защото не може повече да продължава по този начин. Та нашият национален символ става една изписана в розово паница за каша, с няколко изрисувани заврънкулки, което би трябвало да представлява едно недодялано наподобяване на най-безвкусния от всички европейски сти-

ловé — рокóкото. Така изглéжда натурализмът тук при нас на север. Знаеш, че най-доброто, което може да се каже за някого в тази страна — художник или обикновен смъртен, — е, че той се бунтува! И то се бунтува срещу училището и традицията, срещу правилата за добро възпитание и обикновените човешки понятия на цивилизацията, отнасящи се до допустимото поведение и етика. Възнамерявам да разкажа на своите сънародници, че при нашите условия би било по-необходимо да се установи връзка само за да може да се плячкоса и да се довлече тук в собствената бърлога малко от натрупаните богатства, които в Европа наричат култура.

Те само откриват по някое малко парченце от тези съкровища, буквално отмъкват по някой отделен орнамент от даден стил или от дадено духовно течение, след което почват да го дялкат и префасонират докато накрая се получи нещо съвсем неузнаваемо, а след това вдигат шум до небесата, че резултатът е оригинално, норвежко изобретение.

— Да, да. Но тези грехове бяха извършени по времето, когато класическото образование беше официално провъзгласено за основа на всеобщото образование тук.

— Да, но това беше само една малка част от класицизма, един фрагмент. Малко латинска граматика, и толкова. Никога сред произведенията на нашите многоуважаеми предци не сме имали тук у нас картини от така наречения период на класическия дух.

Но докато продължава да е така, ние оставаме извън Европа. Докато не почувстваме

гръцката и римската история като наша собствена най-стара културна история, нашата култура никога няма да стане европейска. Не е важно каква в действителност е била тази история, важно е как е достигнала тя до нас. Войните между Спарта и Микена например. Това са били фактически само няколко полудиви племена от овчари, които са се сражавали помежду си в праисторически времена. Но в преданията, както са стигнали до нас, тези войни представляват класическият израз на желанието на един здрав народ по-скоро да бъде избит до крак, отколкото да търпи насилие над своята индивидуалност и правото да бъде господар сам на себе си. Боже, та ние оттогава, в продължение на столетия, не сме се били за нашата чест и сме си тъпкали стомасите със сладкиши и каша.

Персийските войни са били всъщност съвсем незначителни, но за един жизнен народ Саламин, Термопилите на Акропола означават разцвет на всички най-благородни и здрави инстинкти и думите остават да блестят, докато инстинктите все още имат стойност — и докато един народ вярва, че притежава качества, с които да се изяви, и минало, настояще и бъдеще, с които да се гордее.

И докато това е така, един поет може да напише жизнеутвърждаващо стохотворение за Термопилите и да го изпълни със собствените си жизнерадостни чувства. Химна на Леопарди за Италия, спомняш ли си, че ти го прочетох веднъж в Рим?

Йени кимна.

— Има малко реторика в него, но, боже мой,

колко е прекрасен нали? Спомняш ли си откъса за Италия, най-красивата жена, която седи окована в прахта, с разпусната коса и плаче? И затова той иска да бъде един от младите гърци, който тръгва срещу смъртта към термопилите, храбър и същевременно весел, сякаш отива на увеселение. И техните имена са свети, и Симонид[1] пее, умирайки, ликуващи химни от върха на Анталос.

И всички древни прекрасни митове, останали ни от онова време, които са като символи и притчи и които никога няма да остареят. Помисли само за Орфей и Евридика — колко неповторимо е всичко това: верността и любовта побеждават дори смъртта и заради един миг съмнение всичко пропада. Но тук у нас е позната само една оперета. . .

Англичани и французи са могли да използват старите символи в едно ново и жизнено изкуство. Там все още в щастливи времена са се раждали хора, които имали толкова възвишени чувства и стремежи, че са могли да израснат достатъчно силни, така че съдбата на Атридите[2] да стане разбираема и да се възприеме като нещо действително. Шведите все още имат връзка с класицизма. Ние никога не сме били свързани с него. Но какви книги четем и пишем ние тук? Приповдигнати разкази за безполови маскарадни фигури с одежди в стил ампир, датски, нецензурни книги, които не *могат* да заинтригуват мъж над шестнадесет

[1] Гръцки лирически поет. — Б. р.
[2] Потомците на Атрей, предимно на Агамемнон и Менелай. — Б. р.

години. Или някое малко момче, което се диви на мистичното, вечно женственото у една малка уличница, високомерна спрямо него, която го мами, защото няма достатъчно здрав мъжки разум, за да разбере, че цялата загадка може да се разреши най-често с порядъчното използване на пръчката.

Йени се засмя. Гунар се разхождаше нагоре-надолу.

— Ярил вероятно и сега продължава да се мъчи с една книга за сфинкса.

— Случайно познавам бегло тази дама. Е, да, не бях увлечен *толкова* сериозно, че да се унижа да я набия. Обаче винаги съм я обичал достатъчно, за да смятам подобно нещо за отвратително. Когато я прозрях, изпитах отвращение. Но чрез работа го преодолях, разбираш ли. . . Всъщност, виждаш ли, Йени, не вярвам, че съществува нещо, което човек да не може да преодолее с работа. . .

Йени замълча за малко.

— А Ческа? — попита тя тогава.

— Уф, Ческа! Сигурно не се е докосвала до четката, откакто се е омъжила. Когато отидох у тях, тя сама ми отвори, понеже нямат прислужница. Беше с колосана престилка и с метла в ръка. Имат ателие и две малки стаички, а в ателието не могат да работят и двамата. Всъщност домът ангажирал цялото й време, ми каза тя. Първия предобед, когато бях там, лазеше през цялото време по пода. Алин беше излязъл. Отначало тя метеше, а после запълзя наоколо и започна да чисти под мебелите с една заешка лапа вълма прах от ъглите, търкаше и чистеше праха. . . и господ да й е на

помощ — така несръчно вършеше всяко нещо. След това излязохме с нея и купихме храна за обед, тъй като щях да обядвам у тях. После Алин се върна, а тя отиде в кухнята. И когато обедът най-после бе готов, къдриците ѝ бяха мокри от пот. Обаче храната не бе лоша. След това изми съдовете — твърде несръчно и тромаво, — като изтичваше навън, за да изплаква всяка чиния на чешмата. Алин и аз ѝ помогнахме.

После ги поканих да вечерят навън заедно с мен. Бедната Ческа, как се радваше само, защото нямаше да има нужда да приготвя храна и да мие съдове. . .

Появи ли се дете, а това сигурно ще стане, то можеш да бъдеш сигурна, че е свършено с рисуването на Ческа. Жалко е — не мога да кажа нищо друго, просто е жалко. . .

— Не зная. За една жена все пак са важни съпругът и децата. . . Във всеки случай рано или късно те ще са ѝ нужни.

Гунар я погледна. После въздъхна.

— Да, но само да се обичат. Смяташ ли, че Ческа е щастлива с Алин?

— И аз не знам, Йени. Да, струва ми се, че тя много го обича. Във всеки случай през цялото време слушах само «Ленарт, скъпи» и «мислиш ли, че сосът е хубав, Ленарт», «искаш ли», «трябва ли аз». Тя, разбира се, е научила да говори някакъв ужасен полушведски. Трябва да си призная, че не мога съвсем да разбера — той бе толкова влюбен в нея и не е тираничен или брутален, напротив. Но тя бе учудващо потисната и примирена, малката Ческа. Не е възможно само ежеднев-

ните грижи да са причина за това, макар че и те доста я измъчват. Способностите ѝ в това отношение не бяха най-блестящи, от друга страна обаче, тя е едно малко съвестно същество. А разбрах, че имат също и парични проблеми. Може би. . . — той се засмя безгрижно. — Тя е извършила нещо гениално. Използвала е първата брачна нощ, за да разкаже от начало до край за Ханс Херман, Норман Дъглас и Ярил и за всички свои останали лудории. Това може да му е дошло малко много.

— Действително Ческа никога не е криела авантюрите си. Той би трябвало да ги знае отпреди.

— Вероятно. — Гунар наля отново уиски със сода. — Но може да има нещо друго, което тя е премълчавала дотогава и за което да се е чувствала задължена да разкрие на съпруга си.

— По дяволите, Гунар — каза Йени.

— Да, по дяволите. Никой не може да разбере Ческа. Нейната версия за авантюрата ѝ с Ханс Херман е доста странна. Сигурен съм, че Ческа не е направила нищо, което бих могъл да нарека грешно. По дяволите, не разбирам каква роля би трябвало да играе за един мъж това, че жена му е имала преди една или повече връзки, след като е била честна и лоялна в тях. . . Защото да се изисква физическа неопетненост, е всъщност глупаво. Ако една жена действително е държала на един мъж и е приемала любовта му, то тогава е нечестно от нейна страна да прекъсне връзката, като откаже да му даде всичко докрай. . . Естествено аз бих искал жена ми да не е оби-

чала никого другиго освен мене преди и затова. . . Да, но човек не знае по какъв начин го преценява собствената му жена. Могат да се появят предразсъдъци, егоистична суета и какво ли не още.

Йени отпи малко. Тя направи движение, като че ли искаше да каже нещо, но се отказа.

Гунар беше застанал до прозореца. Стоеше с ръце в джобовете, обърнат с гръб към нея.

— Не, Йени. . . Мисля, че това е тъжно. Смятам, че рядко се срещат жени със способности в една или друга насока и за които е щастие да ги развиват и да работят. Една жена, която притежава достатъчно енергия, чувства, че е човек и може да размишлява самостоятелно относно правда и неправда. Тя има воля да развие някои от дарбите и инстинктите си, които са добри и ценни, и да изкорени други — лоши, недостойни. . . И тогава един прекрасен ден среща някакъв тип и казва сбогом на работа, развитие и всичко. . . Цялата се отдава на някакъв си жалък мъж. Йени, не мислиш ли, че това е тъжно?

— Да. Но ние всички сме така устроени!

— Не ви разбирам. В края на краищата все пак не можем да проумеем, че на същества, които също са хора, напълно може да липсва самочувствие. Такива сте вие. Жената няма душа — това е истината. Вие признавате повече или по-малко откровено, че единствено любовта ви интересува.

— Има мъже, за които важи същото — поне животът ни дава повод за подобни заключения.

— Да, но един порядъчен мъж не изпитва

уважение към такива фустогонци. Официално не бихме искали това да се схваща като нещо друго освен едно-единствено разтоварване редом с нашата работа. Или един способен мъж иска да има семейство, защото смята, че ще може да се грижи за повече хора, иска да има някой, който да продължи работата му.

— Да, но, Гунар, жените естествено имат други задачи.

— Ах, глупости, съвсем не е така. Щом като не искат да бъдат хора и да работят, а да си останат само жени. Защо, по дяволите, трябва да раждат деца, когато все пак не могат да израснат като хора, а единствено се възпроизвеждат... след като суровината не може да се преработи.

— Това може и да е вярно. — Йени тихо се засмя.

— Разбира се, че е вярно. Но що се отнася до жените. Виждал съм го още като момче. Когато отивах в работническата академия. Спомням си едно момиче, с което учехме заедно английски. То искаше да учи, за да може да разговаря с чужденците военни моряци. Най-голямото нещо, заради което тези момичета си даваха толкова много труд, бе надеждата да получат служба в Англия или Америка. Ние, момчетата, другарите ми и аз, четяхме, за да се изучим, за да привикнем мозъка си да мисли, опитвахме се по всички възможни начини да допълним малкото, което бяхме учили в училище. А момичетата четяха само развлекателни книги.

Да вземем например социализма. Вярваш ли, че някоя жена е разбрала какво представ-

лява всъщност той — ако няма мъж, който да ѝ е помогнал да го разбере. Опитай се да обясниш на една жена защо обществото трябва да стане такова, че всяко дете, което се ражда, да има възможност да развие способностите си, ако то ги притежава, и да живее на свобода и сред красота, ако разбира смисъла на свободата и притежава усет за красотата. Е, да, свобода за жените — това означава ако могат да не работят или да отпуснат напълно юздите на благоприличието. Те не притежават усет за красота. Те искат да се натруфят с най-скъпото и грозното, което обаче е модерно. Виж как подреждат домовете си само — колкото са по-богати, толкова по-отвратителна е подредбата. Те копират всяка мода, дори и най-грозната и безсрамната, стига да имат пари. Това не можеш да отречеш, нали?

Не искам да говоря за морала на жените, защото те нямат морал. Нека оставим настрана начина, по който се отнасят с нас, но погледнете отношенията помежду си! Как сами се оплювате взаимно! По дяволите!

Йени се засмя. Отчасти бе съгласна с него, но не беше предразположена да спори и все пак смяташе, че би трябвало да каже нещо:

— Това беше жесток удар — цялата армия падна отведнъж. . .

— Готов съм да се подпиша под думите си — каза той доволен.

— Има нещо вярно в това, Гунар. Обаче има разлика между жените — дори и съвсем дребна.

— Разбира се, че има разлика, но това,

което казах, важи до известна степен за всички жени. И знаеш ли на какво се дължи то? Основното за всички вас е мъжът — независимо дали го имате, или не. Единственото нещо в живота, което наистина е ценно и действително сериозно, за вас всъщност няма никаква стойност. Имам предвид работата. Най-добрите от вас го приемат за известно време сериозно и аз мисля, че е така, защото, докато сте млади и красиви, сте сигурни, че «той» ще дойде. Но ако той не се появи на сцената и годините ви минават, тогава затъвате в работа. И сте уморени, недоволни и неудовлетворени. . .

Йени кимаше с глава.

— Слушай, Йени. Винаги съм те уважавал точно толкова, колкото един първокласен мъж. Скоро ще станеш на двадесет и девет години, а на такава възраст човек може вече да заработи самостоятелно. Не вярвам точно сега, когато си господар на собствения си живот, да решиш да се обремениш с мъж, деца, дом и какво ли не още, което само би пречило на работата ти.

Йени се засмя тихо.

— О, боже мой, момиче! Ако всичко това ти се бе струпало и лежеше на смъртен одър, заобиколена от съпруг, деца и всичко, което сама си изградила, без да си станала това, което си знаела, че си могла да станеш — сигурен съм, че щеше да съжаляваш и тъгуваш!

— Да, но ако допуснем, че бях достигнала върха благодарение на способностите си и ако в предсмъртния си час знам, че моят живот и работа ще живеят известно време след мене,

но съм сама и нямам нито едно близко същество. . . Не мислиш ли, че тогава бих тъгувала и съжалявала много повече?

Хеген мълчеше.

— Да. Естествено безбрачието не е едно и също за мъжете и жените. То означава често, че те остават съвсем настрана от всичко онова, за което хората понякога вдигат толкова шум в живота. И също така редица качества душевни и физически, остават често недоразвити. Ах, Йени! Понякога почти ми се е искало веднъж поне да бъдеш малко лекомислена. Тогава би могла да преодолееш това недоволство и да работиш спокойно.

— Жени, които са били малко лекомислени, както казваш, Гунар, не могат да го преодолеят. Ако първия път са изпитали разочарование, то те се надяват на по-добра сполука следващия път. И така до безкрай. Човек не се задоволява с разочарование. Докато се обърне, те стават безброй много.

— Ти не спадаш към тях — каза той бързо.

— Благодаря ти. Впрочем за мен е ново, че проповядваш така. Ти самият бе казал преди, че когато жените веднъж започнат с такива неща, те винаги пропадат.

— Повечето — може би. Но някои жени биха могли. . . не знам. Естествено такива жени, които нямат други жизнено важни интереси освен един мъж. Човек не може непрекъснато да променя целта в живота си. Но другите, които представляват нещо, нещо поразлично от това да бъдат само жени. Защо ти например да не бъдеш честна и лоялна спрямо един мъж дори когато и двамата разберете,

че не би могла да се откажеш от своя свят и да поемеш задължението да бъдеш само негова жена за остатъка от живота си? Защото рано или късно любовта изчезва. В това поне не трябва да се съмняваш!

— Да, това го зная и все пак се съмнявам. — Тя се засмя. — Ах, не, човек или обича и вярва, че това ще продължи завинаги и че любовта е единственото ценно нещо, или не обича и това го прави нещастен.

— Йени, не ми харесва, че и ти говориш така. Да се чувстваш в разцвета на силите, да напрягаш всички мускули, да си готов да попиваш впечатления, да се приспособиш, да преобразяваш и създаваш — да правиш, да даваш всичко възможно от себе си — *да работиш* — това е единственото ценно нещо.

X

Йени наведе глава над букета от хризантеми, които Герт Грам бе донесъл.

— Много се радвам, че харесваш картините ми!

— Да, харесват ми. Особено портретът на младото момиче с коралите.

Йени поклати глава.

— Цветовете са чудесни — каза Грам.

— Портретът не е изпипан. Шалът и роклята трябваше да бъдат изработени по друг начин. Но тъкмо когато ги рисувах, се случиха много неща както на Ческа, така и на мен — каза тихо тя.

След малко попита:

— Имате ли новини от Хелге? Как е той?

— Не пише много. Работи върху докторската си дисертация, за която беше извършил подготвителна работа в Рим. Казва, че е добре.

Йени кимна.

— На майка си изобщо не пише. Това, разбира се, много я огорчава. Съжителството с нея не е станало по-леко. Да, горката — впрочем тя действително никак не е добре в момента.

Йени постави цветята на бюрото си и започна да ги подрежда.

— Във всеки случай много се радвам, че Хелге отново работи. Това лято той нямаше спокойствие за работа.

— Нито пък ти, бедничката ми.

— Да, наистина. Но най-лошото е, Герт, че аз все още не съм започнала — още не. И не се чувствам готова да започна. През тази зима трябваше да се уча да гравирам, но. . .

— Не смяташ ли, Йени, че за да се преодолее едно такова разочарование, е необходимо време? Но изложбата ти има голям успех и бе добре посрещната. Може би тя ще ти даде импулс за нова работа. Нали вече имаш предложение за твоята авентинска картина[1] — ще го приемеш ли?

Тя повдигна рамене:

— Естествено. Трябва да го приема. Както знаеш, вкъщи винаги има нужда от пари.

[1] Т. е. Авентинския хълм в Рим. — Б. р.

Освен това трябва да замина. Разбирам, че не е добре за мен да остана у дома.

— И така, ти искаш да заминеш. — Грам го каза тихо и погледна надолу. — Да, разбира се. Понятно е.

— О, тази изложба! — Йени се хвърли отчаяно на люлеещия се стол. — Всички мои картини — във всеки случай последните! Струва ми се, че съм работила над тях преди цяла вечност. Авентинската картина бе готова в деня, в който срещнах Хелге за пръв път. Рисувах я, докато бяхме заедно — също и портрета на Ческа, както и картината от Стенашгатен при тебе, докато го чаках. След това нищо не съм нарисувала. Ох, да! И така, Хелге започнал отново да работи. . .

— Разбира се, такова едно преживяване оставя по-дълбоки следи у жената.

— Да, да, да, жената, да! В това е цялата трагедия! Да бъда потисната и да бездействам — като непоправим безделник! Заради една любов, която дори не съществува.

— Мила Йени — каза спокойно Грам, — мисля, че е съвсем естествено, трябва ти време докато напълно преодолееш разочарованието и започнеш отново. Човек *винаги* започва отново, виждаш ли, и тогава разбираш, че едно такова преживяване не е било напразно. По един или друг начин такъв опит винаги може да обогати душата.

Йени се засмя, но не отговори.

— Имало е много неща, от които не си искала да се лишиш, нали? Всички щастливи, топли слънчеви дни, прекарани с твоя прия-

тел долу на юг, в тази прекрасна страна, нали Йени?

— Ще ми кажеш ли едно нещо, Герт? На твоя личен опит ли се дължи фактът, че си могъл да обогатяваш душата си от своите преживявания, както се изразяваш?

Той потръпна малко болезнено и учуден от бруталността ѝ. Мина известно време, преди да отговори:

— Поуките, които получаваш като отплата за прегрешенията си — добре разбираш, че нямам предвид прегрешения в обикновения смисъл на думата, а за последиците от това, че човек върши неща против здравия си разум — винаги са полезни.

Е, въпреки това смятам, че, така или иначе, опитът е направил може би моя вътрешен живот по-богат и по-дълбок, отколкото би допринесла за това една по-малка несполука. По-късно съдбата не ми отреди да преживея голямото щастие. Може би някога тя ще бъде още по-неблагосклонна към мен. Предчувствам, Йени, че този опит ще ме доведе до истинското разбиране за същинския смисъл на живота. Но по отношение на тебе имах все пак нещо друго предвид. Въпреки че любовното ти щастие се оказа кратко, то бе чисто и невинно, докато траеше и доколкото ти вярваше в него доверчиво и без задни мисли. Ти не мамеше никого освен себе си.

Йени мълчеше. В нея бушуваха недоизречени думи на негодувание, но тя имаше смътно предчувствие, че Грам няма да ги разбере.

— Не си ли спомняш думите на Ибсен:

И дори да се разбие моята шхуна,
бе все пак прекрасно, че плавах.

— О, как можеш да говориш така наивно, Герт? Днес повечето от нас все пак имат прекалено развито чувство за отговорност и самоуважение, за да приемем подобни аргументи. Нека претърпя крушение и потъна — окото ми няма да трепне, ако зная, че не аз съм причината за потъването на шхуната ми. Доколкото зная, най-добрите моряци предпочитат да потънат заедно с кораба си, ако вината е тяхна.

— Разбира се, аз мисля, че в края на краищата човек обикновено сам е причина за всички свои неприятности. — Грам се усмихна. — Но това, че той най-често може да извлече духовни ценности от нещастието си. . .

— Съгласна съм с тебе за това, което каза в началото, и това накрая. Само дотолкова обаче, доколкото несполуката не води до намаляване на себеуважението.

— Да, но, малка Йени, не бива да го приемаш толкова тежко. Ти си просто възбудена и огорчена. Да, спомням си какво каза в деня, когато Хелге замина. Но, боже мой, дете, не мисли, че всяко влюбване трябва да се потисне в самото начало, освен ако още от първия миг не можеш да гарантираш, че това чувство ще продължи чак до смъртта, че ще издържи на всички неприятности, че ще понесе всякакви жертви, че ще обладава душата на влюбения като видение, ще осветлява тайнствените й дълбини, така че да се избегне едно по-късно разочарование.

— Да — каза Йени разгорещено.

— Изпитвала ли си го някога ти самата? — попита тихо Герт Грам.

— Не. Но въпреки това зная. Винаги съм знаела, че така трябва да бъде. Когато обаче станах на двадесет и осем години и продължавах да бъда стара мома, когато копнеех да обичам и да бъда обичана и Хелге се появи и се влюби в мен, тогава оставих всички изисквания към себе си и *моята* любов, взех това, което можех да получа — естествено до известна степен доверчиво. Мислех си: ще върви, сигурно ще върви, но нямах онази вътрешна сигурност и увереност, че ще върви просто защото не може да бъде по друг начин.

Ще ти разкажа какво ми каза тук един ден моят приятел Хеген. Той чисто и просто презира жените. И има право! Ние, ние нямаме себеуважение и освен това сме толкова инертни, че не сме решени да работим и да се борим за живота и щастието си. Всички ние тайно се надяваме, че ще дойде мъжът, който ще ни дари щастието, за което не ще бъдем принудени да се борим. Най-женствените от нас, които мислят само за безделие, накити и удоволствия, се хвърлят на врата на мъжа, който може да им набави всичко това в изобилие. Ако обаче между тях действително има една или друга, която е способна на човещина и се стреми да стане стабилен и чувствителен човек и се опитва да бъде такава, то в подсъзнанието ѝ тлее надеждата, че някой мъж ще направи всичко, каквото зависи от него, за да ѝ помогне да бъде това, което иска — неговата любов.

Ние можем да работим честно и добре за известно време и да изпитваме радост от работата. Но тайно очакваме една по-голяма радост, която не можем да си извоюваме с честен труд, а която трябва да получим даром. Ние жените няма никога да можем да се задоволим само с работата.

— Мислиш ли, че работата е достатъчна на един мъж? Никога! — каза спокойно Грам.

— Ето, например с Гунар е така. Можеш да бъдеш сигурен, че той винаги ще съумее да постави жените на подобаващото им се място в живота си — като незначителни преживявания.

Грам се засмя.

— На колко години е всъщност приятелят ти Хеген? Иска ми се да се надявам заради самия него, че с течение на времето ще погледне малко по-различно на съдбоносните неща в живота.

— Аз не разчитам на това — каза разгорещено Йени. — Надявам се да се науча да се справям с безумството на любовта.

— Боже мой, Йени, ти говориш, сякаш си обезумяла; но зная, че не е така. — Грам се усмихна меланхолично. — Да ти разкажа ли мъничко какво аз зная за любовта, малката ми? Ако не вярвах в нея, как щях да вярвам поне малко в хората и в самия себе си? Не разбираш ли, Йени? Ах, бог да ти е на помощ — искаш да кажеш може би, че само вие жените смятате живота за безсмислен, че сърцето ви е празно и студено, когато не обичате нищо друго освен работата си — едно самоутвържда-

ване на вашето «аз» — нищо друго, на което можете да разчитате!

Вярваш ли, че има някой, който не познава миговете на отчаянието? Не, дете, човек се нуждае от някой друг, при когото да съхрани най-доброто, любовта и доверието си и на когото да може да разчита. Ако ти кажа, че от моята женитба насам животът ми е бил ад, няма да преувелича. Фактът, че в края на краищата все пак издържам, се дължи на убеждението ми, че любовта на Ребека я извинява по някакъв начин. Зная какво чувства тя сега: подла и жестока радост от властта си над мене да ме измъчва и унижава, ревност и злоба. В такава карикатура се превръща една поругана любов. Не разбираш ли, че това удовлетворява чувството ми за справедливост? Има *причина* за нещастието ми. Измамих я, когато приех любовта ѝ без намерението да ѝ отвърна със същата всеотдайна любов, а със задната мисъл да ѝ предложа трохи, милостиня на любовта, докато тя ми даваше най-хубавото от себе си. Щом обаче животът наказва така безмилостно всяко прегрешение спрямо светинята на любовта, то това за мене е доказателство за най-святото в живота и че животът възнаграждава с най-чисто и красиво блаженство онзи, който остава верен на любовния си копнеж.

Веднъж ти разказах за една жена, която обикнах, когато беше вече твърде късно. Тя ме обичаше още от детинство, без аз да съм ѝ обръщал внимание или да съм се интересувал от нея. Когато се научи, че съм се оженил,

омъжи се за човек, който се кълнеше, че с тази женитба тя би могла да го спаси и да му помогне. Да, зная, че ти се подиграваш на такива опити за спасение. Но те предупреждавам, дете, че не можеш да съдиш, преди да знаеш какво означава човекът, когото обичаш с цялата си душа, да бъде в прегръдките на друга, така че да усетиш безсмислието на своя собствен живот, и преди да си чула как една заблудена човешка душа може да бъде спасена от един безсмислен живот. Е, Хелене бе нещастна, аз също. И ние се срещнахме и се разбрахме, стигна се до изясняване на отношенията ни. Не постигнахме онова, което хората наричат щастие — и все пак. . . Двамата бяхме оковани във вериги, които не смеехме да строшим. Признавам, когато надеждата ми да я направя моя съпруга бавно, бавно отмря, любовта ми се промени. Обаче аз все още пазя в себе си споменът за нея като за най-прекрасното съкровище в живота ми. Сега тя живее заедно с децата си далеч от тук, на друг континент, за да ги спаси от съжителството със съсипания от пиянство баща. Заради нея запазих през всичките тези години вярата си в чистотата, красотата и силата на човешката душа и в любовта. Зная, че споменът за мен дава на тази жена тайнствената сила да се бори и понася всичко далеч отвъд океана. Защото тя и днес ме обича така, както в дните на детството, вярва в мен и в моя талант, в любовта ми и в това, че съм заслужавал и подобра участ. Така и днес аз означавам нещо за нея, нали, Йени?

Тя не отговори.

— Щастието не означава само да бъдеш обичан, Йени. По-големият дял от щастието е да обичаш.

— Все пак не е голямо щастие, Герт, да обичаш и да не си обичан.

Той мълча дълго, като гледаше надолу, докато заговори почти шепнешком:

— Голямо или малко — то е щастие. Да познаваш един човек, за когото да мислиш само добро. Една жена за която да можеш да кажеш: боже, искам да я видя щастлива, защото тя го заслужава. Тя е невинна и красива, сърдечна и нежна, надарена и добра. Така, че да можеш да се помолиш: боже, дай ѝ всичко, което аз не притежавах. За мен е щастие, малка Йени, че мога да се моля така за теб. Не, няма защо да се плашиш, малка моя.

Той се бе изправил, тя също стана и направи движение, сякаш се страхуваше, че той може да се приближи. Грам спря и се засмя тихо:

— Как можа да си помислиш нещо друго, ти, малкото ми, умно момиче? Йени, мислех, че отдавна си го разбрала, преди самият аз да го зная. Можеше ли да бъде другояче? Животът ми е към края си, наближава старостта, слабостта, мракът, смъртта. Вече със сигурност зная, че никога няма да постигна всичко онова, към което съм се стремил през целия си живот. Тогава те срещнах. Мисля, че ти си най-прекрасната жена, която съм познавал. Ти се стремиш към всичко онова, към което аз някога съм се стремил, беше на път да го постигнеш. Може ли сърцето ми да не се моли: боже, заведи я до целта, боже, помогни ѝ да не претърпи крушение като мен.

И после, ти бе толкова мила с мен, Йени. Дойде в бърлогата ми, разказваше ми за себе си и ме изслушваше, разбираше ме и прекрасните ти очи бяха пълни със симпатия, топлота и нежност. . . Но ти плачеш?

Той сграбчи ръцете ѝ и притисна устните си към тях.

— Не бива, Йени. Не бива да плачеш така. Защо плачеш? Та ти трепериш. . . Защо плачеш?

— За всичко — изхълца тя.

— Седни тук — така.

Той бе коленичил пред нея и за секунда докосна с челото си скута ѝ.

— Не бива да плачеш заради мен, чуваш ли? Вярваш ли, че ми се иска никога да не те бях срещал? Мила моя приятелко, ако е имало някого, когото си обичала и би искала това да не се е случвало, тогава не си обичала — можеш да ми вярваш, че е така. Йени, не бих искал да се лиша от чувството, което изпитвам към теб, дори с цената на своя живот. Но и заради себе си не бива да плачеш. Ти ще бъдеш щастлива, зная това. Един от всички мъже, които ще те обикнат, ще коленичи като мен сега пред теб и ще каже: ето го смисъла на живота — да лежа в краката ти, и ти самата ще повярваш, че наистина е така. Тогава ще разбереш, че щастието — това е да си с него, пък макар и в най-бедната колиба, да прекараш кратки мигове на отдих след един ден, изпълнен с най-жестоки и тежки мъки. Щастието е много по-голямо, отколкото ако си най-голямата художничка, която някога е живяла, много по-голямо, отколкото

да постигнеш всичко, свързано с чест и слава. Ти вярваш че е така, нали?

— Да — прошепна тя през сълзи.

— И не трябва да се страхуваш, че няма да си щастлива. Нали сама чувстваш, Йени, че след като си се борила да бъдеш добър и работлив човек и честен художник, ти жадуваш да срещнеш някой, който да каже, че борбата ти е била справедлива и че това е събудило обичта му.

Йени кимна. Грам целуна почтително ръцете ѝ.

— Ти си олицетворение на всичко добро и нежно, ти си горда и прекрасна. Сега ти го казвам аз, но един ден ще го каже мъж, който е по-млад, по-добър и по-силен от мен. Ти ще се зарадваш, много ще се зарадваш. Не се ли радваш поне малко, като казвам, че ти си най-доброто, най-милото и най-чудесното момиче на света? Погледни ме, Йени! Нима не ти доставям радост, като казвам, че вярвам, че ще вкусиш от най-голямото щастие в живота, защото го заслужаваш?

Тя го погледна в лицето и се опита да се усмихне. После наведе глава и погали косата му.

— О, Герт, о, Герт, не съм виновна! Не бих искала да те нараня. Не съм виновна, нали?

— Не бива да се натъжаваш. Моя малка, обичам те, защото си такава, каквато *искаш* да бъдеш и какъвто исках да бъда някога аз. Не бива да си тъжна дори да мислиш, че си ми причинила мъка. Трябва да ти кажа, че това са добри мъки, благословени.

Тя продължи да плаче тихо.

След малко той прошепна:

— Мога ли да идвам при теб от време на време? Не можеш ли да ме повикаш, когато си тъжна? С удоволствие бих се опитал да помогна с каквото мога на моето малко момиче Йени!

— Не смея, Герт.

— Мила малка приятелко, та аз съм стар човек, бих могъл да ти бъда баща.

— За теб си мисля. Не трябва да постъпвам така. . .

— Напротив, Йени, вярваш ли, че мисля по-малко за теб, когато не те виждам? Желая само да те виждам, да разговарям с теб, да се опитам да бъда нещо за теб, макар и малко. Разрешаваш ли ми? Разрешаваш ли ми?

— Не зная, Герт, не зная. Ах, мили, остави ме, трябва да си отидеш сега, не мога, толкова е трудно, мили, иди си. . .

Той стана тихо.

— Тогава си отивам. Сбогом, Йени. Но, дете, ти просто не си на себе си.

— Да — прошепна тя.

— Ще си вървя тогава. Мога ли да дойда пак, за да те видя, преди да заминеш? Когато се поуспокоиш и когато това няма да те плаши.

Тя постоя малко. После го притегли изведнъж към себе си за миг и докосна бузата му с устните си.

— Сега си върви, Герт.

— Благодаря. Бог да те благослови, Йени.

После тя тръгна напред-назад из стаята. Сама не разбираше защо трепери толкова силно. Дълбоко в себе си може би не изпит-

ваше радост, но й беше приятно да слуша думите му, докато беше коленичил пред нея.

Ах, Герт, Герт! Винаги го беше смятала за слаб човек, за човек, който се беше оставил да го победят и заробят, както всички характери, които не притежават съпротивителни сили. Сега обаче тя беше разбрала изведнъж, че дълбоко в себе си той притежаваше сила и увереност. Беше се държал като богаташ, който знае, че би могъл да помогне и го желае. Докато тя беше объркана и несигурна — болна от копнеж, скрит под бронята от възгледи и мисли, която сама си бе изковала.

И тогава го беше помолила да си върви. Защо? . . . Защото самата тя беше безкрайно бедна и защото си беше изплакала мъката пред него, вярвайки, че и той е беден като нея — а той й беше показал, че е богат, и с радост й бе предложил малка помощ от богатството си. Тогава тя се бе почувствала унизена и го помоли да си върви. Така беше.

Да приеме помощ от една любов, без да може да даде нищо в замяна, това тя винаги беше смятала за позорно. Защото никога не беше мислила, че ще бъде тази, която се нуждае от такава помощ. . .

Той не бе успял да завърши делото си така, както искаше. Любовта, на която се беше отдал, не бе продължила през целия му живот и въпреки всичко не се бе отчаял. Може би в това се състоеше щастието — когато човек вярва — безразлично в какво, само да не е самотен.

Защото беше невъзможно да се живее, ко-

гато човек освен себе си няма никого, на когото да вярва и да обича.

Винаги си бе играла с мисълта за доброволната смърт. Ако умреше сега. . . Имаше доста хора, които държаха на нея и които щяха да тъгуват — но нямаше нито един, който да не можеше без нея. Нито един, заради когото би поела задължението да живее. Майка ѝ, сестрите и брат ѝ. . . Ако не узнаят, че тя сама го е сторила, то след година мъката им би се превърнала в тиха печал, когато си спомнят за нея. Ческа и Гунар биха тъгували може би най-много за нея, защото щяха да разберат, че е била нещастна, но тя се намираше в периферията на техния живот. Този, който най-много я обичаше, щеше да бъде най-дълбоко засегнат от смъртта ѝ, но на него тя нямаше какво да даде. Той можеше също така да я обича и след смъртта ѝ. Да, той я *обичаше,* тя беше неговото щастие, а той носеше щастието като някаква сила в себе си.

Ако на нея ѝ липсваше тази сила, то тогава нищо не можеше да ѝ помогне. Работата не можеше да я изпълни до такава степен, че да утоли копнежа ѝ по щастие. И защо трябваше да живее? Само защото те казваха, че е талантлива? Никой не можеше да изпитва толкова голяма радост от изкуството ѝ, колкото когато тя го създаваше. А тази радост не беше толкова голяма, че да я удовлетворява напълно.

И не беше само това, за което Гунар бе говорил — че нейната добродетелност я измъчвала, казано съвсем брутално. Това лесно можеше да се оправи. Но тя не се осмеляваше да извърши тази стъпка от страх, че копнежът ѝ

би могъл да постигне някога, след години, истинската си цел. Това би било най-лошото от всичко — да живее в най-тясна близост с някого, а дълбоко в себе си да остане все пак самотна. О, не, не! Да принадлежи на един мъж, с всички произтичащи от това интимности — физически, както и душевни — и един ден да открие, че никога не го е познавала и че той не я е познавал и че изобщо не са се разбирали... .

Не. Тя искаше да живее, защото все още очакваше нещо. Не искаше да има любовник, защото чакаше своя повелител. И не искаше да умре — не сега, защото чакаше. Не. Не искаше да пропилява живота си по един или друг начин.

Не можеше да умре така, толкова самотна, без да има едно-единствено любимо същество, с което да се сбогува. Не смееше, защото все пак се надяваше, че един ден животът й щеше да се промени.

Трябваше да се опита отново да рисува. Впрочем защо по дяволите, след като любовната болка я бе обзела изцяло.

Тя се засмя.

Ето как стояха нещата. Засега обектът не съществуваше, но любовта бе налице.

През прозореца се виждаше как тъмновиолетов цвят заля небето. Йени погледна навън. Покривите, комините, телефонните жици се белееха покрити със скреж във вечерния здрач. От улиците се излъчваше червеникава светлина, която оцветяваше мъглата. Шумът на колите и дрънченето на трамвая отекваха пронизително по скованата от студ улица.

Тя нямаше желание да се прибере и да обядва при майка си. Но бе обещала. Йени затвори печката, облече палтото си и излезе.

Навън бе студено и влажно. Мъглата миришеше на сажди, газ и замръзнал прах. Колко безнадеждно пуста бе всъщност тази улица. Тя започваше от центъра на града, където трамваят минаваше с шум, а магазините бяха оживени от неспирния човешки поток. Улицата продължаваше до мъртвите сиви зидове на крепостта. Къщите бяха мрачни и пусти. Това бяха или нови магазини от камък и стъкло, където зад големите прозорци заети с работа млади хора разпращаха в различни посоки документи или предаваха по телефона съобщенията, или пък стари къщи, останали от едно време. Ниски сивокафяви къщи с гладки фасади и щори на прозорците на канторите. Тук-там се виждаха малки прозорци с пердета и саксии по тях, зад които се намираха скромните домове на дребни хорица. Странно самотни домове в този квартал, чиито къщи през нощта най-често бяха пусти.

Самите магазини изглеждаха така, сякаш никой не ги посещаваше. Тук имаше само магазини за тапети и гипсови розетки на тавани, за печки и камини, мебелни магазини с витрини, пълни с празни махагонови легла и лакирани дъбови столове, които изглеждаха така, като че никой никога нямаше да седне на тях.

В един вход стоеше малко премръзнало момче с голяма кошница в ръка. То наблюдаваше няколко кучета, които се боричкаха насред улицата, а около тях се вдигаше прах. Мом-

чето изкрещя, когато животните се приближиха към него.

— Страх ли те е от кучетата? — попита Йени.

Отначало момчето не отговори. После тя го попита отново:

— Искаш ли да те преведа?

Тогава то тръгна с Йени, без да каже нито една дума.

— Откъде да минем? Къде живееш?

— На Волдгата.

— На пазар ли си бил чак дотук? Малък си, но си добро момче.

— Купуваме от Осес на Страндгата, защото татко ги познава — каза момчето. — Кошницата е много тежка.

Йени огледа улицата и се озърна и в двете посоки. Нямаше почти никакви хора.

— Хайде, малкият да я понося ли?

Момчето остави малко плахо кошницата.

— Дай си ръката, за да минем покрай тези зверове. Ах, колко си измръзнал! Нямаш ли ръкавици?

Момчето поклати глава.

— Хайде, пъхни си другата ръка в маншона ми. Може би си мислиш, че не подобава на момче да ходи с маншон?

Тя се сети за Нилс като малък. Често копнееше да го види. Сега той бе вече голям и имаше много приятели — беше във възрастта, когато едно момче се срамува да излиза с голямата си сестра. Рядко ходеше при нея. През годината, когато тя беше в чужбина, и през месеците на разправии с Хелге те се бяха отчуждили. По-късно може би, когато стане по-

голям, щяха отново да бъдат приятели както някога, защото се обичаха. Но в тази възраст той можеше и без нея — това й беше добре известно. Ах, да беше сега Нилс малко момче, да можеше да го вземе в скута си и да му разказва приказки, докато го мие, облича и целува! Или да беше както преди, когато странстваха по Нурмарка, където до Шлактеран беше далеч, а пътят изпълнен с приключения и странни случки!

— Как се казваш, малкият?

— Аюшьен Тущайн Му.

— На колко години си, Аюшьен?

— На шест.

— Сигурно още не ходиш на училище?

— Не, но ще трябва да тръгна през април.

— Радваш ли се, че ще ходиш на училище?

— Не, госпожиците са много лоши. Оскар също ще ходи, но няма да сме в един клас. Оскар ще започне във втори клас.

— Приятел ли ти е Оскар?

— Да, те живеят в същата къща като нас.

Настъпи малка пауза. После Йени продължи да говори:

— Не е ли жалко, че няма сняг? Вие сте близо до планината Пипервикен, където можете да се пързаляте с шейна. Имаш ли шейна?

— Не, но имам кънки и ски. . .

— Тогава снегът трябва да побърза да дойде.

Бяха стигнали до Стуртингсгата. Йени пусна ръката му и след това кошницата. Тя обаче беше много тежка, а Аюшьен толкова дребен. Така че Йени я задържа. Всъщност й се ис-

каше да го заведе на сладкарница, но щеше да е глупаво, ако я срещнеха познати.

В тъмната Волдгата тя отново го хвана за ръка и занесе кошницата до малката къщичка, където живееше той. На раздяла му подари десет йоре.

В Хомансбюен тя купи шоколад и чифт червени ръкавици, които искаше да изпрати на Аюшьен.

Боже мой, ако би могла само да достави на някой човек поне малко радост — малка, неочаквана радост. . .

Искаше й се да го накара да й позира по няколко часа на ден. Може би бе твърде малък за това. Милото малко юмруче се бе стоплило в ръката й. На нея като че ли й бе подействало добре да държи ръката му.

Разбира се, ще се опита да го нарисува. Колко одухотворено личице имаше само. Той щеше да получи мляко с малко кафе и един хубав сандвич, а тя щеше да работи и да бъбри с него.

III част

I

Един лъчезарен и топъл майски следобед, на свечеряване, слънчеви лъчи огряваха строителните площадки. Голите противопожарни стени изглеждаха златисточервени, а фабричните комини — кафяви. Очертанията на града с неговите високи и ниски покриви, големи и малки къщи се открояваха ясно в сивовиолетовия въздух, натежал от прах, пушек и изпарения.

Дръвчето до червената стена беше с тънки, жълтеникавозелени листенца, които прозираха на светлината.

Йени гледаше мъха по дървените стени на вехтошарските бараки — колко мек и свежозелен бе той! Опушените стени на магазините бяха на места черни като катран, а другаде като че ли покрити с блестящ сребрист слой.

Йени гледаше нагоре. Целия предобед беше прекарала на Бигдьо. Там небесният купол се извисяваше тъмносин и горещ над короните на маслиненозлатистите смърчове и над кехлибарените пъпки на широколистните

дървета. Но тук над високите къщи и мрежата от телефонни жици небето беше бледосиньо, обвито в нежния млечнобял воал от мъгла. Всъщност така беше по-красиво. Герт не можеше да го усети. За него градът винаги беше мръсен, грозен и сив. Всички те бяха проклели този град — младежите от осемдесетте години, които бяха изпратени тук на наказателна работа. Сега той сигурно бе там горе и гледаше слънцето, но едва ли забелязваше играта на линии и цветове — за него това бе само един слънчев проблясък извън затворническите прозорци.

Малко преди да се прибере, Йени се спря и по стар навик огледа улицата нагоре и надолу. Тук нямаше познати, работници се стичаха към «Фатерланд» или отиваха към града. Значи, минаваше шест часът.

Йени изтича нагоре по стъпалата — железните стъпала кънтяха ужасно между голите каменни стени, както когато в късните зимни нощи двамата се опитваха незабелязано да слязат от стаята му. Като че ли в тези стени се бяха загнездили студ и влага.

Тя бързо изтича по коридора и почука три пъти на вратата му. Грам й отвори. С едната ръка я притегли към себе си и докато се целуваха, затвори вратата със свободната си ръка.

През рамото му тя съзря свежите цветя на малката масичка с каничката за вино и черешите в купа от шлифован кристал. Лека мъглявина от цигарен дим се стелеше в стаята. Знаеше, че той бе от четири часа тук и я чакаше с всичко това, което бе подредил за нея.

— Не можах да дойда по-рано, Герт — прошепна тя. — Съжалявам, че трябваше да ме чакаш.

Като я пусна, тя отиде до масата и се наведе над цветята.

— Мога ли да взема две и да се закича с тях? Ах, Герт, толкова ме глезиш, когато съм при теб. — Тя му подаде двете си ръце.

— Кога трябва да си тръгнеш оттук, Йени? — попита я той, докато целуваше ръцете ѝ, изпълнен с нежност.

Йени леко наведе глава.

— Трябваше да обещая, че ще се върна за вечеря вкъщи. Мама винаги ме чака, а през деня се изморява. Много ѝ е необходима моята помощ вечер — отговори бързо тя. — Знаеш ли, не е толкова лесно да изляза от къщи — добави умолително тя.

Той наведе глава, докато тя му обясняваше. Когато пристъпи към него, той я притисна към себе си. Тя скри лице в рамото му.

Бедната, не можеше да лъже, не можеше да излъже, та дори и за миг той да ѝ повярва. През кратката зима, в първите синьозелени дни на пролетта, тогава тя можеше да излиза от къщи.

— Жалко е за нас, Герт. Но е много трудно сега, когато живея вкъщи, разбираш, нали? Няма как, мама се нуждае от парите и освен това трябва да ѝ помагам. Ти се съгласи с мене, че най-правилното бе да се прибера вкъщи.

Герт Грам кимна. Бяха седнали на канапето, плътно притиснати един до друг. Главата на Йени лежеше на гърдите му, така че той не можеше да вижда лицето ѝ.

— Днес бях на Бигдьо. Минах оттам, където се разхождахме неотдавна с теб. Скоро пак трябва да отидем, нали? Хайде вдругиден, ако времето е хубаво! Ще измисля какво да кажа вкъщи. Тогава ще можем и през цялата вечер да бъдем заедно, искаш ли? Сигурно съжаляваш, че трябва веднага да си отида?

— Мила моя Йени, хиляди пъти съм ти го казвал. — И по гласа му тя разбра, че меланхоличната усмивка отново се бе появила на лицето му. — Благодарен съм ти за всяка секунда, която даряваш на своя приятел.

— Не говори така, Герт — помоли тя измъчено.

— Защо да не го казвам, когато е така? Мое малко любимо момиче, мислиш ли, че някога ще забравя, че всичко, което си ми давала, е било царска милост, че никога не ще проумея как си могла да ми я окажеш?

— Герт! През зимата, когато разбрах, че държиш на мен, когато разбрах колко много държиш на мен, си казах, че трябва да се сложи край на тази история. Но тогава разбрах също така, че не мога без теб, и така станах твоя. Беше ли това милост? Щом като не можех да те оставя?

— Тъкмо това, Йени, че ти ме обикна по такъв начин, аз наричам царска милост.

Без да проговори нито дума, тя се притисна към него.

— Млада, прекрасна малка Йени. . .

— Не съм млада, Герт. Когато ме срещна бях започнала вече да остарявам, никога не съм била млада. Смятах, че *ти* беше млад, със сърце много по-младо от моето, защото ти

все още вярваше във всичко, с което се подигравах и наричах детски мечти, докато ме научи да повярвам, че то съществува — любов, топлина и всичко останало. . .

Герт Грам се засмя тихо на себе си. После прошепна:

— Може би сърцето ми не е било по-старо от твоето. Във всеки случай си мислех, че никога не съм имал младост, и въпреки това вътрешно в себе си се надявах, че веднъж, единединствен път тя, младостта, ще ме докосне. Все пак междувременно косата ми побеля.

Йени поклати глава. Вдигна ръката си и я сложи върху косата му.

— Уморено ли е малкото ми момиче? Да ти събуя ли обувките? Искаш ли да легнеш и да си починеш?

— Не — така искам да лежа. Така ми е добре.

Тя сви краката си и се настани в скута му.

С едната ръка Герт я прегърна, а с другата наля вино и поднесе чашата до устните ѝ. Тя пи жадно. После той ѝ подаде череши; вземаше костилките от устните ѝ и ги слагаше в чинията.

— Още вино?

— Не, благодаря. Искам да остана при теб. Ще съобщя вкъщи по човек, че съм срещнала Хеген. Той сигурно е в града. За съжаление трябва да се прибера, преди да изпусна последния трамвай. . .

— Ще отида вместо теб. — Той я остави да се излегне на канапето. — Полежи и си почини. Ах, дете мое!

Когато излезе, тя събу обувките си и ги

избута далеч от себе си. Пи още малко вино. После се разположи на канапето, пъхна глава във възглавницата и се зави.

И все пак тя го обичаше. Искаше да бъде при него. Когато седеше така свита и си почиваше в неговите прегръдки, й бе добре. Та той беше единственият човек на този свят, който я беше вземал в скута си, който я беше стоплял и приютявал и наричал «малко момиче». Да, той беше единственият човек, който действително й беше близък. Затова тя може би трябваше да му принадлежи.

Ако можеше само да я вземе при себе си и да я закриля, така че нищо да не вижда, а само да чувства, че я прегръща и топли. Тогава щеше да й бъде добре. Ах, не, тя не биваше да го загуби. И така тя трябваше да му даде малкото, което притежаваше, щом като получаваше от него онова, от което не можеше да се лиши.

Той можеше да я целува, да прави всичко каквото иска с нея. Само да не говори. Защото тогава те се отдалечаваха много един от друг. Той говореше за любов, но нейната любов не беше такава, каквато той си я представяше. И тя не можеше да я обясни с думи. Само се вкопчваше в него — а това не беше милост, нито царски дар. Беше само една незначителна просяшка любов, за която той не биваше да благодари, а трябваше само да я обича и да не казва нито дума.

Когато той се върна, тя лежеше и гледаше с широко отворени очи. Но отново ги затвори под нежните, изпълнени със страхопочитание милувки и леко се усмихна. После го прегърна

и се притисна към него. Лекият парфюм с дъх на виолетки, който Герт употребяваше, ухаеше нежно и свежо. Тя кимна леко с глава, когато той я вдигна, като я гледаше въпросително. Искаше да каже нещо, но тя първо сложи ръка върху устните му, а после го целуна, така че той не можеше да изрече нито дума, докато я носеше внимателно към съседната стая.

Герт я придружи до трамвая. За миг тя остана отвън на платформата и гледаше след него, докато се отдалечаваше надолу по улицата, обгърнат от синята майска нощ. После седна.

Грам беше напуснал жена си по Коледа. Сега живееше сам на Стенашгате — освен кантората имаше още една стая. Йени знаеше, че той възнамерява да се разведе след известно време, когато Ребека Грам разбере, че мъжът ѝ няма да се върне. Начинът на действие отговаряше на неговия характер — не беше в състояние да скъса изведнъж.

Тя не смееше да си представи какво всъщност възнамеряваше да прави той в бъдеще. Дали не мислеше, че трябва да се оженят?

Дори пред себе си не можеше да отрече, че нито за миг не бе искала да се обвърже завинаги с него. Поради това тя изживяваше всички тези неща като горчиво, безнадеждно унижение, като срам, в момента, в който не беше при него и не можеше да намери убежище в любовта му. Беше го мамила, през цялото време го беше мамила.

— Тъкмо това е, Йени, фактът, че ти ме обикна по такъв начин, това наричам аз царска милост.

Виновна ли бе, че той гледаше така на нещата? Той не би я направил своя любовница, ако тя не искаше, ако не го беше накарала да почувства, че тя иска. О, боже! Тя чувстваше, че той копнее за това всеки път, когато бяха заедно, тя се измъчваше, като знаеше и виждаше, че е желана и че той се бори да го скрие, защото беше горд, прекалено горд, за да го покаже. Да, беше видяла, че е горд, прекалено горд да моли за нещо там, където някога сам бе предлагал помощ. Може би бе прекалено горд, за да приеме отказ. Тя знаеше, че не може да отхвърли любовта му и да се откаже от единствения човек, който я обича. Ако искаше да бъде честна, нима можеше да постъпи по друг начин, освен да му предложи това, което притежава, след като приеме от него всичко, без което тя не може?

Но после стана така, че тя трябваше да произнесе думи, по-силни и по-горещи от чувствата ѝ. И той бе повярвал.

Това се повтаряше непрекъснато. Когато идваше при него тъжна и унила, уморена от размишления как ще свърши всичко, виждаше че той се досеща и му говореше топли думи, преструваше се, че го обича повече, отколкото в действителност и той ѝ вярваше.

Той не познаваше никаква друга любов освен тази, чиято същност беше щастието. Нещастието в любовта идваше отвън, дължеше се на неблагосклонността на съдбата или на жестоката справедливост, която отмъщаваше

за минала неправда. Тя знаеше от какво се страхува той — че един ден любовта ѝ ще отмре, когато разбере, че е прекалено стар, за да ѝ бъде любовник. Той никога не би могъл да предположи, че още от самото *зараждане* любовта ѝ беше нездрава, със зародиша на смъртта в себе си.

Нямаше смисъл да се опитва да му обясни. Герт никога не би могъл да разбере, че беше потърсила убежище в обятията му, защото той бе единственият, който ѝ бе подал ръка. Тя беше ужасно самотна и когато ѝ предложи любов и топлина, тя не можа да я отблъсне.

Макар че би трябвало да знае, че не бива да приема — тя не бе достойна за тази любов. Не, той не беше стар. Страстта на един двадесетгодишен младеж, детската доверчивост и благоговейното обожание, топлотата и добротата на зрелия мъж, цялата любов, която животът на един мъж можеше да събере в себе си, сега отново се бяха възпламенили на границата на старостта. Всички тези чувства трябваше да бъдат отредени на жена, която би могла да отвърне на любовта му, която да му даде всичко, за което бе мечтал и когато той остарее, да е свързана с него чрез хиляди щастливи спомени, да бъде за него жената на неговата младост и мъжка зрелост и сега да старее заедно с него.

А тя. . . Ако се опиташе да остане с него? Какво би могла да му даде, дори и да искаше? Никога не е могла да му даде нещо — тя само беше вземала. Нямаше смисъл да се опитва да остане, не можеще да го мами дълго време и

да го кара да вярва, че копнежът ѝ е завинаги утолен чрез тази първа любов.

Той щеше да ѝ каже да си върви. Обичала е и е давала, сега вече не обича и трябва отново да е свободна. Така би трябвало да гледа той на нещата. Никога нямаше да разбере, че тя тъгува, защото не бе *могла* да му даде абсолютно нищо.

Измъчваше я, когато говореше за даровете ѝ. Да, когато стана негова, тя беше невинно момиче. Той подчертаваше, че за него това е доказателство за дълбочината и силата на любовта ѝ, щом като му е отдала чистотата и невинността на своята младост.

Невинността на своите двадесет и девет години. О, да, беше я пазила като бяла булчинска одежда, недокосвана и неопетнена. От копнеж и страх, че никога не ще я облече поради отчаянието от ледената самота, поради несполуката в любовта, тя се беше вкопчила в нея, беше я измачкала и опетнила с мислите си. Нима не бе по-чиста и невинна тази, която беше преживяла любовта, отколкото другата, която само беше размишлявала, шпионирала и копняла, докато силите ѝ се сковават от този копнеж?

Когато му се отдаде, това почти не ѝ направи впечатление. Тя не беше съвсем студена. Понякога любовта му я опияняваше. Тя обаче се преструваше, че е обладана от гореща страст, а всъщност беше само хладна. Когато не беше при него, почти не се сещаше за това, а пред него проявяваше престорен копнеж, за да го зарадва. Да, тя се отнасяше лицемерно към неприкритото му, страстно влечение към нея.

И все пак имаше време, когато тя не само се преструваше, но ако мамеше Герт, мамеше и самата себе си. Беше почувствала, че в нея напира буря, може би съжаление към него и съдбата му и протест срещу нейната. Защо ли те двамата, всеки по свой начин, се разкъсваха от желание по нещо невъзможно, а към това се прибавяше и ужасният страх докъде ли щеше да доведе всичко това? Тогава тя бе ликувала, че го обича. Тя трябваше да се хвърли в обятията на този мъж, колкото и налудничаво да беше това.

Онази вечер беше седяла в трамвая и бе триумфирала, наблюдавайки всички сънливи, спокойни граждани. Тя се връщаше от своя любим, над нея и него тегнеше неблагосклонността на съдбата, те трябваше да рискуват и не знаеха докъде ще стигнат. Беше се гордяла със съдбата си, защото я заплашваше нещастие и мрак.

Сега обаче тя жадуваше за края. Правеше планове за пътуване в чужбина — едно бягство от всичко. Беше приела поканата на Ческа да отиде в Тайнебю, за да подготви разрива. Във всеки случай за Герт беше по-добре, че сега беше сам. Като бе станала причина той да сложи край на съжителството с жена си, тя все пак беше направила нещо добро за него.

Срещу Йени седяха две млади жени. Вероятно не бяха по-стари от нея, а само занемарени и съсипани от дългогодишен брачен живот. Преди три-четири години са били може би хубавички продавачки, които са се труфили и спортували заедно с кавалерите си в Нур-

марка. Стори ѝ се, че физиономията на еднатa ѝ е позната оттам. Бяха нощували заедно в Хаклуа на един Великден. Тя дори беше направила впечатление на Йени със стройната си фигура, бе добра скиорка и изглеждаше елегантна и изискана в спортния екип.

В известно отношение тя и сега бе докарана. Костюмът ѝ беше модерен, обаче не ѝ стоеше добре, фигурата беше загубила гъвкавостта си, беше напълняла, докато раменете и хълбоците си оставаха все така ъгловати. Носеше голяма шапка с много щраусови пера. Тя говореше, а приятелката ѝ я слушаше със зяпнала уста, седеше разкрачена и отпусната, с ръце, пъхнати в огромен маншон върху корема. Всъщност лицето ѝ беше хубавичко, но подпухнало, с червени петна и с двойна брадичка.

— И така, ще трябва да заключа сиренето в бюфета. Отиде ли в кухнята, на сутринта намирам само корите. Едно голямо парче швейцарско сирене за близо три крони!

— Много добре мога да си го представя!

— А сега слушайте! Тя много обича яйца — като не знам какво. Скоро влязох в слугинската стая — тя е невероятно мръсна, вътре мирише на кочина! Леглото не е оправяно не знам откога. Но, Сулвей, викам ѝ аз когато вдигам одеялото, виждам три яйца и кесия със захар в мръсното легло. Какво ще кажете за това? Е, да, тя твърди, че всичко сама си е купила. За захарта може да е вярно.

— Аз също мисля, че е така — обади се другата.

— Захарта бе също в кесията, но яйцата ги

е взела. Казах й го, повярвайте! Но слушайте сега! Миналата събота отивам в кухнята, за обяд трябваше да имаме оризова каша — и аха, тенджерата стои върху газта и загаря, докато прислужницата си седи в стаичката и си плете на една кука. Аз я викам и междувременно разбърквам яденето — и какво, мислите, изваждам от тенджерата? Едно яйце, вярвате ли ми? Тя си вари яйце в оризовата каша. Как да не ти стане смешно, нали, но можете ли да си представите такова безобразие? Добре я наредих. Какво ще кажете?

— О, боже, прислужница. . . А знаете ли какво направи напоследък моята?

Като млади момичета тези двете са жадували за любов — всяка по своему. За някой млад и напет момък с постоянна работа, за мъж, който да ги освободи от монотонното ежедневие в кантората или магазина, да ги отведе в един малък дом, в чиито три стаи биха могли да разпростират плетките си с розички и сини камбанки, в които са вплели моминските си мечти.

Като момичета те също са си мечтали за любов. Но сега се усмихваха с чувство на превъзходство и презрително констатираха, че малките девойчета, каквито и те са били едно време, нямат представа за любовта, да, действителността е съвсем различна. Тези две матрони се гордееха, че принадлежат към кастата на просветените, на които тези неща са от ясни по-ясни. Те може би дори бяха доволни.

Щастлив е все пак онзи, който е неудовлетворен. Щастлив е този, който не се примирява с факта, че животът му предлага мизерно съ-

ществуване, който въпреки това твърди: — Аз вярвам на мечтите си и за мене не съществува друго щастие освен това, което аз желая. Въпреки всичко вярвам, че това щастие съществува. Ако това щастие не ме споходи, тогава аз ще съм виновна, защото съм била лоша девица, която не е могла да бъде на поста си и да чака годеника си. Но мъдрите девици ще го открият и ще бъдат въведени в неговия дом за танц. . .

Когато Йени се прибра, в спалнята на майка ѝ още светеше. Трябваше да влезе и да разкаже за събирането в ателието на Алстрьом и какво прави Хеген.

Ингеборг и Бодил спяха отзад в полумрака. Черните им плитки висяха от възглавниците надолу.

Йени не изпитваше никакви угризения, че лъже майка си. Винаги беше постъпвала така — още като ученичка, когато трябваше непринудено да разказва за детските празненства, на които тя беше седяла и гледала как другите танцуват — нещастна и изоставена, едно малко момиче, което не можеше да танцува заедно с останалите и не казваше нищо, което би доставило удоволствие на момчетата.

Когато Ингеборг и Бодил се връщаха от бал, майка им седеше в леглото, разпитваше, слушаше и се смееше, порозовяла като младо момиче от светлината на лампата. Те винаги можеха да кажат истината на майка си, защото в нея имаше много свежест и смях. Може би премълчаваха една или друга дребна случка, която беше толкова весела, че предпочитаха

да я запазят за себе си. Но какво значение имаше това! Тяхната усмивка беше истинска.

Йени целуна майка си и й пожела лека нощ. Във всекидневната бутна, без да иска, една фотография. Тя я вдигна и в тъмнината веднага разбра чия е. Това бе братът на истинския й баща заедно с жена си и дъщерите си. Той беше живял в Америка и затова никога не бе го виждала. Беше умрял и никой не се сещаше повече за снимката. Тя бършеше всеки ден прах, без да я забелязва — беше се превърнала в някакъв декоративен предмет.

Като се прибра в стаята си, Йени започна да разпуска косата си.

Винаги беше лъгала майка си за нещо. Та как би могла да бъде откровена с нея, без да й причини мъка? А и защо бе необходимо? Майка й никога не би я разбрала. Тя беше познала щастието и тъгата още като съвсем млада — беше щастлива с бащата на Йени и скърбеше за неговата смърт, живееше заради детето си и беше удовлетворена. По-късно бе срещнала Нилс Бернер. Той беше изпълнил съществуването й с щастие и нова тъга. Тогава тя пак живееше заради децата си. Те бяха майчиното щастие, осезаемият пълнеж на една празнота, щастие, изкупено с истински мъки, щастие, което бе толкова беззащитно и изпълваше дланите й с толкова топлина, че тя едва ли можеше да се съмнява в него. Да, сигурно беше хубаво да обичаш детето си. Тази любов беше толкова естествена, че беше излишно да се размишлява над нея. Една майка не се съмнява, че обича детето си, и желае и прави всичко за негово добро. Тя не

се съмнява, че детето ѝ също я обича. Милостта на природата обаче е толкова голяма спрямо майките, че вътрешният инстинкт на децата не им позволява да споделят своите най-горчиви и неизлечими болки с майката. Те узнават най-вече за болест и материални затруднения, но никога и за невъзвратимото — за позора, за поражението в живота, — и когато едно дете стене от мъка, майката не вярва, че загубеното е непоправимо.

Майка ѝ не биваше да узнае за нейната тревога. Самата природа беше издигнала там една стена. Ребека Грам нямаше да узнае и една десета от онова, което бе преживяло детето ѝ заради нея. Колко много бе плакала госпожа Лунд за хубавеца Ейнар, когато той загина. Тя все още скърбеше от цялата си душа и сърце за своя син, мечтаеше за богатото бъдеще, от което го беше откъснала смъртта. Майка му беше единствената, която знаеше, че той се бе застрелял, за да не полудее.

Обичта към децата не трябваше да пречи на майката да търси и свое, собствено щастие. За една или друга майка тя научаваше, че е имала любовници и е мислела, че децата не виждат и не разбират. Имаше и такива, които се развеждаха и бяха щастливи по своему. И само когато се разочароваха от новата любов, те се вайкаха и съжаляваха. Майка ѝ я боготвореше и все пак в сърцето ѝ имаше място за Бернер и тя беше щастлива с него. Герт беше обичал децата си, но любовта на бащата е по-разумна, тя съдържа повече разбиране и по-малко инстинкт, отколкото тази на майката. И все пак през тази зима Герт едва ли се беше сетил за Хелге.

11

Йени беше взела пощата от началника на гарата. Тя даде вестниците и писмото на Франциска и отвори своето. Застанала навън на перона под лъчите на слънцето, тя прочете набързо дългото писмо на Герт. Прочете милите думи в началото и в края, а останалото прескочи. Това бяха дълги размишления за любовта. Йени пъхна отново писмото в плика и го сложи в чантата си. Ах, тези писма на Герт! Едва успяваше да ги прочете. Самите думи й показваха, че въпреки всичко те не се разбираха. Чувстваше го, когато разговаряха. Когато си пишеха, това ставаше мъчително ясно.

И въпреки това между тях *съществуваше* сходство на характерите. Защо тогава да не можеха да бъдат заедно?

Беше ли той по-силен или по-слаб от нея? Той непрекъснато беше губил, беше се примирил и оставил да го надвият от всички страни — но продължаваше да се надява, да живее и да вярва. Мекушавост ли беше това или жизненост? Тя не го разбираше.

Може би се дължеше на разликата във възрастта. Той не *беше* стар. Но младостта му принадлежеше на друго време, а сега тя си беше отишла — една младост с по-здрава вяра и повече наивност. Може би и тя беше наивна във вярата и целите си, но по друг начин. В течение на двадесет години думите променят значението си — нима това бе причината в края на краищата?

Чакълът проблясваше виолетовочервен, а сивожълтата мазилка на стената на гарата се пукаше под палещите слънчеви лъчи. На Йени ѝ причерня за миг, когато вдигна поглед. Странно, но тази година сякаш не понасяше горещината.

Над камбанарията трептяха топлите изпарения от ливади и ниви чак до самата гора, която се очертаваше чернозелена на фона на синьото лятно небе. Няколкото широколистни дървета в дворовете бяха вече с потъмнели корони.

Ческа все още четеше писмото си. Беше от съпруга ѝ. Ленената ѝ рокля се открояваше снежнобяла на фона на синия чакъл на перона.

Гунар Хеген беше сложил багажа си на задната седалка на колата. Той милваше коня и му приказваше, докато чакаше дамите.

Ческа скри писмото, вдигна глава и я разтърси, като че искаше да пропъди нещо.

— Извинявай, момчето ми, сега можем да тръгваме.

Тя и Йени седнаха на предната седалка — Ческа трябваше да кара.

— Много е хубаво, че успя да дойдеш, Гунар! Не е ли чудесно, че ние тримата ще бъдем отново заедно за няколко дни? Трябва да ви поздравя от Ленарт!

— Благодарим. Добре ли е той?

— О, да. Всичко е наред. Бе гениално от страна на татко и Боргхилд, че заминаха. Сега сме сами с Йени в имението, а старата Джина прави всичко за нас — това е просто чудесно!

— Радвам се да ви видя отново, момичета!

Той се засмя чистосърдечно на двете. На Йени обаче ѝ се стори, че долови в усмивката му един странно сериозен проблясък. Знаеше, че изглежда повехнала и уморена, а Ческа с евтината готова ленена рокля приличаше на малко девойче, което е започнало да остарява, преди още да е пораснало. Струваше ѝ се, че Ческа се беше смалила през тази година — но тя непрекъснато чуруликаше и бъбреше: какво щяха да обядват и къде щяха да пият кафето, дали в градината или другаде, говореше за ликьора, уискито и газираната вода, които беше купила.

Когато Йени се качи в стаята си през нощта, тя седна на перваза на прозореца и остави свежата струя въздух, която си играеше с пердетата, да духа в лицето ѝ. Беше доста пийнала — нещо съвсем непонятно за нея, но факт.

Не можа да разбере как се беше случило. Чаша и половина уиски и няколко чашки ликьор беше всичко, което беше изпила, и то след вечеря. Наистина не бе и яла много, но в момента нямаше никакъв апетит. Пък и бе пила силно кафе.

Може би беше от кафето и цигарите, макар че сега пушеше по-малко отпреди.

Във всеки случай имаше сърцебиене, обливаха я неприятни, топли вълни и цялата плувна в пот. Гледката отвън се въртеше бавно пред очите ѝ, напред и назад — оцветената в сиво равнина, избледнялата леха с цветя, тъмните корони на дърветата в градината на фона на белезникавото лятно нощно небе. Стаята се

завъртя около нея. Уискито и ликьорът напираха в гърлото ѝ.

Докато пълнеше легена с вода, всичко избликна навън. Движенията ѝ бяха несигурни. «Но това на нищо не прилича, Йени. Не си добре, детето ми. Алкохолът не ти понася.» Преди можеше да пие двойно повече, без да почувства нещо.

Отначало тя потопи пулсиращите ръце във водата. После дълго време си ми лицето. Съблече се и остави водата от мократа гъба да се стича по цялото ѝ тяло.

Бог знае дали Гунар и Ческа бяха забелязали нещо. Тя самата се бе почувствала зле едва когато се качи в стаята си. Добре, че подполковникът и Боргхилд не бяха вкъщи.

След като се ми известно време, ѝ стана по-добре. Облече си нощницата и отново седна на прозореца.

Мислите ѝ витаеха безцелно около откъслечни разговори през деня с Гунар и Ческа. Изведнъж я обхвана учудване от факта, че се е напила! Никога не ѝ се бе случвало — едва ли познаваше това чувство, макар и някога да бе пила много.

Сега сигурно щеше да ѝ мине, чувстваше се уморена, сънлива и студена. Стана и залитна към голямото легло с балдахин. Ако се събудеше чак късно предобед — всеки случай това щеше да е ново, непознато изживяване за нея.

Тъкмо беше легнала и затворила очи, когато наново я обля противната горещина, така че от всичките ѝ пори избликна пот. Леглото се клатушкаше като кораб при вълнение и тя имаше чувството, че е болна от морска болест.

Известно време полежа, без да се помръдне, като се опита да овладее това отвратително усещане: «е искам, не искам.» Но нищо не помогна — устата ѝ се напълни със слюнка. Едва успя да стигне до тоалетната, преди да повърне.

Но нима наистина беше толкова пияна? Сега направо ѝ стана неприятно.

Може да ѝ е минало. Тя почисти след себе си, пи вода и си легна. Сега вече можеше да поспи. . .

Но след като полежа малко със затворени очи, морското вълнение започна отново, също така потенето и гаденето. Учудващо бе, че главата си тя чувстваше напълно бистра. Въпреки това трябваше да стане още веднъж. В момента, когато се връщаше към леглото, една мисъл ѝ мина през ума.

Глупости. Легна и зарови глава във възглавницата. Беше невъзможно. Не искаше да мисли за това, но не успя — напоследък не се чувстваше добре.

Естествено тя бе уморена и съсипана. Измъчена и изнервена. Затова може би малкото количество алкохол не ѝ беше понесло снощи. Тя наистина разбираше, че след няколко такива нощи хората ставаха въздържатели. . .

За другото не *искаше* да мисли. Ако беше нещо лошо, щеше рано или късно да разбере. Само да не се измъчва с опасения, преди да се е наложило.

Йени отвори нощницата си и поглади гърдите си.

Искаше да спи. Сега, разбира се, не можеше да престане да мисли за тази глупост — уф! Колко уморена беше само.

Естествено на първо време тя беше принудена непрекъснато да мисли, че би могло да има последствия, и от време на време се плашеше. Тя обаче беше овладяла страха си и си беше наложила да подхожда към него разумно. Но ако се случеше нещо? До голяма степен това беше безсмислено суеверие, този страх от бременност. Подобни неща се случваха често. Щеше ли да бъде по-некадърна от всички работнички, които сами се справяха с едно дете? Голяма част от страха бе останал от времето, когато в такъв случай неомъжената жена трябваше да отиде при баща си или при роднини и да признае, че се е хвърлила в живота и че сега те трябваше да плащат — дори с вероятност издръжката по-късно да не бъде поета от никой друг, така че те справедливо се озлобяваха.

Но никой нямаше право да се озлобява срещу нея. Беше лошо заради майка ѝ. Но, боже, когато един вече възрастен човек се опитва да живее според собствената си съвест, тогава родителите трябваше да си мълчат. Беше се опитвала да помогне на майка си, доколкото ѝ бе възможно, никога не я бе тормозила със своите грижи, никога не беше поставяла доброто ѝ име на карта заради някоя своя лекомислена постъпка — удоволствия или скитане. Но там, където възгледите ѝ за правда и неправда се различаваха от тези на добрите граждани, тя трябваше да следва своите собствени дори ако злобните приказки на хората биха причинили болка на майка ѝ.

Ако връзката ѝ с Герт беше греховна, то грехът не се състоеше в това, че е дала премного, а прекалено малко. Както и да завършеше

тази история, тя трябваше да я изстрада, а не да се вайка.

Всъщност би трябвало да може да изхрани едно дете така, както правеха всички момичета, които не притежаваха дори една десета от способностите ѝ. Бяха ѝ останали още малко пари, така че можеше да замине. Макар и да беше мизерна професията, която си бе избрала, много от колегите ѝ трябваше да изхранват жена и деца. Освен това, откакто беше пораснала, тя трябваше да помага на други.

Естествено най-добре щеше да бъде опасенията ѝ да са напразни. Досега всичко бе вървяло добре.

Тя не искаше да мисли за това.

Герт може би щеше да бъде отчаян.

О, боже, ако наистина беше така, и то сега! Да беше се случило тогава, когато го обичаше или вярваше, че го обича, и да можеше с тази вяра да се раздели с него. Но сега, сега, когато всичко, което беше съществувало между тях, се беше разпаднало, подкопано от нейните размишления и умуване. . .

През тези седмици тук, в Тайнебю, тя бе почувствала, че така не може да продължава. Жадуваше за нова работа, за нови връзки. Да, жаждата за работа се беше появила отново. Беше превъзмогнала болезненото желание да се вкопчи в някого, да я ласкаят, да я глезят и да бъде наричана «малко момиченце».

Свиваше ѝ се сърцето, като си помислеше за края на техните отношения и че щеше да му причини болка. Но, боже, та тя му беше давала, докато можеше, Герт беше щастлив.

Във всеки случай той се бе отърсил от унизителния, робски живот с жена си.

Що се отнася до Йени, тя се беше примирила. Работата и самотата щяха да бъдат нейният живот. Знаеше, че не може да заличи тези месеци. Тя щеше да ги помни, както и горчивата поука от тях — че любовта, която бе достатъчна за много хора, не я удовлетворяваше. Изглежда, бе по-добре да се лишава, отколкото да се задоволява.

О, да, нямаше да забрави тези месеци. Но в съзнанието ѝ те щяха да бъдат смекчени, щяха да се превърнат в спомени за краткотрайното, изпълнено с болка щастие и за горчивината, изпълнена с разкаяние и мъка. С течение на времето щеше да се опита да заличи отчасти спомена за човека, спрямо когото беше извършила голяма неправда.

А сега може би тя носеше под сърцето си неговото дете.

Но беше невъзможно. Беше безсмислено да умува над това.

И все пак, ако беше истина. . .

Най-после Йени заспа. Навън беше вече светло. Спа дълбоко и без да сънува. Когато се събуди, не беше станало по-светло. Над короните на дърветата в градината небето беше само малко по-жълтеникаво, а птичките сънливо чуруликаха.

В същия миг започнаха да я измъчват предишните мисли. Йени знаеше, че едва ли ще може да спи повече. Тя се примири и започна да премисля всичко отначало.

III

Хеген отпътува и подполковник Ярман се завърна с най-голямата си дъщеря. После заминаха при една омъжена сестра на Франциска.

Ческа и Йени бяха отново сами в Тайнебю. Всяка една живееше сама за себе си, потънала в мислите си.

Йени знаеше вече със сигурност, че е бременна. Но какво означаваше всъщност това, не й беше ясно. Опиташе ли се да се замисли за бъдещето, въображението й изневеряваше. Сега се чувстваше по-добре, отколкото в седмиците на отчаяние, когато непрекъснато чакаше, за да се убеди, че се заблуждава.

Тя се утешаваше, че и за нея, както за много други, ще се намери някакъв изход. Още есента бе говорила за заминаването си в чужбина. Мислеше за Париж като вероятна възможност — да замине и да отиде при акушерка. Тя обаче не искаше да обмисля тази възможност поточно.

А дали изобщо да спомене на Герт за състоянието си? Сякаш нямаше желание.

Когато не мислеше за себе си, мислеше за Ческа. При нея също нещо не беше в ред. Макар да бе сигурна, че Ческа много държи на Алин. Той ли не се интересуваше вече от нея?

Ческа не се чувстваше добре откакто се омъжи. Йени го забеляза. Беше се смалила и беше станала стеснителна. Материално не бяха добре и всяка вечер тя седеше часове наред на кревата на Йени и се оплакваше от домакинските несгоди. В Стокхолм беше скъпо и да

сготвиш евтино ядене, беше много трудно, щом не си се учил. Домакинската работа не ѝ спореше, след като беше така глупаво възпитана. Човек можеше да изпадне в отчаяние, че едва привършил, отново трябваше да започва. Едва изчистила къщата, тя отново се замърсяваше, тъкмо беше сготвила, и съдовете трябваше да се измият. После пак трябваше да готви и отново да мие съдове. Макар Ленарт да се опитваше да ѝ помага, той също като нея беше несръчен и непрактичен. Към това се прибавяха тревогите ѝ, свързани с него — не беше получил поръчката за паметника, не го признаваха, въпреки че беше толкова надарен. Беше прекалено благороден като човек и скулптор. Но нищо не можеше да се направи. Тя не желаеше той да бъде друг. Освен това продължителното боледуване през пролетта — два месеца той лежа от скарлатина и бронхопневмония и други болести като последица от първите. Беше се отразило много лошо на Ческа.

Имаше и нещо друго, за което Ческа не говореше. Йени го чувстваше. И знаеше, че не може да се отнася с Ческа така, както преди. Не бе спокойна и не можеше да откликне на чуждите тревоги и да утешава. При мисълта, че не бе в състояние да помогне на Ческа, изпитваше болка.

Един ден Ческа беше отишла да пазарува в Мос. Йени не поиска да я придружи, остана вкъщи и прекара времето в градината. Четеше, за да не мисли, и започна да заплита модели, защото не можеше да се съсредоточи в романа. Но и при плетивото обърка броя на бримките,

трябваше да започна отново, като си налагаше да се мобилизира.

Ческа не се върна за обяд, както беше обещала. Най-накрая Йени обядва сама и прекара следобеда си като се опитваше да работи. Пуши, въпреки че цигарите ѝ горчаха, плете, но плетката непрекъснато падаше в скута ѝ.

Най-после към десет часа Ческа се зададе по алеята. Йени беше отишла да я посрещне. Веднага след като се качи в колата, разбра, че се беше случило нещо. Но нито една от тях не проговори.

Едва към края на вечерята, когато пиеха последната чаша чай, Франциска попита тихо, без да погледне Йени:

— Знаеш ли кого срещнах днес в града?

— Не?

— Ханс Херман... Той е на гости в Йелльоен. Там има една стара богата госпожица Йори, при която той живее. Тя го протежира, така да се каже, във всяко отношение.

— Жена му с него ли е? — попита Йени след известно време.

— Не, разведени са. Горката, през пролетта загубила своето малко момченце. Във вестника го прочетох.

После Ческа започна да говори за други неща.

Но когато Йени си легна, тя се промъкна при нея. Изпълзя до леглото с балдахина, седна на края му, сви си краката и ги покри с нощницата. Скръстила ръце върху коленете си, тя седеше, обгърната от белезникавия здрач. Чернокосата ѝ глава се открояваше като петно на фона на светлите завеси.

— Утре заминавам за вкъщи. Ще телеграфи-

рам рано сутринта на Ленарт, а по обяд ще замина. Йени, ти знаеш, че можеш да останеш тук колкото искаш. Не ме смятай за безогледна, но не смея, заминавам веднага.

Тя дишаше тежко.

— Не разбирам, Йени. Разговарях с него, той ме целуна и въпреки това не го ударих. Изслушах го и не го ударих по лицето. Не го *обичам* вече, сега го зная, и въпреки това той има такава власт над мен. Знаеш ли, че се страхувам? Не смея да остана тук, защото не съм сигурна дали няма да ме подмами. Когато *мисля* за него, го мразя, но когато говори, съм просто като вцепенена. Не разбирам как може един човек да бъде толкова циничен, толкова брутален, толкова *безсрамен!* Като че ли не е в състояние да проумее, че съществуват неща, които се наричат чест и срам. Той не се съобразява с тях и мисли, че и другите не го правят. Той смята, че решаващото е да си направиш точно сметката, докато ние останалите вярваме в правда и неправда. Струва ми се, че той ме хипнотизира с това. Помисли си, цял следобед бях с него и го слушах. О, боже, той каза, че съм била омъжена и да не се превземам. Между другото намекна, че сега бил свободен и че мога да храня някакви надежди. Целуна ме в парка и ми се искаше да крещя с цяло гърло, но не издадох нито звук. Ах, как се страхувах! Каза ми, че вдругиден щял да дойде тук — утре имали голямо събиране. През цялото време се разхождаше с усмивка, от която преди много се страхувах. Не трябва ли да замина при това положение?

— Разбира се, Ческа — каза Йени.

— Сигурно съм една гъска! — извика тя изведнъж разгорещено. — Не се осмелявам да разчитам на себе си. Но едно трябва да ми вярваш: изневеря ли на Ленарт, бих отишла направо при него да му разкажа всичко и после пред очите му ще се самоубия. . .

— Обичаш ли мъжа си? — попита тихо Йени.

Франциска замълча за момент.

— Не зная. Ако го обичах истински, както трябва, тогава не бих се страхувала от Ханс Херман. Несмяташ ли, че би трябвало да му ударя плесница задето се отнесе така с мен и ме целуна? Но във всеки случай зная, че ако съм сгрешила спрямо Ленарт, ще умра, разбираш ли? Докато се казвах Франциска Ярман, не обръщах много внимание на името. Сега обаче се казвам Франциска Алин. И ако бих допуснала да падне дори само сянка на недоверие върху това име — неговото име, то тогава бих заслужавала да ме застреля като последна уличница. Ленарт не е в състояние да го извърши, но аз мога — зная. . .

Изведнъж тя отпусна краката си и се притисна плътно към Йени.

— Нали вярваш в мен? Мислиш ли, че бих могла да живея, ако съм извършила нещо нечестно?

— Не, Ческа. — Йени я привлече към себе си и я целуна. — Не вярвам, че би могла.

— Не зная какво мисли Ленарт. Той не ме разбира. Когато обаче се върна у дома, ще му кажа всичко както си е. Това трябва да стане.

— Ческа — каза Йени тихо. Но все пак не посмя да попита дали Ческа бе щастлива.

Но Ческа започна сама да разказва:

— Много трудно ми беше през цялото време, разбираш ли? Не беше толкова просто. Когато се омъжих, бях доста неразумна. Омъжих се за Ленарт, защото Ханс започна отново да ми пише, след като се разведе. Пишеше ми, че ме *желае*. Аз обаче се страхувах от него и не исках да започвам наново тази авантюра. Всичко разказах на Ленарт. Той беше толкова фин и мил, разбра ме и аз реших, че той е най-прекрасният човек на света. Той действително *е* такъв, зная го много добре. Но тогава извърших нещо ужасно. И Ленарт не може да го разбере, а за мене е ясно, че не ми е простил. Може би е неправилно от моя страна, че ти се оплаквам, но аз не го разбирам, Йени. Трябва да попитам някого дали постъпката ми е непростима. Ти трябва да ми отговориш съвсем откровено дали наистина съм направила нещо непоправимо.

Следобед заминахме за Рока ди Папа. Вече бяхме венчани. И така, ти разбираш колко се страхувах от това, което предстоеше. Вечерта, когато Ленарт ме заведе в стаята и видях голямото двойно легло, в което трябваше да легна, започнах неистово да плача. Ленарт обаче беше много мил — можех да не спя с него, докато аз самата исках. Това се случи една събота. Чувствахме се неудобно, и най-вече Ленарт. Бих била щастлива да бъда омъжена по този начин. Всяка сутрин, когато се събуждах, бях толкова благодарна, но той почти не ми позволяваше да го целуна. В сряда бяхме изкачили върха на Монте Каво. Там горе беше прекрасно. Беше краят на май и слънцето грееше. Кестеновата гора току-що се беше

раззеленила, жълтата акация цъфтеше по всички склонове, а покрай пътя имаше безброй много бели цветя и лилии. Във въздуха се стелеше мъгла. Няколко часа преди това беше валяло. Езерата Неми и Албано се простираха сребристобели пред нас под горския скат, а наоколо им бяха накацали малки бели градчета. Отсреща се виждаха равнината и Рим, обвити в белия воал на мъглата, а съвсем в далечината светлееше Тиренско море като мъглява златна лента на хоризонта. Беше прекрасно, прекрасно и животът ми се струваше чудесен, само дето Ленарт беше тъжен. Почувствах, че е най-добрият човек на света и че го обичам безкрайно много, а всичко останало е ужасна безсмислица. Почувствах го изведнъж. Тогава го прегърнах и казах: «Искам да бъда изцяло твоя, защото те обичам.»

Ческа мълчеше като дишаше тежко.

— Ах, боже, Йени, той беше щастлив, горкият. — Тя преглътна сълзите си. — Да, той се зарадва. «Сега? — попита той. — Тук?» Вдигна ме и искаше да ме отнесе в гората. Аз обаче се съпротивлявах и казах: «Тази нощ, тази нощ!» Ах, Йени, не разбирам защо го направих, всъщност аз го исках. Щеше да бъде хубаво в голямата гора и със слънцето над нас. Но се престорих, че не искам. . . Бог знае защо. После вечерта, когато си бях легнала и през всички тези часове бях очаквала този миг, когато дойде Ленарт — да, тогава отново започнах да плача. Той излезе навън и цяла нощ не се прибра. Лежах будна. Не знаех къде бе отишъл. На следващия ден предобед заминахме обратно за Рим и живяхме в хотел. Ленарт нае

две стаи, обаче аз отидох при него. Но вече не беше хубаво. Оттогава отношенията ни не са се подобрили. Разбирам, че съм го оскърбила много. Кажи ми, Йени, вярваш ли, че един мъж може да забрави или да прости такова нещо?

— Вероятно по-късно е осъзнал — каза Йени тихо и колебливо; — че тогава не си разбирала, не си познавала чувствата, които си наранила.

— Не — Ческа потръпна. — Сега разбирам. Разбирам, че съм омърсила нещо неопетнено, чисто и красиво. Тогава не го знаех. Йени, не може ли любовта на един мъж да превъзмогне тази обида?

— Би трябвало да може. По-късно ти си доказала, че искаш да му бъдеш добра и вярна съпруга. Сега през зимата се трепеш, блъскаш и не се оплакваш. През пролетта, когато е бил болен, си бдяла денонощно над него, грижила си се за него седмици наред.

— Това не беше нищо — каза Ческа разгорещено. — Той бе толкова добър и търпелив и ми помагаше, доколкото му бе възможно, при изтощителната ми работа, както казваш. И когато бе болен, от време на време идваха някои наши приятели, които ме сменяха през нощта. През седмицата, когато той бе почти на смъртно легло, бяхме ангажирали и една сестра, но въпреки това не се отделях от леглото, защото аз исках така, разбираш ли, но естествено това не беше необходимо.

Йени целуна Ческа по челото.

— Има едно нещо, Йени, което не съм ти казала. Ти ме предупреди, че ми липсва инстинкт, а Гунар ми се беше карал. Госпожица

Линде каза веднъж съвсем откровено, спомняш ли си, че когато един мъж бива предизвикан, той отива при друга.

Йени се вцепени от ужас.

Ческа поклати глава:

— Да, попитах го нещо подобно — това беше онази сутрин.

Йени лежеше безмълвна.

— Разбирам, че той не може да го забрави и да прости. Но ако би могъл поне малко да ме извини, да си спомни колко неопитна съм била. Но по-късно. . . — Тя търсеше точните думи. — Между нас няма хармония. Той като че ли не *иска* да ме докосне. Ако това се случи, то е против волята и желанието му, а сетне се сърди и на себе си и на мене. Все пак се опитах да му обясня. Честно казано, не разбирам какво толкова лошо има в това. Нямам нищо против, щом като мога да му доставя радост. Всичко, с което мога да доставя радост на Ленарт, е добро и хубаво за мене. Той мисли, че се жертвам, но всъщност е точно обратното. Колко дни и нощи съм плакала тук в стаята си, защото знаех, че той ме желае. Опитвах се да го привлека с малкото, което имах, но той ме отблъскваше.

Толкова много го обичам. Йени, кажи ми, не може ли да се обича един мъж по този начин? Не мога ли да кажа: аз обичам Ленарт?

— Да, Ческа.

— Ах, колко отчаяна бях! Но какво да направя, като съм такава. После, когато излизахме с други художници, той винаги бе в лошо настроение. Не казва нищо, но сигурно си мисли, че аз кокетирам с тях. И сигурно е така,

защото настроението ми се подобрява, когато мога да се храня в ресторант, да не готвя една вечер и после да не мия съдове. Не биваше да се страхувам да похабя храна, която Ленарт въпреки всичко трябваше да яде само защото не можехме да си позволим да я изхвърляме. Понякога съм се радвала, че не съм сама с Ленарт, въпреки че и двамата се обичаме — той ме обича, зная го, но когато го питам, тогава казва: «Ти знаеш това» и се смее някак странно и огорчено. Но той не ми се доверява, защото не мога да го любя така чувствено, а въпреки това съм кокетка. Веднъж ми каза, че съм нямала понятие какво означава любовта и че може би е негова вината, че не я е събудил в мен, но че щял да дойде някой друг. О, боже, как плаках тогава!

И сега през пролетта. Знаеш, че нямаме пари. Гунар продаде моя натюрморт, който бях обявила за триста крони преди три години. Месеци наред живяхме от тези пари, но Ленарт не желаеше да харчим пари, които аз съм спечелила. Не разбирам какво значение има това, щом като се обичаме. Но той винаги казва, че ме е въвлякъл в мизерията. Естествено ние имаме и дългове. Веднъж исках да пиша на баща си и да го помоля да ми изпрати неколкостотин крони. Това обаче не ми беше позволено. Виждаше ми се толкова несправедливо. Боргхилд и Хелга бяха живели у дома и бяха получили всичко от баща ми. Той ги беше изпратил в чужбина, докато аз, откакто бях станала пълнолетна, се мъчех да свържа двата края с малкото наследство от майка ми, тъй като не исках да приема нито едно йоре от баща си след всич-

ко, което ми бе казал, когато се разделих с лейтенант Косен и след като се разнесе мълвата за Ханс и мен. Но той си взе думите назад и призна, че съм била права. Беше подло както от страна на Косен, така и от страна на всички вкъщи да ме принудят, защото той ме беше подвел за този годеж, когато бях на седемнадесет години и не знаех, че бракът е нещо по-различно от това, което пише в тези проклети книжки за деца. Когато започнах да разбирам, за мен бе ясно, че по-скоро бих се самоубила, отколкото да се омъжа за него. Ако ме бяха насилили — тогава щях да се разфуча, бих се отдала на всички любовници, които бих могла да имам — така, само напук, за да си отмъстя. Сега баща ми ме разбира и казва, че бих могла да получа от него пари, щом поискам. Когато Ленарт беше толкова болен и те говореха, че трябва да замине на село и да живее добре, бях уморена и изтощена и му казах, че трябва да замина и да си почина, тъй като очаквам дете. И така ми бе позволено да пиша на баща си и да го помоля за пари. Заминахме за Вермлан. Там живяхме чудесно, Ленарт се възстанови, а аз започнах отново да рисувам. Постепенно той разбра, че няма да имам дете. И когато ме попита дали не съм се заблудила, отвърнах, че не съм, защото не исках да лъжа Ленарт. Зная, че ми се сърди. Зная, че не ми вярва напълно, и това е ужасно. Ако ме разбираше, би трябвало да ми вярва, нали?

— Да, Ческа.

— Преди това веднъж бях казала, че очаквам дете — през есента, когато той беше много тъжен и ни беше тежко. Исках да го развеселя и да

бъде мил с мен. И така стана. О, ти не знаеш колко хубаво беше. Бях излъгала, но накрая самата аз повярвах, че е вярно. Мислех си, че бог така ще нареди, че да не го разочаровам. От това, разбира се, нищо не излезе. Толкова съм отчаяна, че нямам дете. Йени, мислиш ли, че е вярно: някои казват — тя пошушна разтреперана, — че жена, която не е в състояние да изпитва такава страст, не може да има деца.

— Не — отвърна Йени твърдо. — Това са само глупости.

— Сигурна съм, че всичко ще се оправи. Ленарт го желае толкова много. А аз, аз мисля, че бих се превърнала в ангел на радостта, ако си имам детенце. Можеш ли да си представиш нещо по-прекрасно от това?

— Не — отговори с мъка Йени. — Ако се обичате, бихте преодолели много трудности.

— Да, убедена съм, че е така. Ако не се стеснявах, бих отишла на лекар. Всъщност мисля, че един ден ще го направя. Смяташ ли, че би трябвало да го сторя? Само да не се стеснявах толкова! Но това е глупаво. Така или иначе, това е мой дълг, щом съм омъжена. Мога да отида при някоя лекарка, която е раждала и има деца, тя ще ме разбере. Представи си само: едно мъничко, мъничко същество, което е твое собствено — колко би се радвал Ленарт.

Йени стисна зъби в тъмното.

— Смяташ ли, че трябва да замина утре?

— На всяка цена.

— Ще разкажа на Ленарт всичко. Не знам дали ще го разбере, след като аз не съм в състояние да разбера. Но винаги *искам* да му казвам истината. Нима не бива да е така, Йени?

— Щом мислиш, че е правилно, трябва да го правиш. Ах, Ческа, човек трябва да прави всичко онова, което смята за правилно, и никога това, за което не е сигурен дали е правилно.

— Да, така е! Лека нощ, моя Йени, благодаря ти. — Неочаквано тя прегърна силно приятелката си. — Толкова хубаво е да се говори с теб. Ти умееш да ме разбираш. Ти и Гунар. Вие винаги сте ми посочвали правия път. Не зная какво бих правила без теб.

За момент тя застана до леглото:

— Не можеш ли през есента да минеш през Стокхолм? Хайде, ще живееш у нас! Сега ще получа хиляда крони от баща си. Тази сума ще получи също и Боргхилд за едно пътуване до Париж.

— Не зная точно. Бих искала. . .

— Хайде, ела! Спи ли ти се? Да си отивам ли?

— Да, малко съм уморена. — Тя притегли Ческа към себе си и я целуна. — Бог да те благослови!

— Благодаря. — Ческа зацапа с босите си крака по пода. Като стигна до вратата, каза с малко тъжния си детски глас:

— Така ми се иска Ленарт и аз да бъдем щастливи!

IV

Герт и Йени се спускаха един до друг надолу по стръмната пътека под боровете. Той се спираше, береше изсъхнали ягоди, настигаше я и й ги слагаше в устата. Тя му се усмихваше

леко в знак на благодарност. Той я хвана за ръка, докато слизаха към водата, която се синееше зад дърветата под слънчевия мост.

Беше весел и изглеждаше млад в светлия летен костюм. Шапката от панама скриваше косата му.

Йени седна в края на гората, а Герт легна пред нея под сянката на големите брези.

Беше много горещо и тихо. Затревеният хълм, достигащ брега, беше пожълтял от силното слънце. Над Несодлан се стелеше металносин облак от изпарения, зад чиято периферия надничаха няколко облачета, опушеножълти и белезникави. Фиордът се простираше светлосин, изпъстрен с пенещи се вълни. Платноходките стояха неподвижни и се открояваха с белия си цвят, а пушекът от корабите се задържаше безкрайно дълго на сиви ивици в задушния въздух.

Между камъните, оголени от отлива, се процеждаше водата и вейките от брезите се поклащаха съвсем леко, като от време на време падаше по някой изсъхнал лист.

Герт махна един, който се беше заплел в светлите й гъсти коси — тя си беше свалила шапката. Той заразглежда листа:

— Не е ли странно, че през тази година не вали? Вие жените сте добре, можете да ходите леко облечени. Всъщност роклята ти изглежда полутраурна — добре, че носиш светлочервените перли, — но ти стои много добре!

Роклята беше бяла и прозрачна, с малки черни цветчета, навсякъде с къдрички и пристегната с гладък черен копринен колан. Сламената шапка в скута й беше черна с черни рози от

кадифе. Само бледочервените кристални мъниста искряха върху гладката ѝ шия.

Той се наведе напред и успя да целуне крака ѝ точно над обувката. После погали с два пръста нежната извивка с прозрачния чорап и обхвана глезена ѝ.

Малко след това тя внимателно отстрани ръката му, той хвана нейната, задържа я и ѝ се усмихна. Тя също се усмихна и извърна глава.

— Толкова си тиха, Йени. Топлината ли те измъчва?

— Да — отвърна тя и те отново замълчаха.

Малко по-нататък от тях, там, където градината на една вила се простираше чак до водата, няколко момченца играеха на моста пред баните. Горе в сградата прискърцваше някакъв грамофон. От време на време до тях долиташе музика от курорта.

— Герт. . . — Изведнъж Йени стисна ръката му. — Като прекарам няколко дни при мама и отново се върна в града, ще замина. .

— Как така? — Той се опря на лакътя си. — Къде ще заминеш?

— За Берлин — каза Йени. Самата тя чувстваше, че гласът ѝ трепери.

Герт я погледна в очите, но замълча. Тя също мълчеше.

Най-после той попита:

— Кога реши да заминеш?

— Всъщност отдавна исках да го сторя, знаеш ли, исках отново да замина. . .

— Да. Но кога се реши да заминеш сега. . .

— Реших през лятото в Тайнебю.

— Бих желал да ми го бе казала по-рано, Йе-

ни — каза Грам. Въпреки че гласът му звучеше тихо и спокойно, той прониза душата ѝ.

Тя замълча за малко.

— Исках да ти го *кажа,* Герт. Не да ти пиша, а да ти го кажа. Когато ти писах и те помолих да дойдеш тук вчера, исках да ти кажа, но не успях. . .

Лицето му беше станало каменносиво.

— Разбирам. Боже, дете, представям си колко тежко ти е било — избухна той изведнъж.

— Да — отвърна спокойно Йени. — Най-вече заради теб, Герт. Моля те да ми простиш. . .

— Ти — мене? О, боже, можеш ли *ти* да ми простиш, Йени? Предчувствах, че този ден ще дойде.

— Това като че и двамата предчувствахме — каза тя.

Неочаквано той се хвърли на земята и зарови лицето си в пясъка. Тя се наведе и сложи ръка на врата му.

— Малка, малка, малка Йени, о, малка Йени, какво ти сторих?

— Мили. . .

— Моя бяла птичко, докоснах ли те с моите грозни, мръсни ръце, изцапах ли твоите бели криле?

— Герт! — Тя хвана ръцете му и заговори бързо и високо: — Слушай какво ще ти кажа. От теб съм видяла само добро, аз съм тази, която. . . Бях толкова уморена — ти ми предложи отмора, аз зъзнех — ти ме стопли. Аз *трябваше* да отдъхна, *трябваше* да бъда стоплена, трябваше да почувствам, че някой ме обича. Герт, боже мой, аз не исках да те мамя,

обаче ти не можеше да разбереш, никога не бих могла да ти обясня, че те обичах по друг начин — оскъдно. Не можеш ли да разбереш?

— Не, Йени. Не *вярвам,* че едно невинно момиче изцяло се отдава на един мъж, ако не вярва в силата и вечността на любовта си.

— Точно това те моля да ми простиш. Знаех, че не би го разбрал, и въпреки това аз вземах всичко, което ти ми даваше. Така то се превърна в мъчение за мен, все по-тежко и по-тежко, и разбрах, че не мога да продължа по този начин. И все пак аз те *обичам,* Герт, но когато само приемам и не притежавам нищо истинско, което да ти дам в замяна. . .

— Това ли искаше да ми кажеш вчера? — попита след малко Герт.

Йени кимна.

— И вместо това. . .

Лицето му стана огненочервено.

— Не можах, Герт. Ти дойде толкова радостен. И разбрах, че беше чакал и копнял. . .

Той рязко вдигна глава:

— Не трябваше да го правиш, Йени. Не. Не биваше да ми даваш такава милостиня. . .

Тя закри лицето си. Спомни си мъчителните часове, които беше прекарала в прашното си ателие с нагорещения от слънцето застоял въздух, където непрестанно разтребваше и оправяше, очакваше го, докато сърцето ѝ се свиваше от мъка. Обаче не можеше да му го каже.

— Не бях сигурна в себе си, когато дойде. За миг си помислих да опитам.

— Милостиня. — Той поклати тъжно глава. — Това си ми давала през цялото време, Йени. . .

— Герт, аз съм тази, която е получавала милостиня от теб, винаги, не разбираш ли?

— Не — отвърна грубо той и отново опря лицето си в земята.

След малко вдигна глава:

— Йени, има ли. . . някой друг?

— Не — отговори високо тя.

— Мислиш ли, че бих те упрекнал, ако имаше някой друг, млад мъж на твоя възраст. Бих могъл да те разбера.

— Не разбираш ли. . . Не е необходимо да има някой друг. . .

— Не, не. — Той се отпусна надолу. — Бих го смятал за по-естествено. . . че Хеген е бил в Тайнебю и е заминал за Берлин. . .

Йени стана отново пурпурночервена:

— Вярваш ли, че тогава вчера бих. . .

Герт мълчеше. След малко каза уморено:

— И все пак не те разбирам.

Изведнъж тя усети желание да го нарани:

— Би могло да се каже, че е замесено второ или трето лице. . .

Той я погледна въпросително. После неочаквано я сграбчи:

— Йени, боже мой, какво искаш да кажеш?

Тя вече съжаляваше за казаното, изчерви се и бързо отвърна:

— Ами работата ми, изкуството. . .

Герт Грам беше коленичил пред нея.

— Йени, има ли нещо? Трябва да ми кажеш истината. Не бива да лъжеш. Случило ли се е нещо с теб? Кажи!

За миг тя се опита да го погледне в очите. После наведе глава. Герт Грам се отпусна

наведен напред, като криеше лицето си в скута й.

— О, боже, о, боже. . .

— Герт! Скъпи! Скъпи! Ах, не, не, Герт! Ти ме предизвика с подозрението си за някой друг — каза тя примирено. — Не трябваше да го казвам. Нямах намерение да ти го кажа... може би по-късно.

— Никога не бих ти простил, ако не ми беше казала. . . Но ти си го знаела — каза той изведнъж. — В кой месец си?

— В третия — отговори тя кратко.

— Но, Йени — ужасен, той взе двете й ръце, — сега не можеш да скъсаш с мен просто така. *Сега* не можем да се разделим.

— Напротив. — Тя го погали по лицето. — Ако не беше станало така, може би щях да продължа тази история още известно време. Но сега трябва да погледна трезво на нещата и да съм наясно.

Известно време той лежеше, без да проговори.

— Слушай какво ще ти кажа, моя малка. Знаеш, че от миналия месец живея отделно от жена си. След две години ще бъда свободен. Тогава ще се съберем. Ще дам на теб и на детето името си. Не искам нищо, разбираш ли, *нищо*. Обаче настоявам на правото си да ти дам подкрепата, която ти дължа. Бог ми е свидетел, че ще страдам, защото това не може да стане по-рано. Аз обаче не искам нищо. Ти по никакъв начин не бива да си обвързана с мен, възрастния човек.

— Герт, радвам се, че си се разделил с нея. Но веднъж завинаги ти казвам: няма да се

омъжа за теб, след като не мога да ти бъда истинска съпруга. Не заради голямата разлика във възрастта, Герт. Ако имах чувството, че не съм ти принадлежала никога изцяло, както би трябвало да бъде, бих останала при теб като твоя жена, докато си млад, като твоя другарка, когато наближи старостта, на драго сърце като болногледачка и бих била щастлива. Зная обаче, че не мога да бъда твоя истинска съпруга. Заради хората няма да отида при пастора или кмета и да обещая нещо, което не мога да изпълня.

— О, Йени, но това е лудост. . .

— Не можеш да ме отклониш от решението ми — каза бързо тя.

— Но какво ще правиш, дете? Не, не мога да допусна такова нещо. Какво ще стане с теб? Моя малка, разбери, трябва да ми позволиш да ти помогна, Йени.

— Тихо, мой мили приятелю. Виждаш, че го приемам съвсем спокойно. Когато наближи моментът, няма да е толкова страшно, колкото си го представя човек. За щастие имам все още малко пари.

— Да, Йени, но хората. . . Те ще се отнасят лошо с теб. Ще те оклеветят.

— Това никой не може да направи. Моят единствен позор е, че допуснах да прахосаш любовта си по мене, Герт.

— Ах, тези глупости! Но хората — ти знаеш колко безсърдечни са те, колко лошо ще се отнасят с теб, как ще те обиждат и нараняват.

— Това не ме засяга особено, Герт. — Тя се усмихна леко. — Между другото, слава богу, съм човек на изкуството. От нас не се очаква

почти нищо друго, освен от време на време да правим скандали.

Той поклати глава. И изведнъж в миг на внезапно отчаяно разкаяние, че му го беше казала и го бе наранила, тя го притисна към себе си:

— Мили, не трябва да си нещастен, чуваш ли? Както виждаш, аз не съм. Напротив, понякога съм радостна. Особено когато се опитвам сериозно да размисля какво означава всъщност, че ще имам дете, мое собствено, малко, сладко дете — тогава просто не мога да го проумея. Вярвам обаче, че ще бъда щастлива, толкова щастлива, че изобщо не мога да си го представя сега. Едно живо, малко същество, което ще бъде само мое, което ще обичам, за което ще живея и работя. Понякога си мисля, че едва тогава моят живот и моята работа ще бъдат осмислени. Не вярваш ли, че бих могла да си създам име, което да е достатъчно добро за детето ми, Герт? Единствено ме обезкуражава обстоятелството, че не знам как ще потръгнат нещата и това, че си толкова тъжен. Ах, Герт, може би съм бедна и трезва, егоистка и какво ли не още, но в края на краищата аз съм жена и *трябва* да се радвам, че ще стана майка. . .

— Йени! — Той целуна ръцете ѝ. — Бедна, малка, смела Йени. За мен е по-лошо, че схващаш нещата по този начин — каза той тихо.

Йени се усмихна с тъга:

— Ах, би било по-тежко за теб, ако ги схващах по друг начин.

V

Десет дни по-късно Йени замина за Копенхаген. Майка ѝ и Бодил Бернер я придружиха до гарата в ранния утринен час.

— Добре си ти, щастливка — каза Бодил и меко-то ѝ загоряло лице се разтегна в усмивка. После се прозя, та чак сълзи се показаха в очите ѝ.

— И такива трябва да има. — Йени също се засмя. — Мисля, че и ти не си зле.

Тя все повече и повече чувстваше, че всеки миг може да избухне в плач, докато се сбогуваше с майка си и я целуваше. Стоеше на прозореца на купето и не откъсваше поглед от нея. Струваше ѝ се, че никога досега не се беше заглеждала внимателно в нея. Тази стройна и слаба, малко попрегърбена фигура. Почти не се забелязваше колко беше посивяла косата ѝ — толкова руса бе госпожа Бернер. Въпреки многото бръчки лицето ѝ изразяваше нещо девствено, момичешко. Но като че ли само годините, а не животът бяха набраздили това лице въпреки всичко, което беше преживяла.

Ако научеше някога само. . . Не, Йени, никога не би имала смелостта да ѝ каже и да гледа как майка ѝ би понесла удара. Тя, която нищо не бе знаела, нищо не би разбрала. Ако Йени нямаше възможността да замине — тогава тя знаеше, че майка ѝ едва ли щеше да го преживее. Нямаше да е от любов, а от страхливост. Все някога трябваше да ѝ го каже, но оттам би могла по-лесно да го стори.

В момента, когато влакът потегли, тя съзря

Герт. Той вървеше бавно по перона. Зад другите, зад майка ѝ и сестра ѝ, които махаха с кърпички, поздрави я. Колко блед беше само!

Беше първи септември, Йени седеше до прозореца и гледаше навън. Какъв хубав ден! Въздухът — прозрачен и свеж, небето тъмносиньо, облаците бели. По тъмнозелените ливади беше паднала роса и мъхът на маргаритите блестеше. След горещото лято брезите по края на гората бяха съвсем пожълтели, а по земята имаше обагрени медночервени храсти боровинки. Снопчетата по скорушите бяха кърваво-червени, но навътре и на закътано бяха все още тъмнозелени. Какви багри!

По малките възвишения се простираха ферми, стари и сребристосиви или нови, блестящо бели и жълти, с червени странични постройки. Стари, обезобразени ябълкови дървета с жълти и стъкленозелени плодове в тъмната шума.

Постепенно сълзите замъглиха очите ѝ. Като се върне — *ако* някога изобщо се върне. . .

Фиордът край Мос се синееше. Градът с червените си фабрични стени и малките пъстри дървени къщички в градините се простираше покрай канала.

Често си беше мислила, като минаваше оттук, че някое лято би трябвало да дойде и да рисува. . .

Влакът профуча покрай малката селска гара, където се слизаше за Тайнебю. Йени погледна към нивите — там минаваше пътят. Имението се намираше навътре зад малката борова горичка.

Ето там се издигаше камбанарията на църквата. Малката чудата Ческа, тя ходеше често на църква — чувстваше се сигурна и защитена в тази старинна атмосфера, породена от свръхземни сили. Тя вярваше в нещо — в какво точно, сама не знаеше, но си беше създала своеобразен бог.

Радваше се, че Ческа живее по-добре с мъжа си. Тя пишеше, че той не я бе разбрал, но бил толкова нежен и мил и убеден, че тя не би направила умишлено нищо лошо.

Чудата малка Ческа. Най-после сигурно бе добре. Ческа беше честна и добра. А тя самата не беше нито едно от двете в истинския смисъл на думата.

Ако не виждаше сълзите на майка си, за нея би било по-леко да й причини мъка. Това означаваше, че се страхува от сълзи.

А Герт? И сърцето й се сви. Една чисто физическа болка я прободе. Отчаяние, неприязън я разтърсиха толкова силно, че се усети безсилна и едва ли не безразлична към всичко.

Тези ужасни последни дни в Кристиания заедно с него. Накрая беше отстъпила.

Той щеше да дойде в Копенхаген. Тя трябваше да обещае, че ще остане някъде в Дания, където той можеше да идва и да я вижда. Един бог знаеше дали някога щеше да може да сложи край на тази история.

В края на краищата не й оставаше може би нищо друго, освен да му даде детето и да го напусне. Да, защото всичко, което му беше казала — че се радва и т. н., беше лъжа. В Тайнебю често беше изпитвала такова чувство, защото там беше мислила, че това дете е нейно, а не

негово. Но ако то се превърнеше в жива верига между нея и нейния позор, то тогава тя в никакъв случай не искаше да го задържи. Тя щеше да го намрази, вече го мразеше, като си спомняше само последните дни в града.

Болезненото желание да се наплаче от цялата си душа бе преминало. Чувстваше се суха и непоколебима, като че ли никога вече нямаше да може да плаче.

Една седмица по-късно дойде Герт Грам. Тя беше толкова уморена и безразлична, че можа да се престори, че е в добро настроение. Ако й беше предложил да отиде в неговия хотел, би го направила. Тя го накара да отидат на театър, да вечерят навън, а един ден при хубаво време заминаха за Фреденборг. Тя забеляза, че непринуденото й весело държане му се отразява добре.

Беше престанала да разсъждава. Живееше без напрежение. В действителност разсъдъкът й беше изтощен. Като продължително и предупредително напомняне беше фактът, че гърдите й болезнено набъбваха и че корсетът все повече я стягаше.

Йени беше наела стая при една вдовица в някакво село в Западен Шьелан. Грам я придружи дотам и вечерта се върна в Копенхаген. Най-после тя беше сама.

Беше наела стаята наслуки. Докато беше в Копенхаген и рисуваше, бе прекарала един ден в това селце с приятели в кръчмата, после се бяха къпали при дюните. Спомни си, че там беше хубаво и когато на обявлението й се отзова някаква госпожа Расмусен, която беше готова

да приеме младата дама, на която предстоеше да ражда, тя не се поколеба.

Всъщност тя се чувстваше добре. Вдовицата на учителя живееше в една мизерна, грозна, мъничка жълта тухлена къщичка малко встрани от селото, до шосето, което се простираше прашно и безкрайно дълго сред открити обработени поля. Но Йени харесваше стаята си, тапицирана в берлинско синьо и с литографии от Екснер по стените, с бели плетени на една кука покривчици тук и там — върху леглото, върху американския люлеещ се стол и скрина, където госпожа Расмусен беше сложила голям букет рози в чест на нейното идване.

Навън под двете прозорчета минаваше селският път. В малката градинка пред къщата цъфтяха рози, мушкатата и Христов венец, макар и покрити с прах. От другата страна на улицата сред нивята се издигаше оголен хълм. Каменни огради, по чиито стени растяха непокорни ярки есенни цветя между храстите боровинки, разделяха хълма на бели стърнища, на синьозелени ниви, засети с цвекло, и на кафявозелени ливади, обградени от неравни, разрошени храсти. Когато слънцето преставаше да огрява стаята на Йени, тогава над хълма и оскъдните клончета на пасищата небето порозовяваше. Зад стаята ѝ една мъничка кухничка с под от червени тухли водеше към двора, където кокошките на вдовицата кудкудякаха и гълъбите гукаха. Малък коридор разделяше къщата напреко. От другата страна се намираше стаята на госпожа Расмусен, с цветя по прозорците и плетени покривчици навсякъде, с дагеротипии и фотографии по стените, с малка

библиотека с религиозни писания в картонена подвързия, няколко поредици от «Фрем» и луксозни томчета на «Гюлдендал». Тя спеше в една малка стаичка отзад, където въздухът винаги беше особено тежък и с неопределена миризма, макар стаичката да блестеше от чистота. Така тя не можеше да чуе кога квартирантката ѝ от другата страна на коридора плачеше понякога през нощта.

Впрочем госпожа Расмусен не беше толкова лоша. Спокойна и величествена, тя обикаляше наоколо с филцовите си обуща. Продълговатото ѝ жълто конско лице имаше винаги един и същ загрижен израз под посивялата коса, гладко причесана, с малко смешни лимби над всяко ухо. Почти не говореше, най-много да попита загрижено дали госпожицата е доволна от стаята и храната. Дори когато след обяда Йени сядаше с ръкоделието си във всекидневната при госпожа Расмусен, те и двете мълчаха. Йени ѝ беше особено благодарна, защото госпожа Расмусен никога не споменаваше за състоянието ѝ. Само един път я беше попитала, когато Йени излизаше с приборите си за рисуване, дали това не би навредило на госпожицата.

Отначало тя работеше усърдно. Стоеше зад една каменна стена със статива си, който силният вятър едва не събаряше. Под каменната ограда се простираха полегато надолу чак до мочурището жълтите стърнища на безкрайните ръжени ниви, където пушицата се белееше край синята водна повърхност и кадифеночерни купища торф лежаха по сочнозелената трева. Зад блатото земята се диплеше със зелени ниви с цвек-

ло, ливади и ожънати ниви с ръж, виждаха се варосани чифлици сред пищни тъмнозелени гори чак до прохладния син фиорд. Силно изрязаната морска ивица, покрита с белезникавожълт пясък и ниска пожълтяла трева, се вдаваше навътре в морето. На север покритият с пирен кафеникав хълм и с вятърна мелница на върха постепенно преминаваше в стръмни пясъчни дюни край синия фиорд. Светлина и сянка се сменяха над необятното поле в зависимост от преминаващите по безкрайното вечерносиньо, неспокойно небе облаци.

Когато Йени се изморяваше, лягаше до оградата и гледаше небето и фиорда. Не можеше да стои дълго време права, но това я караше да работи още повече. Там до оградата беше нарисувала две малки картини и бе доволна от себе си. Нарисува и една долу в селото, където ниските варосани къщи, заобиколени от розови храсти и гиргини, обграждаха едно кадифеноzелено езеро. Сламените покриви се спускаха чак до прозорците. Черковната камбанария стърчеше над зеленината в градината на пастора. Тя се дразнеше, когато хората идваха при нея и гледаха — светлокосите момчета стояха на групи, докато тя рисуваше. Когато картината бе готова, тя отново премести статива си горе при оградата с изглед към морето.

През октомври заваля дъжд. Една-две седмици вали като из ведро. От време на време се прояснияваше малко и мъждив, жълт лъч се плъзгаше през облаците над хълма с тъжните храсти по пасището и локвите по селския път проблясваха за кратко време. После отново започваше да вали.

Йени взе от госпожа Расмусен поредиците на «Гюлдендал» и «Фрем» и изучи моделите на плетените дантелени пердета. Но тя нито четеше, нито плетеше. Седеше по цял ден на люлеещия се стол до прозореца и дори не бе в състояние да се облече прилично, а навличаше избелялото от пране кимоно.

Ужасно страдаше от това, че бременността й се забелязваше все повече и повече.

Един ден Герт Грам извести за идването си. Два дни по-късно рано сутринта той пристигна с кола в проливния дъжд. Остана около седмица, живееше в хотела на гарата, отдалечен на пет километра, обаче през целия ден беше при нея. Когато си тръгваше, обеща скоро да дойде отново, може би след шест седмици.

Йени прекарваше нощите будна на запалена лампа. Тя знаеше, че не може повече да понася това положение. Беше ужасно.

Всичко беше непоносимо — от първия негов поглед на съчувствие и загриженост, когато я видя с новата тъмносиня рокля с презрамки, която шивачката в селото й бе ушила. «Колко си хубава» — беше казал той. Приличала на мадона. Очарователна мадона! Няма що! Неговата внимателно обгръщаща тялото й ръка, неговите продължителни нежни целувки по челото — струваше й се, че ще умре от срам. Да, как само я бе измъчвал с любещата си загриженост за здравето й, със съветите си за повече движение. В деня, когато дъждът беше престанал, той я беше заставил да отиде на разходка — и накрая тя трябваше да го хване под ръка и да се опира на него. Една вечер той

разглеждаше крадешком ръкоделието ѝ. Сигурно беше очаквал да види как се занимава с поръбването на пелени.

Той го правеше от добро сърце, но нямаше надежда, че нещата щяха да се оправят, когато дойдеше отново. Напротив. Но и самата тя не можеше повече. . .

Един ден получи от него писмо, в което той между другото пишеше, че е време да се посъветва с някой лекар.

Същата вечер тя написа кратко писмо на Гунар Хеген — че очаква дете през февруари и дали би могъл да ѝ даде адрес на някое тихо място в Германия, където да остане, докато роди.

Хеген ѝ отговори веднага:

«Мила Йени!

Дадох обява в два тукашни вестника и ще ти пратя всички писма, когато дойдат. Тогава сама ще можеш да прецениш. В случай че искаш да отида на някое място и вместо теб да огледам обстановката, преди да наемеш стаята, знаеш, че ще го направя с удоволствие, и изобщо можеш да разполагаш с мен както искаш. Пиши кога ще пътуваш и през къде, дали искаш да те посрещна или дали бих могъл да ти помогна с нещо друго. Съжалявам за това, което ми разказваш, но зная, че си достатъчно силна, за да понесеш такъв удар. Бъди добра да ми пишеш с какво още бих могъл да ти бъда полезен. Знаеш, че бих се радвал да ти услужа. Чувам, че имаш една хубава картина на държавната изложба — честито!

Много поздрави от твоя предан приятел.

Г. Х.»

Няколко дни по-късно пристигна цял пакет с писма. Йени успя да разчете една част от тях, които бяха изрисувани с ужасни готически завъртулки. После писа на госпожа Мина Шлезингер в околностите на Варнемюнде[1] и нае стая от петнадесети октомври. Съобщи решението си на Гунар и предупреди госпожа Расмусен, че напуска. Едва последната вечер писа на Герт Грам:

«Мили приятелю!

Взех решение, което, страхувам се, ще ти причини болка. Но не бива да ми се сърдиш. Толкова съм уморена и изнервена и зная, че бях несправедлива и лоша към теб, когато беше тук, а никак не бих искала. Затова не искам да те виждам, преди да е минало всичко и отново да съм в нормално състояние. Утре рано сутринта заминавам за чужбина — засега няма да ти съобщя адреса си. Писма можеш да ми изпращаш чрез госпожа Франциска Алин, Варберг, Швеция. Засега ще ти пиша чрез нея. Не се тревожи за мен. Добре съм, но, скъпи, не се опитвай да влезеш във връзка с мен по друг начин. Много те моля за това. Не ми се сърди, но мисля, че така е най-добре и за двама ни. Опитай се да бъдеш колкото е възможно по-малко тъжен и загрижен за мен.

Твоя предана

Йени Винге»

Тогава тя се нанесе при друга вдовица в друга къщичка — червена, с варосани первази на

[1] Пристанище на Балтийско море, недалеч от Ростък, сега в ГДР. — Б. р.

прозорците. Намираше се сред малка градина, чиито пътеки бяха покрити с плочки, а в края на всяка леха имаше раковини с черни изгнили астри и гиргини. Около двадесет до тридесет такива къщи бяха разположени по протежение на малката уличка, която започваше от гарата и стигаше до рибарското пристанище, където морските вълни се разбиваха в дългия вълнолом. Малко по-нататък на белия бряг, където водораслите образуваха цели купчини, имаше малък хотел със затворени кепенци на прозорците. Навътре сушата се пресичаше от пътеки с оголени тополи, които се огъваха от вятъра покрай малки каменни дворове с градинка пред къщата и една или две големи черни ровници за слама над безкрайни черни полета и мочурища. Понякога сутрин земята беше покрита с воднистосив пресен сняг, който през деня се стопяваше.

Йени се разхождаше нагоре по пътеките, доколкото ѝ бе възможно. После се връщаше вкъщи, сядаше в стаичката си, която този път беше изпълнена с най-разкошни дреболии, с цветни гипсови релефи, изобразяващи рицарски замъци и весели кръчмарски сцени в месингови рамки. Тя дори не беше в състояние да си сменя намокрените обувки. Госпожа Шлезингер ѝ събуваше ботушите и чорапите, бърбореше непрекъснато и напомняше на Йени да не губи кураж. Разказваше ѝ за всички нейни другарки по нещастие, които бяха живели в къщата ѝ — сега някои от тях били омъжени и били добре.

Йени беше живяла тук около месец, когато един ден госпожа Шлезингер се втурна в стаята ѝ развълнувана и сияеща — бил пристигнал

някакъв господин, който искал да поздрави госпожицата.

Йени се вцепени от ужас. После едва успя да попита как изглежда господинът. Съвсем млад, каза госпожа Шлезингер и се усмихна хитро — прекрасен. После й мина през ума — можеше ли да е Гунар? Стана, но след това се наметна с одеялото, зави се плътно с него и седна в най-дълбокото кресло.

Госпожа Шлезингер се понесе очарована навън, за да покани господина. Въведе при Йени Гунар и за миг се позабави на вратата, преди да изчезне, щастливо усмихната.

Той стисна ръцете й до болка. Засмя се сърдечно:

— Все пак трябваше да видя как си. Мисля, че си си избрала тъжно кътче от света, но въздухът тук е чист. — Той отръска малкото вода от филцовата си шапка, която държеше в ръка.

— Сега ще те нахраня и ще пием чай! — Йени направи движение да стане, но остана седнала и каза, изчервявайки се: — Бъди така добър да позвъниш вместо мен.

Хеген ядеше като вълк и непрекъснато говореше. Беше във възторг от Берлин; живеел горе в Моабит, в работническия квартал, и говореше със същото въодушевление за немските социалдемократи, както и за милитаризма: «Има нещо мъжествено в това, знаеш ли. Едното е последица от другото.» Беше успял да разгледа предприятия на едрата индустрия, беше се запознал малко и с нощния живот, когато се натъкнал на един норвежки инженер, който бил на сватбено пътешествие, както и на едно норвежко семейство с две очарователни, хубавички дъще-

ри — младите дами били любопитни да видят порока отблизо. Така те посетили «Национал», «Риш» и «Амурсалер» и дамите се забавлявали великолепно.

— Всъщност аз се скарах с тях. Предложих на госпожица Паулсен една вечер да остане при мен вкъщи.

— Но, Гунар. . .

— Да, по дяволите, бях малко пийнал, разбираш ли, а и беше само на шега. Само това липсваше, да се съгласи — тогава добре щях да се насадя. Да се оженя за такова момиче, което се забавлява, опитвайки такива неща! Не, благодаря. Правеше ми удоволствие да гледам как се възмущава добродетелната й натура. Е, не съществуваше никаква опасност. Този род момичета не правят подаръци, без да си осигурят валута.

Изведнъж той се изчерви. Мина му през ума, че начинът, по който говореше, можеше да се стори на Йени нетактичен. Но тя само се смееше:

— Да не си се побъркал, момче!

Неестествената мъчителна стеснителност постепенно беше изчезнала. Хеген продължи да бъбри. На няколко пъти, без тя да забележи, погледът му се спираше с тревога върху лицето й. Боже мой, колко слаба бе и колко хлътнали бяха очите й. . . и колко бръчки имаше около устата. Жилите на врата изпъкваха и няколко грозни ивици бяха набраздили шията й.

Времето бе сухо и тя пожела да се разходи с него.

Вървяха по пустия селски път край обрулените тополи през морската мъгла. Йени крачеше тромаво и уморено.

— Хвани ме под ръка — предложи между другото Гунар и тя се хвана за него. — Тук ми се вижда толкова тъжно. Знаеш ли какво, няма ли да е по-добре, ако заминеш за Берлин?

Йени поклати глава.

— Там има музеи и много други интересни неща. Има хора, с които можеш да се съберeш. Сигурно няма да ти е интересно да ходиш в «Национал». Направи поне едно пътуване дотам, за да се освежиш. Мисля, че тук е скучно.

— Ах, не, Гунар, ти разбираш, сега не мога.

— С тази дреха си много хубава — предпазливо каза след малко той.

Йени наведе глава.

— Аз съм недодялан човек — изрече той неочаквано буйно. — Извинявай! Ако те измъчвам, трябва да ми кажеш, Йени.

— Не, съвсем не. — Тя го погледна. — Радвам се, че дойде.

— Разбирам, че е трудно. — Сега гласът му звучеше по друг начин. — Да, Йени, разбирам. Но съвсем сериозно ти казвам, че само си утежняваш положението, като стоиш тук — в това състояние. Мисля, че трябва да заминеш другаде, където не е толкова тъжно! — Той погледна към мрачните ливади и редиците от тополи, които се губеха в мъглата.

— Госпожа Шлезингер обаче е толкова мила — каза Йени уклончиво.

— Да, мила е, това е вярно. — Той започна да се смее. — Сигурно подозира, че аз съм злосторникът.

— Да — отговори Йени и също леко се засмя.

— По дяволите!

Вървяха мълчаливо.

— Помислила ли си как ще си уредиш живота в бъдеще?

— Не зная точно. Имаш предвид детето ли? Ще го оставя за неопределено време при госпожа Шлезингер. Тя ще се грижи добре за него. Или ще го осинови. — Тя се засмя. — Понякога осиновяват такива деца. Знаеш, че бих могла да се наричам *госпожа* Винге и да не се интересувам от хорските приказки.

— Значи, както пишеш, си твърдо решена, да скъсаш всякакви връзки с въпросния човек?

— Да — отговори твърдо тя. — Не е същият мъж, за когото бях сгодена — добави след малко тя.

— Е, слава богу! — Думите му прозвучаха толкова сърдечно, че тя неволно се усмихна. — Знаеш ли какво, Йени? Той действително не бе мъж на място, особено мъж за теб. Между другото скоро научих, че е станал доктор. Можеше да бъде и по-лошо, страхувах се, разбираш ли?

— Не е той, баща му. . . — каза тя изведнъж.

Хеген замръзна.

Когато тя избухна в плач, необуздано и сърцераздирателно, той я прегърна. Помилва я по лицето, а тя продължаваше да плаче на рамото му.

Докато стояха така, тя започна да разказва. Веднъж го погледна в лицето — то бе съв-

сем бледо и изкривено, след това отново заплака.

Когато престана да плаче, той повдигна за миг главата ѝ:

— Боже мой, Йени, така било, значи! Не мога да го проумея.

Връщаха се мълчаливо към града.

— Ела с мен в Берлин — каза изведнъж решително той. — Не мога да се примиря с тази мисъл. . . Не може да останеш тук сама и да умуваш за всичко това.

— Почти съм престанала да умувам — прошепна тя уморено.

— Безсмислено е! — Той избухна толкова силно, че тя се спря. — С най-добрите от вас се случва така! А ние дори нямаме понятие как вие се справяте! Безсмислено е!

Хеген остана три дни във Варнемюнде. Самата Йени едва ли разбираше защо ѝ беше толкова по-добре на душата след неговото посещение. Непоносимото чувство на унижение беше изчезнало. Сега тя приемаше съдбата си по-спокойно и по-естествено.

Госпожа Шлезингер тичаше нагоре-надолу, усмихваше се радостно и раболепно, макар че Йени ѝ беше обяснила, че този господин ѝ е братовчед.

Той ѝ беше предложил да ѝ изпрати книгите си и скоро пристигна пълен сандък с книги. За Коледа ѝ изпрати цветя и бонбони. Всяка седмица ѝ пишеше дълги писма за всевъзможни неща, изпращаше изрезки от норвежки вестници. За рождения ѝ ден дойде, остана

два дни и й остави няколко нови норвежки книги.

Но веднага след последното му посещение тя се разболя. Чувстваше се ужасно зле, беше много измъчена и в последно време страдаше от безсъние. Преди беше мислила съвсем малко за раждането и не се страхуваше. Сега, при постоянните болки, я обземаше панически страх от това, което й предстоеше. Най-после, когато трябваше да си легне, тя беше изтощена от страх и безсъние.

Раждането беше тежко. Йени беше по-близо до смъртта, отколкото до живота, когато лекарят от Варнемюнде най-после държеше в окървавените си ръце нейния син.

VI

Синът на Йени живя шест седмици — точно четиридесет и четири дни и половина, казваше си тя, когато се замисляше отново и отново за краткото време, през което беше разбрала какво означава да си щастлив.

Първите дни тя не плака, само обикаляше около мъртвото дете и нещо я душеше в гърлото. Тя го вдигаше и галеше:

— Момченце, на мама малкото, мъничкото хубаво момченце — не бива, чуваш ли, момченцето не бива да умира, не разбираш ли. . .

Когато се роди, момченцето беше малко и мършаво. Но Йени и госпожа Шлезингер мислеха, че ще се развива и расте чудесно. Една сутрин то се разболя и към обяд умря.

Когато го погребаха, Йени започна да плаче и не можеше да спре. Ридаеше почти непрекъснато ден и нощ, цели седмици. Разболя се и получи мастит и госпожа Шлезингер трябваше да повика лекар, който я оперира. Физическите болки и отчаянието в душата ѝ се сляха с ужасните нощи на треска.

Госпожа Шлезингер спеше в съседната стая и когато чуеше странните животински, сподавени писъци от стаята на младото момиче, изтичваше уплашена, сядаше на един стол пред леглото ѝ и казваше:

— За бога, госпожице. . .

Тя се грижеше за Йени и милваше мършавите ѝ вдървени ръце със своите дебели и топли длани. Окуражаваше я. Такава е била волята божия, може би така е било най-добре за момченцето и за госпожицата. Госпожицата е все още толкова млада. . . Самата госпожа Шлезингер загубила и двете си деца, малката Берта на две годинки и Вилхелм на четиринадесет години, такова напето момче. . . Това били деца, родени в законен брак, и щели да ѝ бъдат подкрепа в старостта, но малкият — той би бил само една верига на крака на госпожицата. . . а госпожицата е толкова млада и мила. О, боже, разбира се, че той бил мил, малкият ангел, естествено, че е тежко. . .

Госпожа Шлезингер беше загубила и мъжа си. При нея бяха живели много другарки по нещастие на Йени, някои деца бяха умрели, някои от майките се бяха радвали, други бяха ги занемарили, за да се отърват от тях. Да, лошо е, но какво да се прави? Някои бяха плакали и страдали като Йени, но с течение

на времето преодолели болките. Други се бяха омъжили и сега се чувстваха щастливи. Но такова отчаяние като на госпожицата тя не беше виждала. Боже господи!

Голяма част от отчаянието на Йени госпожа Шлезингер отдаде на факта, че братовчедът беше заминал на юг — първо за Дрезден и после за Италия, тъкмо в онези дни, когато момченцето умря. Да, да, такива бяха в края на краищата мъжете!

За Йени неразривно свързан със спомена за тези дни на лудост и мъчения беше споменът за госпожа Шлезингер, седнала на столчето пред леглото, докато светлината от лампата се пречупваше в сълзите, които се процеждаха от нейните добри очи и се търкаляха по червените, кръгли като ябълки бузи. Устата, която не спираше нито за миг, малката ѝ сива, щръкнала плитка, бялата нощница с гарнитура на зигзаг по края. И малката стая с гипсовите релефи в месингови рамки.

Тя беше писала на Хеген за своето голямо щастие. Той ѝ беше отговорил, че би дошъл да види сина ѝ, но пътуването било дълго и скъпо, а освен това възнамерявал да тръгне за Италия. По-късно тя можела да отиде със своя принц при него, винаги щяла да е добре дошла, а сега ѝ изпраща сърдечни благопожелания.

Когато детето почина, Хеген беше в Дрезден. Тя получи от него дълго писмо.

Като се пооправи, тя написа няколко реда на Герт. Същевременно му съобщи адреса си, но го помоли да не идва преди пролетта. До-

тогава момченцето щяло да порасне и да се разхубави. Сега само майката можела да му се радва. Когато стана на крака, написа подълго писмо.

В деня, когато погребаха момченцето, тя пак му писа и му съобщи с няколко думи за смъртта на детето. Едновременно с това му пишеше, че заминава още същата вечер на юг и че няма да се обади, докато не се успокои: «Не се тревожи за мен — пишеше тя, — аз съм донякъде спокойна и мобилизирана, но съм безкрайно тъжна.»

«Моя малка Йени!

Благодаря ти за твоето последно писмо. Най-напред трябва да ти кажа, тъй като очевидно ти се упрекваш за отношението си към мен: аз не те виня, затова и ти не го прави. Ти винаги си била добра, нежна и мила към твоя приятел. Никога не ще забравя твоята нежност и топлина през краткото време, когато ме обичаше, твоята чистота, твоята тиха, кротка всеотдайност в дните на нашето кратко щастие.

Нашето щастие трябваше да бъде кратко. И двамата бяхме длъжни да го знаем. Аз *трябваше* да го зная. Ти би *могла* да го знаеш, ако беше размишлявала малко над това. Но какво мислят двама души, които се привличат един друг? Вярваш ли, че ще те обвинявам за това, че един ден ти престана да ме обичаш? Макар то да ми причини най-горчивата мъка в моя иначе нелек живот — двойно по-горчива за мене, защото същевременно узнах, че за последиците от нашата връзка ще трябва да плащаш през целия си живот.

От писмото ти разбирам обаче, че тези последици, заради които сигурно съм бил много по-отчаян, отколкото ти, която макар и преживяла грижи и физически страдания, са те дарили с по-дълбока радост и по-голямо щастие, отколкото досега си срещала в живота.

Разбрах, че радостта от майчинството те изпълва със спокойствие, кураж и доволство и ти смяташ, че с твоето дете на ръце ще притежаваш достатъчно сили, за да преодолееш всички трудности, икономически както и социални, които бъдещето може да донесе на една млада жена в твоето положение. Фактът, че пишеш така, ме прави по-радостен, отколкото можеш да предположиш. За мен това е повторно доказателство за съществуването на онази вечна справедливост, в която аз не се съмнявам. На теб, която сгреши, защото сърцето ти е топло и нежно и жадуваше за нежност, тъкмо тази грешка, причина за толкова часове на отчаяние, ще ти даде всичко онова, което ти така горещо желаеше, по-добро, по-хубаво и по-чисто от виденията в твоите мечти — още сега, когато сърцето ти е изпълнено изцяло от любовта към детето ти, и по-късно в още по-голяма степен, когато малкото момче ще расте, ще опознае майка си, ще се привърже към нея и с всяка отминаваща година ще отвръща на любовта ѝ по-силно, по-дълбоко и по-осъзнато. А на мен, който прие твоята любов, въпреки че трябваше да зная, че любовна връзка между нас е невъзможна и неестествена, на мен тези месеци донесоха непоносими страдания и тъга — и една загуба, Йени. Загубих теб, твоята младост, твоята

красота, твоята благословена любов. Всеки най-бегъл спомен за тези неща се примесваше с горчивината на разкаянието. Този постоянен въпрос, който не ми даваше покой: как можах да допусна, как можах да приема, как можах да повярвам в моето щастие с нея? Да, Йени, аз повярвах, колкото и налудничаво да звучи, защото с теб се чувствах толкова млад. Не забравяй, че загубих собствената си младост, когато бях много по-млад от теб. Не можах да вкуся от изпълнения с труд живот на младостта и от радостта на любовното щастие — и все по моя собствена вина. И това бе отмъщението. Като призрак се върна моята мъртва младост, когато те видях. Сърцето ми се почувства младо като твоето. О, Йени, няма нищо по-ужасно на този свят, от това един мъж да е стар, а сърцето му да е останало младо.

Пишеш, че би желала да те посетя по-късно, когато момчето е пораснало, за да видя нашето дете. Нашето дете — една непонятна мисъл. Знаеш ли за какво мисля непрекъснато? Спомняш ли си за стария Йосиф по картините на италианските олтари, който стои винаги настрана или назад, съзерцавайки нежно и с тъга божественото дете и неговата млада, прекрасна майка, тях двамата, захласнати един в друг и незабравящи присъствието му? Мила Йени, не ме разбирай погрешно, зная, че детето, което държиш в скута си, е също моя плът и кръв, и въпреки това, когато мисля тогa за теб като майка, струва ми се, че съм на мястото на бедния стар Йосиф, който стои настрана.

Затова не трябва да имаш повече опасения да приемеш името ми като моя съпруга и закрилата, която представлява то за тебе и детето ти, отколкото Мария, която се довери на Йосиф. Всъщност мисля, че не е съвсем правилно да лишиш детето от бащиното му име, на което то има право, колкото и голяма да е твоята самоувереност. В случай на брак ти естествено оставаш също така свободна и необвързана, както и преди, и щом пожелаеш, този брак може да бъде разтрогнат. От сърце те моля да обмислиш това. Можем да се венчаем в чужбина, ако желаеш, и няколко месеца след това могат да се направят постъпки за развод. Няма да е необходимо да се завърнеш в Норвегия, камо ли да живееш под един покрив с мен. За себе си няма какво много да разкажа. Имам две малки стаички тук горе на Хегдехаюген, близо до онази къща, където съм се родил и живял до десетата си година, когато баща ми стана управител на Нюметал. От прозореца си виждам върховете на двата големи кестена при входа на бащината ми къща. Те не са се променили особено. Тук горе вечерите започват вече да стават подълги, светлеят, дърветата опират оголените си кафяви корони в бледозеленото небе, по което искрят отделни златни звезди през прозрачния въздух. Всяка вечер седя на прозореца и вперил поглед в далечината, си спомням целия си живот. Ах, Йени, малка моя, как можах да забравя, че между мен и теб има цял един живот, почти двойно по-дълъг от твоя, един живот, който повече от половината е

проживян в непрекъснато унижение, поражение и болка.

Да мислиш за мен без гняв и горчивина, е повече, отколкото съм се надявал и очаквал. Щастието, което лъха от всеки ред на писмото ти, ме накара да се почувствам неописуемо добре. Бог да благослови и пази теб и детето. Желая на теб и на него цялото щастие на този свят. Аз те обичам неизказано много, малка Йени, ти, която някога беше моя.

Твой предан

Герт Грам»

VII

Йени остана да живее при госпожа Шлезингер. Там беше евтино, пък и не знаеше къде да отиде.

Във въздуха се чувстваше полъхът на пролетта, по необятния, просторен небосвод се носеха тежки, наситени със слънчева светлина облаци, които се обливаха в златисти и кървавочервени отблясъци, когато тя се разхождаше по вълнолома, отразяваха се в неспокойното море. Мрачните, тъмни полета потънаха в светла зеленина. Тополите станаха кафявочервени от новите издънки и ухаеха меко и нежно. Покрай железопътния насип гъмжеше от теменужки и от малки бели и жълти цветя. Най-после равнината беше покрита от пищна зеленина, всичко беше залято от цветове, по пътищата, жълтият като сяра ирис и големите бели сенници се отразяваха във во-

дите на ровниците за торф. През един хубав ден над земята се понесе сладък аромат на сено, който се смесваше със соления мирис на водорасли по брега.

Хотелът беше отворен и летовниците се настаниха в малките къщички на кея. По крайбрежната ивица гъмжеше от деца. Те се търкаляха в пясъка и цопаха боси във водата. Майки, гувернантки и дойки в носии от Шпреевалд седяха в тревата, шиеха и ги наглеждаха. Кабините бяха избутани във водата и малки немски момичета крещяха и викаха някъде навътре. Луксозни яхти хвърляха котва край кея. От града идваха гости, а вечер имаше танци в хотела. Малката борова плантация беше пълна с хора, които се разхождаха. Тук в началото на пролетта Йени беше лежала в остра-та трева, вслушвайки се в плясъка на вълните и в бученето на вятъра в короните на дърветата. Някоя и друга дама я изпращаше със заинтересован или съчувствен поглед, когато тя се разхождаше по брега, облечена в лятната си черно-бяла рокля. Курортистите естествено бяха узнали, че това бе младата норвежка, която е имала дете, за чиято смърт така ужасно тъгуваше. Някои сред тях го намираха по-скоро трогателно, отколкото скандално.

Най-често тя се разхождаше навътре по сушата. Там никога не идваха курортисти. Много рядко отиваше до църквата и гробището, където беше погребано момченцето. Тогава седеше и гледаше втрещено гроба, който не беше подреден. Слагаше по няколко диви цвята, които беше набрала по пътя, но въображението ѝ не позволяваше да свърже малката

сива купчинка земя, покрита с бурени и трева, със своето момченце.

Вечер си седеше в стаята с някакво ръкоделие, което изобщо не докосваше, и гледаше вторачено в лампата. Мислеше винаги едно и също — спомняше си за дните, когато още имаше дете — началото, тихото спокойно щастие, когато лежеше и оздравяваше, по-късно, когато седеше изправена в леглото и госпожа Шлезингер й показваше как се къпе и повива, как се облича и съблича детето, и после как отидоха във Варнемюнде, за да купят хубав плат, дантела и панделки. Като се прибра вкъщи, започна да крои, да шие, да копира и да бродира. Нейният син трябваше да има хубави дрешки, а не лошо ушити готови дрехи, каквито беше поръчала от Берлин. Беше купила една пъстра лейка с картинки върху зелената тенекия: един лъв и един тигър стояха между палми на брега на лазурносиньо море и ужасени наблюдаваха немските танкови чудовища, които се придвижваха към африканските владения на райха. Реши, че играчката е много забавна и момченцето щеше да си играе с нея, когато станеше достатъчно голямо. Най-напред трябваше да се научи да намира майчината гръд, която сега здраво засмукваше слепешком, и да движи мъничките прилепнали едно към друго пръстчета. Скоро то щеше да разпознава майка си, да примигва на светлината на лампата и да гледа към часовника, който майка му държеше пред него. О, боже, имаше толкова много неща, които момченцето трябваше да научи.

В едно чекмедже се намираха нещата му,

но тя никога не ги изваждаше. Знаеше как изглежда всяка дрешка и как усеща върху дланите си гладкия мек лен, грубата вълна и полуготовата жилетка от зелен фланелен плат, по която бе избродирала глухарчета. Щеше да му я облича, когато го извежда.

Беше започнала една картина от плажа с червени и сини деца по белия пясъчен бряг. Някои от състрадателните дами се приближаваха, гледаха и се опитваха да се запознаят с нея: «Колко е хубаво!» Тя обаче не беше доволна от скицата, не я довърши, но не искаше да започне нова.

Един ден затвориха хотела, морето се разбушува и лятото си отиде. Гунар й писа от Италия и я посъветва да отиде там. Ческа я канеше в Швеция. Майка й, която нищо не подозираше, пишеше и не разбираше защо тя остава там. Йени си мислеше за заминаване, но не можеше да вземе решение, макар че в нея постепенно се събуждаше неопределен копнеж. Самата тя се изнерви от това шляене и бездействие. Трябваше да вземе решение — дори да е такова, че някоя нощ да скочи от кея в морето.

Една вечер бе извадила сандъка с книгите на Хеген. Между тях се намираше томче с италиански стихове — Fiori della poesia italiana[1]. Издание, предназначено за туристите, подвързано в обикновена кожа. Прелистваше го, за да провери дали е забравила всичко по италиански.

Случайно отвори книгата на «Карнавална

[1] Цветя на италианската поезия (ит.). — Б. р.

песен» на Лоренцо Медичи и намери един сгънат лист, изписан от ръката на Гунар:

«Мила мамо,

Най-после мога да ти съобщя, че пристигнах благополучно в Италия и че съм съвсем добре, доколкото. . .» Останалата част от листа беше изпъстрен с преведени думи. При глаголите беше написано и спрежението. Също и в полето на книгата имаше преведени думи — съвсем плътно до трагично веселата «Карнавална песен». «Колко е красива младостта, която толкова бързо отминава.»

Написани бяха дори най-елементарните думи. Може би Гунар се беше опитал да чете в Италия, преди още да бе научил малко италиански. Тя погледна заглавната страница: «Г. Хеген, Флоренция, 1903 година». Тогава не го е познавала.

Прелистваше и четеше оттук-оттам. Химнът към Италия от Леопарди, който Гунар толкова много харесваше, също бе там. Прочете го. Полето беше почерняло от думи и мастилени петна.

Този къс хартия й се стори като поздрав от него към нея, по-сърдечен отколкото всичките му писма. Той я зовеше, млад, здрав, решителен и изпълнен с желание за подвизи. Молеше я да се върне към живота и към работата. Да, ако можеше да се мобилизира и да започне отново! Тя трябваше да се опита, да избере между живота и смъртта. Искаше отново да замине на юг, където някога се беше чувствала свободна и силна сама с работата си. Жадуваше за това, за приятелите, за верните другари, които не се сближаваха толкова мно-

го, че да си причинят болка, а живееха един до друг, всеки в своя собствен свят, който принадлежеше и на всички останали, живееха дружно в атмосферата на вяра в способностите си и на радост от своето творчество. Тя искаше отново да види тази страна, скалистата земя с гордите, строги линии и с наситените от слънцето цветове.

Два дни по-късно замина за Берлин. Няколко дни се разхожда из града и галериите, но се чувстваше уморена, чужда и излишна. После отпътува за Мюнхен.

В Старата пинакотека[1] видя «Светото семейство» на Рембранд. Разглеждаше картината не като живописна творба. Гледаше само младата селянка с отдръпнатата от пълната с мляко гръд риза, съзерцаваше детето, което бе заспало. Майката гальовно държеше босото му краченце. Това беше грозно малко плебейско момче, но пращящо от здраве и то спеше така дълбоко, беше толкова чудесно и мило. Йосиф надничаше през рамото на майката. Това не беше старият Йосиф, а и Мария не беше чужда на светския живот жена, слязла от небето. Това беше един силен средновековен занаятчия с младата си жена, а детето беше тяхната радост и щастие.

Вечерта тя писа на Герт Грам едно дълго писмо — нежно и тъжно, но то означаваше сбогом завинаги.

На следващия ден си купи билет направо за Флоренция. На разсъмване, след една безсънна нощ във влака, Йени седеше до прозо-

[1] Известна картинна галерия в Мюнхен. — Б. р.

реца на купето. Пълноводни потоци се пенеха по обраслите с гора скалисти склонове. Ставаше все по-светло и по-светло. Градовете, покрай които минаваше, приемаха все повече италиански облик. Ръждивокафяви и покрити със златист мъх керемиди, лоджии по къщите, зелени капаци на червеникавожълти стени, барокови църковни фасади, дъги по каменните мостове над реките. Табелите по спирките бяха написани вече на немски и италиански. Извън градовете се виждаха лозя и сиви развалини от замъци по планинските върхове.

Тя стоеше при митническата бариера, наблюдавайки сърдитите пътници от първа и втора класа, и се чувстваше безкрайно щастлива. Ето че бе отново в Италия. Митничарят ѝ се усмихна, защото тя беше руса. Йени отвърна на усмивката му, понеже той я смяташе за камериерка на някоя от богатите госпожи.

Планинските вериги се отдръпнаха встрани — глиненосиви със сини сенки в пропастите, земята светеше ръждивочерна, слънцето пламтеше.

Във Флоренция обаче беше много студено и мъгливо през тези ноемврийски дни. Уморена и премръзнала, Йени се скита из града четиринадесет дни, сърцето ѝ не се вълнуваше от красотата, която я обкръжаваше, бе тъжна и унила, защото тази красота не я стопляше както преди.

Една сутрин тя замина за Рим. Полетата в Тоскана бяха покрити със слана. По-късно през деня мъглата се вдигна и слънцето се показа. И отново тя видя мястото, което ни-

кога не бе забравила: Тразименското езеро[1] се простираше бледосиньо между обвитите в мъгла планини. Навътре във водата се вдаваше един нос с кули и зъбери на малък, сив каменен град. Алея от кипариси водеше от гарата дотам.

Тя пристигна в Рим при проливен дъжд. Гунар я посрещна на перона. Той стисна ръцете ѝ, когато я поздрави с добре дошла. И докато се друсаха в таксито към жилището, което ѝ беше наел, в дъжда, който плющеше по паважа от сивото небе, той продължаваше да бъбри и да се смее.

VIII

Хеген седеше на края на мраморната маса и почти не вземаше участие в разговора. От време на време той поглеждаше с крайчеца на окото към Йени, която се беше свила в един ъгъл с уиски и сода пред себе си. Тя разговаряше прекалено оживено през масата с една млада шведка и съвсем не обръщаше внимание на съседите си доктор Броагер и на малката датска художничка Лулу фон Скулин, които се опитваха да я заинтригуват с присъствието си. Хеген разбра, че тя пак беше пила прекалено много.

Те образуваха малка група от скандинавци и няколко немци, които се бяха събрали в една кръчма, и сега в края на нощта се бяха

[1] Най-голямото езеро в Средна Италия. — Б. р.

озовали в най-затънтения ъгъл на едно мрачно кафене. Компанията беше напълно под въздействието на алкохола и не беше склонна да се вслуша в подканванията на съдържателя да си тръгне. Той бе пресрочил законното време за затваряне на заведението и съществуваше вероятността да плати двеста лири глоба.

Гунар Хеген беше единственият, който с най-голямо удоволствие чакаше края на този гуляй. Само той беше трезв и в лошо настроение.

Доктор Броагер непрекъснато докосваше с черните си мустаци пръстите на Йени. Когато тя ги отдръпваше, той се опитваше да докосне голата ѝ ръка. Другата си ръка беше сложил зад гърба ѝ на канапето. Те седяха плътно един до друг в ъгъла, така че всеки опит да му се изплъзне би бил неуспешен. Впрочем съпротивата ѝ беше доста слаба и тя се смееше, без да се ядосва на неговата натрапчивост.

— Уф! — каза Лулу фон Скулин и вдигна рамене. — Как можете да понасяте подобно нещо! Не мислите ли, че е отвратителен, Йени?

— О, да, разбира се. Нали виждате, той е като конска муха — няма полза да го отблъсквам. Престанете де, докторе...

— Уф! — каза другата отново. — Как можете да го търпите!

— Ха! Като се прибера, ще се измия със сапун.

— Така ли? — Лулу фон Скулин се отпусна в скута на Йени, като галеше ръцете ѝ. — Нека да опазим хубавите ви ръце! Погледне-

те! — Тя вдигна високо едната ѝ ръка и я показа на компанията. — Не е ли прекрасна?

След това отвърза отровнозеления воал от шапката си и обви ръцете и дланите ѝ в него.

— В мрежата за мухи, ето вижте! — И светкавично бързо се изплези на Броагер.

За миг Йени остана на мястото си с ръце, увити във воала. После се освободи, сложи си ръкавиците и си облече палтото.

Броагер задряма. Но госпожица фон Скулин вдигна чашата си:

— Наздраве, господин Хеген!

Той се направи, че не чува. Едва когато тя повтори, той посегна към чашата си.

— Извинете, не видях. — После пийна малко и отново се загледа встрани.

Някои се подсмиваха. Щом като Хеген и Винге живееха врата до врата на последния етаж някъде между Бабуино и Корсо, хората приемаха тяхната връзка за нещо естествено. А що се отнасяше до госпожица фон Скулин, то тя е била временно омъжена за един норвежки писател, после напуснала него и детето и тръгнала по широкия свят. Приела отново моминското си име, обръщението «госпожица» и «художничка» и освен това поддържала приятелства с жени, за които се носеха съмнителни слухове.

Съдържателят се върна отново при компанията и настойчиво започна да преговаря с тях, за да ги накара да си отидат. Двамата келнери изгасиха газовите фенери навътре в заведението и застанаха, изчаквайки, до масата. Не оставаше нищо друго, освен да платят и да си вървят.

Хеген беше между последните, които напуснаха локала. Оттатък на пазарния площад на лунната светлина той видя как госпожица фон Скулин хвана ръката на Йени. Те изтичаха към един свободен файтон, който другите имаха намерение да щурмуват. Той се хвърли към него и чу отдалеч Йени:

— Вие знаете, на Виа Панеперна. — Тя скочи в препълнения файтон и попадна в нечий скут.

Някои дами обаче искаха отново да слязат, други искаха да се качат. От едната и другата врата постоянно скачаха хора. Кочияшът седеше неподвижно на капрата и чакаше. Кобилата спеше, навела глава към паважа.

Йени отново се намери на улицата, но госпожица фон Скулин протегна ръка към нея — имаше още място.

— Жалко за коня — каза късо Хеген. Тогава тя се отказа и тръгна до него като последна от групата на тези, за които нямаше място във файтона. Колата бавно потегли пред тях.

— Вероятно не искаш да кажеш, че желаеш да бъдеш още с тези хора — да отидеш чак до Панеперна заради тях? — попита Хеген.

— О, винаги бихме могли да намерим свободна кола по пътя.

— Как имаш желание за това, всички са мъртвопияни. . . — повтори той.

Йени уморено се засмя.

— Сигурно и аз съм пияна.

Хеген не отговори. Бяха стигнали до площад Испания. Йени се спря:

— Ти, значи, няма да дойдеш, Гунар?

— Ако наистина мислиш да продължаваш. . . или може би не?

— Не е необходимо да го правиш заради мен, ще мога да се прибера и сама.

— Ако отидеш, ще дойда и аз. Няма да ти позволя да се забавляваш с тези пияници.

Тя се засмя уморено и с безразличие.

— По дяволите! Утре ще бъдеш толкова уморена, че няма да можеш да ми позираш!

— О, ще мога!

— Не вярвам. Във всеки случай няма да мога да работя както трябва, ако пропилеем нощта.

Йени сви рамене. Обаче тръгна към Бабуино, в противоположна посока на останалите.

Двама полицаи с наметала минаха покрай тях. По пустия площад нямаше жива душа. Пред Испанското стълбище, огряно от лунната светлина, сред вечнозелени и сребристи храсти, се чуваше ромонът на водата от водоскока.

Изведнъж Йени каза подигравателно:

— Знам, че ми мислиш доброто, Гунар. Хубаво е, че се опитваш да се грижиш за мен. Но няма смисъл. . .

Той мълчеше.

— Не, щом ти не искаш. . . — каза той след малко.

— «Искаш» — подигра го тя.

— Да, казах «искаш».

Йени дишаше учестено и тежко, като че ли желаеше да отговори нещо, но се въздържа. Усети гадене — беше полупияна, знаеше го добре. Само това оставаше — да крещи, да се

вайка и да ридае пред Гунар, както беше замаяна. Тя стисна зъби.

Стигнаха до нейната врата. Хеген отключи, запали една кибритена клечка и започна да осветява безкрайната тъмна стълба.

Техните две стаички се намираха на полуетаж в горния край на стълбището. Покрай вратите минаваше малък коридор, който завършваше до една мраморна стълба към плоския покрив на къщата.

Пред вратата тя му подаде ръка.

— Лека нощ, Гунар, благодаря ти — каза тя тихо.

— И аз ти благодаря. Лека нощ.

Като влезе вътре, той отвори прозореца на стаята си. Точно насреща лунните лъчи осветяваха охреножълта стена на къща със затворени кепенци на прозорците и с черни железни балкони. Върхът на Пинчио извисяваше снага с открояващата се тъмна зеленина на фона на лунното небе. Под него се намираха стари, обрасли с мъх покриви. Там, където свършваше тъмната сянка на къщата, на една ниска тераса висеше призрачно светло пране. Гунар се наведе напред над перваза на прозореца. Беше тъжен и отвратен. По дяволите! Но да гледа Йени в това състояние!..

Но тъкмо той я бе въвлякъл в това общество. За да я разсее. През първите месеци тя линееше като болна птица. Естествено той си мислеше, че двамата злорадо ще се забавляват, като наблюдават другите — тези маймуни. Не бе предполагал, че би могло да има такова въздействие.

Чу я да излиза от стаята си и да се отправя към покрива. Хеген се поколеба за миг. После я последва.

Тя седеше в единствения стол горе зад беседката от нагъната ламарина. Гълъбите гукаха сънливо в гълъбарника на покрива.

— Още ли не си легнала? — попита той тихо. — Ще се простудиш. — Взе шала от беседката и й го подаде. После седна на ръба на стената между саксиите с цветя.

Известно време те гледаха мълчаливо към града, където куполите на църквите се издигаха в лунната светлина. Очертанията на далечните възвишения се превръщаха в неясни силуети.

Йени пушеше. Гунар също запали цигара.

— Забелязвам, че почти не мога да понасям пиенето. Действа ми веднага — каза тя, като че се извиняваше.

Той видя, че тя беше съвсем трезва.

— Мисля, че за известно време ще трябва да престанеш да пиеш, Йени. Също и да пушиш. Или съвсем малко. Оплакваше се, че сърцето ти не е в ред.

Тя не отговори.

— Всъщност сме на едно и също мнение по отношение на тези хора. Не разбирам как можеш да се унижаваш да общуваш с тях по този начин.

— Понякога — каза тя — човек се нуждае, откровено казано, от упояване. А що се отнася до унижението. . . — Той погледна бялото й лице. Разпуснатата й руса коса хвърляше отблясъци на лунната светлина. — Понякога мисля, че не трябва. . . Макар че в този мо-

мент се срамувам. Сега съм необикновено трезва, нали виждаш? — Тя леко се засмя. — Някой път не съм, макар и да не съм пила. Тогава ме обхваща желание да бъда с такива хора. . .

— Опасно е, Йени — прошепна той. И след малко каза: — Не мога да си кривя душата — тази вечер беше отвратително. Видях как стават някои неща. Не бих искал да гледам как пропадаш — да свършиш като тази Лулу.

— Можеш да бъдеш напълно спокоен, Гунар. Няма да свърша така. По начало не съм способна на такова нещо. Ще сложа точка по-рано. . .

Той я погледна мълчаливо.

— Зная какво мислиш — каза накрая тихо. — Но, Йени, и други са мислили така. Когато човек се е плъзгал известно време надолу, тогава вече не може да сложи точка, както ти казваш.

Той слезе от стената, отиде при нея и хвана ръката ѝ:

— Престани да вършиш такива работи, Йени, а?

Тя се изправи и се засмя.

— Поне засега. Мисля, че за дълго време съм излекувана от моето неспокойно съществуване и блуждаене.

Известно време те мълчаха. После тя му стисна ръката.

— Лека нощ, момчето ми. Утре ще ти позирам — каза тя на стълбището.

Хеген остана още малко, замислен, пушеше и трепереше от студ. След това се прибра в стаята си.

IX

На следващия ден тя му позира следобед чак до свечеряване. Когато си почиваше, разменяха по няколко незначителни думи, докато той продължаваше да работи над фона или измиваше четките.

— Така! — Той остави палитрата и започна да подрежда боите. — За днес е достатъчно. Свободна си!

Тя отиде при него и двамата се загледаха в картината.

— Черното е много фино положено, нали, Йени?

— Да. Картината обещава да стане хубава.

— Да. — Той погледна часовника. — Време е вече за храна. Да отидем ли някъде заедно?

— Да, с удоволствие. Ще си облека само костюма. Ще ме почакаш ли?

След малко, когато почука на вратата ѝ, тя беше готова и си слагаше шапката пред огледалото.

Колко е хубава, помисли си той, когато тя се обърна към него. Стройна и светла в прилепналата по тялото стоманеносива дреха, тя изглеждаше така женствена, фина и сдържана, хладна и стилна. И той не искаше да повярва на това, което сам си бе помислил, . .

— Не се ли беше уговорила с госпожица фон Скулин за днес следобед — да отидеш и да разгледаш картините ѝ?

— Да, но няма да отида. — Тя силно се изчерви. — Честно казано, нямам желание да поддържам това познанство. Може би и картините ѝ не са кой знае какво.

— Бог ми е свидетел, че не са! Не разбирам само как допусна снощи опитите ѝ за сближение. Уф, бих изял по-скоро една чиния с живи червеи, отколкото. . .

Йени се засмя. После каза сериозно:

— Бедната, изглежда нещастна.

— Ха! Нещастна! Срещнах я в Париж през 1905 година. Най-лошото е, че по природа съвсем не е перверзна личност, а глупава и суетна. Ако беше модерно да си добродетелен, тогава тя би седяла и кърпила детски чорапи. Може би от време на време би рисувала рози с капчици роса по тях и би била най-почтената от всички Йохани Луизи в Даневог — и на всичко отгоре весела. Но когато напусна средата, в която беше живяла, тя, еманципираната художничка, изведнъж реши, че не бива да изостава от останалите, и ѝ хрумна, че трябва да си намери любовник заради собствения си престиж. И за нещастие попадна в ръцете на един недодялан тип, от когото забременя. Той бе старомоден и искаше — съвсем отживяла работа — да се оженят и тя да гледа детето и да води домакинството.

— Не се знае точно — може и Паулсен да има отчасти вина за това, че тя е избягала от него.

— Да, разбира се, че беше виновен. Той беше старомоден, обичаше домашния уют и ѝ е давал може би прекалено малко любов, а и никак не я е бил.

Йени се усмихна тъжно:

— Да, да, Гунар! Ти искаше да докажеш, че животът е дяволски ясен и лек. . .

Хеген седна обратно на един стол и обгърна облегалката му с ръце:

— Малката сигурност в живота, на която можем да разчитаме, е очевидна. Според това човек трябва да си направи сметка и да прецени нещата. Да премахне несигурното, доколкото му е възможно, щом то се появи.

Йени седна на канапето и подпря глава с дланите си.

— Вече нямам чувството, че в живота съществува нещо, по отношение на което да имам достатъчно яснота, така че не мога да го използвам за основа на моите възгледи — или да си направя сметката според него — каза спокойно тя.

— Не вярвам, че мислиш така.

Тя само се усмихна.

— Не винаги — каза Гунар.

— Може би няма човек, който винаги да мисли едно и също.

— Напротив, винаги, стига да си трезвен. Както ти каза през нощта, понякога човек не е трезвен, макар и да не е пил.

— Сега, когато от време на време се чувствам трезва. — Тя замълча.

— Ти знаеш това, което и аз зная. Винаги си го знаела. В общи линии човек сам управлява съдбата си. Човек е господар на съдбата си. . . обикновено. Понякога не е — поради обстоятелствата, над които няма власт. Но да се твърди, че това често се случва, е голямо преувеличаване.

— Бог ми е свидетел, че не ми е вървяло така, както съм искала, Гунар. Години наред имах воля и съм живяла според волята си,

Известно време и двамата мълчаха.

— Един ден — каза бавно тя — промених за миг курса. Струваше ми се, че е тежко и жестоко да живея този живот, мислейки, че така е най-достойно, толкова самотна, разбираш ли? И за миг направих завой встрани — исках да бъда млада и малко да се забавлявам. И така попаднах в течение, което ме понесе със себе си. Накрая влязох в съприкосновение с неща, до които нито за секунда не съм смятала да се доближа.

Хеген мълчеше.

— Има един сонет — каза тогава тихо той. — Росети[1] всъщност е много по-добър поет, отколкото художник:

Туй ли бе мигът повратен? И какво пък — глупав ручей.
Да отпия се наведох ниско долу до вълните
и приседнах до ръба му, камъчета запокитвах
във игра, за да разбърквам огледалото му сръчно.

(Отразен, тук да се видя, ако ми се беше случило!)
И си мислех: туй ли беше — оня миг така повратен?
Спирките по моите пътища откъде ли са изпратени,
като цитадела сякаш, жертвен камък неотлъчен.

Ето виж — пътека няма, трябва да се връщам леко.
Да отпия пак от извора днес копнея, а не мога.
Него някога размътих — оттогава не е светъл.
И макар светлик да няма, да не пеят птици много,
тук сега като се връщам, аз благодаря на бога,
че целта стои пред мене пак на старата пътека.[2]

[1] Данте-Габриел Росети /1828—1882/ — английски художник и поет. — Б. р.

[2] Стиховете преведе Венко Евтимов.

Йени не отговори.

— «Че целта стои пред мене пак на старата пътека» — повтори Гунар.

— Вярваш ли, че е толкова лесно да се върнеш отново към целта си?

— Не. Но не трябва ли? — попита той почти по детски.

— Впрочем каква цел имах аз? — попита тя изведнъж нервно. — Исках да живея така, че никога да не се срамувам нито като човек, нито като художник. Никога не исках да направя нещо, за което да се съмнявам, че е правилно. Исках да бъда честна, постоянна и никога да не ми тежи на съвестта болката на някой човек. И в това се състоеше цялото престъпление, което беше в началото, откъдето започна всичко. Това, че копнеех за любов, без да съществува определен мъж, когото да обичам — толкова ли странно беше то? Това, че ми се искаше да повярвам, когато Хелге се появи, че той е този, за когото съм копняла? Това, че накрая наистина повярвах? Това беше началото, от което започна всичко, Гунар, вярвах, че ще ги направя щастливи, а им причиних само болка.

Беше се изправила и се разхождаше из стаята нагоре-надолу.

— Мислиш ли, че изворът, за който говориш, мислиш ли, че някога той отново ще стане прозрачен и чист за същата тази, която знае, че го е размътила? Мислиш ли, че би било полезно за мен да се примиря? Копнеех за това, за което копнеят всички жени. И сега отново копнея за него. Само че с тази разлика, че имам минало зад себе си, което означава, че

не мога да приема единственото щастие, което признавам, защото то трябва да бъде свежо, ненакърнено и чисто, а аз не съм такава вече. Отсега нататък съм принудена да нося в себе си копнежи, чието сбъдване, зная, е невъзможно. Моят живот ще се определя от преживяното през тези последни години.

— Йени! — Гунар също се изправи. — Аз мисля все пак, че зависи от теб самата, защото *трябва* да бъде така. Дали искаш тези спомени да те унищожат, или искаш да си вземеш поука от тях, колкото и жестоко да звучи. Целта, която някога си имала пред себе си, е била, мисля, правилната — за теб.

— Не разбираш ли, че това е невъзможно, момчето ми. В мен има нещо като киселина, която разяжда всичко, което по-рано съставляваше моята същност. Самата аз чувствам как се разпадам вътрешно. О, аз не искам, аз не искам. Имам желание за... не зная... Искам да спра мислите си. Да умра... Или да живея — да имам налудничаво, отвратително съществуване, да пропадна в мизерия, още по-ужасна от всичко това... Остави ме да нагазя толкова дълбоко в калта, че да почувствам, че после настъпва краят. Или..., — тя говореше тихо и натъртено, звучеше като задушени крясъци — да се хвърля под влака със съзнанието за последните секунди, че сега — сега в този миг — тялото ми, нервите, сърцето и мозъкът — всичко ще бъде смазано и превърнато в една потръпваща кървава топка.

— Йени! — изкрещя той. Беше пребледнял. После прошепна с мъка: — Не мога да *те* слушам да говориш така.

— Аз съм истерична — каза тя с успокоителен тон. Въпреки това отиде в ъгъла, където се намираше платното ѝ, и го захвърли край стената.

— Човек не може да живее, за да създава такова нещо. Да плескаме маслени бои върху платната. Виждаш, че от това се получават само мъртви петна. Боже велики, ти видя как работех през първите месеци — като роб. Не *мога* вече да рисувам.

Хеген погледна картините. Въпреки това му се струваше, че чувства отново здрава почва под краката си.

— Трябва откровено да ми кажеш мнението си за тази свинщина тук — каза тя предизвикателно.

— Не са нищо особено, трябва да призная. — Той стоеше с ръце в джобовете и гледаше картините. — Но подобно нещо може да се случи на всеки един от нас — да имаме периоди, в които не можем да работим. Що се отнася до това тук, би трябвало да знаеш, че то е нещо преходно — за теб. Не вярвам, че човек може да загуби таланта си, колкото и нещастен да е бил. Ти никога не си изоставяла работата си толкова дълго време. Човек трябва да свикне отново да работи, да овладее отново творческите си възможности, разбираш ли? Само скици на модели, момиче, може би има три години, откакто не си рисувала актове. От опит зная, че такова нещо не остава безнаказано. Той се приближи до етажерката и започна да рови сред старите скицници на Йени:

— Помисли само какво беше постигнала в Париж — ще ти покажа някои неща.

— Не, не, не това — каза Йени бързо и протегна ръка към скицника.

Хеген го държеше затворен и я гледаше изненадан. Тя отвърна лице:

— Впрочем можеш да видиш. Един ден се опитах да нарисувам момченцето си. . .

Хеген бавно прелистваше скицника. Йени беше седнала на канапето както преди. Той погледа известно време рисунките с молив на спящото кърмаче. После внимателно остави блока настрана.

— Жалко, че си загубила момченцето си — каза тихо той.

— Да. Ако беше живо, всичко останало щеше да ми бъде безразлично. Ти говориш за воля, но ничия воля не може да задържи живота в едно дете — и тогава. . . Не мога да се стремя към нещо повече, Гунар, защото видях, че единственото, на което бях способна, беше да бъда майка на моето малко момче. Него можех да обичам. Може би съм голяма егоистка, защото всеки път, когато се опитвах да обикна другите, моето собствено *аз* заставаше като стена между нас. Но момченцето беше мое, то. . . Ако го имах, щях да работя — о, щях да работя. . . Правех планове. . . Сетих се през есента, когато пътувах насам. Бях решила да прекарам лятото с него в Бавария. Страхувах се, че морският въздух там горе щеше да бъде много остър за него. То щеше да си лежи в количката и да спи под ябълкови дървета, докато аз рисувам. Нямаше нито едно място на света, където да не съм била мислено с моето дете. Разбираш ли? Исках детето ми да види и научи всичко добро и хубаво на света. Не притежа-

вам нищо, което да не е принадлежало и на него. Червеното одеялце използвах, за да го завивам с него. Черната рокля, в която ме рисуваш, я уших във Варнемюнде, след като се възстанових. Избрах този модел, за да е удобна, когато го вземам в себе си, за да го храня. По хастара личат все още петна от мляко.

Не мога да работя, защото мислите ми са изцяло при него. Така копнея за него, че просто се вцепенявам. Нощно време свивам възглавницата, вземам я на ръце и плача за момченцето си. Когато съм сама, го викам и му говоря. Исках да го нарисувам, за да го имам на картина във всяка възраст. Сега щеше да бъде почти на една година, щеше да има зъбчета, щеше да може да пълзи, да се изправя и може би да ходи. Всеки месец, всеки ден си мисля: днес той щеше да бъде толкова голям — кой знае как щеше да изглежда. Всички жени, които вървят с дете на ръце, всички момчета, които виждам на улицата, ме карат да мисля как ли щеше да изглежда моето, ако беше толкова голямо.

Тя замълча. Хеген седеше тихо, наведен напред.

— Не вярвах, че е било така, Йени — каза той тихо и дрезгаво. — Разбрах, че те е заболяло. Но си мислех, че от друга страна. . . така е било по-добре. Ако знаех как стоят нещата, щях да дойда при теб.

Тя не отговори, продължи мислите си:

— И после то умря, толкова мъничко, мъничко, горкото. Това е чист егоизъм от моя страна, че не му позволявам да умре, преди да започне да разбира най-дребните неща. То мо-

жеше само да примигва на светлината или да плаче, когато трябваше да го подсуша или когато беше гладно. Търсеше бузата ми, сякаш това беше моята гръд. Все още не ме познаваше — във всеки случай истински. Може би беше започнал да просветва съвсем малък лъч на съзнание в малката му главичка. Но представи си, че то още не знаеше, че аз съм му майка. Дори и име нямаше, горкото. То беше само на мама момченцето. Нямам никакви спомени за него освен такива, чисто физически. . . Тя вдигна ръце, като че притискаше детето към себе си. После те се отпуснаха безжизнени и празни на масата. — Първото усещане за него беше, когато допрях личицето му до моята буза. Кожата му беше толкова мека, малко влажна — като нещо, което е било затворено, въздухът едва го беше докоснал, разбираш ли? Вярвам, че човек би се погнусил да се доближи до едно новородено, ако то не е собствената му плът и кръв. . . А очичките му — все още нямаха определен цвят — бяха тъмни — мисля, че биха станали сивосини. Те са много особени, очите на такива малки деца — мистични, бих казала. И мъничката му главичка, която лежеше в ръцете ми, когато му давах да суче. Тогава то притискаше нослето си и малката фонтанела пулсираше. . . Рядката, пухкава косичка — имаше толкова много коса, когато се роди — тъмна. . . Струваше ми се, че е прекрасно дете. Ах, цялото му малко телце. Не мисля за нищо друго. Чувствам го в ръцете си. Слабините му бяха закръглени. Най-дебелички бяха в средата, знаеш ли? А дупенцето му беше така смешно сплескано, малко

заострено — естествено струваше ми се чудесно. О, боже, колко сладко беше моето малко момче! И после то умря. Толкова много се радвах на всичко, което предстоеше да се случи; че сетне си мислех, че не съм обръщала достатъчно внимание на миналото, на времето, когато живееше, че не съм го целувала и гледала достатъчно, макар че през всичките тези седмици не съм правила нищо друго освен това. Остана само една празнина — не можеш да си представиш какво е усещането. Струваше ми се, че цялото ми същество е устремено в копнеж по него. Получих мастит, болката и температурата бяха само копнежът, който напираше навън. Чувствах липсата му по ръцете си, дланите и бузите си. Понякога през последните седмици хващаше пръста ми с ръчичката си, когато му го подавах. Веднъж бе хванал един кичур от косата ми, който се беше изплъзнал. Сладките, малки ръчички!

Тя се захлупи на масата, заплака тихо и затрепера.

Гунар бе станал, не знаеше какво да прави, буца беше стегнала гърлото му. Тогава неочаквано изтича към нея и бързо и смутено я целуна по косата.

За известно време тя остана да лежи и плаче. После стана, отиде до умивалника и изми лицето си.

— О, боже, как копнея за него! — каза тя разплакана.

— Йени. . . — Не знаеше какво друго да каже. — Не знаех, че така си страдала.

Тя се приближи отново към него и за момент сложи ръцете си на раменете му.

— Да, да, Гунар. Не обръщай много внимание на онова, което казах преди. Понякога не знам какво да правя със себе си. Но разбери, че единствено заради момченцето дори не бих прекалила с тази необузданост на чувствата. Всъщност просто искам да се опитам да направя живота си възможно най-добър. Искам да се опитам да работя, макар че в началото няма да е толкова лесно. Човек винаги се утешава с мисълта, че не живее по-дълго, отколкото самият той иска. . .

Тя отново си сложи шапката и започна да търси воалетката си:

— Тогава да тръгваме, сигурно си гладен, стана късно вече. . .

Гунар се изчерви. Усети вълчи глад, след като го беше подсетила за това. И се засрами, че в подобен момент можеше да си помисли за такова нещо. Той избърса сълзите от мокрите си горещи бузи и взе шапката си от масата.

X

Без да се бяха наговорили предварително, те отминаха ресторанта, където обикновено се хранеха и срещаха много скандинавци. Крачеха във вечерния здрач нататък към Тибър, през моста чак до старите квартали Борго. На един ъгъл при площад Свети Петър се намираше малък ресторант, където понякога се бяха хранили, идвайки от Ватикана. Влязоха. Ядяха, без да си говорят. Като се нахрани, Йени запали цигара, като отпиваше по малко от

червеното вино и мачкаше между пръстите си ароматните мандаринови кори.

Хеген също пушеше и гледаше пред себе си. Бяха почти сами в локала.

— Искаш ли да хвърлиш един поглед на писмото, което скоро получих от Ческа? — каза неочаквано Йени.

— Благодаря. Видях, че имаше писмо от нея за теб. От Стокхолм ли е?

— Да. Сега те са там. Ще прекарат зимата в Стокхолм.

Йени извади писмото от чантата си и му го подаде.

«Мила моя сладка Йени,

Не ми се сърди, че не съм ти благодарила за последното писмо. Всеки ден мислех, че трябва да го сторя, но нищо не излезе. Много се радвам, че си отново в Рим и рисуваш, а също, че Гунар е с теб.

Ние се върнахме в Стокхолм и живеем на старото място. Невъзможно беше да останем в нашето селце, след като настъпиха такива студове. Ставаше ужасно течение и само кухнята успявахме да затопляме. Ах, ако можехме да купим малката къщичка! Но би било твърде скъпо, защото трябва да се извършат много ремонти — от обора да се направи ателие за Ленарт и навсякъде да се поставят печки. Но ние я наехме и за следващото лято и аз много се радвам, защото това за мен е най-скъпото място на света. Не можеш да си представиш нещо по-хубаво от западното крайбрежие. То е толкова своеобразно, пусто и диво със сивите хълмове и опустошените от бурята храсти в про-

цепите на скалите, с виещия се орлов нокът и бедните малки къщи, с морето и прекрасното небе. Казват, че картините, които нарисувах там, били хубави, а Ленарт и аз се чувстваме чудесно. Сега сме приятели завинаги и когато му се стори, че съм особена, целува ме и казва, че съм малка сирена или нещо друго мило. С течение на времето ще се срасна с него.

Сега обаче сме отново в града. От пътуването до Париж няма да излезе нищо този път, но ми е все едно. Смятам, че е жестоко да ти пиша за това, Йени, защото ти си много, много по-добра от мен и беше толкова безпощадно и ужасно да загубиш твоето малко момченце. Аз не заслужавам щастието да видя как най-съкровеното ми желание се сбъдва. И така, очаквам дете, остават само още пет месеца. Отначало самата аз не вярвах, но сега е съвсем сигурно. Опитвах се да го пазя в тайна от Ленарт колкото може по-дълго време, срамувах се заради предишните два пъти, когато го излъгах, и се опасявах да не би да се мамя. Отначало, когато той започна да се досеща, отричах. В края на краищата трябваше да призная. Но все още не мога да проумея, че ще си имам едно малко момченце. Между другото Ленарт каза, че най-много му се иска още една малка Ческа, но го прави, за да ме утеши предварително, защото съм убедена, че му се иска да има син. Но ти знаеш, че ако имаме момиченце, също много бихме се радвали, и освен това имаме ли вече едно дете, тогава ще можем да имаме и повече.

Сега се радвам, че ми е безразлично къде сме. Във всеки случай не копнея за Париж.

Представи си, госпожа Лундквист ме попита дали не се ядосвам, че това момче ни е объркало цялото пътуване до Париж. Можеш ли да разбереш такъв човек! И при това тя има две очарователни деца. Те обаче ще са напълно занемарени, ако не сме ние, и Ленарт казва, че тя на драго сърце би ни ги дала. Ако имах средства, щях да ги взема. Тогава малкият ще има двама големи, мили братя, с които да играе, като се роди. Ще бъде много весело, когато им покажем малкия братовчед — те ми казват «лельо» и мисля, че това е хубав навик.

Сега трябва да свършвам. Знаеш ли за какво още се радвам? При тези обстоятелства е невъзможно Ленарт да ме ревнува, нали? Между другото не вярвам, че би го правил, защото знае много добре, че всъщност обичам само него.

Грозно ли е, че ти пиша толкова много за себе си и че съм толкова щастлива? Знам, че от сърце ще се радваш.

Поздрави всички познати, които срещнеш, а най-напред Гунар, и то много пъти. Ако искаш, можеш да му разкажеш за това. А сега сбогом. Ще те чакам през лятото!

Хиляди сърдечни поздрави от твоята предана и вярна малка приятелка

Ческа

П. П. В едно съм сигурна. По дяволите! Ако е момиче, ще се казва Йени, каквото и да каже Ленарт. Впрочем трябва да те поздравя от него.»

Гунар върна писмото на Йени.

— Радвам се — каза тихо тя. — Радвам се за всеки, за когото зная, че е щастлив. Тази радост изпитвам отдавна — макар и да е единствената.

Те не тръгнаха обратно към града, а се заразхождаха по площада Свети Петър по посока на църквата.

На лунната светлина сенките изглеждаха катраненочерни. Ярката светлина бе сменена от призрачния нощен мрак в една от сводестите колонади. Другата колонада беше потънала в мрак. Само очертанията на редицата статуи на покрива се огряваха от блещукаща светлина. Също и фасадата на църквата беше в сянка, докато горе високо куполът хвърляше отблясъци като сребриста вода.

Двата фонтана изпращаха белите си струи, искрящи и пенливи, нагоре към лунносиньото небе. Водата се издигаше с вртеливо движение нагоре, после падаше, плющейки, върху порфирните съдове, за да потече и закапе отново в басейна. Гунар и Йени вървяха бавно към църквата в сянката на колонадата.

— Йени — каза той неочаквано. Гласът му звучеше спокойно и обикновено. — Искаш ли да се омъжиш за мен?

— Не — отвърна тя също така спокойно и леко се засмя.

— Съвсем сериозно го казвам.

— Да, но разбери, че аз не искам.

— Защо всъщност? — Продължаваха да вървят към църквата. — Доколкото разбирам, ти смяташ, че засега животът ти няма смисъл. Разбирам, че понякога искаш да сложиш край

на живота си. Но щом си толкова объркана, би могла също така да се омъжиш за мен. Мисля, че поне можеш да опиташ!

Йени поклати глава:

— Благодаря ти, Гунар, но това би означавало да злоупотребя с приятелството. — Изведнъж тя стана сериозна: — Първо, трябва да ти кажа, че не приемам. Второ, ако ме докараш дотам, че да гледам на теб като на спасителна сламка, тогава бих била недостойна дори да ми подадеш и малкия си пръст.

— Това не е приятелство, Йени. — Той се поколеба за миг. — Аз те обикнах. Не за да ти помогна, макар че на драго сърце бих го сторил. Изведнъж обаче ми стана ясно, че ако ти се случи нещо лошо, просто не зная какво бих правил. Не съм в състояние да мисля за това. С цената на всичко бих ти помогнал, защото те обичам, разбираш ли?

— О, не, Гунар. — Тя се спря и го погледна изплашено.

— Естествено аз зная, че не ме обичаш, но това не би попречило да се омъжиш за мен. И ако един ден се почувстваш уморена и отегчена от цялата тази история, можеш да направиш каквото искаш. — Говореше разпалено и развълнувано, когато извика: — Защото зная, че един ден ще ме обикнеш така, както аз те обичам.

— Ти знаеш, че изпитвам много нежни чувства към теб — каза тя сериозно. — Но това не са чувства, с които ти би се задоволил за по-дълго време. Не съм способна на силно чувство. . .

— Разбирам, че е така. Всички хора са та-

кива. *Бях* сигурен, че никога не ще преживея нещо друго освен тези дребни авантюри. Не вярвах, че съществува нещо друго. — Той снижи гласа си. — Ти си първата, която обичам.

Тя мълчеше.

— Тези думи, Йени, не съм казвал никога преди. Чувствах нещо като боязън и страхопочитание. Никога преди не съм обичал жена. Бях постоянно влюбен в нещо друго. В трапчинките на Ческа, когато се смееше, в нейната несъзнателна обиграност. В това или в онова, което раздвижваше фантазията ми, което ме подтикваше да измислям приказки за нея, приключения, които щях да преживея. Бях влюбен в една жена, защото носеше чудесна тъмночервена копринена рокля, когато я видях за пръв път — плохите бяха наситено червени като най-тъмни рози. Винаги си я представях в тази рокля. И тогава, когато те видях във Витербу. Ти беше толкова фина, тиха, сдържана, сякаш душата и тялото ти отвътре и отвън бяха облечени в най-нежно кадифе. Очите ти блестяха особено, когато ние другите се смеехме, като че ли ти се искаше да играеш с нас, но не можеше и не се осмеляваше. Тогава бях влюбен в мисълта да те видя весела и закачлива. Но никога преди това не съм обичал друго живо човешко същество.

Той отмести за миг погледа си от нея и се загледа в струята на фонтана, която искреше на лунната светлина. И усети как го обзема новото чувство, което запалваше искри в него. Мисълта му бе изпълнена с нови думи, които произнасяше като в екстаз:

— Разбираш ли, Йени, обичам те и всичко

друго ми е безразлично. Не ми е мъчно, че ти не ме обичаш, защото зная, че един ден ще ме обикнеш. Чувствам, че любовта ми е такава, че един ден това ще стане. Имам време да чакам, защото е прекрасно да те обичам така. Когато казваше, че ще се оставиш да те стъпчат, че ще се хвърлиш под влака, тогава стана нещо с мен. Не можах да го определя, знаех само, че не можех да слушам повече, знаех, че не бива да допусна това да се случи. Струваше ми се, че се решава моят живот. И когато говореше за детето — изпитвах такава ужасна болка заради това, че толкова много си страдала и че не съм могъл да ти помогна. Да, аз още не знаех, но в мен се беше породило желанието да ме обичаш. Разбрах всичко, Йени, безграничната любов и страшната загуба — толкова много те обичам. Когато седяхме в кръчмата, после, когато дойдохме тук, тогава изведнъж всичко ми стана ясно — колко мила и скъпа си ми ти. Сега ми се струва, че винаги е било така. Всички спомени за теб принадлежат на тази любов. Сега разбирам защо съм бил потиснат, откакто ти дойде тук. Виждах колко тежко ти беше, колко мълчалива и отчаяна беше отначало и после тези пристъпи на лудост. . . Спомням си деня, когато стоеше на селския път при Варнемюнде и плачеше — това също е причина да те обичам.

Другите мъже, които си познавала, Йени, също и бащата на твоето момченце — о, зная как е било! Ти си говорила непрекъснато с тях за всички свои разбирания и в края на краищата това е било само низ от мисли дори когато си се опитвала да им обясниш какво

чувстваш, защото те не са разбирали какво представляваш. Аз обаче зная. Това, което ми каза тогава във Варнемюнде и днес, знаеш, че би могла да кажеш само на мен. Това са неща, които само аз мога да разбера, нали?

Изненадана и в знак на одобрение тя наведе глава. *Беше вярно.*

— Зная, че съм единственият, който познава дълбините на душата ти и зная точно какво представляваш. И такава те обичам. И ако в душата ти има петна и кървави рани, мога само да те обичам и с целувки да ги премахна, докато се очистиш и оздравееш. Йени, искам с моята любов да ти помогна да станеш такава, каквато искаш, за да се чувстваш щастлива. Каквито и мисли да ти дойдат, бих повярвал, че си болна, че има нещо чуждо, което се е вмъкнало в твоето същество. Дори и да ме мамиш, дори да те намеря пияна в канавката — ти въпреки това ще си оставаш моята любима Йени. Чуваш ли?

Не можеш ли да бъдеш моя, да принадлежиш само на мен, да се приютяваш в обятията ми и да ми се отдадеш?. . . Тогава отново ще станеш здрава и щастлива. Не зная как точно да го направя, но любовта ще ми покаже пътя. Всяка сутрин ще те събуждам малко по-радостна и всеки ден ще бъде по-светъл и по-топъл за теб от предишния и тъгата ти по-малка. Не можем ли да заминем за Витербу или някъде другаде? О, бъди моя! Искам да те пазя като болно дете и когато оздравееш, ще си ме обикнала и зная, че ние двамата не ще можем да живеем един без друг. Чуваш ли, Йени, ти си болна, не можеш да се оправиш сама. . . Зат-

вори очи, подай ми ръка, аз ще те взема и ще те обичам, докато оздравееш. Ах, аз зная, че мога.

Йени обърна към него бялото си лице. Бе се облегнала на една колона и се усмихваше с болка на лунната светлина.

— Как бих могла да извърша такъв грях, такова зло спрямо бога!

— Мислиш, защото не ме обичаш ли? Но аз ти казвам, че това няма значение. Защото зная, че любовта ми е такава, че ще те накара да ме обикнеш, стига само известно време да си обградена с нея.

Той я прегърна, целуваше лицето ѝ, обсипваше я с целувки. Тя стоеше, без да се противи. Но след малко зашепна:

— Не го прави, Гунар, бъди мил. . .

Колебаейки се, той я пусна:

— Защо да не го правя?

— Защото си ти. Ако беше някой друг, който ми е безразличен, тогава не зная дали бих се възпротивила.

Гунар я хвана за ръка и те се разхождаха напред-назад под лунната светлина.

— Разбирам те. Когато беше родила твоето момченце, ти виждаше отново смисъл в живота си, след цялото безсмислие. Защото ти го обичаше, а то имаше нужда от теб. Когато то умря, ти стана безразлична спрямо самата себе си, защото се смяташе за излишна.

Йени кимна:

— Познавам някои хора, които обичам, така че би ми причинило болка, ако зная, че са тъжни, и бих се радвала, когато са добре. Но аз не мога да им причиня по-голяма ра-

дост или тъга. Винаги е било така. И това тайно ме правеше преди толкова нещастна и изпълнена с копнеж понеже съществуването ми не ощастливяваше никого. Исках да бъда точно това, Гунар, да бъда щастието на някого. Никога не съм вярвала в друго щастие. Ти говореше за работата, но никога не съм вярвала, че това е достатъчно, защото е толкова егоистично. Най-голямата радост, която човек изпитва, е собствената, а тя не може да се сподели с никого. Не съществува обаче радост, която да означава същевременно и щастие, щом не може да се сподели с друг. Не го ли направиш, ще можеш да изпиташ само отделни щастливи мигове докато си млад. Познато ми е това чувство. Преживях нещо подобно, когато си представях, че съм се приближила още малко до идеала, към който се стремя. Глупаво е обаче да се събират богатства, щом те не се употребяват. Във всеки случай мисля, че животът на жената е безсмислен, ако тя не доставя някому радост. Аз никога не съм била предопределена за това. На някои хора съм причинила само мъка, а малката нищожна радост, която давах, би могла и всяка друга да даде, понеже ме обичаха, само защото виждаха в мен нещо съвсем друго от това, което всъщност бях.

След като момченцето ми умря, си казах — по-добре, че нямам близък, на когото бих могла да причиня сериозна болка. Нямах никого, за когото да съм незаменима. А ти ми казваш сега това. Теб може би най-малко съм искала да въвлека в своя объркан живот. Всъщност теб най-много съм обичала от всички, които

съм познавала. Мислех си, че е хубаво, че сме такива приятели, че любов, опасности и безпокойства не ще се породят между нас! Ти ми се струваше прекалено добър за това. О, боже, как бих желала да не се променя нищо!

— Днес вече нямам чувството, че някога е било по-различно — каза той тихо. — Обичам те. И вярвам, че се нуждаеш от мен. Сигурен съм, че ще мога да те направя отново щастлива. И ако успея, тогава ще ме ощастливиш.

Йени поклати глава:

— Да беше останала поне малко вяра в самата мен! Да не се смятах за безвъзвратно свършен човек, тогава може би. Но, Гунар, като казваш, че ме обичаш, зная, че обичаш в мен качества, вече несъществуващи и опустошени. Но това е същото, за което ти говорих — ти си влюбен в нещо, което си представяш в мен, може би в нещо, което съм била или бих могла да бъда. И все пак един ден ще ме видиш такава, каквато съм сега — и тогава ще бъдеш само нещастен.

— Както и да свърши всичко, никога няма да съжалявам, че съм те обичал. Зная много по-добре от теб самата, че в състоянието, в което се намираш сега, ти е необходим само един тласък, и ти ще извършиш нещо налудничаво. Обаче аз те обичам и мога да обозра целия път, който те доведе дотук, и ако падneш, ще те последвам и ще се опитам да те пренеса обратно на ръце и въпреки това ще те обичам.

Когато през нощта стояха горе в коридора пред стаите си, той хвана ръцете ѝ:

— Йени, не е ли по-добре да остана тази нощ при теб, отколкото да те оставя сама? Не е ли

по-добре да заспиш в прегръдките на човек, който те обича над всичко, и да се събудиш сутринта така?

Тя го погледна и се усмихна многозначително в жълтото сияние на восъчната свещ:

— Може би тази нощ. Но утре — не вярвам.

— Ах, Йени! — Той поклати енергично глава. — Може би ще е добре, ако дойда при теб през нощта. Мисля, че имам право, нищо лошо няма в това. Зная, че за теб би било най-добре, ако ми принадлежиш. Ще се разсърдиш ли, ще се натъжиш ли, ако дойда?

— Мисля, че после ще се натъжа. Заради теб. О, не го прави, Гунар. Не искам да бъда твоя, щом като зная, че мога да бъда и на който и да е друг.

Той се засмя кратко, смело и болезнено.

— Ако бъдеш моя, няма да принадлежиш на друг — така добре те познавам, Йени. Но след като ме молиш, ще почакам. . . Но заключи вратата си — каза той със същия смях.

XI

Целия ден времето беше студено, бледосиви облаци се носеха високо горе в небето. Сега, привечер, на западния хоризонт се появиха няколко тънки месингово-жълти ивици.

Следобед Йени беше отишла на Монте Челио, за да рисува. Но не бе излязло нищо. Беше седяла през цялото време на голямото стълбище пред «Сан Грегорио», потънала в мисли и загледана в горичката, чиито големи дърве-

та бяха напъпили под бледосиньото небе, а малките маргаритки се подаваха из под зелената трева.

Тя се връщаше по алеята, която минаваше под южния склон на Палатина. Бледосивите развалини се издигаха над манастирските палми. Надолу по склона се простираха вечнозелени храсти, сега почти черни и покрити с прах от варовик.

Пред арката на Константин, на площада между развалините на Колизеума, из Палатина и Форума се разхождаха насам-натам няколко премръзнали продавачи на картички. Днес имаше малко туристи. Няколко тънки, сухи дами се пазаряха на невъзможен италиански с един амбулантен търговец на мозайки.

Малко момче, може би тригодишно, се вкопчи в палтото на Йени и държеше срещу нея букетче теменужки. То имаше особени черни очи, беше с дълга коса и пременено в национална носия — с островърха филцова шапка, кадифена жилетка и носеше сандали върху белите вълнени чорапи. Когато й поиска пари, тя чу, че то не можеше още да говори правилно.

Йени му даде една монета, когато неочаквано до нея се появи майката и я грабна с благодарност. Тя също се беше опитала да придаде национален колорит на носията си. Мръсната карирана блуза беше пристегната с червен кадифен корсет, а на главата си носеше четириъгълна кърпа. На ръце държеше едно малко дете.

Йени разбра, че то било на три седмици. Бедното същество било болно. Детето не беше по-голямо от детето на Йени след раждането.

Кожата му беше червена и разранена и се лющеше, като дишаше, гърдичките му свиреха, като че дихателните пътища бяха пълни със слуз, а очите бяха без блясък под възпалените полузатворени клепачи.

Майката каза, че всеки ден ходела в поликлиниката, но ѝ казали, че детето ще умре. За бедното същество това щеше да бъде най-доброто. Жената изглеждаше уморена и унила, а на всичко отгоре беше грозна и беззъба.

Йени чувстваше, че сълзите ѝ напират. Горкото дете. Да, най-добре беше детето да умре. Горкото недъгаво същество. Тя помилва грозното личице.

Беше дала на жената още пари и искаше да си върви. В този миг един господин мина покрай нея. Той поздрави, поспря се за миг, но продължи, защото Йени не отвърна на поздрава му. Беше Хелге Грам.

Тя не се почувства задължена да отговори на поздрава. Клекна пред малкото момче с цветята, хвана ръцете му, притегли го по-близо до себе си и започна да му говори, опитвайки се да потисне необузданото треперене, което разтърсваше тялото ѝ.

Веднъж обърна глава в посоката, в която той беше продължил. Отсреща на стълбата, водеща към площада на Колизеума и улицата, той се беше обърнал и гледаше насам.

Йени продължаваше да говори, приклекнала с детето и жената. Като погледна отново, той си беше тръгнал, но тя изчака още дълго, докато сивата шапка и палтото му изчезнат от погледа ѝ.

Почти тичешком се прибра вкъщи през задни

улички и тайни места, като завиваше предпазливо на всеки ъгъл, страхувайки се, че той може да я причака.

Далеч от другата страна на Пинчио тя се спря. Вечеря в една кръчма, където не беше ходила преди.

Когато поседя малко и отпи няколко глътки вино, се поуспокои.

Ако сега срещнеше Хелге и той я заговореше, щеше естествено да бъде неудобно. Тя, разбира се, би предпочела да го избегне. А ако се срещнеха, не беше необходимо да изпитва такъв панически страх. Двамата бяха скъсали. За това, което се беше случило, след като се бяха разделили, той не можеше да й иска сметка. Нямаше право. Каквото и да знаеше, каквото и да искаше да каже, самата тя знаеше какво е направила. Тя сама трябваше да застане пред съда на собствената си съвест. Какво значение можеше да има всичко друго в сравнение с това.

Трябваше ли да се страхува от някого? Никой не можеше да й причини по-голяма мъка от тази, която тя сама си беше причинила.

Но всичко се дължеше на факта, че днес тя имаше лош ден, един от дните, в които не се чувстваше трезва. Сега беше вече по-добре.

Едва беше излязла на улицата, и отново я обзе този див, отчаян страх. Страхът я пришпорваше като с камшик и без да съзнава, тя се втурваше напред. Сетне скръсти ръце и си заговори полугласно. Веднъж си махна ръкавиците, защото ръцете й се бяха сгорещили. Едва сега забеляза върху едната мокро петно, след като беше помилвала болното детенце. Отвратена захвърли ръкавиците.

Когато се прибра, тя се спря в коридора. Почука на вратата на Гунар. Него обаче го нямаше. Погледна към покрива, но и там нямаше никой.

Прибра се в стаята си и светна лампата. Скръстила ръце на гърдите, тя седеше и гледаше пламъка, после стана, разходи се неспокойно нагоре-надолу в стаята и накрая седна.

Ослушваше се напрегнато за всеки звук откъм стълбите. Ах, дано да дойдеше Гунар, а не другият! Но той не знаеше къде живее тя. Може би е срещнал някого и е попитал. Ах, Гунар, Гунар, ела!

Тогава щеше веднага да отиде при него, да се хвърли в обятията му и да го помоли да я вземе.

От момента, когато беше срещнала златистокафявите очи на Хелге Грам, цялото минало, започнало под погледа на тези очи, се беше надигнало против нея. Отново я обхванаха старите чувства: отвращението, съмнението в собствените способности да чувства, да желае и да избира, съмнението дали наистина не иска това, което си внушава, че не иска. И се видя същата, като едно време — преструваща се, замечтана, отпусната, докато се залъгваше че желае чувствата ѝ да бъдат чисти, силни, непоклатими, залъгваше се че иска да бъде честна, работлива, смела, готова за саможертва и дисциплинирана. При това тя се поддаваше на настроения и пориви, срещу които не можеше да се бори, макар и да знаеше, че трябва да го направи. Преструваше се, че обича, за да се домогне до едно място сред хората, което никога не би си спечелила, ако беше честна. . .

Беше пожелала да се промени, за да се при-

числи към хората, сред които знаеше, че ще бъде чужда, защото беше друга. Но тя не можеше да остане сама, затворена в собствената си природа. Беше упражнила насилие върху природата си. Противно, неестествено беше станало отношението ѝ към хората, които по своята същност ѝ бяха съвършено чужди. Синът и бащата... И какво последва? Сега душевният ѝ мир беше опустошен, всяка здрава опора, която имаше преди, ѝ изневеряваше и я напускаше — превръщаше се в нищо, тя вътрешно се разпадаше.

Тя съзнаваше, че ако Хелге дойдеше, ако го срещнеше, отчаянието и преситеността от живота ще я надвият. Не знаеше какво щеше да се случи тогава, само че, ако трябваше да застане лице срещу лице с него, силите ѝ щяха да я напуснат.

Ах, Гунар! Дали го обичаше, или не, тя не беше мислила през тези седмици, когато я бе молил да бъде негова такава, каквато е. Беше се заклел, че ще ѝ помогне да възобнови всичко опустошено в нея.

Понякога тя имаше желание той да я обладае с насилие. Тогава нямаше да се налага да взема решение. Защото бе все едно какво ще ѝ каже: ако решеше да принадлежи на него, тогава последният остатък от нейната гордост ѝ казваше, че тя носи отговорността. Тогава *трябваше* да стане това, което е била, това, за каквото я бе смятал, и това, което щеше да стане от нея.

Дали щеше да успее, или не, тя трябваше да се измъкне чрез работа от тинята, в която беше затънала. Един нов живот трябваше да заличи всичко, което се беше случило, откакто бе дала

целувката на Хелге, с която беше изменила на собствената си вяра до онзи пролетен ден в полето.

Дали искаше да принадлежи на Гунар? Обичаше ли го, щом като той беше това, което тя желаеше да стане? Цялото му същество зовеше у нея всичко, което тя някога се стремеше да развива и поддържа, всяка дарба, която според нея си струваше да се поощрява.

Любовта, която беше търсила по объркани пътища там, където я тласкаше болезненият й копнеж и трескавото безпокойство, нима тя се състоеше само в разбиращото се от само себе си затваряне на очи и в отдаването на страстта на единствения мъж, на когото имаш доверие, когото всички инстинкти наричаха съвест и справедлив съдия?

Но тя не можа да преодолее себе си, през всички тези седмици не успя. Искаше да се измъкне със собствени сили от тинята, в която се намираше. Искаше да почувства, че волята й от миналите дни отново властва над разкъсаната й душа. Да можеше да си възвърне искрица уважение и доверие към самата себе си!

Ако реши да живее, то Гунар като човек беше всичко, което означаваше животът за нея. Ах, няколко думи, написани на парче хартия, една книга, която беше послание към нея — тъкмо тя беше събудила последния тлеещ копнеж за живот тогава, когато след смъртта на детето се влачеше като пребито животно. . .

Ако той дойдеше сега, тя щеше да бъде негова. В началото трябваше да я носи, по-късно тя щеше да се опита да върви сама. . .

И душата ѝ, която се разкъсваше, докато тя беше в очакване, реши:

Ако дойдеше той, тогава тя щеше да живее. Дойдеше ли другият, тогава трябваше да умре.

И когато чу стъпки по стълбите и те не бяха на Гунар, когато се почука на вратата ѝ, тя сведе глава и трепереща, отиде да отвори на Хелге Грам. Струваше ѝ се, че отваря на съдбата, която самата тя беше предизвикала.

Тя го гледаше, докато той застана под светлината на лампата и остави шапката си на един стол. Дори и сега не го поздрави.

— Знаех, че си в града — каза той. — Пристигнах завчера от Париж. Видях адреса ти в дружеството, смятах да те посетя. После те срещнах днес следобед на улицата. Отдалеч познах твоята сива кожа. — Той говореше бързо, почти на пресекулки. — Няма ли да ми кажеш «добър вечер», Йени? Сърдиш ли се, че съм дошъл?

— Добър вечер, Хелге — каза тя и стисна подадената ѝ ръка. — Заповядай, седни.

Тя седна на канапето. Усещаше, че гласът ѝ звучи съвсем спокойно и както обикновено. Но в мозъка си усещаше същото особено чувство на страх, от което ѝ прималяваше както преди.

— Исках да ти се обадя — каза Хелге и седна до нея на един стол.

— Много мило от твоя страна — отговори Йени.

Те отново замълчаха.

— Сега ти живееш в Берген — каза тя тогава. — Видях, че си станал доктор, честито!

— Благодаря!

Отново настъпи мълчание.

— Много дълго време си живяла в чужбина. Понякога си мислех да ти пиша, но не успях. Както разбрах, Хеген живее в същата къща. . .

— Да. Писах му и го помолих да наеме за мен едно ателие, но тук те са много скъпи и трудно се намират. В тази стая светлината е съвсем добра. . .

— Виждам доста картини. . .

Неочаквано той стана, прекоси стаята, после обаче веднага се върна и отново седна. Йени наведе глава и чувстваше, че неперестанно я наблюдава.

После той отново заговори. Опитаха се да разговарят, той я попита за Франциска Алин и за други общи познати. Обаче разговорът бързо замря. Той мълчеше и я гледаше както преди.

— Знаеш ли, че родителите ми се разведоха? — попита неочаквано той.

Тя кимна.

— Да. — Той се изсмя леко. — Заради нас те изтърпяха толкова дълго време. Блъскаха се и се триеха като два воденични камъка, докато всичкото зърно между тях беше смляно на прах. Изглежда, сега вече нищо не остана за мелене и воденицата спря.

О, да. Спомням си, когато бях момче. Когато говореха, за малко не се сбиваха. Имаше нещо в гласовете им. . . Майка ми гълчеше, ругаеше много и накрая винаги плачеше. Баща ми беше спокоен и тих, но в гласа му се чувстваше омраза, студена и непреодолима, остра като бръснач. Аз лежах в спалнята и се измъчвах от натрапчиви представи. Що за удоволствие трябва да е да вземеш една кука за плетене, да я пъхнеш напреки в главата — да я мушнеш в едното

ухо и да я прекараш през другото. Гласовете ми причиняваха болка в тъпанчето, чисто физическа, която се разпространяваше по цялата ми глава, разбираш ли?

И така, това бе началото. Сега те са изпълнили дълга си като родители. Сега всичко свърши. . .

Той кимна няколко пъти с глава.

— Толкова е грозно. Имам предвид омразата. Всичко се опошлява, когато тя се появи. Миналото лято бях на гости на сестра си. Никога не сме изпитвали симпатия един към друг, но. . . Беше отвратително да я гледаш редом със съпруга ѝ. Понякога той я целуваше, махаше лулата от дебелата си мокра уста и целуваше жена си. На амвона се прави на светец, а у дома се отдава на наслади. Софи силно пребледняваше понякога, когато той я докосваше.

После ти и аз. По-късно ми се виждаше напълно естествено, че всичко между нас се разруши — фината нежна зеленина трябваше да замръзне в този въздух. Тогава, когато те напуснах, съжалявах. Исках да ти пиша, но знаеш ли защо не го направих? Получих писмо от баща си, в което ми пишеше, че е бил при теб. Това беше едно подканяне да се опитам наново да установя контакт с теб, , . Затова не ти писах — изпитвам суеверен страх да се вслушвам в съвет от него. . . През цялото време копнеех и мечтаех за теб, Йени. Непрекъснато тънех в спомени. Знаеш ли къде отидох най-напред тук в Рим вчера? Бях на Бонтаньола. Открих имената ни в кактусовите листа. . .

Йени седеше бледа и със свити в юмруци ръце.

— Изглеждаш също както преди. Три години, за които аз нищо не зная, си живяла далеч от мен — каза тихо Хелге. — Сега, като сме заедно, не мога да го проумея. Като че не е истина станалото между нас, откакто се разделихме тук, в Рим. . . А сега може би ти принадлежиш на някой друг. . .

Йени не отговори.

— Сгодена ли си? — попита той тихо.

— Не.

— Йени! — Хелге наведе глава, така че Йени не можеше да види лицето му. — Знаеш ли, че през всичките тези години съм се надявал, мечтал съм да те спечеля наново. Представях си, че се срещаме отново, че се разбираме. Ти казваше, че аз съм първият, когото си обичала. Йени, невъзможно ли е?

— Да — каза тя.

— Хеген?

Отначало тя не отговори.

— Винаги съм те ревнувал от Хеген — каза тихо Хелге. — Страхувах се, че той може да е подходящият. . . Когато видях, че живеете заедно, . . Значи, се обичате?

Йени все още мълчеше.

— Обичаш ли го? — попита отново Хелге.

— Да. Но няма да се омъжа за него.

— Така значи — каза той твърдо.

— Да. — Тя се усмихна леко. Уморена и възбудена, тя наведе глава. — Не съм в състояние да поддържам отношения с когото и да било — повече не. Не мога нищо вече. Бих искала да си вървиш, Хелге.

Но той продължаваше да седи.

— Не мога да проумея, че всичко е свършило. Никога не съм го вярвал и сега, когато те виждам. . . Размишлявах непрекъснато: вината бе моя. Толкова съм отчаян, никога не съм знаел кое е правилно. Би могло да бъде другояче. Мислех за последната вечер в Рим, когато бяхме заедно. Винаги си мислех, че този миг трябва да се върне. Тогава аз те напуснах, вярвайки, че така е правилно. Но заради това не е възможно да съм те загубил. . . Тогава — той погледна надолу — не бях докосвал жена. Бях много боязлив поради отношенията вкъщи. Сънища и фантазии понякога се превръщаха в ад, но винаги страхът бе най-голям. . . Ах! Сега съм на двадесет и девет години. Не съм преживял нищо хубаво и нито един щастлив миг, освен кратката пролет с теб. Не разбираш ли, че никога не можах да се откажа от мисълта за теб? Не разбираш ли колко те обичам, ти си единственото щастие, в живота ми? Не мога да живея без теб, сега не мога повече. . .

Тя се беше изправила и трепереше, той също беше станал. Неволно тя направи няколко крачки напред.

— Хелге, имаше друг.

Той спря и я погледна.

— Така значи, имало е друг. Бих могъл да бъда аз и тогава се е появил друг. Но това не ме интересува, аз искам да те имам. Сега да те имам, защото веднъж си ми го обещала.

Когато, уплашена, тя се опита да се промъкне покрай него, той я притегли със сила към себе си.

Изминаха няколко секунди, преди тя да

осъзнае, че той я целува по устата. Мислеше, че му се съпротивлява, а лежеше безпомощна в прегръдките му.

Искаше да му каже, че не бива да я докосва. Искаше да му каже кой е бил другият. Но не можеше, защото тогава би казала, че е имала дете. И в този миг, когато мислеше за момченцето, тя почувства, че не може да го спомене сред тази борба. Трябваше да държи настрана детето си от гибелта, която предугаждаше. Тази мисъл ѝ се стори като нежна милувка на мъртвото детенце, която я стопляше и успокояваше, така че за миг тялото ѝ се отпусна в неговите ръце.

— Ти си моя, моя си, Йени, да, да, да — шепнеше над нея Хелге.

За миг тя го погледна в очите. После се изтръгна от него и хукна към вратата. Същевременно започна да вика високо Гунар.

Той скочи след нея и я върна обратно:

— Той не ще те има, ти си моя, ти. . .

После се бориха безмълвно до вратата. На Йени ѝ се струваше, че всичко зависеше от това да отвори вратата и да стигне до стаята на Гунар. Когато обаче почувства тялото на Хелге до своето, по-горещо, по-силно от собственото ѝ, когато той я прикова с ръце и колене, стори ѝ се, че трябва да се предаде. И доброволно се хвърли в прегръдките му.

На зазоряване, като се обличаше, той непрекъснато се приближаваше до леглото ѝ и я целуваше:

— Чудесна си! Колко прекрасна и чудесна си, Йени! Сега си вече моя. Всичко ще бъде

отново хубаво, нали? Ах, как те обичам! Уморена ли си? Трябва да поспиш, а аз ще си отида. Преди обяд ще мина да те видя. Спи, сладка, любима моя Йени. Уморена ли си?

— Да, много съм уморена, Хелге. — Тя лежеше с полузатворени очи и гледаше към бледата утринна светлина, която проникваше през кепенците на прозорците.

После той я целуна. Беше облякъл палтото си и държеше шапката си в ръка. Още веднъж коленичи пред леглото и пъхна ръцете си под мишниците ѝ.

— Благодаря ти за тази нощ, Йени. Спомняш ли си, че казах същото в онази първа утрин в Рим, на Авентин? Спомняш ли си?

Йени кимна, заровила глава във възглавницата.

— Хайде спи. Още една целувка! Лека нощ, моя прекрасна Йени!

Той се спря на вратата:

— Има ли ключ за вратата? Или това е обикновена старомодна врата с дръжка отвътре?

— Обикновена е — отговори тя, — съвсем лесно се отваря отвътре.

Тя продължи да лежи със затворени очи. Но виждаше собственото си тяло, както лежеше под завивката — бяло, голо, красиво, един предмет, който тя беше отхвърлила от себе си, както изцапаната ръкавица днес следобед. То не ѝ принадлежеше повече.

Изведнъж тя се сепна. Чу как Хеген се качва бавно по стълбите. Чу го да отваря вратата на стаята си. Известно време той се разхождаше напред-назад, после отново излезе и се заиз-

качва нагоре към терасата. Сега чу забързаните му стъпки над главата си — ходеше напред-назад.

Беше убедена, че той знае. Но това изобщо не направи впечатление на уморения й мозък. Не чувстваше никаква болка вече. Струваше й се, че и на него всичко му изглежда естествено и невъзвратимо.

Това, което щеше да направи, не беше нейно драговолно решение. Трябваше да стане, както беше станало и другото, като непоправима последица от това, че бе отворила вратата на Хелге вчера.

Йени показа крака си изпод завивката и го заразглежда като чужд предмет, който не й принадлежеше. Беше хубав. Сви го, така че ходилото се опъна. Хубав беше, бял и със сини венички, с нежна червенина на петата и пръстите.

Тя беше много уморена. Тази умора й действаше добре. Като че бе имала болки, които бяха преминали. Докато той беше при нея, тя беше завладяна от едно-единствено чувство — че я блъскат в мрак и че тя потъва, потъва. Това беше сладострастие — да се забравиш така, с ограбена воля, да стигнеш до дъното, където е тихо. Смътно си спомняше, че отвръщаше на милувките му и че се притискаше към него. Сега беше уморена и това, което й оставаше да направи, тя извърши механично.

Стана и се облече. Когато си сложи чорапите, корсета и роклята, обу обувки с бронзов цвят, които носеше вкъщи. Изми се и вдигна разпуснатата си коса пред огледалото, без да вижда лицето си в него.

После отиде до малката масичка, където бяха принадлежностите ѝ за рисуване. Тя затършува в една кутия с инструменти за изтриване. През нощта се беше сетила за острия триъгълен нож за изстъргване на боята. На няколко пъти преди тя го беше допирала полу на шега до сънната си артерия.

Йени го взе, опита го и го опипа с пръст. После го остави и взе едно джобно ножче. Беше го купила в Париж; имаше тирбушон, отваряше консерви и имаше още много други остриета. Едното беше късо, остро и широко. Тя отвори него.

Тогава се върна обратно и седна на леглото. Сложи възглавницата на ръба на нощното шкафче, подпря лявата си ръка на нея и пре-ряза вената.

Кръвта пръсна високо. Струята опръска един малък акварел, който висеше на стената над леглото. Като видя това, тя отдръпна ръката си настрана. Отпусна се по гръб, събу обувките и легна удобно на леглото. Като видя как пръска кръвта, пъхна ранената ръка под завивката.

Не мислеше нищо и не изпитваше никакъв страх, чувстваше само, че се предава на невъзвратимото. Когато преряза вената си, болката не беше силна; беше остра, определена и концентрирана на едно място.

След известно време я обхвана непознато, странно чувство на страх, който растеше и растеше. Не страх *от нещо,* а ужас, като че ли някой щеше да я удуши. Тя отвори очи, но виждаше само черни петна, устремени в луд бяг. Не можеше да диша. . . стаята щеше да се

стромоляса върху нея. Свлече се от леглото и тръгна, олюлявайки се, към вратата, нагоре слепешком към покрива, докато се строполи на последното стъпало.

Тъкмо като излизаше, Хелге беше срещнал Гунар Хеген. Бяха се погледнали, докато посягаха към шапките си. После, без да разменят нито дума, се разминаха.

Тази среща обаче беше отрезвила Хелге. След нощното опиянение настроението му изведнъж се промени. Преживяното му се струваше невероятно, непонятно и страшно.

Тази среща с нея, за която беше мечтал през всичките тези години. Тя, неговата мечта, почти не бе говорила, а бе седяла няма и студена. И после неочаквано се беше хвърлила в обятията му. Диво и необуздано, без да каже нито дума. Сега изведнъж той си спомни — тя не беше казала нищо в отговор на нежните му думи тази нощ.

Това беше една чужда злокобна жена... Неговата Йени. Той веднага разбра, че тя никога не е била негова.

Хелге крачеше по тихите утринни улици, нагоре и надолу по Корсо.

Опита се да си я спомни. Да отдели спомените от мечтите. Да си я представи от времето на техния годеж. Но той не можеше да я задържи, разбра изведнъж, че никога не е могъл. Винаги е имало нещо, което той не бе могъл да види, а само бе усещал.

Не знаеше нищо за нея. Сега Хеген можеше да е при нея — той не знаеше. Имало е друг, самата тя го бе казала. Кой друг, кой друг,

какво друго, което не знаеше, но винаги беше усещал?

Но след това, което се случи, той не можеше да я остави, знаеше го. Сега по-малко, отколкото преди. А той не я познаваше. Коя беше тя, която го държеше в своята власт? На кого беше принадлежала с всяка своя мисъл цели три години?

Страх и лудост го подтикваха, когато отново забърза към вратата ѝ. Тя беше отворена. Той изтича нагоре по стъпалата. Тя трябваше да отговаря, нямаше да я пусне, преди да му каже всичко. . .

Вратата на стаята ѝ беше отворена. Хелге погледна вътре. Видя празното легло, кървавите чаршафи и кръвта по пода. Обърна се и я видя, че лежи свита на най-горното стъпало и че имаше кръв по белите мраморни стъпала.

Хелге извика и се спусна към нея. Повдигна я и я пое в ръцете си. Усещаше как гърдите ѝ се отпускат безжизнени и само мъничко топлина беше останала в тялото ѝ. Ръцете ѝ се отпуснаха студени. С ужас разбра, че това тяло, което преди няколко часа беше държал в прегръдките си, горещо и трептящо от живот, сега бе един труп, който скоро щеше да се разложи. . .

Той коленичи с нея и диво закрещя. . .

Хеген разтвори вратата на терасата. Лицето му беше бледо и измъчено.

Тогава видя Йени. . .

Той сграбчи Хелге, блъсна го настрана и коленичи до нея.

— Тя лежеше тук, когато се върнах, тя лежеше тук.

— Тичайте за лекар, бързо! — Гунар беше разкъсал дрехата ѝ, опипа я, обгърна главата ѝ, вдигна ръцете ѝ и видя раната. Той откъсна светлосинята панделка от корсета и я завърза здраво около китката ѝ.

— Да, да! Къде живее?

Гунар изкрещя необуздано. После каза полугласно:

— Аз ще отида. Внесете я вътре. — Но той самият я взе на ръце и тръгна към вратата ѝ. Като видя окървавеното легло, изкриви неочаквано лицето си. После се обърна и отвори вратата на стаята си. Положи я върху непокътнатото си легло и скочи.

Хелге беше вървял до него, с уста, полуотворена като в застинал вик. Но беше спрял до вратата на Гунар. Когато остана сам с нея, промъкна се и докосна ръката ѝ с върха на пръстите си. Тогава се строполи на пода с глава, опряна до ръба на леглото, и зарида, потръпвайки от ужас.

XII

Гунар вървеше по тесния, обрасъл с трева път между високи варосани градински зидове. От едната страна се намираше казармата, там вероятно имаше тераса — високо над главата му стояха няколко войници, които се смееха и тихо разговаряха. На ъгъла се полюшваше снопче жълти цветя, които растяха в една цепнатина на зида. От другата страна на пътя обаче, към синьото, покрито със сребристи облаци небе, се издигаха величествени стари пинии до пира-

мидата на Цистиус и гъстата гора от кипариси в новата част на гробището.

Пред портата в тревата седеше малко момиче и плетеше на една кука. То му отвори и се поклони в знак на благодарност, когато той му подаде монета.

Въздухът беше пролетно влажен, прозрачен и мек. Тук, в гробището, под дебелата зелена сянка, той беше топъл и влажен като в парник. Нарцисите в лехите край пътя ухаеха с топъл и тежък аромат.

Старите кипариси плътно като стена обграждаха гробовете, които, потъмнели от пълзящата зеленина на зеленината и горските теменужки, бяха разположени терасовидно и стигаха до обраслата с бръшлян стара градска стена. Надгробните плочи се белееха — малки мраморни храмове, бели статуи на ангели и големи тежки саркофази. По тях се зеленееше мъх и блестеше по стволовете на кипарисите. Тук-там беше останал по някой бял или червен цвят в тъмните корони на камелията. Но повечето бяха изпадали и лежаха кафяви и увехнали на черната влажна земя, чийто тръпчив, влажен мирис достигаше до него. Сети се как беше прочел някъде, че японците на обичали камелиите, защото цветовете им окапвали цели и свежи, като отсечени глави.

Йени Винге беше погребана на края на гробището близо до църквата, в края на един светлозелен, изпъстрен с парички хълм, където все още имаше малко гробове. На зелената площ бяха засадени кипариси. Те бяха съвсем малки и наподобяваха играчки с острите чернозелени

корони над стройните усукани кафяви стволове, напомнящи колони на манастирска аркада.

Гробът ѝ се намираше на ливадата, малко уединен. Бяха изкопани чимове така че хълмът бе оградён от ивица земя. Тя беше светлосива, защото слънцето грееше тук, а тъмната горичка от кипариси се издигаше отзад като стена.

Гунар закри лицето си с ръце и коленичи, докато главата му се опря на увехналите венци.

Чувстваше по цялото си тяло пролетната умора, а кръвта му едва се движеше, нездрава от тъга и печал, при всеки тежък удар на сърцето му. Йени, Йени, Йени — нейното светло име той чуваше при всяко чуруликане на пролетните птички, а тя беше мъртва.

Тя лежеше там долу, в мрака. Беше отрязал една къдрица от русата ѝ коса и я носеше в портфейла си. Можеше да я вади и оставя да блести на слънце — оскъдните малки искрици бяха всичко, което слънцето можеше да извлече от гъстата ѝ блестяща коса.

Тя беше мъртва и я нямаше. Беше оставила няколко картини и във вестниците пишеше накратко за нея. Оставаха майка ѝ и сестрите ѝ, които тъгуваха за своята Йени, но истинската те никога не бяха опознали. Те не знаеха нищо за нейния живот и смърт. Имаше други, които гледаха отчаяно след Йени, която познаваха. . . Знаеха нещо, но не разбираха нищо. Йени, която лежеше тук, беше само негова.

Хелге Грам беше дошъл при него. Беше разпитвал и разказвал, беше се вайкал и молил:

— Не разбирам. Знаеш ли нещо, кажи ми,

Хеген. *Ти* знаеш. Не можеш ли да ми кажеш какво знаеш?

Той не беше отговорил.

— Имало е друг. Самата тя го каза. Кой е бил той? Ти ли?

— Не.

— Знаеш ли кой е бил?

— Знам, но не искам да кажа. Няма смисъл от въпросите ти, Грам!

— Ще полудея, чуваш ли, Хеген! Ще полудея, ако не ми обясниш. . .

— Нямаш право да узнаеш тайните на Йени.

— Но защо го направи тогава? Заради мен, заради него, заради теб?

— Не. Направи го само заради себе си.

После той беше помолил Грам да си отиде. Оттогава не се бяха видели повече.

Беше в градината на Боргезите, когато Грам дойде при него няколко дни след погребението. Седеше на слънце. Беше толкова уморен. Той трябваше да уреди всичко и да даде необходимите наставления навсякъде във връзка с разследването на самоубийството, на погребението. На госпожа Бернер беше писал, че дъщеря ѝ е починала от сърдечен удар. Но във всичко това имаше нещо, което му доставяше удовлетворение — фактът, че никой не знаеше, за мъката му, че великото обяснение, което той бе узнал, беше единствено вярното и той го запазваше за себе си в тайна. То беше изместило мъката му безкрайно дълбоко в душата. Сега вече никога нямаше да говори на никого за това. Тя беше негова, само негова, тази болка.

Тя щеше да бъде отсега нататък и завинаги най-съкровената частица на душата му.

Тя щеше да повлияе на неговото същество и щеше да изпита неговото влияние. Тази болка щеше да управлява живота му и животът му щеше да я управлява. Щеше да променя цвета и формата си под влияние на него, но никога нямаше да бъде заличена. Във всеки час на денонощието през цялото това време тя беше различна, но винаги бе там и винаги щеше да бъде така.

Гунар си припомни сутринта, когато изтича за лекар, докато другият бе останал при нея. Тогава му се искаше да каже на Хелге Грам каквото знаеше и да му каже, че сърцето на другия се е изпепелило както неговото собствено.

Но в дните, които изминаха, всичко, което знаеше, се беше превърнало в тайна между мъртвата и него, в тайна на тяхната любов. Всичко, което се бе случило, беше заради това, че тя беше такава, каквато е, и такава той я беше обичал. Хелге Грам обаче беше за него и нея незначителен и случаен чужденец и той не изпитваше необходимост да си отмъщава. Той не съчувстваше на Хелге за мъката и ужаса за непонятното, което се бе случило.

Този човек бе изпратен от случайността. Всичко се бе случило, защото тя бе такава, каквато бе. Един ден трябваше да се огъва и подчинява на всеки полъх на вятъра, защото бе израснала извисена и нежна. Самият той бе повярвал, че би могла да израсте като дърво, и не беше разбрал, че тя покълваше като цвете, за да получи слънце и да разцъфне с всичките

си големи, изпълнени с копнеж пъпки. Тя също е била само едно малко момиченце. И като вечна болка в душата му щеше да остане това, че го бе разбрал едва когато беше вече много късно.

Тя не можеше да се изправи отново, след като беше веднъж покосена. Тя бе като лилия, която не може да покара от корена, когато първото стебло е вече пречупено. Тя не бе гъвкава и жизнерадостна, но той я обичаше такава, каквато беше.

И такава, каквато беше, тя принадлежеше само на него. Само той знаеше колко светла и чиста беше тя, колко извисена, силна и жилава и въпреки това колко нежна и уязвима с нейното болезнено чувство за чест, от която нито едно петно не можеше да се махне, защото то оставяше прекалено дълбоки следи.

Сега тя бе мъртва. И той беше сам с любовта си много дни и нощи. И щеше да бъде сам с нея през всички дни и нощи на живота си.

Имаше нощи, в които той задушаваше във възглавниците отчаяни викове. Тя беше мъртва и той не я беше забравил. Но него трябваше да обича тя, на него трябваше да принадлежи, тя бе единствената, която той обичаше.

Тя беше мъртва и нейното прекрасно, стройно бяло тяло, което обграждаше душата ѝ така, както една ножница с кадифе отвътре обгражда тясното и фино чувствително острие, той никога не беше докоснал, никога не бе видял. Други го бяха притежавали и не знаеха какво чудесно и рядко богатство е то, заблудило се в техните ръце. Сега то беше заровено в земята — грозно, и по-грозно щеше да става, разяждано и раз-

лагащо се, докато се разпадне и се превърне в купчина пръст сред пръстта.

Гунар лежеше разтърсван от ридания.

Други я бяха притежавали. Те обаче я бяха омърсили и унищожили и не са знаели какво вършат. Той никога не я беше притежавал.

Докато беше жив, щеше да има часове, в които да страда както сега.

И все пак тя беше принадлежала само на него. Златните ѝ коси можеха да искрят сега само в неговата ръка. Самата тя живееше в него, душата и образът ѝ се отразяваха в него ясно, като в спокойно езеро. Тя беше мъртва, не чувстваше болка, но болката беше в него. Там тя щеше да се разраства и нямаше да умре, докато не умре и той. Понеже болката беше жива, тя щеше да расте и да се променя. Той не знаеше как ще я чувства след десет години, но тя би могла да прерасне в нещо голямо и прекрасно.

Докато е жив, щеше да има мигове, в които да изпитва странна, примесена с тъга дълбока радост, че е било така.

Спомни си онези утринни часове, когато се разхождаше по терасата, точно когато тя слагаше край на живота си. Смътно си припомни какво бе изпитал тогава — тя го бе разгневила. Но как можа да стигне до там? Беше я молил да му разреши да ѝ помогне, да я спаси от блатото, в което бе затънала. Тя го беше отпратила и пред очите му бе свършила със себе си — по женски, своенравно, безотговорно, глупаво и от упорство.

Но като я видя да лежи там, той също беше побеснял от отчаяние. Въпреки това не би се

отказал от нея. Каквото и да беше направила, той би я оправдал, би ѝ помогнал, би ѝ дарил доверието и любовта си въпреки всичко.

Докато е жив, ще настъпват часове, в които ще я упреква, че е избрала смъртта. «Йени, не биваше да го правиш!» Но ще дойдат часове, когато ще мисли: «Тя трябваше да го направи, щом като беше такъв човек.» Заради това щеше да я обича — вечно, до последния си час.

Само едно нещо никога нямаше да се сбъдне: желанието му да я люби.

Отново щеше да плаче както преди, отчаяно, за това, че не я беше любил по-рано, в годините, когато бяха заедно и тя беше негов приятел и другар. А той не бе разбрал, че тя е жената, достойна да бъде негова спътница в живота.

Но никога нямаше да дойде денят, в който да съжалява, че бе прогледнал, макар и само за да разбере, че е прекалено късно.

Гунар коленичи. Извади от джоба си малка, плоска картонена кутийка и я отвори. Вътре имаше малко мънисто от розовата кристална огърлица на Йени. Когато подреждаше нещата ѝ, намери огърлицата в нощното шкафче. Връвта се беше скъсала. Той запази едно мънисто за себе си.

Взе малко пръст от гроба и я сложи в кутийката. Мънистото се търкаляше насам-натам и цялото се покри с прах, но кристалният розов цвят прозираше и нежните искри в кристала проблясваха и пречупваха слънчевата светлина.

Всичките ѝ неща той беше опаковал грижливо и изпратил на близките ѝ. Внимателно събра

писмата ѝ и ги изгори. В една запечатана картонена кутия имаше детски дрешки. Всичко това той беше изпратил на Франциска, защото веднъж Йени беше споменала, че иска да го стори.

Беше прегледал папките и скиците ѝ и след това ги беше опаковал. Но най-напред беше изрязал няколко листа и рисунки с нейното момченце и ги бе прибрал в бележника си. Те бяха негови. Всичко, което беше нейно собствено, принадлежеше сега на него.

Сред тревата растяха няколко червеновиолетови анемони. Той се изправи машинално и ги откъсна.

Ах, пролет, пролет!

Спомни си последния път, когато си беше у дома през пролетта. Беше преди две години.

На гарата го очакваше кола с впрегната червена кобила. Собственикът ѝ беше негов съученик. Един слънчев мартенски предобед той пътуваше по селския път. Под ясносиньото небе се простираха полета с жълтеникава увехнала трева. Там, където оголеният хълм се издигаше сред равнината, имаше храсталаци от бъз, няколко брези и бряста, протягащи голите си гладки клони във въздуха. Купчините тор по разораните полета блестяха като червенокафяво кадифе. Един след друг се появяваха чифлици с познатите очертания на плевните, с жълти, сиви и червени постройки, с ябълкови градини и люлякови храсти отпред. Около местността се простираше гората — маслиненозелена, с пролетен, виолетов блясък в клоните на брезите. Една самотна ивица сняг зеленикавобяла се виждаше на север.

Цялата местност се огласяше в този ден от трелите на невидими чучулиги.

Той настигна две момчета със светлоруси, почти бели перчеми, които вървяха по пътя с казан, пълен с храна. Бедно облечени, с дървени обувки, те газеха през калта.

— Къде отивате, момчета?

Те се спряха и го изгледаха недоверчиво.

— Може би носите храна на баща си?

Те потвърдиха с колебание, малко изненадани, че непознатият знаеше къде отиват.

— Качвайте се, ще пътуваме заедно!

Помогна им да се качат в колата.

— Къде работи баща ви?

— На Брюста.

— Брюста — не е ли това срещу училището?

И така те се заговориха за това-онова. Глупавият, невеж голям човек непрекъснато питаше, както големите обикновено говорят с децата. Големият пита, а малките, притежаващи толкова много мъдрост, коментират нямо, намигайки си, и отговарят резервирано колкото считат за уместно.

Като слязоха от колата, те тръгнаха, хванати ръка за ръка, под ръждивокафявите върби, покрай шумящия поток. Известно време той гледа след тях, после обърна колата и се отправи в своята посока. Всяка вечер у дома имаха час за четене. Сестра му Ингеборг седеше до стария ъглов шкаф от бреза и слушаше с пребледняло от екстаз лице и с блестящи стоманеносини очи един обущар от Фредерикста, който говореше за милост. После скочи и направи признанията си, трепереща от страст.

Ингеборг, неговата хубава, дръзка сестра!

Колко необуздана беше тя преди, колко много обичаше танците и забавленията! И книгите, и учението! Докато той работеше в града, трябваше да й изпраща книги и брошури, а също и «Социалдемократ» два пъти седмично в пакети. Тя искаше да знае и да научи. После, когато стана на тридесет години, се преобрази.

Цялата си любов тя отдаваше на сина на малкия си брат, Андерс, и на малкото момиченце, за което се грижеха — едно извънбрачно дете от Кристиания. С блестящи очи им разказваше за Исус, приятеля на децата.

На следващия ден заваля сняг. Той бе поканил децата на кино в един малък град на около километър оттам.

Вървяха покрай каменна стена между иглолистната гора и полята. Всичко беше синьобяло от мокрия мартенски сняг. Само следите от стъпките им се чернееха след тях. Той се опита да забавлява децата, разпитваше ги, а те му отговаряха сериозно и сдържано.

По пътя за дома децата го разпитваха и той поласкан им отговаряше подробно, откровено. Те бяха видели картини на каубои в Аризона и бране на кокосови орехи във Филипините. Стараеше се да им отговаря колкото е възможно по-изчерпателно, без да се обърква.

Ах, пролет, пролет!

Беше също през пролетен ден, когато беше заминал за Витербу с Йени и Франциска.

Тя беше облечена в красивата си черна рокля и гледаше втренчено от прозореца. Колко големи и сиви бяха очите й — съвсем точно си ги спомняше.

Беше гледала това поле, където нямаше руини, които да привличат туристите, а само от време на време на големи разстояния се виждаше срутена, безформена и безименна стена или един или друг нает чифлик с две пинии и няколко остри сламени ровници пред къщата. Тук се гонеха сивочерни буреносни облаци и разкъсани дъждовни мъгли над пустия кафяв безкрай. Стадата овце се събираха в долината, където тук-там растяха трънливи храсти покрай коритото на някое поточе.

После влакът минаваше през гори и планини, през висока дъбова гора, където като у дома цъфтяха бели, сини и жълти цветя сред повехналата шума; бели анемони, сини и жълти като сяра примули. Тя казваше, че жадува да излезе и да ги бере, да бере и да ги събира в дъжда, под клоните, от които капе вода в мократа шума. «Тук е също като през пролетта у дома» — казваше тя.

Беше валял сняг. Мокър, сив, пролетен сняг се стелеше по земята. По нападалите клони той се топеше и превръщаше в светли ивици. Цветята навеждаха слепените си чашки, мокри и натежали от кал.

Малките пенливи поточета се спускаха надолу по склоновете и изчезваха под железопътната линия. Земята им придаваше ръждивочервен цвят.

После проливният дъжд заплющя срещу прозорците на купето, замъгли ги и подгони пушека от локомотива надолу към земята. Малко по-късно небето се проясни. Светлина обгърна долините и покритите с гори планински скатове. Мъглата се вдигна.

Някои от нещата си той беше сложил в един от куфарите на младите момичета. Вечерта, когато се сети, те вече се разсъбличаха. Те се смееха и приказваха, когато той почука на вратата им. Йени открехна малко вратата и му подаде необходимото. Тя носеше прозрачно наметало за фризиране, така че нежната ѝ бяла ръка бе разголена. Тя го изкушаваше да я целуне, но той се осмели да го направи само един-единствен път, бегло и шеговито, така че тази целувка от само себе си молеше за извинение.

Тогава той беше влюбен в нея, опиянен от пролетта, виното, плющящия дъжд, от слънчевите лъчи, както и от собствената си младост и жизнерадост.

Имаше желание да танцува с нея, високото лъчезарно момиче, което се усмихваше толкова предпазливо, като че ли опитваше ново, непознато изкуство. Тя, която със сивите си очи разглеждаше сериозно и с копнеж всички цветя, покрай които минаваха и които искаше да откъсне.

О, боже, как всичко би могло да бъде действителност! Сухо, горчиво ридание отново го разтърси.

В деня, когато се изкачиха на Монте Фиасконе, също валеше и от паважа пръскаше по повдигнатите поли и по краката на двете жени. Как само се бяха смели и тримата, докато газеха по стръмните тесни улици, където дъждът се изливаше срещу тях подобно на водопад.

Когато стигнаха на Рока, замъка върху скалата сред малкото градче, облаците се разкъсаха.

И тримата се наведоха над бруствера и по-

гледнаха към Болсенското езеро, което се чернееше дълбоко под зелените скатове с маслинените горички и лозя. Облаците се носеха ниско над купена около езерото. После обаче премина сребрист талаз от дъжд над воднага повърхност, разпростря се и стана син, мъглата се оттегли в котловини и бездни, докато очертанията на планините отново се показаха. Слънцето надникна през облаците, а те се спуснаха златни и оловносини и се напластиха в подножието на малки и завършващи с каменносиви замъци хълмове.

Далеч на север изплува висок конусовиден връх. Ческа твърдеше, че това е Монте Амиата.

По свежото синьо пролетно небе пробягваха последните остатъци от дъждовните облаци, тежки и сребристи, чезнещи под слънчевите лъчи. Лошото време отмина на запад и затъмни мястото, където Етруското плато се снижаваше кафявочерно и самотно към беложълтата далечна бляскава ивица на Тиренско море.

Пуста, черна и сурова беше местността наоколо, като високопланински пейзаж у дома, въпреки сивите маслинени горички и лозя, които се простираха между редиците от брястове по зелените хълмове около езерото.

В малките градинки горе около руините на замъка дъбовете отърсваха от клоните си, които имаха вече нови пъпки, желязночерните си листа. Тук имаше вечнозелени храсти с листа подобни на кожа. Младото, новото от тази пролет блестеше с неестествена златиста зеленина.

Заедно с нея той беше приклекнал в храстите и й беше пазил завет с дрехата си, за да си запали цигара. Пролетният вятър беше ледено-

студен тук горе, така че тя бързо почувства студа в мокрите си дрехи. Страните ѝ се зачервиха, слънцето осветяваше влажните златни коси, които тя прибираше със свободната си ръка от очите.

Там горе искаше да отиде той още утре.

Там искаше да приветства пролетта, студената, без зеленина, изпълнена с очакване пролет, чиито цветове са замъглени от влага, зъзнат от студения вятър и въпреки това цъфтят.

Пролетта и тя — и двете означаваха за него едно и също нещо. О, тя, която стоеше там горе, мръзнеше и се смееше на лошото време и искаше да събере всички цветя в скута си!

— Ах ти, моя малка Йени, ти не можа да набереш всички цветя, както ти се искаше, твоите мечти не разцъфтяха и сега те са мои мечти.

Когато ще съм живял достатъчно дълго, така че да ме обхване копнеж както някога теб, може би тогава и аз ще постъпя както направи ти и ще се обърна към съдбата си и ще ѝ кажа — дай ми няколко цвята, ще се задоволя с много по-малко, отколкото исках, когато започнах да живея. И въпреки това няма да умра, както умря ти. Ти искаше все нови и нови цветя. Запазвам само спомена за теб, целувам мъничкото и златната ти коса и си казвам: Не, тя не можеше да продължи да живее без да постигне съвършенство, без да стане най-добрата и с право да вземе най-хубавото от живота. Тогава аз ще кажа: благодаря на небето, че тя предпочете смъртта, отколкото да продължи да живее без да се е докоснала до тези неща.

Тази нощ ще отида на площад Свети Петър

и ще се вслушам във възторжената музика на фонтана, който никога не замлъква, и ще мечтая.

Да, Йени, защото сега ти си моята мечта и никога не съм имал друга.

Ах, мечти, мечти. . .

Ако детето ти бе живо, Йени, то не би станало това, за което ти си мечтала, когато си държала момченцето и си му подавала гръдта си. Би могло да стане добро и хубаво или лошо и грозно, но не и такова, каквото си го виждала в мечтите си.

Никоя жена не е родила детето, за което е мечтала, когато е била бременна. Никой художник не е създал произведението, което е видял в миг на прозрение. Редува се лято след лято, но никое не е като това, за което сме копнели, когато сме се навеждали и откъсвали първите мокри цветчета в пролетните бури.

Никоя любов не е била това, за което са мечтали двама, когато са се целунали за първи път. Ако ти и аз бяхме живели заедно, бихме могли да бъдем или да не бъдем щастливи, можехме да си причиним неизказано голямо добро или мъка. Сега обаче никога не ще узная каква би била нашата любов, за която мечтаех през нощта, когато бяхме заедно и фонтаните плискаха на лунната светлина. И това ме огорчава.

Въпреки това. . .

Боже, не бих желал да не съм сънувал това. Не бих искал да се лиша от съня, на който се отдавам сега. . .

Йени, живота си бих дал да ме срещнеш както преди там горе на скалата, да би могла да ме целуваш и обичаш едно денонощие, един час. . .

Непрекъснато мисля как би било, ако беше жива, ако беше станала моя. Мисля, Йени, че едно голямо щастие е пропиляно. Ти си мъртва и аз обеднях. Останаха ми само мечтите за теб. Въпреки това, сравня ли моята бедност с богатството на другите, тогава тя ми изглежда прекалено богата и сияйна. И ако трябва да заплатя с живота си, никога не бих дал любовта си към теб, моите мечти и мъката, която в момента ме разкъсва. . .

Гунар Хеген не знаеше, че в спонтанното си негодуване беше вдигнал ръцете си към небето и си шепнеше полугласно. Анемоните, които беше откъснал, продължаваше да държи в ръка, без да го съзнава.

Войниците на стената на казармата му се присмиваха, но той не забелязваше нищо. Притискаше цветята до гърдите си и си шепнеше тихо, докато бавно се отдалечаваше от огрения от слънцето гроб и се отправяше към тъмната гора от кипариси.

ПРИЛОЖЕНИЯ

СИГРИД УНСЕТ — ЖИВОТ В ДАТИ

1882 — Родена в Калунборг, Дания.

1907 — Дебютира в литературата с повестта «Госпожа Марта Оули», свидетелстваща и за таланта ѝ, и за големия ѝ интерес към тематиката, свързана с проблемите на женската еманципация.

1911 — Излиза романът «Йени», характерен за преплитането на реалистично и романтично, отличаващо и мирогледа, и художествения подход на писателката.

1915 — Литературната обработка на известния средновековен епос «Разкази за крал Артур и за рицарите около Кръглата маса» потвърждава стремежа на писателката да търси идеалите на доброто, прекрасното и справедливото в отминали епохи, за да изтъкне на своите съвременници колко висока е стойността на простите човешки взаимоотношения, на храбростта, другарството, благородството.

1920-22 — Сигрид Унсет създава своето основно произведение — историческата трилогия «Кристин, дъщерята на Лавранс», съставена от романите «Венецът», «Стопанката», «Кръстът».

1925-27 — Историческият роман в четири тома «Улаф, син на Аудюн от Хествикен» бележи нов връх в творчеството ѝ.

1928 — Сигрид Унсет получава Нобелова награда за литература.

1932 — Излиза романът «Ида-Елисабет», едно от по-значителните ѝ произведения през последния период от нейния живот и творчество.

1933 — Сборникът есета «Етапи», наред с «Мнения на една жена» /1919/, доказва верния усет на Сигрид Унсет към явленията и проблемите на действителността, борческия ѝ дух, нейната дълбока любов към народа.

1934 — Излиза книгата със спомени «Единадесет години».

1938 — «Портрети и пейзажи»: етюди, впечатления, размисли. . .

1940 — «Мадам Дортеа» — исторически роман, чието действие се развива в края на XVIII век. Силна, ярка личност, героинята напомня най-хубавите женски образи, създадени от писателката.

1949 — Сигрид Унсет умира в Лилехамар, Норвегия, след години на изгнаничество в Швеция и САЩ, предпочетено пред съществуване в родината, окупирана от хитлеристите. В борбата с тях загива най-големият син на писателката, чиято горда непреклонност пред мъката и изпитанията я прави още по-популярна и обичана в отечеството ѝ, истинско олицетворение на Норвегия.

СИГРИД УНСЕТ /1882—1949

Чест прави на Норвегия обстоятелството, че по/време на своя Ренесанс е изживяла националните си проблеми по толкова интензивен начин, че те са станали европейски. Това е тайната на една литература, чиито майстори са завладели най-широки слоеве от читателската публика. През миналия век този подвиг бе извършен от Ибсен и Бьорнсон. През нашия век делото им е продължено от една жена — Сигрид Унсет.

Обичана и плодовита писателка, носителка на Нобелова награда, опасен противник в споровете, специалист по религиозните въпроси, жена с мъжествена мисъл, която знае всички тайни на своя пол и се обявява за антифеминистка, Сигрид Унсет е освен всичко /защото е жена и норвежка/ ангажирана толкова дълбоко в кризата на нашата цивилизация, че посланието ѝ е отправено към всички. Тя дава отговор на някои от най-сериозните проблеми на нашето време. Нека я чуем, като проследим етапите на нейния живот и творчество.

*

Да се пренесем в началото на XX век, за да видим как едно момиче възприема своето време и търси своя път в живота.

В една книга, която се нарежда сред най-добрите романи, Сигрид Унсет ни разказва «Единадесет години» от своята младост: раждането си /през 1882 г./ в Дания, детството си в Норвегия. Тя е имала щастието да обедини в себе си двете култури, които са издигнали

Норвегия през миналия век: датската, хуманна, уравновесена и излъчваща светлина, чиято носителка е майка ѝ, и норвежката, по-сурова, получена от баща ѝ. От най-ранна възраст момиченцето познава приказките, песните, сагите. От баща си, известен археолог, получава особено отношение и уважение към науката; и мечтата на Ингвал Унсет е един ден да приобщи към своите изследвания този млад интелект. Оформя се също и характерът: Сигрид е независима, понякога непокорна; а ако някой пожелаел да я поучава, казва ни тя, се зъбела. Учудващо е, че у това дете не намираме силния отпечатък на религията, защото и двата клона на семейството са набожни, дори пиетисти по бащина линия. В дома им се молели, но не ходели на църква. Когато за пръв път като съвсем малка, влязла в «Света троица» в Кристиания, тя изпитала само учудване. Майка ѝ пеела нежните датски псалми, в които се сливали небето и земята. А колкото до нея, тя, още неосъзната, мечтаела за един бог, който да не бъде твърде близо до нея и да не бъде много любопитен, един бог като този на езичниците. Но ако религията само се плъзга по повърхността на детската ѝ душа, моралът навлиза в нея безпрепятствено и дълбоко. Единното семейство, образованите приятели, бащата, който издига в култ знанието, са представлявали нейните връзки с живота, невидим, но силен фон на всекидневието, който не позволявал на детския егоизъм да се прояви и който, без Сигрид да го осъзнае, е формирал характера ѝ завинаги. Накратко, ранното ѝ детство е щяло да бъде щастливо, ако не се случило нещастието. Археологът Ингвал Унсет заболял в Рим от малария и състоянието му непрекъснато се влошавало. Семейството познало ограниченията, после лишенията и най-сетне тревогата, когато болестта се оказала неизлечима. Сигрид Унсет била на единадесет години,

когато загубила баща си, най-любимия човек от всички на света. Над живота ѝ надвиснала сянка. Прекъснала ученнето си. Мечтаела да стане художничка. На шестнадесет години смело се отказала от всичко, заела се да научи друга професия и станала чиновничка. Във възрастта, когато сърцето се събужда, когато стремежът към щастие е неудържим, тя се изправила лице в лице с безнадеждната действителност, която би могла да ни се разкрие чрез един общ поглед върху тогавашна Норвегия.

*

Към 1900 година Норвегия продължава своето издигане, което за по-малко от век я извежда от мрака към пълната независимост и славата. Всеки историк ще го потвърди, но и всеки ще признае, че страната изпада във временна депресия: политическа — след едно несполучливо усилие да се откъсне от Швеция, и икономическа — каквато често се получава при всеки новосъздаден народ.

Завършва един изключителен период: златният век на норвежката литература. По булевард Карл Юхан още е било възможно да бъде срещнат дребният, но грод и достолепен старец Ибсен; от време на време от своята ферма в Аулеста за празници или при бури слизал «некоронованият крал» Б. Бьорнсон. Нова, но вече световна слава се очертавала за Фритьоф Нансен, спортист и учен с гъвкаво тяло и желязна воля. Но ентусиазмът е угаснал. Когато човек разпитва норвежците за големите духовни борби от седемдесетте и осемдесетте години, през които са родени толкова шедьоври, те свеждат глава като при спомен за луди младежки години.

В Кристиания животът е сив. За мнозина той се изразява с две думи: бедност и труд. Градът също е сив, въпреки красотата на фиорда, изгледа към гори-

те и хармоничните линии на хълмовете. Тази твърде провинциална столица е била загрозена още повече по време на неблагодарните години, в които е процъфтявало строителството на нови сгради в ужасния мюнхенски стил. А какво да кажем за улиците, разкаляни от кишата, за тъжната оголеност на входовете и дворовете?

Естествено, всичко това не би могло да спре стремежа към живот и щастие на едно двадесетгодишно момиче. Но други, по-сериозни разочарования го очакват. Към 1900 година нещо в Норвегия звучи фалшиво, празно. Това са идеите, с които хората живеят. Цяло поколение хора, които искат или да вярват, или да правят философски изводи, са завладени от дарвиновата хипотеза. Натуралистите виждат в нея припомняне на произхода на човека — от първичната кал, от човекоподобното. Оптимистите, които са мнозинство в този народ в развитие, възприемайки тази хипотеза като поглед към огромния път, изминат от едноклетъчното до човека, градят безгранични надежди. Те са обзети от една мистика на прогреса и Бьористерие Бьорнсон възкликва в един прочут псалом:

Слава на вечната пролет житейска,
създателка на всичко!

А Нансен я превръща в свое кредо, което поддържа в него героичната му воля.

Но попадайки сред тълпата, и най-възвишената мисъл се превръща в карикатура. Един професор от Университета в Кристиания, запитан за това какво мисли за преподаването на философия, отговаря: «Защо е необходимо то, след като доктрината за еволюцията отговаря на всички въпроси?» Облечено в научни одежди, отново се появява Провидението, което сякаш гарантира вечност на щастието. Пасторите проповядват открито еретичния химн на Бьорнсон.

Той се превръща в евангелие на леността. Защото хора като Пер Гюнт, това мнозинство, ще си кажат, че щом светът, действа сам така добре, може да мине и без тяхното усилие. Ето каква е пасивната и дребнава философия, която Сигрид Унсет е виждала разпространена и прославяна около себе си.

•

Дали този начин на мислене, неспособен да задоволи един напредничав ум и силноразвит интелект, е успял да предложи на една жена духовно удовлетворение и да й разкрие нови хоризонти? Норвегия на Камила Колет, на Ибсеновата Нора, на Бьорнсоновата Свава е изглеждала като феминистки рай. Големите творци защищават правата на жената; правосъдието бързо ги утвърждава, като по този начин й помага да изпревари с цяло поколение своите посестрими от Франция например. Така се извършва — в рамките на буржоазното общество — един многообхватен напредък, плод на миналия век. Нора, жената-кукла, напуска мъжа и децата си не за да се впусне в някакво приключение, а за да изгради самоличността си. Но какви са резултатите от това гордо поведение в годините около 1900?

За едно момиче, което навлиза в живота, това означава всъщност само право на труд в конкуренция с мъжа и в едно общество, в което продължават да властват парите. Момичето приема с радост и лекота работата, правилника в работилницата и канцеларията. Но дали правото на обществен глас и другото, по-опасно право да «урежда живота си» са гаранция за щастие, или са само илюзия? И дали това равноправие с мъжа е нещо повече от принцип или теория? Започва да се развива един старомомински феминизъм на разбунтувани буржоазки. Феминизмът просто забравя жената. В този смисъл при своето навлизане в жи-

вота Сигрид Унсет е посрещната от едно разочарование. Когато през 1902 година в Кристиания интервюират председателката на феминисткия конгрес Гина Кру по въпроса за социалните мерки за закрила на женския труд, тя гордо отговаря: «Ние не искаме нито закрила, нито съчувствие: искаме да работим като мъжете.»

*

Благодарение на една малка стихосбирка — «Младост», — публикувана през 1910 година, ние надникваме във вътрешния свят на Сигрид Унсет при нейното навлизане в живота. «Кредо», «Психея», «Самота», «Примирение» — това са заглавия, които няманищо общо със социалната критика. За нея по това време съществуват само сърдечните и житейските проблеми. Стихотворенията разкриват едно тревожно сърце, което се стреми към щастие, но е твърде често разочаровано и потъва отново в своето усамотение разкриват също и един силен, почти стоически дух, който отказва да се оплаква:

Макар да е самотна моята душа,
не хвърлям обвинение към никого сега.
Високата стена, отделяща света от мен,
сама аз построих.

И човек си мисли за прекрасния портрет от колекцията «Расмус Майер» в Берген, нарисуван от художника Сварста, който е бил неин съпруг: замечтаните очи, малката червена уста, внушителното спокойствие на изражението, борбата между бляна и живота. Тя се е готвела да разреши драматичните противоречия, в които я тласкат собствената ѝ природа и дълбоката ѝ двойственост. Ще открием постепенно отговора в нейните книги.

След като е имала намерение да стане художничка,

Сигрид Унсет решава да започне да пише. И ето първото ѝ послание.

*

През 1907 година публикува първия си роман: «Госпожа Марта Оули». Една жена разказва живота си: омъжила се е с надеждата да изживее голямото щастие. Съпругът ѝ е добър човек, обикновен. Тя се отегчава и започва да му изневерява. Така егоизмът ѝ взима връх, но в същото време тя усеща духовната празнота, духовната самота. Открива, че животът има свои закони: «Казвам да — пише тя, — да и амин на всички стари и изтъркани истини, срещу които се борех в младостта си.» Двете новели, обединени в «Щастливата възраст» /1908/ също се отнасят до средните и мрачни слоеве на столицата и представят историите на два брака: едно момиче се отнася твърде лекомислено към това, което смята, че е любовта; постепенно то съзрява духовно и намира един мъж, който е достатъчно силен, за да поеме тежестта на общия съпружески живот. Във втората новела две жени са тръгнали по противоположни пътища: едната приема заедно с брака всички житейски задължения, докато другата, жертва на романтична мечта, усеща, че животът ѝ се изплъзва, и се обрича на смърт.

1911 година е важна дата в творческия път на Сигрид Унсет: за читателите романът «Йени» е откритие на нейния талант. В основата му е жаждата за щастие, която изпитва една млада жена. Тя би искала да изживее пълноценно своята съдба чрез любовта и вярва, че обича един младеж с нежна душа. Не след дълго обаче открива, че той не удовлетворява нейната мечта, и се влюбва в неговия баща — тласкана едновременно от надеждата, предизвикателството и съжалението. Когато открива и втората си грешка, героинята раз-

бира, че е твърде късно за връщане назад; мечтата за любов е била само илюзия; Йени слага край на живота си.

След «Клети съдби» (1913) трябва да спомена големия роман «Пролет» (1914). Рисунъкът на духовния облик става по-отчетлив: за да избяга от посредствения живот, една жена се омъжва, вярвайки, че го прави по любов. Но след като разбира, че бракът не й е донесъл очакваното удовлетворение, тя напуска мъжа си. Отново свободна обаче установява, че бракът всъщност е най-значителното нещо за нея, че той я е свързал завинаги с нейния съпруг; и зад егоистичните миражи тя прозира едно правило, една неизменна основа, едно вечно съдържание на живота, същото, което в миналото е прочела върху надгробния паметник на своя родственица: «Тя бе смела и вярна, искрена и добра.» Жената трябва да стигне до едно примирение, което е всъщност посвещаването в истинския живот, истинската дълготрайна пролет.

*

По-късно, когато е говорила за своите творби, Сигрид Унсет навярно е казвала, че са «езически». Но не се е отказвала от тях, напротив, винаги е доказвала истинността на съдържанието и смисъла им.

Тези жени с тревожни сърца, тръгнали да търсят щастието, споделят с нас тъжния си опит, грешките си, примирението си. Зад тези посредствени съдби и тесногръдия индивидуализъм прозират нови перспективи. Сигрид Унсет се стреми да извиси индивида до нещо величествено, до идеята, която единствена придава смисъл на нашата действителност.

Големите бунтове на предходните поколения са освободили човешката личност, но за да я възвеличат, така че тя да създава и да дава. Така са мислили Ибсен и Бьорнсон, а още повече гениалният Вергеланд.

Така е смятал, че мисли и техният наследник, който обаче само е разпилял наследството. С право често цитират следните думи на един от героите на Гунар Хайберг — Карен — в «Любовна трагедия» (1908): «Какво общо има любовта с дома, със семейството и с всичко останало?» Изграден по този начин, индивидът се превръща в роб на своята смърт. Именно това е кухнят романтизъм, който при първото пране губи своите багри.

Не бихме могли да припишем на Сигрид Унсет революционни намерения, или пък уплаха пред чувствата, бягство от свободата и рисковете. Но тя вниква прям и искрен поглед в нещата; нейният реализъм е тъй смел, че всява страх. Именно защото стига до дъното на проблемите и знае силата на инстинктите и несъвършенствата на нашата природа, именно защото се стреми пламенно към щастието, тя не желае да повярва в евангелията на времето, толкова благоугодни и толкова повърхностни. Един сборник статии и есета, «Мнения на една жена» (1919), не оставя никакво съмнение за нейния антифеминизъм: не, любовта не може да се еманципира спрямо другите. Цялостното себеотдаване — това е съдбата на жената.

И така целта, към която се е стремяла след своята двадесетгодишнина една изключително смела, проницателна и бунтовно настроена млада жена, е наистина цялостното преразглеждане на моралните стойности, приети като безспорни в Норвегия. Със Сигрид Унсет животът отново е придобивал смисъл, достойнство, нов тласък. За нея смисълът на човешкия разум се е състоял в постигането на онова абсолютно, което обуславя, засилва и надхвърля индивида. Да, Сигрид Унсет е била на прага на храма.

Едно по-задълбочено литературно изследване ще открие развитието в творчеството на Сигрид Унсет — от романите, чието действие се развива в средновеко-

вието, до обобщенията, които постига майсторското й писателско перо. Придобила тези силни и опит, тя се издига до главната творба на живота си, публикувана в три тома под общо заглавие «Кристин, дъщерята на Лавранс»: «Венецът» (1920); «Стопанката» (1921); и «Кръстът» (1922).

След «Кристин, дъщерята на Лавранс» Сигрид Унсет създава един роман с подобно богатство на теми и образи, който е разделен на две по-крупни части: «Улаф, син на Аудюн от Хествикен» (1925) и «Улаф, син на Аудюн и неговите деца» (1932). Мозайката от образи и епизоди, почерпени от норвежкия XVIII век, образуват следния сюжет: две деца — Улаф и Ингюн израстват заедно, той е горд и силен, тя — слаба, изтъкана от чувства, привързана към неговата сила като бръшлян около стебло. Бащите им са ги обещали един на друг и — твърде рано — двамата се оженват. Улаф е приел повелята и се чувства свързан с нея завинаги. Неочаквани събития обаче ги разделят и заради едно убийство Улаф трябва да замине за известно време. Полуизоставена, Ингюн живее в непрекъснато очакване. Пристига един исландец, който се влюбва в нея и когото тя отблъсква. Но той се връща, изненадва я и я изнасилва. Тя ражда дете от мъжа, когото ненавижда. Улаф се връща, останал верен на жена си, и когато е в планината заедно с исландеца, убива съперника си и изгаря трупа му. Никой не знае за убийството. На този трагичен фон разцъфтява една млада любов, описана прекрасно и с изненадваща свежест. Започва духовната драма. . .

*

А какво е мястото, каква е ролята на Сигрид Унсет сред героите на норвежкото възраждане? Защото именно между тези герои се нарежда тя, макар да

стига до тях по различен път. Целият XIX век в Норвегия е порив към свободата, изследване на индивида, което при някои достига до езическа анархия. Проницателна, смела, силна, една самотна жена в началото на XX век се изправя срещу това декадентско течение и малко по малко започва да го преодолява. Изобличава грешките, опълчва се срещу предразсъдъците. Тя е моралистка още от детството си и дълбоко в същността си, присъединява се към тях и дори се извисява над тях: отвъд морала и неговите закони, отвъд лутеранската църква тя открива единствения закон, религиозния, католическия, и в зората на нашата епоха връща единството и абсолютното на средновековието. Този изненадващ парадокс — Сигрид Унсет, изследвайки тайните на своята природа на жена с мъжествена мисъл и далеч от мистиката, налага на мъжа връзки само за да го възхвалява, и се изтръгва от дребнавите прояви на съществуването, за да му предложи вечността!

Стояща несравнимо по-високо от Камила Колет, тя черпи с пълни шепи от опита на поколенията и вековете и се възползва от находките на всяка епоха. Особено ярко личи това в творчеството ѝ, което е обогатено от смелите открития на реализма и от новите виждания на художниците. Дъщеря на учен, както видяхме, тя знае какво ни открива науката за дълбините на човека, за древните тайни на народите, за победния ход на материалистичната цивилизация. И в този смисъл е още по-интересно да изследваме всичко онова, което тази войнстваща католичка е запазила от протестантството. Изненадваме се от значението, което добива в нейната религия «чувството за грях, упоритите скрупули, волята за изкупуване на греха». Всеки, който познава страната и нейната литература, ще потвърди, че това е твърде протестант-

ско и твърде норвежко. И въпреки множеството сблъсъци и несъгласия, това без съмнение е една от главните причини за дълбоката връзка на Сигрид Унсет с нейните съотечественици. В нея те обичат и гордата независимост, и твърдото спокойствие, в които откриват своята любов към свободата.

Ето защо по времето на голямото национално изпитание, когато тази жена — вече натежала от възрастта и умората — достига пешком, в снега, шведската граница, за да избяга от завоевателя, тя е вече не парадокс, а символ на вечната Норвегия.

Още в единствената стихосбирка, която тя публикува в края на своята младост, открихме елементи на стоицизма. Кълновете са се развили по време на живота ѝ, в който тя доказва, че е възможно непрекъснато да преодоляваш себе си. Не толкова от религията, колкото от самата себе си тя е извлякла тази смелост, за която говори романът за войната «Щастливи дни». В него тя разказва — без сълзи, без оплакване — за смъртта на най-големия си син, убит в битката за Норвегия, край картечниците, които е зареждал. Бил е «чудесен», както казвали другарите му, мил, добър, човечен.

Разказът в негова памет свършва с тези думи. Със същата сдържаност Сигрид Унсет ни казва, че е загубила и друго свое дете, момичето, което се разболява на две години и до двадесет и третата си годишнина води нещастно полусъществуване. Майката запазва за себе си мъката, обръща страницата на книгата и се връща към своя дълг на норвежка жена.

Била ли е щастлива? По всичко личи, че не. Сигурното е, че тя носи славата и величието и най-важното — простата и красива трагика на сагата.

ЖАН ЛЕКОФИЕ

СИГРИД УНСЕТ

ЙЕНИ

Библиотека
«ПАНОРАМА» 185—I—136

ДИ «НАРОДНА КУЛТУРА»
София, ул. «Гаврил Генов» 4

НОРВЕЖКА

ПЪРВО ИЗДАНИЕ

ЛИТЕРАТУРНА ГРУПА. XV 04 $\frac{9536622411}{5557—164—85}$

Редактор
ГЕОРГИ ВИЯЧЕВ

Редактор на издателството
СТЕФАН НАЧЕВ

Художествено оформление
ВЛАДИСЛАВ ПАСКАЛЕВ

Художник-редактор
СВЕТЛАНА ЙОСИФОВА

Технически редактор
КРАСИМИР ГРАДЕВ

Коректор
КРИСТИНА ИЛИЕВА

ДАДЕНА ЗА НАБОР МАЙ 1985 Г. ПОДПИСАНА ЗА ПЕЧАТ ЮЛИ 1985 Г. ИЗЛЯЗЛА ОТ ПЕЧАТ АВГУСТ 1985 Г. ФОРМАТ 70Х90/32 ПЕЧАТНИ КОЛИ 27,50 ИЗДАТЕЛСКИ КОЛИ 16,06 УИК 17,42

ЦЕНА 1,99 ЛВ.

ДП «ДИМИТЪР БЛАГОЕВ»
София, ул. «Ракитин» 2

БИБЛИОТЕКА «ПАНОРАМА»

Серия «ПРОЗА»

1974

Ф. ДОСТОЕВСКИ
Бедни хора

М. ДРАБЪЛ
Воденичният камък

А. ДЬО СЕНТ-ЕГЗЮПЕРИ
Южна поща

Х. СЕНКЕВИЧ
Скици с въглен

К. ЧАПЕК
Метеор

1975

М. ГОРКИ
Приказки за Италия

И. БУНИН
Тъмни алеи

А. ФРАНС
Кренкбий
Л. ЛЕОНОВ
Краят на дребния човек
Й. КАРАДЖАЛЕ
Веригата на слабостите
А. КАРПЕНТИЕР
Царството тук на земята
И. ШАМЯКИН
Брачна нощ
КЛ. САЙМЪК
Всичко живо е трева
А. ПУШКИН
Повести на Белкин
А. КУПРИН
Молох

1 9 7 6

Ф. ДОСТОЕВСКИ
Записки от подземието
Б. ПРУС
Латерната
М. СЕРВАНТЕС
Поучителни повести
Ф. МОРИАК
Терез Дескейру

А. ЧЕХОВ

Три години

П. МЕРИМЕ

Кармен

М. АСТУРИАС

Гватемалски легенди

Х. РУЛФО

Педро Парамо

К. ТУХОЛСКИ

Интервю със себе си

И. АНДРИЧ

Прокълнатия двор

А. ТОЛСТОЙ

Под старите липи

Ф. ДОСТОЕВСКИ

Бели нощи

Д. ТОМАС

Портрет на художника като млад пес

1977

А. ПУШКИН

Капитанската дъщеря

З. СТАНКУ

Люлякът

Х. МАН
Триминутен роман
Ю. ТИНЯНОВ
Разкази
СВ. ЧЕХ
Разходката на пан Броучек из XV столетие
А. ШНИЦЛЕР
Г-жа Берта Гарлан
Ф. ДЬО ЛАРОШФУКО
Максими и размисли
Т. ЩОРМ
Новели

1978

Т. МАН
Тонио Крьогер
Ч. ПАВЕЗЕ
Прекрасно лято
Л. ТОЛСТОЙ
Кройцерова соната
В. ПРИТЧЕТ
Сляпа любов
Х. РАМОН ХИМЕНЕС
Платеро и аз
У. ЪРВИНГ
Легенда за сънната долина

А. ИРАСЕК

Старинни чешки предания

АЛ. ГРИН

Акварел

Х. ФОН КЛАЙСТ

Земетресението в Чили

С. ХИЛ

Албатросът

А. ДОДЕ

Понеделнишки разкази

1979

М. ГАНИНА

Чуй своя час

Д. КОСТОЛАНИ

Чучулигата

Г. УСПЕНСКИ

Нравите на улица Растеряева

В. ФРОЛОВ

Започвам да разбирам

1980

М. ДЕ УНАМУНО

Три поучителни повести

Е. БАЗЕН

Огънят поглъща огъня

В. СОЛОУХИН

Присъдата

Л. МАЛЕРБА

Запишете ме в мафията

Е. ФОСТЪР

И ангелите там не смеят да пристъпят

1981

А. ЗЕГЕРС

Нова среща

АЛ. ВАМПИЛОВ

Бели градове

БОКАЧО

Елегия за мадона Фиамета

А. ХЕРЦЕН

Крадливата сврака
Кой е виновен?

Е. КАНЕТИ

Провинцията на човека

1982

Т. ДЕЙРИ

Мили бо пер

У. ГОЛДИНГ
Повелителят на мухите
Р. БРЕДБЪРИ
451° по Фаренхайт
М. АТУУД
Ясновидката
В. ШКЛОВСКИ
Имало едно време
К. МАНСФИЙЛД
Градинско увеселение

1983

Л. ФРОЛОВ
Боровинка, зрънце алено...
И. ГРЕКОВА
Вдовишкият параход
Х. С. ПУИГ
Голямата къща
М. ВАЛЗЕР
Къщата с лебеда

1984

Е. МЕЖЕЛАЙТИС
Нощни пеперуди
К. ВОНЕГЪТ
Без невинност

1 Р 07 К

Н. БИЧУЯ
Репетиция
Р. МУЗИЛ
Три жени

1985

Г. АПОЛИНЕР
Пластична хирургия
Д. ГРАНИН
Следа все още има
К. А. ПОРТЪР
Счупеното огледало
С. УНСЕТ
Йени
Ф. КАРИНТИ
Епепе
СБОРНИК
Есенен пейзаж

Това са само някои от заглавията, включени в серия «Проза» на библиотека «Панорама».

Библиотека «Панорама» на ДИ «Народна култура»: големи книги в малък формат.

ТЪРСЕТЕ ГИ ПО ВСИЧКИ КНИЖАРНИЦИ В СТРАНАТА

ТВОРЧЕСТВОТО НА СИГРИД УНСЕТ ПРОДЪЛЖАВА ТРАДИЦИИТЕ НА КЛАСИЧЕСКАТА НОРВЕЖКА ЛИТЕРАТУРА С ХАРАКТЕРНИТЕ ЗА НЕЯ ИДЕАЛИ НА РОМАНТИЗМА И РИЦАРСТВОТО, НА ВЯРАТА И МЪЖЕСТВОТО, НА НРАВСТВЕНАТА УСТОЙЧИВОСТ — ТРАДИЦИИ НА ЕДНО ИСТИНСКИ НАРОДНО И ДЪЛБОКО ХУМАНИСТИЧНО ИЗКУСТВО.

К. МУРАДЯН

БИБЛИОТЕКА «ПАНОРАМА», СЕРИЯ «ПРОЗА»

ЦЕНА 1,99 ЛВ.

Сигрид Унсет
ИЕНИ
ПАНОРАМА 185